

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII

I IULIE 1941

Nr. 7

TH. CAPIDAN	Atlasul lingvistic român	3
T. ARGHEZI	Versuri	22
N. ALOMAN	Mina de aur	26
AL. T. STAMATIAD	Eșarfe de mătase	60
NESTOR CAMARIANO	Erast a lui Salomon Gessner în literatura greacă și română	64
MARCEL ROMANESCU	Meșterul de mozaicuri	82
VICTOR STOE	Chipuri tremurătoare	88
THEODOR RĂȘCANU	Chestiunea Ucrainei	90
IULIAN POPA	Nocturnă	114
AUREL TITA	Traduceri din Malarmé, Villon și Valéry ..	115
D. CARACOSTEA	Creativitatea eminesciană	119

CINCIZECI DE ANI DELA MOARTEA LUI KOGĂLNICEANU

PERPESSICIUS	Jurnal de lector (Kogălniceanu, I.)	145
IOAN DIMITRIE SUCIU	Mihail Kogălniceanu	151
ȘERBAN CIOCULESCU	Scriitorul	164

CRONICI

CRONICA SOCIALĂ de *Emanoil Bucuța*; DRAMA PSIHOLÓGICĂ ȘI DRAMA VOLUNTARISTĂ de *Wolf von Aichelburg*; INSEMNĂRI CU PRIVIRE LA PICTORUL CAROL POPP SATMARY de *G. Bora*; DOCUMENTE ISTORICE TRANSILVANE de *Vasile Netea*; ORDINE ȘI IDEAL de *Vintilă Teodorescu*; JOSÉ MARIA PÉMAN: POEMA DE LA BESTIA Y EL ANGEL de *Olga Caba*; CE-A ADUS NOU NIETZSCHE de *Octavian Vuia*.

REVISTA REVISTELOR

NOTE

Datoria cărturarilor față de Basarabia, Bucovina și de frații transnistrieni — Ființa Transilvaniei definită de Profesorul S. Mehedinți — Spiritualizarea lui Zalmoxis — Activitatea d-lui Dan Simionescu — « Satul, izvor de viață românească » de d. Anton Balotă — Articole despre țara noastră în revistele germane — Salonul Oficial de Pictură și Sculptură — Un vechi dicționar latin — Poetul Ion Frunzetti — Interpretarea lui Schumann — Mozaic etnic? — Studiul d-lui Gottlieb Brandsch despre muzica populară românească

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CĂLTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
B U C U R E Ț I I I I
89, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 89
TELEFON 2-40-70

A B Ő N A M E N T U L A N U A L L E I 360
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.500
E X E M P L A R U L 30 L E I

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210
ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII, NR. 7, IULIE 1941

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lascăr Catargi, 39

1941

ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN

A apărut partea a doua din «Atlasul Linguistic Român», editat de Muzeul Limbii Române de sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Autorii acestei lucrări, în cele două părți în care apare, sunt Sever Pop și Emil Petrovici ¹⁾.

Publicarea acestei grandioase opere, care este singura în tot Sud-Estul european, a constituit una din preocupările de căpetenie ale școlii lingvistice din Cluj. De aceea nu ne sfiim să afirmăm dela început că ea reprezintă cea mai strălucită realizare pe terenul lingvistic, istoric și național a unor străduințe aproape de două decenii, depuse de toți membrii Muzeului Limbii Române.

Spre a putea înțelege mai ușor valoarea acestei publicații, în cele ce urmează voi încerca să arăt în câteva pagine împrejurările în care a fost concepută realizarea ei, stadiul în care se aflau cercetările referitoare la studiul limbii, precum și rezultatele la care s'a ajuns.

Intâmplarea a făcut ca, imediat după războiul mondial, înființarea Universității din Cluj, care acum s'a mutat vremelnic la Sibiu, să se producă într'un moment, când în cercetările lingvistice din Apus se inaugura o nouă metodă de investigație. Ea urma

¹⁾ Intreaga lucrare, concepută în zece volume mari, se publică în două părți: Partea întâi cuprinde șase volume și publicarea ei este în sarcina lui Sever Pop; partea a doua restul, cu a cărei publicare se ocupă Emil Petrovici. Primul volum din partea I a apărut în 1938. Același volum din partea II trebuia să apară după un an. Întârzierea lui a provenit probabil din cauza evenimentelor din vara trecută, când Universitatea română din Cluj, de care ține Muzeul Limbii Române, a trebuit să se mute la Sibiu.

după alte două care se dovediseră insuficiente. Anume, în prima fază a cercetărilor lingvistice, când studiul istoriei luase o dezvoltare destul de mare, s'a folosit foarte mult metoda istorică, bazată pe elementul comparativ. Ea a dat rezultate surprinzător de neașteptate, întru cât, cu ajutorul ei, s'a putut stabili pentru întâia dată înrudirea limbilor indoeuropene, vorbite aproape în toată Europa și în o bună parte din Asia, ca și derivarea lor dintr'una singură. Astfel, pe temeiul ei, s'a putut stabili că cuvinte din limbi vorbite de popoare cu totul deosebite, cum ar fi bunăoară germ. « Tochter », gr. « thygater », ind. « duhitar », etc., derivă din aceeași rădăcină indoeuropeană. Procedeu era simplu: se recunoșteau mai întâi concordanțele, după care apoi se proceda la stabilirea corespondențelor istorice, până se ajungea la forma de origine. Această metodă se impusese atât de mult în faza primelor cercetări, încât multă vreme se crezuse că, cu ajutorul ei, se vor putea deslega toate problemele referitoare la schimbările din limbă. Mai târziu s'a putut observa însă, că procedeu ei era prea mecanizant, spre a putea lămuri toate faptele din viața unei limbi. Limba omenească, așa cum este făcută din cuvinte articulate, nu se produce atât de mecanic cum s'ar părea la prima vedere, pentru că ea nu trăiește numai pe buzele celor care o vorbesc, dar și în sufletul lor. Plecând dela această nouă concepție despre limbă, linguiștii de mai târziu nu s'au mulțumit să studieze cuvintele numai după acoperișul lor, ci căutau să vadă ceea ce se ascunde sub el. Dar cu aceasta se inaugura o nouă metodă, « psihologică », care completa pe cea dintâi.

Fiindcă mai totdeauna la introducerea unei noi metode se cam exagerează rezultatele obținute, după câteva decenii dela aplicarea ei, s'a putut vedea că nici ea nu este în stare să dea toate lămuririle despre viața unei limbi, dacă această viață este căutată mai mult în limba scrisă, care, într'o prezentare mai îngrijită și cu caracter de stabilitate, reprezintă o formă oarecum încremenită a limbii vorbite. Toate aceste obiecțiuni asupra insuficienței celor două metode ca și alte împrejurări de ordin secundar ce nu pot fi expuse aici, au dus la nevoia unor cercetări executate afară la țară, în direct contact cu vorbirea zilnică, în care expresia țâșnește spontan și nemeșteșugit din gura omului de rând. Din aceste cercetări pe teren a ieșit o nouă metodă cu caracter « naturalistic »,

care a dat naștere la «geografia lingvistică». Ea este astăzi foarte la modă în cercetările lingvistice și, din ea, a ieșit «Atlasul Lingvistic Român», al cincilea în ordinea celor publicate până acum¹⁾.

Ca să putem pricepe rostul acestei metode, care trebuie înțeleasă ca o lărgire a celor două precedente nu ca o substituție, trebuie să cunoaștem două lucruri: întâi, că limba pe care o vorbim după un sistem stabilit este condusă de anumite norme, al doilea, că, în vorbirea individuală, aceste norme, de cele mai multe ori, nu se aplică la fel de toți indivizii vorbitori. Din această cauză rezultă că fiecare vorbește deosebit, că într'un fel se vorbește la oraș în altfel la țară, că, în fine, aceeași limbă, din aceeași localitate se deosebește după starea de cultură, vârstă, ocupațiune și straturile sociale. Nu mai adăogăm aici, firește, și cazurile când vorbitorii nu sunt din aceeași localitate, sau, și dacă sunt, unul din părinți vine din altă parte. Date fiind toate aceste posibilități de modificare a limbii, deși normele pe temeiul cărora se aplică rămân aceleași pentru toți, noua metodă introdusă prin studiul limbii pe teren vine să controleze felul cum se comportă individul vorbitor față de aceste norme, atunci când încearcă să se servească de limbă în mod cloectiv, ca mijloc de a se înțelege cu semenii săi și, individual, ca o nevoie de a se exprima el însuși.

Ceea ce știm noi despre limba noastră, se reduce mai mult la forma ei comună care, cu dezvoltarea vieții la orașe, a luat proporții destul de mari, înlocuind graiurile locale. Sub acest raport stăm ceva mai bine cu limba textelor vechi. În acest domeniu s'au făcut unele progrese, fiindcă s'a studiat, dela text la text, starea limbii dintr'o epocă oarecare. Pe temeiul acestor studii cunoaștem mai mult sau mai puțin limba din secolul XVII sau al XVIII-lea, după anumite particularități, pe care le învățăm pe din afară. În fond și aici ceea ce știm despre limba noastră pe această cale se reduce la foarte puțin, față de ceea ce într'adevăr am fi știut, dacă limba din textele ajunse până la noi ar fi fost notată din graiul viu, și cu mijloacele de care dispunem noi astăzi. Din nenorocire, însă, aceste texte nu numai că n'au fost scrise așa cum

¹⁾ Primul a fost Atlasul Lingvistic al Franței. După el a urmat: Atlasul Lingvistic Catalan, Atlasul Italiei și al Elveției de Sud, Atlasul Lingvistic-Etnografic Italian al Corsicei.

ar fi trebuit pentru nevoile studiilor lingvistice de azi, dar au mai fost traduse dintr'o limbă care a influențat foarte mult textul românesc. La aceasta s'a mai adăogat, de sigur, și sclavia tradiției religioase unită cu ignoranța traducătorului, care, de cele mai multe ori, au deformat pur și simplu conținutul textului tradus.

La punerea în practică a noii metode pentru controlul normelor cum se aplică la limba pe care o vorbim, se prezentau mai multe posibilități, dintre care două puteau fi întrebuițate cu succes: una, cea mai comodă, ar fi fost, dacă s'ar fi trimes chestionare scrise în toate comunele din țară, în care învățătorul sau preotul ar fi trecut în dreptul fiecărei întrebări răspunsurile primite. Pentru popoarele cu o cultură mai înaintată, în care limba se studiază sub anumite aspecte, ea ar fi dat rezultate bune. Ca probă, Germanii, la cercetarea limbii pe teren, s'au servit de această posibilitate. La noi însă, unde puținii intelectuali nu înțeleg rostul acestor cercetări sau, dacă le înțeleg, nu le dau atenția cuvenită, n'ar fi dat rezultate bune. De altfel, ea a și fost încercată de Muzeul Limbii Române la întâile sondaje pentru cunoașterea comunelor celor mari interesante din punct de vedere lingvistic, fără însă să ajungă la un rezultat mulțumitor. A doua posibilitate era de a trimete un anchetator în fiecare comună ce prezintă un interes pentru studiul limbii, unde, după ce își alege subiectul, își însemnează singur răspunsurile primite dela el, după un chestionar pregătit de mai înainte. Această posibilitate s'a dovedit foarte bună. Pe temeiul ei s'a alcătuit atlasul nostru ca și toate cele publicate până acum.

Această nouă metodă a fost experimentată mai întâi de școala franceză. Înainte ea fusese cunoscută și de învățații germani. Astfel profesorul G. Weigand în 1895 a întreprins prima călătorie în Banat, spre a aduna material de limbă pentru pregătirea unui atlas lingvistic român, pe care l-a și publicat. Trebuie să mărturisesc, însă, că această încercare, care era foarte bună pentru vremea ei, când cunoștințele noastre se reduceau aproape numai la lucrările lui Fr. Miklosech, privea tot numai acoperișul cuvintelor. Ea nu se interesa și de viața lor. Metoda franceză, din contră, fără a nesocoti forma externă a limbii, urmărește tot ceea ce ajută la surprinderea realităților lingvistice din graiul viu. Aceste realități apar mult mai complicate decât se cunosc din limba vorbită șablon,

din limba scrisă sub forma comună din toate zilele, în fine, din limba artistică sub forma literară sau poetică.

Pentru noi Românii această metodă ne este de mare folos, nu numai pentru marile avantaje științifice pe care ni le oferă în felul în care se aplică, dar și pentru faptul că ea a venit într-o vreme, când limba comună din vechiul regat n'a putut pătrunde bine prin școală, presă, armată și administrație în toate ținuturile din provinciile alipite. De asemenea ea ne-a surprins într'un moment fericit, când, după războiul mondial, cercetările pe teren se puteau face liber pe tot cuprinsul țării întregite, iar, ca experiență, venea după mai multe atlase lingvistice. Toate aceste atlase, apărute înainte de Atlasul Linguistic Român, ne-au perfecționat metoda de investigație, prin eliminarea părților dovedite ca nepractice și introducerea de elemente nouă, în așa fel, încât se poate spune, fără cea mai mică exagerare, că atlasul nostru, așa cum a fost conceput și îl vedem publicat în forma primelor două volume pe care le avem sub ochi, se înfățișează ca cea mai perfectă realizare a metodei « naturalistice », aplicată la studiul limbii noastre materne.

Firește, este foarte greu să intrăm în toate amănunțele acestei metode în spațiul de câteva pagine al acestei reviste. Ajunge să arătăm că, așa cum va apărea în zece volume, fiecare volum conținând cel puțin câte 150 de hărți, atlasul nostru reprezintă o fotografie instantanee a graiului românesc de pretutindeni, vorbit nu numai pe întregul cuprins al țării românești, din granițele ei actuale, dar și dincolo de aceste granițe, în părțile locuite de Românii din Ucraina, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Jugoslavia, Bulgaria. Ceva mai mult, fotografia atlasului nostru a prins și graiul populațiilor românești transdanubiene din întreaga peninsulă balcanică (Macedonia, Albania, Epir, Tesalia și Istria).

Limba, după cum știm, se găsește într-o continuă modificare, iar, la intervale mai mari, îmbracă forme deosebite. Toate aceste forme pentru epocile mai apropiate de noi ne sunt în parte cunoscute, fie din literatura veche ajunsă până la noi, fie din textele mai noi publicate înainte de apariția atlasului în cele două volume. Cu toate acestea, ele nu se pot compara nici pe departe cu ceea ce ne oferă atlasul, mai întâi, prin extraordinara bogăție a formelor, al doilea însă — și partea aceasta este de o însemnătate covârșitoare pentru cercetările științifice — prin exactitatea tran-

scrierii lor. Ce tezaur neprețuit reprezintă această bogăție, aceasta o poate vedea și aprecia atât linguistul de meserie, cât oricare altul, înzestrat cu simțul limbii, care vede în graiul omenesc nu numai o operă colectivă ca mijloc de înțelegere între oameni, dar și o acțiune subiectivă, în care simțirea și gândirea individului vorbitor se resfrânge până în fibrele lui cele mai intime. Aici este locul să spunem că limba este o artă. Bogăția formelor de limbă, schimbarea ordinii lor în frază sau întrebuițarea de cuvinte noi nu provin numai dintr'un capriciu al vorbitorului de a schimba ceea ce s'a păstrat prin uz, dar și dintr'o necesitate de a se exprima altfel decât ceilalți, de a ieși, cum s'ar zice, din obișnuit. Această ieșire pentru el capătă o formă mai expresivă. De aceea când se întâmplă în aceeași regiune să găsim, alături de forma moștenită, alte multe sinonime care reprezintă creațiuni interne, un fel de neologisme de semnificație, sau chiar cuvinte de afară, aceste din urmă nu trebuie totdeauna interpretate ca simple înlocuiri prin împrumut, dar și ca creațiuni individuale, izvorâte dintr'un simț particular de a întrebuița material lexical mai proaspăt prin cuvinte alese, cuvinte mai frumoase și mai expresive, în fine, cuvinte deosebite de cele ce se întâlnesc în fiecare zi.

* * *

Executarea Atlasului Linguistic Român s'a făcut după un plan bine studiat și aplicat uniform în toate ținuturile explorate. Anchetatorii noștri, Sever Pop și Emil Petrovici, care, după cum am văzut, sunt și autorii atlasului, n'au alergat din localitate în localitate, să întrebe ce vor și să petreacă cât vor. Vremea lor a fost socotită cu ziua și ora, iar întrebările fixate în două chestionare: unul mai mic « normal », alcătuit din 2.160 de întrebări, cu încă 60 în introducere, care se raportau mai mult la noțiuni cunoscute de oricine; altul mai mare « dezvoltat », în cuprinsul căruia au intrat 4.800 de întrebări referitoare la terminologia specială, încercând să redea realitățile românești sub diferitele ei aspecte în ocupațiunile dela țară. La alcătuirea acestui chestionar s'a dat cea mai mare atențiune. Plecând dela cele 114 « cuvinte normale » din atlasul lui Weigand, el cuprinde o serie de întrebări, alese anume spre a reda cât mai fidel specificul românesc. La acestea s'au mai adăugat multe din chestionarul celorlalte atlase romanice.

Aceasta s'a făcut iarăși spre a putea avea înaintea noastră mai bine imaginea românității orientale în legatură cu aceea a romanității occidentale. La alegerea întrebărilor, s'a mai ținut seama și de anumite combinații, din care ușor se puteau obține forme referitoare la aspectul gramatical al limbii ¹⁾).

De asemenea alegerea punctelor s'a făcut după ținuturi. Acolo unde limba era mai unitară, cum sunt ținuturile de șes, numărul lor a fost mai mic, ales pe o distanță mai mare. Acolo însă, unde limba era mai variată, cum sunt ținuturile de munte, numărul lor a fost mai mare, iar distanța dintre ele mai mică. Peste tot s'au cercetat 301 puncte pentru chestionarul mic și 80 puncte pentru chestionarul mare. Și fiindcă limba noastră nu este vorbită numai de țărani, dar și de orășeni și oameni culti, în urma unei fericite sugestii pe care ne-a dat-o D. Caracostea, au fost cercetați și doi dintre scriitorii noștri proeminenți din vechiul regat: Brătescu-Voinești și M. Sadoveanu, și unul din Transilvania: I. Agârbiceanu. Inovația a fost cu atât mai bine primită, cu cât atlasele străine apărute, ocupându-se exclusiv cu limba din popor, n'au ținut seamă de straturile superioare și, prin aceasta, căzând în cealaltă extremitate, au primit un caracter aproape exclusiv dialectal, ceea ce, firește, pare unilateral.

Nu au fost trecute cu vederea nici limbile minoritare. Spre a se putea constata influența limbii majoritare asupra lor și invers, ancheta cu chestionarul mare a cercetat câte două comune bulgare, sârbești, rutene, germane, trei ungurești și una locuită de Țigani.

În ce privește subiectele întrebate, dacă pentru chestionarul mic a fost unul singur, din contră, pentru chestionarul mare au fost mai multe. Numărul lor mai mare și de vârste deosebite a fost cerut și de natura întrebărilor referitoare la chestiuni mai subtile și obiecte puțin cunoscute. Ele se pot obține greu dela o singură persoană. De altfel, acest procedeu este recomandabil și pentru o

¹⁾ În ce privește reproducerea materialului lingvistic, acesta este grupat după înțelesuri, la fel ca în *Atlasul Italiei și al Elveției de Sud* de Jaberg și Jud. Astfel, în vol. întâi, atât din partea I cât și din partea II, se cuprind «Părțile corpului omenesc și boalele lui». La acest mare capitol în vol. întâi din partea II s'au mai adăugat încă alte două capitole: a) Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători; b) Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule.

altă considerațiune: Prin el se poate obține o mai mare recoltă a mijloacelor de expresie cu tot felul de nuanțe stilistice. Lipsit de această bogăție, un atlas, oricât de mare importanță ar avea pentru știință sub raportul lexicografic, apare sec pentru cunoașterea acelor mijloace de înfrumusețare a limbii, de care noua metodă trebuie să arate mai mare interes. Ținând seamă de acest lucru, Emil Petrovici, care a făcut explorările cu chestionarul mare, a cules și texte cu caracter folkloric și etnografic. Acestea vor fi publicate ca o completare la atlas.

Dar pentru culegerea textelor, anchetatorii noștri au încercat să se folosească și de gramofon. Ar fi fost mijlocul cel mai sigur pentru prinderea atâtor nuanțe ce caracterizează vorbirea curentă, cum ar fi accentul, tonul, ritmul și altele. Din nenorocire însă încercarea n'a dat rezultate bune, din cauza imperfecției aparatului. În Cadrilater, unde împreună cu Sever Pop am făcut anchete la populațiunile transdanubiene, nu l-am putut întrebuința.

Lucrările pentru realizarea atlasului au început aproape odată cu fondarea Muzeului Limbii Române din Cluj. Dela început s'a simțit nevoia pregătirii unui tânăr pentru aducerea la îndeplinire a acestei anevoioase lucrări. Acest tânăr a fost găsit în unul din cei doi autori ai atlasului, Sever Pop, care întrunea toate calitățile pentru începerea și ducerea la sfârșit a acestei opere. Dânsul, după cum se arată chiar în prefața lucrării volumului întâi din prima parte, a petrecut doi ani la Paris, urmând cursurile maestrului geografiei lingvistice Jules Gilliéron. După aceasta a luat parte rând pe rând la anchetele pe teren făcute de autorii atlaselor catalan, elvețian, italian, întorcându-se la Cluj cu toată știința și experiența pentru întreprinderea operei ce-l aștepta. Aici au început primele lucrări, la care au participat aproape toți membri Muzeului Limbii Române, cu S. Pușcariu în frunte. Apoi au urmat doi ani de experiență, după care, în fine, au început anchetele pe teren, la care delă început, alături de Sever Pop, a luat parte și Emil Petrovici, autorul volumului întâi din partea a doua a atlasului. La urmă de tot și numai pentru graiurile transdanubiene au mai participat la anchete și scriitorul acestor rânduri pentru dialectele aromân și meglenoromân, iar Sever Pop și Ștefan Pașca pentru dialectul istroromân.

După șase ani de muncă grea și anevoioasă de cercetări pe teren la țară, pe vreme mai mult urită decât frumoasă, pe călduri mari și geruri grele, dormind câteodată în casa oamenilor cu mulți copii și o singură încăpere, cu boli contagioase și lipsă de alimente, anchetatorii și autorii atlasului nostru, Sever Pop și Emil Petrovici, punându-și sănătatea în pericol și întrebuițând cel puțin trei zile de fiecare punct pentru chestionarul mic și o săptămână pentru chestionarul mare, au început să ne dureze uriașa operă în curs de apariție, cartografiind fișe cu fișe întregul material strâns, din care au ieșit cele două volume despre care este vorba în aceste rânduri și se așteaptă să apară și restul.

Și, ca o inovație ce nu se întâlnește la celelalte opere similare, fiecare volum din Atlasul Linguistic Român este însoțit de un alt volum mai mic cu hărți redactate în colorii, intitulat « Micul Atlas Linguistic Român ». Din acesta au apărut două: unul pentru vol. I din partea întâi și altul pentru vol. II din partea a doua. Acesta cuprinde materialul de limbă publicat în atlasul mare din volumul corespunzător cu material necartografiat, cum este cazul cu vol. I din partea întâi, sau aproape exclusiv materialul necartografiat, cum este cazul cu vol. I din partea a doua. În orice caz el nu poate înlocui totdeauna atlasul mare. Cu toate acestea, însemnătatea lui este indiscutabilă, mai întâi, dacă ținem seama de faptul că atlasul mic reproduce o bună parte din materialul necartografiat în atlasul mare, al doilea însă, fiindcă el reprezintă singurul mijloc de a ne înfățișa în mod sinoptic, în linii generale și intuitiv, faptele de limbă sub toate aspectele care interesează studiul științific al limbii.

* * *

După ce am cunoscut metoda întrebuițată la cercetările de limbă pe teren și modul cum s'a procedat la pregătirea lucrărilor pentru alcătuirea atlasului românesc, să trecem și să vedem avantajele, dar mai ales rezultatele obținute de această metodă, mai întâi, din cercetările făcute pe temeiul atlaselor publicate în străinătate, după aceea din materialul cartografiat în primele două volume ale atlasului nostru.

Înainte de toate, trebuie să știm că sub raportul structural, un atlas este o simplă operă de lexicografie. Aceasta însemnează că

el nu conține decât cuvinte, expresii și scurte construcții sintactice. Toate acestea la atlasele străine, ținând seama de principiul întrebărilor directe aplicat la explorarea materialului lingvistic, sunt simple traduceri, la care nu poate fi vorba de înregistrarea unor răspunsuri spontane. La atlasul nostru, din contră, ele se caracterizează printr'o mai mare spontaneitate întru cât, din cauza unității de limbă, răspunsurile obținute pleacă dela principiul întrebărilor indirecte. Firește ele nu pot fi surprinse ca în vorbirea liberă. In orice caz, nefiind simple traduceri, ele se produc mai degajat. De asemenea, aceste răspunsuri fiind individuale, nu reprezintă vorbirea generală. Cine are nevoie de aceasta, trebuie să facă cercetări complementare. El oferă numai un mănunchi de fapte pentru orientare. Plecând numai dela această structură particulară a unui atlas lingvistic, putem vorbi despre avantajele și rezultatele lui:

Unul dintre cele mai mari avantaje pe care le oferă atlasele publicate este că, față de culegerile dialectale făcute până acum, unele la voia întâmplării și de oricine, altele cu mai multă grijă studiate de persoane competente, ele ne pun la dispoziție spre cercetare, un bogat material format din elemente tipice bine controlate, prinse din graiul viu de o persoană anume pregătită pentru aceasta și redată într'o scriere cât mai apropiată de rostirea adevărată. Acest material, de sigur, nu este totdeauna complet și pe toată întinderea țării controlat. Așa ceva ar fi cu neputință pentru o viață de om. Inșă așa cum este, ne poate da cele mai bune orientări în problemele care ne interesează. Pentru o mai amănunțită cunoaștere a particularităților din limba unei localități sau a unei regiuni limitate, este nevoie de monografii speciale. Din câte s'au făcut până acum ca o completare la atlasele publicate, s'a constatat că, cu mici excepțiuni, ele au confirmat exactitatea redării materialului cartografiat.

Un alt avantaj nu mai puțin important decât cel precedent este și acela că o hartă, în care sunt trecute după localități toate formele unui expresiuni date, ne oferă cel mai perfect instrument de comparație prin aceea că, dintr'o singură ochire — mai ales când hărțile sunt colorate — avem în fața noastră grupate toate variantele de rostire sau sinonimele de cuvinte care ne interesează. Cu alte cuvinte, în cuprinsul unei hărți de dimensiuni potrivite ni se

înfățișează, prinse ca într'o fotografie, fapte de limbă care se găsesc răspândite pe un spațiu infinit de mare. Spre a ne da seama de însemnătatea acestui avantaj, ajunge să ne imaginăm greutatea ce vom întâmpina și timpul pe care îl vom pierde, dacă, pentru verificarea fiecărei din ele, vom fi nevoiți să căutăm în monografii separate.

Rezultatele acestei metode sunt multe și destul de importante, atunci când valoarea lor nu se exagerează.

Astfel, ținând seamă de varietatea fiecărui fapt de limbă, ea a reușit să rezolve, în primul rând, problema dialectală, atât de mult discutată înainte de apariția primului atlas lingvistic, în sensul că, admitând existența dialectelor, a contestat prezența precisă a limitelor dialectale. Aceasta rezultă din constatarea că, atunci când într'o regiune se produce o modificare în limbă, ea pleacă dela o celulă lingvistică a cărei răspândire nu coincide cu aria (izoglosa) unei alte modificări din aceeași regiune, care pornește dela altă celulă lingvistică. Această constatare duce la concluzia că fiecare fapt de limbă își are limitele sale proprii.

Plecând dela această diversitate în producerea fenomenelor lingvistice și punându-se pe un teren cu totul deosebit de acela al metodei « psihologice », care urmărește evoluția istorică a cuvintelor, cu scopul de a ajunge la originea lor, noua metodă pe care am numit-o « naturalistică » a arătat că orice fapt de limbă își are propria lui viață, deosebită de aceea a celorlalte. Prin aceasta ca și prin negarea limitelor dialectale se recunoștea indirect individualismul în limbă, fapt care a stârnit cea mai puternică reacțiune în contra tuturor acelor care, pe temeiul metodei precedente, vroiau să înăbușe viața limbii în limitele unor « norme ».

Firește, această reacțiune, la început, a primit forme exagerate, atunci când, prin afirmări categorice, s'a încercat să se dovedească inutilitatea metodelor precedente. Adevărul este, însă, că prin varietatea și prospețimea materialului prelucrat, noua metodă aducea atâta experiență și deschidea atâtea drumuri noi, încât credința în acțiunea uniformă a « normelor » slăbea tot mai mult, iar ideea unei evoluții organice a limbii apărea din ce în ce mai evidentă. Pe temeiul acestei idei, apoi, s'a descoperit o serie de factori interni și externi care lucrează la modificările din limbă, de care noi nu ne putem ocupa în aceste rânduri cu caracter mai

mult informativ. Aici ne mulțumim să arătăm că, deși unii din ei au fost cunoscuți înainte de rezultatele obținute prin cercetările pe teren, totuși valorificarea lor s'a făcut numai după ce s'a recunoscut acțiunea individuală în evoluția limbii. Acum se vorbește de biologia limbii, de aspecte din viața cuvintelor necunoscute până atunci, cu peregrinări și lupte între cuvinte, cu coliziuni între formele omonime, în fine, cu patologie și terapeutică verbală, cu stratificări și altele, pe care numai metoda geografiei lingvistice le-a evidențiat mai bine.

Dar toate acestea sunt rezultate mai mult sau mai puțin de ordin practic. Partea mai importantă din aplicarea ei constă în faptul că, procedând dela concret la abstract, cu precădere mai întâi asupra faptei și numai după aceea asupra acțiunii, această metodă care are ca principal scop de a reconstitui istoria cuvintelor și a formelor de limbă, a deschis un nou orizont de cercetare pentru studiul fenomenului lingvistic. Este drept că noi astăzi privind această practică ca o simplă metodă, nu cum vor unii ca o disciplină, nu putem și nu trebuie să renunțăm la tehnica acelor cuceriri din trecut, care au durat fundament de granit disciplinei noastre, oricât de entuziasmați am fi de succesele ei. De altă parte, trebuie să mărturisim că, în lumina nouilor rezultate, simțim pe zi ce trece treptata spiritualizare a faimoaselor «norme». În ele, ca în tablele legii, stau cristalizate toate acele tendințe care, din sufletul vorbitorului și adâncimea vremurilor, diriguiesc firicelele purtătoare de viață, din țesutul invizibil al organismului unei limbi. Iată de ce cred că tocmai aceste rezultate trebuie să ne îndemne să nu ne îndepărtăm de ele. Din contră, întrebuițându-le în lumina noilor cuceriri, să învățăm a intui, în toate manifestările limbii, minunatul joc al naturii.

* * *

Intorcându-ne la atlasul nostru, din cele expuse până aici, va putea înțelege oricine că valoarea lui pentru studiul limbii noastre va fi foarte mare. Firește, el stă în fața aprecierii noastre numai sub forma celor două volume. Din ele se poate vedea, totuși, care va fi înfățișarea volumelor ce vor urma. Deocamdată putem afirma fără cea mai mică exagerare că, în forma în care este conceput, el se arată superior atlaselor publicate.

În ce privește rezultatele ce se așteaptă dela o operă atât de importantă, ele vor fi dintre cele mai interesante. Dacă în lipsa monografiilor originale, atlasul lui Weigand, cu pretenții mai modeste, ne-a adus atâtea foloase, cu atât mai mult atlasul nostru care este conceput pe un plan mult mai vast și conține un material incomparabil mai bogat și mai variat.

Vom încerca să analizăm sumar aceste rezultate din materialul cartografiat în volumele apărute.

Ținem totuși să prevenim dela început pe cetitor că un atlas lingvistic se folosește de obicei pentru chestiuni speciale și de amănunt, lucruri care nu pot fi date toate într'un articol pur informativ. De asemenea el nu trebuie să se confunde cu o operă științifică, în care, după expunerile făcute asupra unei probleme date, se arată rezultatele obținute. Așa ceva lipsește din orice atlas. Este drept că, în foarte multe cazuri, el reprezintă o cheie pentru deslegarea multor probleme din domeniul lingvistic, însă, spre a ne putea folosi de această cheie, trebuie mai întâi să știm să cetim în el. Un atlas lingvistic, în felul cum se prezintă al nostru, ne dă puțința să descoperim lucruri foarte interesante. Nu-i mai puțin adevărat însă, că tot el ne poate da prilejul să ne pierdem într'o vorbărie goală, din care să nu iasă nimic pentru știință. Fiindcă, în ultima analiză, un atlas lingvistic nu-i decât o colecție de documente din tezaurul unei limbi așternute pe hartă, a căror valorificare o putem face numai după ce ne simțim pregătiți bine să ne folosim de el.

Plecând dela această ultimă considerațiune, în unele cazuri și pentru anumite chestiuni, ne putem folosi de această colecție, fără ca ea să fie cartografiată pe hărți. Este destul să avem documentele de limbă la îndemână cu informații precise asupra extensiunii lor geografice pentru ca, în cazul când într'adevăr suntem în stare să le valorificăm, să putem trage din ele aceleași concluziuni pentru știință, la fel cum am fi făcut când ele ar fi fost trecute pe o hartă colorată în atlas. Firește atlasul ar mai avea în cazul acesta un alt avantaj, anume că ar mai putea da unele variante de rostire de mai puțină însemnătate, însă având esențialul la îndemână, chestiunile accesorii, de regulă, interesează mai puțin. Astfel este bunăoară cazul de dispariție prin « omonimie » a cuvântului *păcurar*, pe care D. Caracostea, într'un

studiu publicat în Viena (Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität¹), l-a explicat cu două decenii și mai bine, înainte de apariția primului volum din Atlasul Linguistic Român. Chestiunea se prezintă în felul următor: pentru conceptul « cioban », Românii de pretutindeni au avut odată cuvântul moștenit din limba latină *păcurar* (PECURARIVS). Astăzi, însă, acest cuvânt se mai păstrează, peste hotare, la Macedoromâni, Meglenoromâni, și Românii din Timoc, iar aici în Țară numai la Românii din Banat, Transilvania și ținuturile vecine cu Ungaria. După această extensiune geografică, de care n'avem nevoie totdeauna să fie cartografiată, cuvântul prezintă două arii: una la Sud, cuprinzând pe Românii transdanubieni; alta la Nord, cuprinzând pe Românii din partea apuseană a Țării cu regiunile indicate mai sus. În tot restul Țării: Muntenia, Moldova, Basarabia, etc., se întâlnește aria cuvântului de origine turcească *cioban*. În cazul acesta se pune întrebarea: Cum de a ajuns acest cuvânt străin de origine să se întindă pe un teritoriu atât de vast, dând la o parte cuvântul băștinaș *păcurar*? Și dacă s'a impus cu atâta forță la Nord de Dunăre, de ce n'a intrat în limba Macedoromânilor, care se găsesc printre orientali și sunt păstori prin excelență, atunci când toate celelalte popoare balcanice inclusiv Slavii care se ocupă cu agricultura, i-au dat loc în limbă? Prin urmare, se puneau două probleme de rezolvat: pătrunderea cuvântului străin la o bună parte dintre Daocoromâni și lipsa lui la Românii transdanubieni, în special, la Aromâni. Prima parte, cea mai grea, a fost deslegată, cum am spus, de D. Caracostea în sensul că, în ținuturile din vechiul regat în care se extrage păcura, cuvântul *păcurar* (cu înțelesul de păstor) venind în coliziune omonimică cu celalt cuvânt *păcurar* (vânzător de păcură), a fost suprimat de acesta, fiind înlocuit prin *cioban*. A doua întrebare referitoare la lipsa cuvântului *cioban* la Macedoromâni, eu am încercat să o explic în lucrarea mea « Aromânii » (p. 147), din cauza repulsiunii pe care aceștia o au pentru acest cuvânt,

¹ Cf. *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien*, Heidelberg, 1914, p. 98 urm.

întrebuințat de unele popoare balcanice în batjocură ca nume etnic pentru Aromâni ¹⁾).

Cel ce deschide atlasul pentru întâia dată și întinde hărțile graiului spre cercetare, este izbit mai puțin de varietatea graiurilor locale decât de abundența formelor pentru același cuvânt sau aceeași expresie. În tot teritoriul nostru național, limba prezintă o uimitoare unitate cu neînsemnate deosebiri regionale, care o împart în trei subdialecte: muntean, moldovean și bănațean cu întrepătrunderi de forme și cuvinte care nu cunosc obstacole naturale ²⁾. Firește acest rezultat se știa în parte de mai înainte și îl cunoșteam și din atlasul lui Weigand. Cu toate acestea nicăieri și în nici un studiu descriptiv nu se reliefează el mai bine și cu amănunte mai interesante ca în atlasul nostru. Când vorbim despre unitatea limbii noastre, nu trebuie să înțelegem numai uniformitatea ei de pe întreg teritoriul național, dar și faptul că chiar micile deosebiri ce se arată, se caracterizează prin arii ce trec dela o provincie la alta, fără să fie împiedecate de granițele politice sau naturale ce se interpun în mijlocul lor. În schimb, în contrast cu această unitate, se arată bogăția variată de cuvinte și expresii, care rar se întâlnește în alte limbi. Dacă prima particularitate se explică din cauza unității în vechea noastră structură socială, ultima se datorește unei evoluții istorice sbuciumate, întreruptă de tot felul de elemente străine, care ne-au năpădit graiul din toate vremurile și în toate direcțiile. În privința aceasta este destul să luăm orice hartă, spre a ne orienta mai întâi asupra punctului lor de plecare, după aceea asupra direcției de răspândire prin migrațiune ³⁾. Ea este interesantă între altele pentru localizarea cuvintelor străine,

¹⁾ Aromânii, pe cât știu, nu întrebuițează în limbă cuvântul *cioban*. Ca probă, el nu este atestat în nici un glosar sau dicționar. Dacă într'adevăr ar exista, în Sud pe undeva, el este un grecism. Fapt este că el lipsește din «Basmе» și «Literatura Populară» de Per. Papahagi. De asemenea nu este dat nici în «Antologie Aromânească» de Tache Papahagi.

²⁾ După indicațiile atlasului nostru, partea de Sud-Vest a Ardealului cu Banatul se identifică ca limbă cu graiul din Oltenia. Limba din centrul și Nordul Ardealului ca și cea din Maramureș ține de graiul din Moldova, iar cea din părțile de răsărit și miază-zi ale Ardealului ține de graiul din Muntenia.

³⁾ Vezi de ex. hărțile colorate din Micul Atlas Linguistic Român I sinonimele cuvintelor moștenite: corp (hartă 1), os (5), față (35), sudoare (9), cuvânt (41), arunc (135) etc.

dar mai ales celor slave care, de cele mai multe ori, se atribue limbii bulgare.

Peste tot întreaga configurație lexicală a limbii noastre pare, după cum se arată în hărțile atlasului, foarte interesantă. Din ea rezultă că ținuturile din vechiul regat și Basarabia se caracterizează prin mari suprafețe lingvistice unitare, în vreme ce restul teritoriului național, anume Transilvania cu toate ținuturile de peste munți, se arată îmbucătățite în felurite porțiuni. Bucovina are o poziție mijlocie între aceste două grupări. Dacă ne uităm pe hărțile colorate, vom vedea într'adevăr că dincolo de Carpați se grămădesc cele mai variate forme. După o interpretare a învățatului profesor elvețian K. Jaberg, unul din autorii atlasului lingvistic al Italiei și al Elveției de Sud, se crede că ceea ce caracterizează din punct de vedere al geografiei lingvistice regiunile colonizate dintr'o țară, sunt marile întinderi unitare care s'au format grație acțiunii centrelor colonizatoare și amestecului dialectelor vorbite de imigranți ¹⁾. Din aceasta rezultă că ținuturile dincoace de Carpați, propriu zis vechiul regat cu Basarabia, reprezintă țări colonizate, iar cele de dincolo, regiuni de unde au pornit colonizările. Această interpretare este confirmată și de informațiile istorice pe care le avem asupra întemeierii principatelor române. Pe baza acestor rezultate putem afirma un lucru care a fost spus mai de mult, anume că leagănul poporului român se găsește în Transilvania, acolo unde elementul român s'a continuat din epoca romană până în prezent.

Din repartiția pe hărți a cuvintelor și formelor de limbă în diferite «arii», s'a putut ajunge la unele rezultate, pe temeiul cărora s'a reușit să se stabilească raportul cronologic dintre ele, iar din acest raport să se poată cunoaște cu aproximație, care anume din aceste cuvinte și forme se arată mai vechi decât altele. Aceste rezultate formulate de învățatul profesor italian Matteo Bartoli în niște «norme» se întemeiază pe concepția, pe care o avem despre felul cum se nasc și răspândesc inovațiile în limbă. Anume, acestea, plecând dela o celulă lingvistică, ce se poate

¹⁾ Karl Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacoromänischen Sprachgebiets*, publicat în *Vox Romanica*, Annales Helvetici explorandis linguis romanicis destinati V (1940). De același: *Aspects géographiques du langage*, Paris (1936). Sextil Pușcariu în *Dacoromania*, VI, p. 504 și IX, p. 403.

produce în orice punct dintr'un teritoriu dat, se răspândesc prin iradiațiune și migrațiune în toate direcțiile, unde nu se întâlnesc obstacole și căile de comunicație sunt mai dese, ocupând de cele mai multe ori locul altora, fără însă să reușească totdeauna a se întinde pe o arie care să cuprindă întreg teritoriul unei limbi, În cazul acesta, s'a putut constata că, pe cât de active se arată centrul cu regiunile apropiate de locul în care se produce inovația, pe atât de pasive rămân periferia « aria laterală » și ținuturile mai la o parte « aria izolată », în care se refugiază aproape tot ceea ce este mai vechi și conservativ în limbă.

Pe temeiul acestui nou principiu al « lingvisticei spațiale », la noi ținuturile din Banat, Crișana, Maramureș, situate în extremitatea Nord-Vestică a Țării sau ținuturile din Basarabia, situate în extremitatea din Estul Țării reprezintă « arii laterale », în opoziție cu regiunile centrale. Tot așa ținuturile locuite de Macedoromâni sau de Megleniți, în Sudul peninsulei balcanice, și acele ocupate de Istroromâni, în Istria, reprezintă « arii izolate ». Cunoscând toate acestea, hărțile atlasului ne arată că o serie de cuvinte de origine latină se păstrează în ariile laterale sau în cele izolate, atunci când în celelalte ținuturi ele sunt înlocuite prin cuvinte străine sau creațiuni noi. Astfel cuvântul *aiu* cu înțelesul « usturoiu » din lat. ALIVM se păstrează în ținuturile din Nord-Vestul Țării și la Românii transdanubieni, atunci când în restul Țării este înlocuit cu *usturoi*, derivat dela « a ustura » ca « ardeiu » dela « a arde ». Aproape aceeași arie o arată și cuvintele *nea* (arom. *neauă*) din lat. NIX, NIVEM, fiind înlocuită aiurea cu *zăpada*, cuvânt slav; în fine, *cuminecătură*, *păcurar* și altele, care, la fel, mai târziu, au fost înlocuite aiurea prin *cioban* și *grijanie* sau *împărțășanie*.

Dar spuneam mai sus că atlasul nostru n'a putut înregistra toate cuvintele dintr'o regiune. Aceasta s'a întâmplat mai des pentru ținuturile transdanubiene. În cazul acesta, când folosim datele lingvistice pentru deducțiuni istorice, suntem nevoiți să facem cercetări în afară de atlas. Astfel este cazul cu cuvintele vechi *pedestru*, *Sânicoadă* și *Sâmedru*, care sunt trecute pe hartă pentru regiunile Nord-Apusene din teritoriul nostru, însă lipsesc pe aceeași hartă pentru dialectul vorbit de Macedoromâni. Acestea de fapt există și la ei, numai subiectul întreg nu le-a cunoscut. Astfel *pedestru* este atestat în literatura arom. veche (Cavallioti), *Sinicoară* se

găsește ca nume de localitate în Pind, iar *Sumedru* (pentru *Să-medru*) este o formă prea cunoscută. În cazul acesta, deși ele de fapt nu sunt trecute pe hartă, le considerăm pentru scopurile noastre ca forme cartografiate, ocupând o arie laterală sau izolată, iar, din punct de vedere cronologic, tragem concluziunea că toate aceste cuvinte, atât cele trecute pe hartă ca *aiu*, *nea*, *cumine-cătură*, cât și cele rămase pentru graiurile transdanubiene pe din afară ca *pedestru*, *Sămnicoară*, *Sămedru* și alte câte vor mai fi, într-un cât sub raportul extensiunii lor geografice se întrebuițează în ariile laterale sau izolate, reprezintă forme foarte vechi în limbă.

Cât de vechi sunt ele acolo unde se găsesc, aceasta este o altă întrebare, la care «normele areale» nu pot da un răspuns, fără ajutorul altor discipline complementare, cum sunt istoria și arheologia. Din ariile laterale rezultă numai vechimea lor în spațiu. Vechimea lor în timp poate fi presupusă. Numai când avem la îndemână informațiuni istorice, ea poate fi precizată. Astfel este bunăoară cazul unei particularități din morfologia verbului românesc, păstrată într-o arie laterală din răsăritul Basarabiei, a cărei vechime spațială se poate fixa în mod aproximativ foarte bine. În această parte a Țării s'au înregistrat forme verbale ca: *lucram* pers. 1 pl. ind. prez. (pentru forma obișnuită «lucrăm»), *dam* (pentru «dăm») și altele. Este vorba de cazuri foarte rare, când *a* latin s'a păstrat nemodificat în *ă*. Cum însă aceste cazuri trebuie să reprezinte pe cele normale, căci în limba română *a*, în poziția în care se găsește, nu se schimbă în *ă*, atunci cu drept cuvânt se admite că formele *lucram*, *dam* și alte de felul lor reprezintă resturi vechi, din vremea când ele se întrebuițau peste tot în limbă în locul formelor de azi (*lucrăm*, *dăm*). În cazul acesta, însă, vechimea fenomenului lingvistic, pe care aria laterală, singură, nu-l poate rezolva, se explică dela sine. Ea nu poate trece dincolo de secolul XIV sau al XV, fiindcă înainte de această epocă, nu existau Români în această arie. Din această precizare rezultă că, deși după normele areale, fenomenul este vechi, totuși prezența lui în aria laterală, în care se găsește, nu datează decât din vremea care a urmat după colonizarea Basarabiei cu elemente românești venite din răsăritul Țării.

La fel trebuie judecat pentru toate celelalte cazuri.

Metoda ariilor laterale, care trebuie practică cu multă băgare de seamă, a fost folosită de învățatul danez Julius Krohn la studiul morfologic al motivelor populare din domeniul folklorului, cu mult înainte de apariția Atlasului Linguistic al Franței. Firește ea prezintă destule avantaje, atât pentru limbă cât și pentru folklor. Totuși aplicarea ei în lingvistică este mult mai sigură decât în demologie. Această deosebire provine din faptul că, deși și una și alta se întemeiază pe propagarea unor fapte care din individuale devin colective, cu toate acestea răspândirea acestor fapte în limbă se face cu mai multă regularitate decât în folklor.

Dar rezultatele atlasului lingvistic sunt mult mai numeroase decât cele arătate până aci. Sunt atâtea fenomene de limbă cu o evoluție care iese din normă, ce-și găsesc explicarea numai din răspândirea lor geografică. Noi nu putem vorbi aici despre toate, pentru că în cazul acesta am aluneca într'o expunere de pură specialitate. Aici putem adăoga numai că aceste rezultate interesează în bună parte și filologia balcanică. În privința aceasta se cunosc legăturile ce există între limba noastră și între celelalte limbi din Sud-Estul european. Aceste legături se referă aproape la toate aspectele din gramatica unei limbi, dar mai cu seamă la lexic și frazeologie. Ele vor putea fi mai bine lămurite, atunci când se va cunoaște extensiunea lor geografică în tot cuprinsul Sud-Estului european.

* * *

În concluzie, publicarea acestei grandioase opere constituie pentru noi o mândrie națională, nu numai fiindcă ea reprezintă o înfăptuire românească, dar și pentru faptul că desăvârșirea ei, care reclamă atâtea mijloace materiale, se face fără ajutorul bugetului Țării, ci numai din abonamentele și contribuțiile benevole, primite dela instituțiile particulare, între care se numără și Uniunea Fundațiilor Culturale Regale. Recunoștința noastră trebuie să se îndrepteze către autorii ei: Sextil Pușcariu ca inițiator, animator și sfătuitor, iar Sever Pop și Emil Petrovici ca executorii unei opere însoțită de atâtea greutăți, de care și-ar putea da seama numai unul care a participat cât de puțin la anchetele lor la țară.

TH. CAPIDAN

RUGĂCIUNE

De ce stârniși țărâna și viu m'ai zămislit,
Dacă 'nceputului i-ai dat sfârșit
Demainainte de-aș fi 'nceput?

De când te-ai murdărit pe degete, de lut,
Vremelnic și plăpând tu m'ai făcut.
Pot cere o durată aceluia 'njghebat
Din tină trup și suflet din scuipat?

Torcând mătasea, tu o faci de scamă
Și frumusețea ei se și destramă.
Ai scos din buturugă o vioară
Și-i pui și coarda 'n care va să moară,
Plesnind în miezul nopții albe, de smarald,
Pe strigătul și zborul în sus cel mai înalt.
Un zbor i-ai dat și șoimului la stele,
Impiedicat în peticele mele.

Tu ai rămas de-a-pururi și viața noastră pierе.
Te mulțumești cu-atâta mângâiere
Că, singur între neguri, ești veșnic; sorocit
Prin mărturia celor ce-au murit.

T U

Ne mai putând să-ți rabde nici tăcerea
Nici depărtarea, nici puterea
Și, în nestare a trăi uitată,
Măhnita lume te alese tată.

Așa 'nrudită, 'n pribegie, ție,
Cerea culcuș un colț de 'mpărăție.
Avu nădejdea să te facă om,
Un mormoloc, un gnom.

Te-a luat părtaș, nici pân'acum nu știi,
La suferință, la tovarășii,
Și a jurat pe numele tău sfânt,
Și strâmb și drept, cum jură pre pământ.

El a știut cum ești, ce ești și unde
Făptura ta suavă se ascunde,
Din câte spițe și în câte, cel ce taci,
Te faci și te desfaci.
Și gândurile toate ți le știe
Și voia ta o scrie
Pe piatră, pe părete, pe hârtie,
Chezășuind la tine în cetate,
Ca 'n cimitire, locuri cumpărate,
Cel mai smerit, mai blând și mai semeț.

Nu-ți trebuia nici jilț și nici județ,
Nici slavă, nici cântare, surd și mut.

Pe om nici nu l-ai cunoscut.

Ești o tulpină fără rădăcină
Și semeni a mireasmă și lumină.

CLOPOTE

Sunați de seară ca 'ntr'o dimineață.
Parcă sunați dintr'altă viață,
Dintr'un văzduh, care părea pierdut.
V'ascult și v'am recunoscut.

Nu știu ce chin mă ia și mă frământă
Când iar ascult cum vocile vă cântă.
Nu vreți a sta pe loc puțin,
Să mă gândesc ce e, alean ori chin?

Muncesc în mine aripi să 'ncolțească,
Dintr'o pruncie îngerească,
Și neputând ieși, la cer, să bată,
Mă doare carnea 'n umeri, sângerată.

Vecernia uitată, dela toacă,
Aș vrea să sune și aș vrea să tacă
Și nu știu, să mă 'nchin ori să m'ascund?

Dintr'alte ceruri altele răspund.

T. ARGHEZI

MINA DE AUR

PREDA INAINTEAZĂ...

Ieșim din mină cu cea mai mare grabă, aproape în fugă, fără să-mi pese că risipeam astfel ultimele rămășițe de vlagă. Cu câțiva zeci de metri înainte de gura minei lumina începuse să lucească pe șinele de vagonet. Dar atât de greu răzbișe până acolo și atât de slabă era, încât îmi mărea dorul de ziuă albă și mă făcea să-mi iuțesc pașii — bine înțeles pe cât îmi îngăduia noroiul, care se lipea de tocuri — și tavanul galeriei, care, sinuos, cobora când nu mă așteptam și-mi zdrelea fruntea.

De fiecare dată uitam în mină imaginea zilei și nu puteam să mi-o amintesc decât cel mult ca pe o lumină mare, albastră, pe care o confundam cu libertatea însăși. Rațiunea îmi spunea că afară putea să fie soare sau ploaie, dar simțurile stăpânite de umezeală și de întunericul dinăuntru uitau cu desăvârșire că mai e și raze de soare și prevesteau totdeauna timp urât. Cât de fericit fui deci, când, deschizând porțile de fier ale galeriei Ferdinand, care da în colonie, trecui din bezna rece, în cea mai senină după amiază de August! Soarele fu pentru mine o surpriză, căci de câte ori ieșeam din mină și-l vedeam, mi se părea că-l văd pentru întâia oară. O căldură dulce începu să-mi străbată hainele groase și pielea, iar aerul de vară năvălea în piept ca într'un beci cu mucigai. Predând lampa portarului și grăbindu-mă spre casă, îmi scăldai ochii în splendorile zilei. Cele 12 case ale coloniei păreau acoperite cu o poleială caldă, iar dealurile dimprejur ale căror poale se întindeau până în curțile noastre păreau niște palate vegetale. Dela ora 6 dimineața și până după amiază la 3, am fost frustrat de toate minunile luminii, de care are parte orice vietate, afară de ocnași sau de mineri.

Locuiam singur într'o casă aproape goală. Numai camera în care era patul era mobilată.

Lepădai iute hainele de mină și bocancii, mă îmbrăcai ca lumea și făcând așa fel ca să-mi ajungă și pentru seara, mâncai din sufertaș, în timp ce mă serveam singur cu apă, cuțit, piper și alte lucruri care-ți trebuie la masă. Mâncarea era adusă dela cazina din șteampuri — aflată la 3 km — de un om al societății, care ne făcea acest servici numai la prânz. Societatea nu știa că leafa noastră nu ajungea pentru două mese pe zi, așa că economia făcută cu masa de seară devenea, fără să știi, dividend.

Leșii după masă la soare în fața casei. Marcu, care ședea în casa lui Preda, veni și-mi spuse, hotărît ca totdeauna:

— Știi că plec la petrol. Aștept să-mi scrie cineva.

Nu-l crezui. Dar el îmi explică:

— Vlad, Preda și Ionescu au fost avansați, iar eu nu. Tu rămâi? Ești cam slăbuț și galben. Iți spun cinstit, nu-i de noi aici. Hai la petrol. De un an și jumătate de când sunt aici, au plecat patru ingineri: Radu, Volintir, Ursu și Untaru. Tot ai să pleci, să plecăm cel puțin mai de vreme.

— Intâi să găsim locuri.

— Să scriem la toate întreprinderile petrolifere. Crezi că Preda și Ionescu n'au să plece? Chiar și Urzică ar pleca dacă n'ar fi prea târziu.

— De ce să plece Preda și Ionescu? întrebai. Spui că i-a avansat.

— Ca grad numai. Dela oberșteiger la inginer stagiar. Dar ca salariu? Obersteigerul are 8.500 lei pe lună, iar inginerul stagiar, 6.000... pe hârtie.

Hotărîrea lui Marcu de a pleca părea nespuse de fermă. Dar știam că nu va demisiona dela Sona, fiind prea angrenat în mica emulație locală. Marcu se socotea nu în luptă cu Sona, ci în luptă de întrecere cu camarazii lui, Direcțiunea fiind arbitru. A fost întrecut de data aceasta, pentru că venise mai târziu. Amărăciunea înfrângerii era mare, dar lupta continua.

Il încurajai să rămână și-l mângâiai, amintindu-i că, după cum spusese chiar el, neavansat avea salariu mai mare ca Preda și Ionescu.

Marcu însă rămase neclintit.

— Chiar dacă mi-ar veni mâine scrisoare de avansare, eu tot plec. Am pe cineva. Mă duc acum la Direcțiune să văd ce-i. Noroc maestre! Îmi zise el, găsind puțin optimism pentru a zâmbi, în faptul că situațiunea mea era mai grea. Eu eram maestru miner, iar el maestru șef.

Plecând pe jos, Marcu coborî gânditor șoseaua în serpentină și nu se mai văzu. Trebuia să facă trei kilometri până în șteampuri și de acolo să ia trenuțul care merge până la Direcțiune. Tot lângă Direcțiune e și Cazina domnului Iosef, așa că Marcu nu putea să se întoarcă curând.

Fără el colonia era pustie. Ziua era pe sfârșite, căci ziua mine-rilor este numai de cinci ore, iar noaptea de nouăsprezece, în preajma echinocțiului de toamnă.

Casele coloniei ședeau închise și tăcute. Nici o ușe nu se mișca. Mai toți dormeau. În micul parc neîngrijit din mijlocul coloniei pășteau cei doi miei ai lui Preda, scăpați dela înjunghiere. Se făcusera mari. O siluetă de fată apăru și dispăru în balconul înalt al casei lui Vlad. Era zadarnic să mă gândesc cine o fi, căci casa lui Vlad era închisă ca și stăpânul. Nimeni nu mai ieși și nu mai intră toată după amiaza. Nemișcarea mă cuprinse și pe mine. Seara venea cu o oră mai de vreme, căci, înainte de a apune soarele, umbre imense cădeau din creștetul dealului pe colonie, ca niște văluri. Lumina și libertatea treceau pe lângă mine și nu puteam să le ating. Mă dusei în pat și încercai, dar nu izbutii, să ții deschisă o carte cu întâmplări din Indochina.

* * *

Atunci cineva bătu la ușe. Cine putea să-și mai aducă aminte că exist, când eu însumi uitasem? Dacă Nimeni ar fi putut bate la ușă, aș fi crezut că e Nimeni. Era totuși cineva: Preda. M'am mirat că vine la mine. Eu nu-l vizitam, deoarece era însurat cu o femeie, care pretindea să-i admiri licența și cultura, cu toate că nu era urită.

De când intrase musafirul, camera mea, în care nu se mai vorbise de mult, se mai învioră. Preda era un omuleț așezat și sigur de sine, dar vioi în unele momente și totdeauna plin de viață. Il poftii să șadă, dar fiindcă pe un scaun era ligheanul, iar

pe celălalt bocancii încă necurățați, se așează pe marginea patului și-mi spuse:

— Marcu zice că pleci.

— De unde o fi știind Marcu? întrebai în glumă.

Preda nu ținu seama de gluma mea și continuă grav:

— Nu pot să te îndemn să rămâi, nici să-ți spun să pleci. Dar... e greu. Parcă suntem pedepsiți.

Deodată se luminează la față și începu să râdă tare, fără pic de amărăciune.

— Ți-aduci aminte cum ne întreceam să ne dăm examenele? mă întreba el printre hohote. Ha, ha, ha! Ți-închipuiai că ai ajuns inginer, dacă ai terminat școala! Sona te pune să încarci vagonetul și să faci pe steigerul. Cât ai avut la Mineralogie? 16? Treci la târnăcop. Marcu a avut numai 15, o să-l pună să taie lemne. Hi, hi, hi, când oi învăța mai bine să dai cu târnăcopul, o să scadă aurul și — afară!

Râdea cu tot corpul, întinzând mâinile și picioarele ca și când ar fi fost tras cu o sfoară. Râdea tare, pentru că analizând starea noastră tristă și caraghioasă, nu pomenea nimic de el. Preda se plângea cel mult compătîmîndu-ne pe noi. Se respecta mult.

Când se mai potoli, scoase o scobitoare și băgând-o între dinți, zise gânditor:

— Și ce-ar însemna Sona fără ingineri?

— Suntem într'adevăr indispensabili, zisei în silă, dar, din păcate, nu de neînlocuit. Suntem ieftini pentru că suntem la îndemâna oricui. Și apa e indispensabilă, dar e ieftină pentru că e la îndemâna tuturor.

— Suntem mulți, zise Preda, dar o să vie timpul să fim puțini. Ce rușine pentru Sona, când i-ar pleca inginerii! De aceea, nu m'am mirat pe cinstea mea, când am auzit că pleci.

Imi trecu prin minte că poate s'a și bucurat. Aluziile lui Marcu și ale lui Preda cu privire la plecarea mea, le priveam bănuitor. Ideea plecării mie nu-mi venise, cu toate greutatețile cu care aveam de luptat, căci, deși aveam o fire nestatornică, rațiunea îmi spunea că a da înapoi e o nenorocire. Iar conștiința îmi spunea că e o umilință. Gândul plecării mele se ivise în mintea camarazilor mei. Izvora din dorințele lor și prin urmare n'avea nimic de-aface cu dezinteresarea. Demisia mea le-ar fi folosit. În decurs de un an

plecaseră patru ingineri. Ar fi fost un protest în plus, ale cărui foloase le-ar fi tras, evident, cei rămași, eu urmând să înfrunt riscurile unui nou început.

Văzând că tăcerea mea se prelungește, Preda adăogă într'oa doară:

— Trebuie să ne mișcăm.

— Am auzit că te-a înaintat, răspunsei cu un început de iritare. De ce nu ești mulțumit?

— Bine, bine, zise calm. La mine e altceva. De mine nu poate să-și bată joc nimeni, căci nimeni nu poate să se plângă de mine.

— Te-a înaintat, sau nu?

Preda își pierdu calmul. Cu mâinile crisplate se sculă în picioare ca să-mi explice, dar mi se păru mai mic decât șezând, căci patul pe care șezuse era înalt.

— Nu primesc, domnule, strigă el. După un an și jumătate m'au făcut inginer *stagiar*. Acum, ca șef-maestru miner, am cu 2.500 lei mai mult decât ca inginer stagiar. Mă avansează scăzându-mi 2.500 lei pe lună? Nu vreau să fiu inginer, vreau să rămân obersteiger. Nu primesc, domnule. Ei, drăcia dracului! Asta-i batjocură.

După ce-mi explică, se liniști.

— Poți să nu primești? îl întrebai.

— Oho! am și scris răspunsul.

Râse iar spasmodic, ridicând repede mâinile Preda îmi păru deodată mai mare. Oameni cu mândrie neatinsă și cu caracterul ferm, n'am întâlnit decât în cărți. Unul singur, Preda, întâlnit în viața de toate zilele, devenind și el erou factice de roman, pierde astfel via-i autenticitate, în care, cine o să mai creadă de acum, decât autorul?

— Ce-o să se mai mire Direcțiunea, se bucură, el, când o vedea că n'am primit avansarea! De, sunt și oameni care refuză... Vino te rog deseară pe la noi. Nu vrei să ne vizitezi? Măcar eticheta...

* * *

Printre puținele legături pe care le aveam cu Sona, era și faptul că cei mai mulți dintre inginerii ei îmi fuseseră colegi de școală, iar unii îmi erau chiar prieteni. Uneori, când eram bine dispuși și aveam timp și bani, petreceam cu ei clipe plăcute. Viața la mină

îmi părea atunci mai ușoară. După o oră, două, sau mai multe de petrecere la Cazină, în zgomotoasa tovărășie a prietenilor, suportam bineșor două, trei săptămâni de muncă dură.

Dar sunt și cazuri când prietenii sunt inutili; de pildă atunci când ai nevoie de ajutor. Atunci poți să și urli și totuși oamenii cei mai apropiați nu pot să te ajute, prietenii sunt de prisos. Căci nu știu cum, prietenii și camarazii mei aveau aceleași suferințe ca și mine. Cum pot să-l ajute pe un naufragiat, care moare de sete, ceilalți naufragați?

Aveam nevoie de încurajare și trebuia să lupt nu numai cu propria-mi slăbiciune, ci și cu descurajarea generală. Aveam nevoie de puțină voieșie și fiecare din jurul meu era amărît. O tristețe adâncă, neagră, ne cuprinsese și se întindea în sufletele noastre ca cerneala. Fiecare dintre noi suferea de tristețea tuturor tovarășilor.

Se făcuse noapte la noi când Marcu veni și mă luă să-l vizităm pe Preda. A fost pentru mine o seară plină de surprize, dintre care unele, deși plăcute, mă întristau profund, căci îmi evocau căminul familiei, care fu probabil, singurul cămin al vieții mele. Văzui astfel, chiar dela intrare că Preda avea o casă într'adevăr omenească. Nici nu credeam să existe așa ceva pe meleagurile acelea! Mobilă, preșuri și perdele! Și lumină multă din lămpi cu abajur! Imi veniră lacrimile când văzui că Preda avea nu numai nevastă și copil, ci și soră și mamă bătrână. Nu mai văzusem de mult bunicuța cu ochelari, de aceea o privii cu iubire ca pe o rudă de-a mea. Dar ceea ce mă impresionează mai mult, fu faptul că pe masa din mijlocul sufragerii, se afla o față de masă albă de tot, strălucitoare, — cum doream eu de mult.

— Da multe invitații vă mai trebuie până să veniți, ne zise bătrâna, mama lui Preda.

Cuvintele de bun venit ne fură adresate de nevasta și de sora lui. Preda ne pofti să stăm după ce ne făcu cunoștință cu musafirul: d. Iancu, chimist în șteampuri, venit mai de vreme și înnoptat acolo în calitate de prieten al întregii familii.

Marcu se simțea bine, dar atmosfera era înțepătoare. Complimentele îi provocau migrenă, iar glumele te făceau să strănuți. Era și frig.

— Unde v'ați lăsat lămpile? ne tachină Iancu, vorbind din vârful limbii. Era bonom și moale.

Un om veni și-l chemă pe Preda la telefon.

Vremea era rea afară, iar întunericul puternic. Când se deschidea ușa dela intrare ne simțeam asediați de întuneric și singurătate. Incolțea în noi sentimentul de izolare. Simțeam o toamnă și o crispare adâncă. Când Preda plecă, îmi fu milă de el ca și când afară ar fi fost lupi.

Credeam că nu se mai întoarce.

— Să jucăm un pocher, propuse bătrâna. Câteva glasuri (Marcu, d-ra Elena) ziseră fără întârziere « haide ».

— D-ta joci? fui întrebat.

— Eu am să privesc; nu joc, răspunsei gândindu-mă că n'am bani. Dar ca să mi se ierte refuzul, zâmbii cât se poate de politicos.

Bătrâna doamnă, izbucni într'un hohot de râs iritat.

— Dacă nu joci, de ce ai mai venit? se miră ea ca de o întâmplare extrem de caraghioasă.

— Mamă... îi zise d-ra Elena.

— Adevărat, aprobă Marcu, mucalită. De ce ai mai venit! Apoi tot el răspunse, adresându-se bătrânei, cu o nuanță de scuze și de ironie în glas: « Eu l-am adus ».

Ceilalți râdeau cu dificultate.

— Ba nu, zău, interveni nora. Noi ne bucuram că veniți, ca să ne distrăm.

— Dați-mi voie, zise d-ra Elena. Poate că băieții n'au chef de cărți. A! Am găsit.

Iși potrivi șalul (purta un șal pe umeri), trecu în antreu, unde pe o măsuță era gramofonul și alese o placă cetind tare titlul. Eu fiind foarte stingherit, mă transferai mașinalicește în antreu sub pretextul de a privi plăcile, ce aveau să se cânte. De fapt apropierea d-soarei Elena mă făcea să mă simt mai în siguranță, iar zâmbetul ei amar dar bun, îmi descleșta gura, care îmi rămăsese înțepenită, și-mi da posibilitatea sa respir și să vorbesc. Era o fată înaltă și subțire, cu pasul sigur și cu capul sus. Intreaga mea simpatie se concentrase asupra ei, deși fiind mai în vârstă ca mine farmecul ei îmi părea ațos. Era o ființă dârză și voluntară, care brava lumea și se brava pe sine. Dar eu o simpatizam, pentrucă simțeam chiar în momentele de veselie sgomotoasă cum se silea să preseze sub pleoape o lacrimă veche, iar uneori era gata să nu reușească.

— Cum de picași și d-ta pe melegurile astea? mă întrebă ca compătimindu-mă în felul ei, în timp ce învârtea manivela.

Indată, gramofonul începu să fâșâie și cântecul începu lunguros dar strâmb, din cauza acului care era tocit. Revenirăm în sufragerie.

În dormitor, copilul începu să plângă.

— Ia vezi Iancule, zise tânăra doamnă chimistului. Impacă-l că trebuie să vie Gică.

Iancu ieși și reveni cu copilul în brațe, legănându-l și gângurindu-i ca să tacă. Se plimba cu el prin cameră de colo, colo vorbindu-i și amestecându-se și în vorba celorlalți, când trecea pe lângă noi.

— Sunt bun de mamă, Elena? susură Iancu când trecu pe lângă fată. Privindu-l, văzui în gluma lui o urmă de duioșie, care dispăru repede.

— Doică, răspunse d-ra Elena. Deși râdea, era disprețuitoare.

Nevasta lui Preda ne oferi șuncă și vin. Pentru a preveni orice ironie, Marcu Avram se servi cu jambon de porc cel dintâi.

— Ia, îmi zise tânăra gazdă. Fă ca d. Marcu: nu te lăsa îmbiat.

Bătrâna doamnă, mama lui Preda, podgoreancă de felul ei, nu înțelegea să-și sacrifice dorințele. Ea vorbi deci după îndemnul pasiunii ei.

— Putem să jucăm și fără dumnealui.

Se așezară numaidecât, tăiară niște fise de hârtie și scoțând pe 7, începură să joace cu obligație de a plăti la leafă.

Cu astfel de monetă puteam să joc și eu, scutindu-le pe doamne și scutindu-mă și pe mine de neplăcerea cauzată de abținerea mea.

Dar nu trecu mult și mă bucurai că n'am jucat. Marcu ajunsese rău de tot. Nenorocirea lui era că avea noroc. Bătrâna pierdea și nu mai putea să sufere nici cacialmalele, nici relansările, nici partenerii. Marcu nu mai îndrăznea să crâcnească, pentru că era străin. D-na Preda era bănuită pentru că era noră. Numai d-ra Elena, nepăsătoare și nu prea atentă, plusa uneori chiar fără să se uite în cărți. Marcu era apostrofat și când mergea și când se abținea și când plătea și când fugea, iar când fără voia lui aduna fisele de pe masă, bătrâna doamnă îl privea peste ochelari, pentru ca dușmănia să nu fie falsificată de lentile.

Ne mai îndrăznind să câștige, Marcu începu să corijeze cărțile în favoarea partenerilor. Stând lângă el vedeam cum strică superbe brelanuri, chinte și careuri inoportune. Totuși o ceartă sângeroasă începu din cauza unei încurcături cu fisele. Bătrâna nu mai miza de când pierduse tot și-l făcea răspunzător pe Marcu de fisele care lipseau de pe masă. Cu o generozitate forțată, Marcu se oferi să restituie tot câștigul, ceea ce îndulci pe bătrână, dar ofensă pe nevasta lui Preda, care, licențiată în științe, se apucă să facă ea socoteala cu violență. D-ra Elena ceru lui Iancu, chimistul, un pahar cu apă.

Deodată bătrâna tresări.

— Sst! Vine băiatul!

Gâlceava încetă subit, dar din păcate nu la timp. Desbrăcându-se în antreu, Preda avusese timp să audă și să se supere. Venind încruntat, luă fisele și le svârli, apoi rupse câteva cărți, deși voise să le rupă pe toate.

— Să nu vă mai prind că jucați cărți! strigă el. Ați înțeles!?

Și ca o furtună trecu în camera vecină, care servea de dormitor, și se trânti în pat, cu fața în jos.

Cu mari precauții, bătrâna îndrăzni să se apropie de el.

— Ce ai mamă, ce s'a întâmplat?

— Lasă-mă, se răsti el.

Imediat femeile dispărură prin colțuri și pe la bucătărie. Iancu se apucă să strângă cărțile și fisele aruncate și să facă puțină ordine. Preda se sculă și se duse la geam. Marcu și cu mine izbutirăm să ne apropiem.

— Ai vorbit cu Directorul? întrebă Marcu.

— Da?

— Și?

— Nu admite să refuz avansarea. Asta e.

— Ce-a zis?

Preda se calmă și începu să descrie convorbirea. Cu noi putea să vorbească, cu ai lui nu, pentru că ai lui nu-l înțelegeau, nu puteau să-l înțeleagă în seara aceea.

— Cum se poate domnu Preda, a exclamat Directorul, dumneata inginer disciplinat! De ce nu primești înaintarea? Înaintarea foarte bună, obții gradul inginer, viitor al dumitale deschis? Cum se poate? ».

Răspunzând, Preda a încercat să spună în două cuvinte că își dă seama mai bine ca oricine cum îi convine și cum nu. Apoi văzând că Directorul nu înțelege astfel, Preda consimți să se explice.

— După doi ani de muncă în calitate de maestru minier, sunt acum maestru minier șef și am un salariu de 8500 lei pe lună. Dacă mă avansați la gradul de inginer stagiar, salariul meu ar fi de 6000 lei. De ce să mai fiu un an inginer stagiar, când eu mi-am făcut stagiul până acum?

Auzindu-l mormăind în nemțește, Preda consimți să-l roage:

— « Domnule Director, vă rog foarte mult să nu mă avansați; am familie grea. Aș primi să mă numiți inginer ordinar a 3-a, cu același salariu ca acum, aș primi orice avansare, numai să nu-mi scădeți leafa. Dar avansarea de acum, avansare cu pagubă, nu primesc domnule Director, vă rog să mă iertați.

— « Domnu Preda, eu cred că avansarea e bună în orice condiții, dar d-ta nu crezi. Trebuie să știi însă că noi nu vă întrebăm pe d-voastră când vă avansăm sau când vă pedepsim. Am fost mulțumite de d-ta până acum, dar îți spun: a nu primi înseamnă a-ți da demisia. Îți dau răgaz timp de o lună ca să te gândești ».

— Ce o să faci? întrebă Marcu gânditor. Ionescu și Vlad au primit avansarea. Ești izolat. Pe mine dacă mă avansa, primeam.

— Pe mine nu m'a avansat niciodată, zise Iancu de dincolo. De doi ani sunt practicant...

Femeile ascultau pe furiș.

— Nu primesc d-le, nu primesc, strigă Preda, cu vehemență. Rabd orice, afară de batjocură. Voi — treaba voastră!

Bătrâna începu să plângă.

Doamne, Doamne! boci ea. Am cheltuit cu tine de ai isprăvit școală după școală. Ai muncit o viață întregă și uite ce ai ajuns. Nu te-ai săturat de noroi și mucegai?

Nu te-ai săturat de străinătate? Băiatu mării, băiatu mării... Las-o dracului de mină și hai acasă, la vie...

— Să taci și d-ta, se răsti Preda și ieși de acolo trântind ușa.

Noi plecarăm neobservați.

CÂTEVA VICTIME

Era mulțumit Vlad în exact aceeași situație de care se indigna Preda? Părea că da, pentru că nimeni n'a auzit din gura lui vre-un protest, dar părerile n'au în general decât o prea slabă înrudită cu adevărul, iar în cazul lui Vlad și mai slabă, pentru că era un om care se închidea adânc în sine.

Pentru că el nu crâcnise împotriva avansării, cu toată paguba materială cu care se alesese, începuse să se bucure de avantajele și de prestigiul gradului de inginer, pe care sigur îl deținea acum în colonia noastră, deoarece Urzică, Ionescu și ceilalți ingineri locuiau în altă colonie. Devenise șeful coloniei, pe care o administra cu o zgârcenie cu atât mai de nesuferit, cu cât era mai bine demonstrată. Ca să-ți aprobe repararea unui gard sau înlocuirea unui bec, trebuia să-i prezinți chestiunea ca pe-o problemă și să-i demonstrezi că altă soluție nu există. Erai nevoit să dovedești matematic sau măcar dialectic justetea cererii tale. Astfel trebuia să renunți, căci el avea o minte ageră și un mecanism logic perfect cu care foarte ușor îți demonstra că n'ai dreptate.

Dar cea mai respectată favoare de care se bucura Vlad și cea mai râvnită de cucoanele din colonie — și mai ales de nevasta lui Preda — era aceea că odată pe săptămână avea dreptul la trăsură pentru a-și face cumpărăturile din piață.

În mină Vlad avea de asemenea o situație înaltă. Cum Urzică nu intra decât rareori, el era cel mai mare în grad. Fostul nostru coleg era acum șeful nostru necontestat. Ce să faci! Dar în același timp era și șeful necontestat al lui Sabo, — și asta parcă ne mângâia puțin. Dimineața la 6½ când se făcea apelul, Vlad primea instrucțiuni dela Urzică și, când era nevoie, discutau. Apoi Vlad se ducea la atelier, la apel, în curte, da ordine pretutindeni și iar venea cu pulpanele în vânt în biroul lui Urzică, unde noi, neavând nimic de lucru, eram tolerați. Asta era situația. Se înțelege însă că Marcu nu se resemna să intre în aceeași categorie cu mine, așa că făcând uz de cunoștințele și de informațiile sale pline de mister, se amesteca în convorbirile celor doi șefi. Bine înțeles, fără nici un haz.

Numai după ce ajungeam « la ladă », până să se împrăștie lucrătorii și până să începem serviciul, beneficiam de câteva momente

de camaraderie. Minerii coborau atunci din trenuț și se îndreptau agale spre locurile de muncă, ducând cu ei sfredele lungi și grele, aduse dela ascuțit, pick-hammere sau perforatoare reparate, târnăcoape, lăzi mari cu dinamită, bote cu apă... Toate acestea trebuiau să le urce în spinare pe scări. Tot în spinare duceau lemne de susținere și aduceau — la plecare — sacii cu aur. Mergeau tăcuți la lucru, amorțiți de drumul lung și rece și apăsați de câte-o greutate lăuntrică în șale sau în piept. Somnoroși încă, maestrul mineri își luau din ladă ceară și sfoară pentru sigilat sacii cu aur și plecau cu hammerul pe umăr și cu o mână în buzunar. Câte unul, ca să se afle în treabă, cerea instrucțiuni lui Vlad. Să facă așa, sau altfel?

— Să dați minereu mai mult, domnule, asta să faceți. Și dacă găsiți și aur, dați și aur.

— Uite, domnule! râdea Vlad! Mă întreabă pe mine ce să facă.

— Păi, tu ești șeful, spunea Marcu.

— Cum domnule! îl apostrofă Vlad privindu-l tangențial. Nici tu nu știi că până la noi ordine, aici face fiecare ce a făcut ieri și ce a făcut acum o sută și o mie de ani?

Nu meriți să te avanseze Marcule, termina Vlad râzând.

Avea dreptate Vlad. N'aveam altă misiune decât să scoatem din mina noastră, o sută de vagonete de minereu aurifer pentru șteampuri și cât mai mult aur *nativ* în saci.

Până se strecurau toți lucrătorii, Vlad sta întunecat și înțepenit pe picioarele-i, puțin strâmbe, rezemat pe ferestrele din fața lăzii, căci el nu ședea jos pe ladă decât când era singur. Pe fiecare care trecea îl încolțea cu câte o observație sau cu câte o ironie. Uneori și glumea cu lucrătorii. Vorbea lent și cu toate că avea o voce rudimentară, nu-i plăcea să tacă. Ii plăcea în clipele libere să petreacă pe socoteala câte unui lucrător, a noastră și chiar a lui. Numai cu maestrul și cu obersteigerul nu-i plăcea să vorbească. Le zicea *Dumneavoastră* și *Domnule*, dar îi disprețuia. Trecea dela țaran la inginer fără tranziție, după cum trecuse și în viață.

Încet, încet, minerii se scurgeau și rămăneam la ladă, noi singuri. Era plăcut acolo să stai de vorbă, fiindcă nu ploua. Ne aflam într'una dintre puținele zone uscate ale minei.

Galeria nu era largă, lada mai ocupa și ea din lărgime și ca pe orice galerie mai era în plus o linie ferată pentru vagonete

și un mic canal de scurgere. Tavanul era scund, și cum lămpile noastre nu luminau departe, ai fi zis că te afli într'o colibă sau într'un beci, dacă n'ar fi fost curentul acela de aer rece, cu miros de praf, dinamită și mucegai, caracteristic minelor.

Cum stam într'o dimineață la ladă ascultând raționamentele agresive ale lui Vlad, îl privii cu neîncredere și necaz. Cum adică? Pentru un dram de orgoliu, renunța la diferența de leafă de 2500 lei, atât de senin pe cât se arăta, sacrificând în plus și o părticică din demnitatea și interesele comune? El cunoștea gândurile noastre și ne privea cu ironie. Cu Marcu nu discuta, Marcu era evreu. De aceea Marcu ședea într'o atitudine de desaprobare pasivă.

Eu îl întrebai:

— E bine să fii mare cu leafă mică?

Din poziția lui dominantă, căci ședea ca de obicei în picioare, în fața noastră, Vlad riposta semeț și voios. Ca să încrucișeze privirile-i dure cu ale noastre, nu-și ridica pălăria de pe ochi, ci își lăsa capul pe spate, puțin de tot numai atât cât îl interesam.

— Salariul, îmi răspunse el, este ceva care nu-ți ajunge. Nu e nevoie să știi economie politică, pentru a nu-ți face iluzii asupra salariului. Dar voi nu știți un lucru: cu cât am o funcție mai înaltă și salariu mai mic, cu atât patronul îmi rămâne mai îndatorat. Când fac concesii stăpânului, eu mă simt tare, iar el slab. Cu cât trece timpul, cu atât el se va simți mai neliniștit și nu se va simți bine până nu va îndrepta lucrurile și mă va răsplăti mai mult decât merit, pentrucă atât timp cât eu îi fac lui concesii, el nu se va simți stăpân adevărat.

Urmărindu-l cum își doza forțele și cum, după împrejurări, întrebuița armele cele mai potrivite, acest om primitiv de acasă și cu puteri înzecite față de ale noastre, ne sugera ideea de grație în atitudine.

Il știam zgârcit și se arăta generos față de patron, îl știam intransigent și se arăta tolerant. Era dur și putea fi și duios. Când îți vorbea pe drum de copilul lui în vârstă de două luni cu acea căldură reținută, cu care se silea să surprindă ciudățeniile și semnele omenești ale vietății din leagăn derivată din el, îți încălzea inima. Omul din fața noastră, cu pălăria pe ochi și cu zeghe ancestrale, te silea să ai pentru el toate sentimentele, chiar și pe zela de iubire.

Cu verva lui greoaie, Vlad trecu la alte subiecte. Iși bătu joc de ziarul la care era abonat, pentrucă, deși atrăsese atenția administrației, continua să-i trimeată în fiecare zi două exemplare.

— Asta, ne spune el, făcând gesturi tăiate, înseamnă că ziarul acesta nu face 3 lei, ci un leu cincizeci, din moment ce ei îmi trimit două exemplare pentru trei lei. În felul ăsta, eu le-am propus să le plătesc numai jumătate de abonament și să primesc un singur exemplar în loc de două. Dar m'am gândit că poate-i altceva. Poate că administrația ziarului e incorectă și în acest caz poate fi și necinstită. Poate că nu pune preț și n'o interesează contabilizarea fiecărei foi și în acest caz nu trăiește din banii cititorilor și nu mai scrie în interesul cititorilor.

— Eu nu mai citesc acest ziar, domnule! termină el.

Apoi ne spuse că la București s'a deschis un cinematograf nou și-și aduse aminte de cinematograful de pe Calea Griviței, pe care-l frecventam noi când eram la Școala Politehnică. Vorbi fără sentimentalism de acele timpuri și locuri care mă făceau să oftez și făcând socoteala ne convinse că ușile dela intrare ale cinematografului nostru preferat — cu artiști — au fost făcute pe banii lui.

— Intr'o noapte, continuă el, am fost la Cinema cu Vasile Neamțu, care — tu știi — e și poet. Era ultima reprezentație, așa că găsirăm poarta la Cămin încuiată.

— Hai pe la « Cănuță », i-am propus eu. Dar Vasile se tot învârtea pe lângă poartă și mereu zicea:

— Măi, al dracului portar.

— Lasă-l dracului, i-am zis eu, și mă miram de ce îi pare lui Vasile rău că-i poarta închisă, eu doar îl știam: noaptea, nu prea îi plăcea la cămin. Ce crezi că mi-a răspuns: « Vreau să iau și ghitara ».

Ne-am întors la ziuă. Vasile își cheltuisese banii de palton, m'a luat însă să-și cumpere cu banii rămași măcar niște cravate, dintr'un magazin care tocmai se deschidea.

Și cum Vasile mă tachinase toată noaptea cu niște epigrame de ale lui (mi-a trimis și zilele trecute un volum), i-am făcut și eu una.

O duzină de cravate?

Il întrebă cel patron.

— Ba mie să-mi dai bădie
O jumate... și-un sifon!

.....

Ne miram cum de nu ne dă semnalul de plecare, căci lucrul începuse. Va să zică îi plăcea și lui la ladă. Era atâta timp până la ieșire! Ceasul era 7½, iar noi plecam din mină la ora 14.

— Ce-ar zice Sona, întrebai, să ne vadă la ora asta aici, cu șef cu tot?

— E în interesul Sonei, răspunse Vlad, să vă trimet la lucru bine dispuși.

Iși luă totuși lampa și, cu micul hammer pe umăr, porni pe galerie.

La vre-o 20 m de ladă era suitoarea. Acolo trebuia să ne despărțim, căci el rămânea în jos în orizontul zero.

— Faceți un pic de gimnastică până sus, ne zise Vlad, rău-tăcios. Cred că la 8 ajungeți!

— O să-ți arăt, îmi zise Marcu, că eu ajung în 5 minute în orizontul II.

— Nu admit domnule, întrecerea asta, se opune Vlad.

— Cred că asta e în interesul Sonei, răspunsei. Ajungem mai repede.

— Ajungeți oboșiți. Mă opun.

Vlad exagera dinadins. Ne provoca.

— Să mergem, zise Marcu ofensat. Noroc bun.

— Azi te rog să mă însoțești, îmi spuse Vlad.

Parcă se temea de singurătate. Sau poate că voia să-i facă lui Marcu neplăcerea de a rămânea singur. Il urma.

* * *

Mina avea încă pentru mine multe mistere. Aș fi vrut să le cunosc pe toate, afară de misterul cel mare, ale cărui antene negre și diafane le simțeam urmărindu-mă pas cu pas. Ce arme aveam împotriva-i? În primul rând lampa, care se putea stinge în orice moment și mai ales atunci când rămâneam singur, fără chibrituri, lăsându-mă fixat în întunericul absolut, ca într'un vâl al morții. Apoi nelipsitul hammer, care era mai mult o jucărie față de blocurile pe care le încercam înainte de a trece pe sub ele. Dar mai mult mă bizuiam pe acel pic de nepăsare, care te poate face să

umbli în inspecție la trei sute metri sub iarbă, fără să te gândești că-ți inspecțezi poate propriul mormânt.

Din galeria principală, cotirăm prin cotloane, întortochiate în toate direcțiile. Unele neumblate de mult, ajunseseră în stăpânirea triburilor de șobolani, care fugeau pe șine, sau se opreau și ne priveau neclintii până treceam. Văzându-i că nu se sinchiesc de noi, crezui că-i natural să ne fie nouă frică de ei. Intrebai pe Vlad de ce nu-i stârpește și aflai atunci că șoarecii din mină sunt lăsați în pace, pentru că minerii au superstiția că e rău dacă-i omori.

— Și știi, adăogă Vlad, cât de puternică e superstiția la minerii. Iți atrag atenția asupra încă unei superstiții ca s'o știi. Să nu cânți și să nu flueri în mină, că se întâmplă moarte.

În privința șoarecilor, superstiția e întemeiată, deoarece șoarecii sunt singurele ființe care conviețuiesc cu minerii. În al doilea rând șoarecii ne anunță când e să se prăbușească vre-o galerie.

— Cum asta?

— Nu știu bine: presimt sau aud ei scrâșnirile adânci ale pământului pe care noi nu le auzim. În orice caz, înainte de prăbușire, ei fug în corpore și ne dau de veste.

Trecurăm prin unele galerii secundare atât de neregulate și de primejdios de parcurs încât eu n'aș fi ieșit nici într'o săptămână singur de acolo. Vlad însă umbla prin subterane ca pe ulițele din satul lui. Autoritatea lui crescuse astfel mult asupra mea.

În unele locuri întâlneam câte un om, doi. Erau vagonetiști. Trăgeau vagonetul sub gura rostogolului din care minereul cădea cu zgomot mare. Pe fiecare vagonetist Vlad îl întreba câte vagonete a încărcat. Și cu toate că cifrele variau, replica era aceeași:

— Nu sunt mulțumit, ortace. Cuvântul ortac înseamnă tovarăș de lucru, astfel că spus de *domnul inginer*, compensa severitatea observațiilor. Vlad era și temut și iubit de minerii.

Ne urcarăm pe abataje, unde fui și mai dezorientat decât pe galerii. Nu înțelegeam nimic, deoarece abatajele prin care umblam nu semănau de loc cu acelea în care făcusem ucenicia cu Marcu și nu semănau nici între ele.

Ceea ce mă impresiona mai mult era diformitatea lor. Privirea mea dreaptă nu suporta, când trebuia să stea închisă, decât unghiuri drepte și plane întinse, odihnitoare. Acolo pereții erau

scâlciți, iar vatra și tavanul, când se apropiau de te făcea să mergi pe brânci, când se depărtau brusc, de te simțeai în fundul unei prăpastii. Noțiunile de vertical și orizontal nefiind acolo reprezentate, amețeau repede.

Intre echipe distanțele erau mari, așa că mergeam multă vreme pe abataj, fără să întâlnim pe nimeni.

În unul din aceste intervale, Vlad auzi în întuneric ceva suspect și se opri după un colț de stâncă.

— Ssst! făcu el.

Ne pitirăm jos și stinserăm lămpile. Făcându-mi semn să stau locului, Vlad se depărtă în direcția suspectă de-a-bușilea.

Rămăsei singur pierdut în întuneric. Undeva se oprise și Vlad și nu se mai auzia nimic, nici măcar zgomotul suspect. Liniștea și întunericul, îmbiindu-mă cu putere la neființă, parcă nici nu mai existam.

După câteva minute, când eram tocmai să înțepenesc de nemișcare, Vlad se întoarse.

— Era un om din orizontul I, Circu. A ascuns ceva, probabil aur. La plecare o să vie să-l ia. Îl lăsăm să ia și-l prindem afară. Aici e greu de prins.

Ne urcarăm în orizontul I. Eram obosit de drum și emoționat de taina ce o purtam. Un insuportabil fior mă cuprinsese văzându-l pe Circu, printre vagonetiști; simțeam atingerea cu soarta.

Sabo, obersteigerul, gras și roșu, striga cu gura până la urechi silind pe lucrători.

— No, iute, iute!

Vagonetele duduiău pe galerie, căci Sabo era temut. El știa cât poate să muncească un om și-i cerea să muncească atât cât poate.

Văzându-ne, veni la noi și-l salută pe Vlad respectuos:

— Noroc bun, domnule inginer.

— Aveți aur în sectorul d-voastră?

— S'a găsit la Sud, în orizontul II, domnule inginer, unde e d. inginer Marcu. Am găsit și la suitoarea cea nouă, dar acolo se pușcă de abia acum.

— Nu supraveghiați de ajuns, domnule Sabo. Nu sunt mulțumit.

Când spunea că nu-i mulțumit, Vlad se uita pieziș și ridica totdeauna antebrațele, ca pentru a opri orice protest. Era cu atât mai scârbos, cu cât subalternul era mai apropiat în grad de el. Mie însă îmi plăcea scena.

Sabo se congestionase. Vedeam pe obrazul lui contractat că disciplina se arăta mai puternică decât temperamentu-i vijelios. Sabo se vedea dintr'odată subalternul unui om pe care-l învățase cum să ție lampa în mână. Asta mai mergea. Dar ca un șef atât de proaspăt să-i facă observații atât de brutale și încă asupra felului în care el își făcea serviciul, asta nu era de suportat.

Ședea drept într'o poziție de corectitudine militară, strângând cu putere coada hammerului ca pentru onor sau pentru a lovi. Hainele-i erau curate, jambierele de piele galbenă, lustruite, iar tunică de catifea o avea încheiată până la gât. Parcă împietrise. Numai lampa lui de alamă, cea mai strălucitoare din toată mina, îi vibra în mână. Broboane mari de sudoare îi apărură pe frunte. O mare neliniște mă cuprinse.

— Domnule inginer, eu știu cum să-mi fac datoria, spuse Sabo.

— Bine domnule, ce supraveghează în primul rând un șef de sector: transportul sau aurul?

— Aurul.

— Și d-voastră stați printre vagonetiști, când sus se lucrează la aur?

— Sunt mai vechi aici ca d-voastră, domnule inginer. Nu se mișcă nimic în acest sector fără să știu eu.

— Nu știu, domnule, răspuse Vlad. Se fură aur în sectorul d-voastră. Asta-i!

Zicând acestea își încordă gâtul și-și ridică palmele în sus, pentru a opri orice replică.

Sabo se înmuie brusc, iar ochii i se umeziră ca și când i-ar fi venit să plângă.

— Cine-i domnule inginer? Il nimicesc! Il mănânc! Spuneți-mi vă rog, cine-i? Vai Dumnezeu!

Ceva se prăbuși în el. Ii dispăruse mândria și nu mai avea față de Vlad nici o urmă de ostilitate. Furia lui se întoarse împotriva necunoscutului, care furase. Mă temeam că Vlad îi va spune numele. N'aș fi vrut să mai văd și asta.

— Vi-l voi arăta la ieșire. Vă rog să fiți mai cu grijă.

Numaidecât auzirăm patru bubuituri înfundate. O lampă se stinse și începu să miroase a acetilină. Pușcaseră în suitoarea cea nouă. Sabo plecă agitat.

Noi o luarăm în altă direcție și ajunserăm pe abatajul orizontului I. Și acolo aceeași suită de viziuni și prăpăstii, de cotloane și grote, care nu mă mai înspăimântau, dar mă desgustau. Pe distanță de zeci de metri nu întâlneam nici măcar o proptea, care să ne ferească de prăbușiri. Nimic între blocurile uriașe și capetele noastre încrezătoare, decât norocul fiecăruia. Oamenii care știu, spun că întâmplarea nu există, pentru că nimic în lume nu e la întâmplare. Totul e jocul forțelor universale, care tind către un țel necunoscut de noi. Pentru om însă, din jocul acelor forțe, rezultă unele lucruri plăcute sau neplăcute și uneori fericite sau tragice. Pentru mine, întâmplarea de care mă temeam trebuia să fie rezultatul unor coincidențe. Era destul de dificil să ajung cu capul la intersecție cu piatra care cade. O întâmplare tragică se realizează tot atât de greu, ca și o întâmplare fericită.

Dar, vorba lui Marcu, nu era exclus!

Cum însă nimic nu se prăbuși în drumul nostru, ajunserăm la un loc de lucru, care reuși să mă uimească, deși văzusem atâtea în viața mea de miner.

Din tavanul abatajului, pornea un puț cu fundul în sus. Valuri de fum planau la gura puțului și deasupra noastră. Era de sigur suitoarea despre care vorbise Vlad cu Sabo. În dreptul suitorii, pe vatră era o grămadă de minereu sfărâmat în bucăți mărunte, negre. Galenă sau blendă. Din când în când cădea câte o piatră, cu un lung șir de sgomote, ca și când s'ar izbi din perete în perete. Probabil că suitoarea era înaltă. La gură sgomotul sacadat se transforma într'un fâșăit, care arăta că piatra se măcinase complet. Cădeau însă și pietrele dure care se prăvăleau pe grămada de minereu și ajungeau până departe, făcând pe mineri să se ferească. Un șivoi de apă ce venea pe suitoare susura în continuu, iar de sus se auzea suflând țeava de aer comprimat, rămasă deschisă pentru a goni gazele.

Sabo era acolo. Da ordine. Era agitat, nervos. Striga. Parcă ceva ce nu vedeam ne amenința pe toți și trebuia să luăm măsuri. Deși ne oprirăm la oarecare distanță, neliniștea ne cuprinse și pe

noi. Totul era negru și rece: pereții, minereul, noroiul și fețele oamenilor. Numai privirile lui Sabo mi se păzură roșii și arzătoare.

Când ne văzu Sabo își înteeți ordinele. Vlad făcu o observație șefului miner, care ședea tăcut:

— N'ați pus poduri pe suitoare domnule, nu-mi place.

Cât putui să văd, nu erau poduri în adevăr. La un metru unul de altul erau lemne fixate lângă pereți. Din lemn în lemn trebuiau să se urce minerii. Dar minerul nu se putea urca singur sus, pentru că după pușcături apăruse de sigur aur și putea să fure.

— Mă urc eu domnule inginer, zise Sabo cu dușmănie. D-ta rămâi jos și supraveghează minereul, zise maestrului miner. Hai Toma, ordonă minerului.

Toma își luă ciocanul, dar spuse privind în pământ:

— E fum mult, domnule obersteiger.

— Mă! Sus! se răsti obersteigerul.

Se cățără, Toma înainte, obersteigerul după el. Trecu mult timp până să ajungă. Din când în când câte o piatră dislocată de ei venea jos și se prefăcea pe șuvoiul de apă într'un val de noroi.

Când ajunseră bătură în țevă că să ne ferim, apoi blocuri mari căzură ca la o prăbușire și se opriră de abia departe. Apoi liniște.

Deodată Vlad strigă:

— Nu mai suflă țeva!

— S'a închis domnule inginer când au căzut pietrele, zise maestrul miner. O deschid ei.

Auzirăm câteva ciocănituri în țevă. Dar ea nu se mai deschise. — S'a astupat, zise maestrul încremenit. La gura suitorii plana o pâclă de fum, ca la un coș întors. Câteva clipe fu o liniște încărcată, apoi o cădere groaznică se auzi. Bubuiturile se repetau la fiecare secundă. Țeva atinsă vibră prelung. Loviturile erau puternice, dar înfundate și fără ecou. Parcă ar fi căzut un sac plin. Suitoarea era aproape de 30 m și prăbușirea se auzea din metru în metru, ca și când ar fi făcut, niște pași apăsați. Jumătățile de secundă ne răsunau prelung în cap. Părea că nu se mai sfârșește.

Ne ferirăm în lături în ultima secundă. Mai repede de cum ne așteptam, se așternu pe grămada de minereu de sub suitoare, trupul obersteigerului Sabo. Nu se sbătea, ci numai se întinse jos, rămânând drept ca și mai înainte cu fața în sus și picioarele alăturate ca pentru raport. Pe jambierele galbene, pe hainele-i de

catifea, nu se vedea nici o pată, nici o ruptură. Numai capul îi era pătat. O dără subțire se prelingea pe tâmplă în jos și se unea cu apa murdară ce venea de pe suitoare. Șapca îi căzuse alături, iar lampa zăcea departe, strălucitoare ca totdeauna, dar stinsă, cu reflectorul pierdut și iremediabil lovită ca și stăpânul ei.

Toma se coborî pe jumătate leșinat, aproape căzând, salvându-se numai cu unghiile care se frecau de pietrele suitorii.

Vlad ordonă să vie ajutoare. Cadavrul lui Sabo să fie scos, iar Toma să fie pansat. Maestrul miner să rămână la ort cu un om și să nu părăsească minereul necontrolat. Plecarăm. Il urma pe Vlad tăcut, temându-mă să mai zgândăr o mare durere. Spusei totuși:

— Bietul Sabo!

— A fost vinovat domnule! îmi răspunse Vlad.

Și începu să-mi explice cu logica nealterată de nici un sentiment, că Sabo a greșit tolerând să nu se puie poduri pe suitoare din doi în doi metri. Cineva căzând ar rămâne pe primul pod și i s'ar da ajutoare. Ordinul e precis.

— În orice caz l-aș fi raportat, termină Vlad cu liniștea-i intactă.

Ieșirăm cu ceremonialul obișnuit. La 1½ minierii începură să coboare, aducând cu ei aurul găsit, pus în saci sigilați, uneltele și lăzile cu dinamită. Apoi câte cinci în vagonet, umplură trenul, care ne aștepta. Vlad luă loc în primul vagonet, împreună cu Marcu. În al doilea eram eu fără tovarăș, apoi venea vagonetul lui Sabo gol. Drumul dura o jumătate de oră. Intunericul și huruitul erau neîntrerupte.

Afară era soare. Inginerii și maeștrii ieșeau pe gura galeriei, minierii treceau prin niște ganguri la apel și control. De obicei Sabo sau alții glumeau cu portarul, întrebându-l:

— Ce vreme e afară? Gluma aceasta n'o mai auzii atunci.

Nu mai văzusem lumina zilei de aproape 20 ore, adică de când căzuse seara trecută. Soarele, mă învioară și-mi refăcu dorul de viață, alungându-mi gândurile negre. Văzui însă prin ușa deschisă a magaziei, cadavrul lui Sabo întins pe o targă. I se vedeau numai picioarele și cum erau echipate fără cusur, iar un genunchi era ridicat, îmi da impresia de incertitudine; parcă n'ar fi murit, parcă ședea întins, poate gânditor, poate obosit, mai ales că nimeni nu era în jurul lui să-l turbure. Această impresie mă îndureră și

mai mult și mă făcu să blestem în gândurile mele, duritatea neomenească a lui Vlad.

Marcu rămase să asiste la depozitarea sacilor cu aur în tezaurul minei. Vlad intră ia Urzică, de sigur ca să-i facă raportul.

Mă dusei singur la percheziție care se facea într'o sală lungă din clădirea birourilor minei. Geamurile erau mici, așezate aproape de tavan. Nu ajungea nimeni să le deschidă.

Patrusprezece maeștri mineri ședeau în linie cu spatele la noi, la un metru de zid. Atmosfera era greu de suportat. Era fum mult amestecat cu praf, iar cimentul scârțâia. De după un paravan dela capătul sălii, unde se făcea apelul, ieșeau minerii unul câte unul și se opreau în serii de câte 14 în fața maeștrilor mineri. Fiecare își arunca unde se oprea sculele pe ciment, cu sgomot mare. Intorcea traista dela spate în față, o deschidea și o prezenta pentru control. Iși desfăcea lampa din care ieșea un abur greu și resturile de acetilină nearsă. Nu era aur, nici în lampă. O monta la loc, o agăța de marginea buzunarului și ridica mâinile.

Fără menajamente, maestrul miner îl pipăia pe cap, îi ridica pălăria, apoi o punea la loc cu desgust. Pălăria — o zdreanță, capul — un vârf de par.

Percheziția continua cu pipăitul brațelor, subsuorilor, spatelor și buzunarelor. Maestrul îi controla apoi picioarele. Apuca unul, îl ridica la orizontală și îl trecea prin mâinile scotocitoare. Ajungând la bocancul greu de noroi, îl apăsa cu două degete la vârf, îl zvârlea la loc cu violență și trecere la celalt picior. În sfârșit se mai uită odată în geantă, în lampă și în batistă, în timp ce minerul asista la percheziția sa, ca un manechin, fără altă expresie decât aceea de oboseală. Când era gata, își lua uneltele de jos și pleca — datorită bocancilor — cu niște pași mari și apăsați, absolut nepotrivii cu subțirimea picioarelor și cu scofâlceala generală a obrajilor străvezii, de un galben alterat cu vânăt.

Nu înțelegeam paloarea mormântală a oamenilor acelora, neobișnuiți cu șederea. Să fi fost din cauza prafului fin care îi acoperea? Care le îngroșa genele și perii din nări, ca un polen murdar? Care-i îngropa pe dinăuntru, acoperind leziunile din plămâni?

Din cauza atâtor lămpi desfăcute, aerul se îmbăcșise cu otravă. Vlad veni din biroul lui Urzică și se duse la apel cu pulpanele ze-

ghei în vânt. Veni și Urzică și chemă pe nume trei maștrii mineri. Aceștia se întoarseră scurt și alergară la inginerul șef. Se petrecu ceva. Vream să-l întreb pe Vlad, dar repulsia față de el stăruia. Vlad veni lângă mine și supraveghind percheziția ducea des mâna la gură și tușea scurt. Se înneca. Un acces cumplit îl cuprinse și trebui să se ție de perete. Mă dusei să-l sprijin și-l rugai să iasă la aer. Vlad mă privi posomorît cu ochii injectați. Poate că îi părea rău, că i-am surprins un moment de slăbiciune, că l-am ajutat și compătimit. Fâlcile i se încleștară și nu spuse nici un cuvânt până se termină percheziția. Totuși, îmi fu milă de el.

Intrarăm amândoi în biroul lui Urzică. Cei trei maștri păzeau trei mineri, aduși nu știu pe unde. Pe doi dintre ei îi recunoscu, erau dela suitoare. Vlad nu uitase.

— Scoateți aurul, le zicea Urzică.

-- N'avem aur, domnule inginer șef.

— Desbrăcați-vă!

Maștrii ședeau crispați la câțiva centimetri de ei, gata să se repeadă, ca asupra unor criminali. Minerii sfidau. Erau crunți. Infruntară câteva clipe pe inginerul șef, nevoind să se desbrace. Dar maștrii mineri îi apucară de braț și strângându-i tare le zise:

— Haide, mă!

Minerii se lăsară pe podea și își scoaseră bocancii și hainele. Li se controlă fiecare boarfă, peșec cu peșec, dar nimic. Și ciudat, pe măsură ce se sfârșia percheziția, minerii se luminau la față, ca și când nu s'ar fi așteptat să nu se găsească nimic. Se îmbrăcau cu hainele controlate. Doi din ei erau gata și zâmbeau. Celălalt se încheia la gât. De abia la ultima pipăitură, când un bocanc mai rămăsese necontrolat, se găsi aurul furat.

Era fixat în vârful bocancului.

— Aici e! zise maestrul miner și îi dădu lui Urzică bucata de rocă împregnată cu aur.

— Ei, ce mai zici, n'ai furat? îl apostrofă Vlad.

— N'am furat nu. O fi intrat în bocanc.

— Și nu te-a ros?

— Ba m'a ros o țără, da în mină nu-i voie să ne curățăm bocancii.

— Domnule Vlad, fă procesul-verbal de concediere, zise Urzică.

Plecai abătut. Nu înțelegeam de ce Vlad și cei doi mineri erau fericiți, ca după ce ai scăpat de o mare grijă.

NOUL CAMARAD

Intr'o, după amiază cu soare gingaș, pe când gustam sub streasina casei plăcerea de a fi ieșit din camera mea destrăbălată, avui o surpriză mare. Văzui cum se apropie, uitându-se lung la fiecare casă, un om cu fălcile mari de țaran, cu ochi mici și bot de oaie, dar îmbrăcat în haine de oraș și încă cu o beretă-bască în cap, ca artiștii de cinema în vacanță. Parcă-l cunoșteam după mersul strâmb, dar săltăreț, și după obrajii supti și pârliti de vânt, aproape rumeni. Trecând pe lângă casa mea se opri, deschise porțița și mă salută simplu, ca și când nu m'ar fi văzut de seara trecută.

— Ce mai faci? mă întreabă el fără interes.

Era Stoica, vechi camarad, despre care puteam spune că a făcut școala în pod. În adevăr Stoica era dintre aceia care continuau să învețe și după ora 12 noaptea, când se stingeau luminile în sălile de proiecte și în dormitoare, iar biblioteca era închisă de o oră. Stoica își cumpărase o lampă cu petrol și se urca la ora aceea la pod unde buchisea Dumnezeu știe cât. Drept vorbind și podul era închis, astfel încât bietul Stoica trebuia să stea la ușa podului pe treptele de ciment, unde era frig și incomod, însă unde nu-l deranja nimeni. Își câștiga astfel din timpul pe care-l întrebuința la meditații a 30 lei ora. Rămăsese în urma noastră și probabil își luase de curând diploma, din moment ce se afla pe meleagurile acelea.

Cu tot respectul pe care-l aveam pentru strădaniile sale supra omenești, mi-era nesuferit din cauza firii lui necioplite, asupra căreia școala n'a avut nici o influență. M'am temut totdeauna de tovarășia lui neplăcută, dar mai ales în după amiaza aceea când mă gândeam că o să fim vecini în colonia noastră strâmtă, de zece ori mai mică decât Școala Politehnică din București, care avea 600 locuitori.

— Văd că stai în casa mea, îmi reproșă cu tonul lui de glumă, care sgârie.

Mirându-se că nu înțeleg, scoase o hârtie și bătând-o cu dosul palmei zise:

— Uite ce scrie aici: « veți locui în casa nr. 12, din colonia Valea Rea ».

Dar, nu-i nimic, adaogă el. Te mai țin o zi, două, până vine nevastă-mea.

— Mersi, zisei, ești foarte generos.

Întră în casă și inspectă fiecare cameră. Erau trei goale și una cu pat și masă. Fu mulțumit de felul cum arată camerele goale, dar despre cea mobilată zise:

— Ce să spun, e ca la porci.

O luai drept glumă și râserăm amândoi.

Reveni iute la seriozitate și privindu-mă cam de sus, cu ambele mâini proptite în buzunare și cu bereta moțată pe ceafă, mă întrebă:

— Ei cum merge? Rău, nu? E muncă aici.

— Merge binișor, răspunsei.

— Aș, parcă nu te știi dela școală! Aia era muncă la voi?

Vechimea nu-i o vorbă goală. Aveam acumulate câteva luni de suferință, care mă ridicau măcar cu milimetru față de oricare nou venit.

— Să-ți explic, zisei, cum stau lucrurile.

— Dragă, îmi răspunse, nu face nimic, te înțeleg... Ce a fost, a fost, acum zi mersi că nimerii eu aici. Ehe! Eu știu ce-i lucrul. Eu sunt dela țară. Am prășit, am cosit, am umblat cu boii. Dacă ai venit aici, înseamnă că ai bună voință să muncești. Mă așteptam să intri la vre-o cancelarie undeva. Acum cât o să fii cu mine la o mină, n'ai nici o grijă. Dacă te ții de treabă, o s'o duci bine. Vorba aia, am fost colegi...

— Cum să-ți mulțumesc? Zisei. Bravo, ție, nu mă așteptam din partea ta. Mai ales că la școală nu mă priveai cu ochi buni.

— La școală, uite ce e. Să stăm strâmb și să judecăm drept. Erai înfumurat. Acum aflai dela Direcția Generală că te-ai angajat ca maestru. Vorba aia, ne-ai cam turtit fesul tagmei ingineresti, da ai fost modest și ai primit gradul tău. Nu te-ai aruncat mai sus că atunci noi aștilați care știu ce-i munca, trebuia să intrăm ca inspectori.

— Cum, întrebai, noi de aici toți am venit ca maeștrii. Tu nu ești numit tot maestru?

— Păi, se putea? Gândește-te.

Descheindu-și haina văzui pe el o bundă lucioasă, pe care o desfăcu pentru a scoate din buzunarul dedesubt al vestei, o hârtie împăturită.

— Citește!

Era în adevăr angajat ca practicant cu patru mii de lei pe lună, pe timp de șase luni. « Dacă va corespunde va fi numit peste șase luni inginer stagiar. Va fi adică în același grad cu Vlad, care terminase cu un an și jumătate înaintea lui și servise cu conștiinciozitate Societatea.

— Domnule inginer... zisei, strângându-i mâinile.

— Stai bre, îmi zâmbi el îngăduitor, că nu suntem în servicii. Aici suntem prieteni. Și chiar în mină, serviciu-i servicii, da am eu în vedere...

— Ai să ne menajezi?

— Oameni suntem.

— Jură zisei, pe sfânta cruce!

Stoica își încreți gura, vânăta de venin și răutate.

— N'aș vrea să te culci pe urechea aia, zise el, dând îndărăt. Prietenie, prietenie, dar vorba e, treaba o să meargă?

Ia mai bine arată-mi și mie pe aici. Ii arătai unde stă Vlad, Preda și Marcu. La numele lui Vlad, tresări.

— E și el pe aici?

— Vlad e șef în mină.

— Hm! Nu-mi pasă. Știi cum l-am pus la punct și la școală.

Mi-adusei aminte că Vlad mai punctual ca oricine, lua primul dela bibliotecă tratatele nemțești, fără de care nu puteai face proiectele. O schiță lipsi dintr'un manual pe care lucrase Vlad. Stoica îl denunță imediat ce văzu lipsa și Vlad fu pedepsit cu excluderea pentru totdeauna din bibliotecă și scăderea mediei cu o zecime.

Stoica începuse serviciul cu stângul. Ședeam cu toții în biroul lui Urzică unde vorbeam încet și tropăiam tare. Era vremea zorilor, într'un sfert de oră intram în mină și tânjam cu toții după lumina zilei, care n'avea timp să vie până la plecarea noastră. Ca totdeauna, Marcu aștepta, un moment prielnic ca să-i poată strecura lui Urzică o întrebare în legătură cu tehnica minei. Urzică raporta la telefon în nemțește directorului neamț. Apoi răspundea lui Marcu tot pe șoptite cu multă bunăvoință. Vlad alerga din birou afară și invers, cu pulpanele zeghei sale în vânt. Curtea părea o constelație de lămpi. Era un moment de mișcare, când minerii se adunau de prin colțurile curții și se pregăteau de intrare. Auzeam prin geamul deschis cum bătrânul Muntoiu, singurul miner cu baston, striga cu glasul lui monoton:

— La rugat! La rugat!

Minerii intrau în sala de rugăciune, unde, înainte de a trece la apel și a intra în mină, se prosternau în fața unei icoane împodobită cu flori aduse de ei și se rugau să le ajute Dumnezeu să fie prezenți și la ieșire.

Noi în birou așteptam plecarea. Ne simțeam stingheriți printre mesele cu hărți, planșe și eșantioane de minereu, din cauza îmbrăcăminții noastre greoaie. Eram cu șepcile în cap, cu 2-3 rânduri de haine, prea grosolane pentru a sta cu ele în birou.

Atunci intră Stoica și sparse atmosfera de așteptare și șoapte, prezentându-se ca un soldat:

— Să trăiți, domnule inginer șef, sunt practicantul Stoica R. Ion, repartizat la mina d-voastră.

Il privirăm nemișcați fără pic de îngăduință. Zâmbirăm chiar, cu un aliaj de scuze față de Urzică și infinite reproșuri mute față de Stoica. Mai ales că pentru mină avea o îmbrăcăminte ridicolă. Era îmbrăcat cu un combinezon subțire, și spălăcit, de te trecea fiorii. Iar din combinezonul prea scurt ieșeau pantalonii și — culmea — era încălțat cu pantofi, iar în cap avea bereta lui cu moț.

Urzică îi atrase atenția că sultanul minerilor este — Noroc! și că fiind un salut ușor de învățat, speră că, eventual, până la a doua întâlnire, Stoica îl va învăța. Dar hainele, eventual, nu-s prea subțiri?

— Nu, răspuse Stoica, vorbind tare. La ei la țară oamenii umblă sărbătoarea cu cămașe de borangic și cu vesta chiar și la Bobotează. Da ia caută-i pe dedesubt, sunt plini de flanele sub care mai au o cămașe, cea murdară. Așa și eu, termină Stoica cu voie bună.

Ne dispuse de-a-binelea. Urzică ne dădu libertatea să râdem privindu-ne amuzat cu năsucul lui de copil în vânt. Niciodată nu-l văzusem zâmbind la serviciu.

— Ați mai fost vre-odată în mină? întrebă Urzică.

— Oho! răspuse Stoica. Chiar acum venii pe *Galeria Stollen*.

Nu ne mai abținurăm. Chiar și Marcu, care la mină nu făcea nimic fără aprobarea prealabilă a lui Urzică, chicoti atunci deodată cu șeful. Vlad râdea cu hohote largi. Credeam că nu se mai oprește. Stollen însemna în nemțește galerie, acolo o știa toată lumea, căci

toată terminologia era germană. Stoica văzuse pe frontispiciul galeriei inscripția moștenită cu litere gotice: Ferdinand Stollen. Hazul creștea prin faptul că Stoica nu se sinchisea de loc. Râdea cu noi, dar pielea încrêțită pe lângă gură îi strâmba răsul într'un rânjet.

— Ce atribuții îmi dați? întrebă Stoica candid.

— O să vă spună domnul Vlad, îi răspunse Urzică.

Când ajunserăm la ladă, Stoica coborî preocupat și vrând să-și dea seama imediat de tot ce-l înconjoară, pipăia fiecare lucru ce-i ieșea în cale și parcă pipăind, înțelegea. Nu-și da seama că mina e un domeniu abstract aproape, ca orice înghebare în care inteligența nu ține seama de limitele îndrăzelii.

Când, minerii plecați, rămaserăm singuri, mă temeam de ciocnirea dintre Vlad și Stoica. Vlad avea puterea să-și distileze răutatea și să o distribuie cu o savantă dozare, ale cărei proporții nu putea să le bănuiască nimeni. Ini închipui că sub streășina plecată a pălăriei lui, ochii îi scânteiau, mici de tot, de plăcerea rafinată de a lăsa victima să creadă că lupta e egală. Căci nu făcea apel niciodată la autoritatea și gradul lui. Interesele Societății, cerințele serviciului, atâta tot. El nu cerea nimic.

— Hai Stoica, zise Vlad, cu pălăria pe nas, înfigând hammerul într'un stâlp și apoi scoțându-l: « Munte cu munte se întâlnește, dar om cu om ».

Zicând acestea, zâmbea în felul lui. Adică, gura i se întindea puțin, ochii nu i se vedeau.

Stoica preocupat până atunci, se silea să pară vesel, ca și când Vlad ar fi făcut o glumă prietenească. Dar văzui în ochi pregătită întreaga lui îndârjire.

— Ajunseși mare, Vlade!

— « Se întoarce roata », Stoichiță! Ești sigur că am furat eu schița aceea?

— Aș, copilării, Stoica! Cine se mai gândește acum la fleacuri.

— « Toată pasărea pe limba ei piere », Stoichiță. Ai făcut-o, ai făcut-o. Ce-o fi, om mai vedea!

— Nu-i nimic, Vlade. Eu n'am venit să stau la vorbă cu tine. Datoria e șeful meu, nu tu. Eu știu să muncesc. Mie spune-mi ce să fac și mă duc la treabă.

— Așa-i Stoica, la datorie. Te duci în orizontul IV, tunel Sud,

— Da nu-i prea sus, Vlade? Dă-mi mai jos, nu fi al dracului.

— Nu știu, domnule. Dacă nu poți să urci, stai acasă. Lucrează la bibliotecă. Aici, cine nu urcă, nu înaintează. Noroc bun, Stoico.

Stoica pleacă însoțit de Marcu.

Ii spusei lui Vlad.

— Ai fost arbitrar.

— Puterea e arbitrară, domnule, îmi răspunse Vlad. Trebuie să începi viața cu această premiză. Urzică nu-i arbitrar? Sona nu-i arbitrară când îl numește pe Stoica în condiții mai bune decât pe mine? Dumnezeu nu-i arbitrar în raporturile lui cu oamenii?

— Nedreptățile lui Dumnezeu sunt suportabile pentru omenire, căci sunt individuale. Colectivitatea nu se interesează de socotelile fiecăruia cu divinitatea. Dar când suferința e colectivă, până și divinitatea e atentă. Aici suferim cu toții. Și tu suferi.

— Vreau să sufăr că să fiu tare. Suferința nu mă înmoaie, mă căleşte. Cum vrei să rezistăm altfel? Și cum să cucerim, dacă nu rezistăm? Gândește-te la situația noastră. Toți suntem subalterni. Noi suntem lucrători, măștrii și obersteigeri. Șefii de mină — cu excepția lui Urzică — inspectorii, directorul, sunt străini. Vreau să ne ridicăm cu toții, oricât de mari ar fi suferințele.

— Totuși între noi ar trebui să ne menajăm.

— «Să ne menajăm» — frumoase vorbe! Mie nu-mi plac vorbele, ci acțiunea. Cine vorbește bine, nu lucrează bine. Gândirea poate funcționa perfect fără a produce nimic — ca un ceasornic. Trebuie să ne punem inteligența la treabă nu s'o lăsăm să sburde. Trebuie s'o luăm la purtare s'o aducem cu noi în mină, nu s'o lăsăm la bibliotecă. Soarele cu toată splendoarea lui de afară, nu valorează în mină nici cât un chibrit. La ce ar folosi inteligența, dacă am trăi mai rău decât proștii! Valoarea omului e comparativă. Cu cât poți să înfrânghi mai mulți semeni, cu atât te înalți mai sus. Orice satisfacție provine din înfrângerea egalilor și suferința subalternilor. Cu cât pot eu să asupresc mai mulți, cu atât mă asupresc pe mine mai puțin. Cu cât se plânge aproapele meu mai mult de mine, cu atât mai puțin îmi rămâne mie de a mă plânge.

Din casa mea în care trebuia să vie Stoica, mă mutai în casa lui Preda care avea la un capăt, două camere imense, disponibile. Intr'una şedea Marcu, în cealaltă intrai eu. Ne despărţea o uşe.

Noua locuinţă mă indispuinea, căci încăperea, fiind prea mare, îmi mărea senzaţia de gol şi sentimentul de singurătate.

Puţina mobilă de care dispuneam se răzletise în camera aceea vastă şi nu reuşea decât să scoată în evidenţă cât de multe lipsesc.

Abia mă instalai şi simţii nevoia imperioasă de a deschide geamul. Era cel mai dominant al coloniei. Cele zece case uniforme şi liniştite şedea în semicerc, cu spatele spre dealurile îmbăiate în soare! Nici un zgomot nu s'ar fi auzit dacă vre-o câţiva copii nu s'ar fi jucat prin parc. Dormea toată lumea în colonie, afară de copii şi de noi, cei care ne începeam cariera. Privind dela fereastra mea înaltă, cine n'ar fi vrut să aibă aripi şi să se înalţe deasupra casei, a coloniei şi a minei, pentru a arunca măcar o privire asupra câmpiei Brăilei, atât de întinsă încât soarele trebuie să se aplece mult ca să apună.

În liniştea aceea un zgomot de roţi avea proporţii de eveniment. Privii spre şoseaua care urca până la noi şerpuiind printre dealuri şi văzui apărând o căruţă cu boi, plină de catrafuse. În vârf era instalată o femeie nenatural de blondă, palidă şi cu gura subţire şi încreţită. Ce căuta oare această figură de artistă tocmai la gura minei de aur? Era nevasta lui Stoica. Căruţa se opri la casa în care locuiau şi văzui pe doamna Stoica descărcând calabalâcul ajutată de căruţaş. Era nostim s'o vezi cărând albia de rufe cu pălăria în cap, cu pantofi eleganţi şi rochie de mătase.

Când căruţa era aproape descărcată, apăru şi Stoica, venind dela piaţă pe jos, cu un coş plin de ridichi, ardei şi ceapă, ţinut pe umăr în coada unei mături noi-nouţe. După ce, punând şi el mână, mobila fu cărată, îl văzui cu două căldări, venind la fântâna de lângă casa noastră. Mă salută voios. La întoarcere se balansa cu căldările pline. Un băiat de serviciu în colonie se duse la Stoica şi reuşind să nu zâmbească îl salută şi-i zise:

— Lăsaţi-mă pe mine, domnule inginer.

— Fugi de aici, mă, că-s grele.

Scena m'ar fi amuzat dacă n'aş fi văzut la fiecare casă cum perdelele se ridicau şi ciorchinii de capete apărând ca să se distreze

pe socoteala noului inginer. Inchisei geamul întristat. În altă lume doream să trăiesc, chiar și fictivă. În acest scop mă culcai și închisei ochii.

Marcu însă deschise ușa comună fără să se scoale din patul lui și-mi strigă în batjocură:

— Ce faci meștere? A! Faci carieră... cu ochii închiși. Mare șmecher. Iată un maestru miner cl. III romantic.

Trânti apoi ușa, de sigur în glumă.

Vedeam bine: cu nimeni nu puteam să mă înțeleg. Marcu îmi reliefa uneori și mai mult singurătatea, alteori o altera.

Ușa comună se deschise iar.

— Să-ți citesc ceva interesant, zise Marcu stând lungit în patul lui cu un ziar, în mână. Sunt cuvintele unui mare om de stat european. Dă-mi voie. Uite ce spune: « Nu sunt și nu voi fi anti-semit. Am trei miniștri evrei și un mareșal ». Poți să te prefaci că n'ai auzit, adăogă Marcu, închizând ușa la loc. Căutai un ciocan și un cui și țintuui ușa. De ce mă irita chiar și singurul om cu care mă puteam înțelege? Uneori parcă întunericul din mină stăruia între noi, înstrăinându-ne. Ce greu îmi era să mă deprind cu gândul că voi trăi totdeauna în izolare. Legăturile cu lumea sunt rădăcinile vieții, cari mie-mi lipseau. Aș fi vrut să fiu o picătură de apă într'o apă mare. Acasă sau la școală numai destinele ne erau separate dar viața era comună. Bucuriile ne încălzeau pe toți odată, suferințele ne frământau uniform. De mai multe ori pe zi bătăile inimilor erau sincrone și fremătam toți odată ca un val, ca un lan de grâu, ca o pădure.

Asprimea neprevăzută a vieții dela mină îmi zdrelise sufletul. Nici o clipă de mângâiere. Nevoia de intimitate era de neîndurat în lungile răstimpuri, când singurătatea mi-ajungea până peste cap și mă urmărea ca un blestem.

Destinul mi-era iremediabil deviat. Doream să mă pulverizez în fărâme atât de mici și de iuți, încât să ajung deodată și să mă amestec în frământările depe bulevarde și în unduirea lanurilor, în șoptele Australiei și în nesfârșitele tulburări ale Asiei. Numai o femeie ar fi putut să-mi asculte tânguile. Și încă și aceea să fi plecat repede.

Marcu intră pe ușa cealaltă. Nu era supărat de loc. Era mai bine dispus ca oricând.

— Ai auzit, cu Stoica? mă întrebă:

— Am văzut.

— Preda e indignat... Ah! te-am prins! zise el răscolind pe masă. Citești « Maria Antoaneta », pezevenghiule. Hai? Și-mi mai făceai mie teorii...

— Și ce dacă citesc « Maria Antoaneta »?

— Ei, bine, nu știi ce-i? Tu crezi că Zweig e neamț. Și nu e neamț, înțelegi?

Guță Preda intră cu o scobitoare în gură.

— Ce zici de Stoica? mă întrebă el. Ne face de răs.

— N'o să-l schimbăm noi, tocmai acum, răspunsei.

— Nu se poate. Cu mătura pe umăr! Un inginer batjocura copiilor din colonie? Trebuie să-l chemăm, să-i atragem atenția.

Preda strigă un băiat de servici și-l trimese la Stoica să-i spue că-l poștește d. inginer Preda până la el.

Stoica întârzie mult. Din vorbă în vorbă, aproape uitarăm și ieșirăm în curte. Era pe înserat, când îl văzurăm pe Stoica în mare ținută, cu nevasta la braț.

— În orice caz, veneam și neinvitați, spuse el intrând pe poartă. Marcu și cu mine o șterserăm fără rușine, dar Preda fu pedepsit cu o vizită pentru imixtiunea lui în treburile altuia. Totuși, după cum spusese Stoica, vizita era hotărâtă, « în orice caz ». Era o mângâiere.

* * *

La servici Stoica da pe brânci. Urca înaintea tuturor cu sufletul la gură. Il vedeam uneori lac de sudoare și-mi părea din ce în ce mai supt. Dar era dureros să vezi atâta zel, atâta tragere de inimă și risipă de eforturi, provocând ilaritate. Chiar și minerii îl priveau și vorbeau despre el cu o ironie abia mascată. Vlad însă îi făcea mereu reproșuri. Nu putea să-l tempereze și se făcea că și-a găsit beleaua cu Stoica. De geaba îi spunea să fie cu măsură și să aibă grijă mare la lucru. « O nenorocire, îi spunea Vlad, nu te privește numai pe tine. Răspunzi și de cei din jurul tău și de avutul societății ».

Stoica însă nu se lăsa. Impingea la mașina de perforat, ajuta, încărca mereu, se amesteca, într'un cuvânt muncea. Intr'o zi minerii veniră cu plângere la Vlad că d. inginer ăl nou i-a pus

să bată găuri după carte. Prea lungi și așezate după cum și-aducea el aminte din curs, rămăseseră după pușcătură intacte, cu toate că înfundase în ele 10 kgr de dinamită. Or minerii sunt plătiți cu metrul linear, iar dinamita, capsele și fitilul li se trage din socoteală. În plus ei munciseră o zi întreagă fără să avanseze nici cu un centimetru, căci găurile pușcate crapă și nu mai sunt bune. « Dacă mai merge tăt așa, ne-o bătut Dumnezeu », se plâneau minerii.

Dar Stoica nu se lăsa. El voia « să corespundă » -- așa cum spunea în scrisoarea de angajament. Într'o bună zi, după ce plecară și lucrătorii și inginerii, el rămase la fierărie. Veni în colonie seara târziu, prăpădit de oboseală și nemâncat. De trei ori ne întrebau madam Stoica de soarta lui.

A două zi dimineața pe când eram cu toții în birou, Stoica își descleștă fălcile supte și spuse lui Urzică:

— Domnule inginer șef, eu mă străduiesc în timp ce alții dormitează în mină. Imi place munca și pace! Nu poate d. inginer Vlad să mă scoată din asta. Uite eri șezui până pe înnoptat la fierărie ca să călesc sfredelele, după o metodă a mea. De când e d. Vlad aici, încercat-a să călească sfredelele într'ășa fel ca să nu se mai tocească într'o singură zi?

Urzică fu foarte încurcat.

— Bine, bine, domnule Stoica; dar dacă v'am pus la o treabă nu vă mai amestecați, eventual, unde nu vă privește. Avem noi grijă.

Le-ați călit toate cu metoda D-voastră?

— Toate.

— Și pe cele ale celorlalte mine?

— Păi...

În ziua aceea aproape toate sfredelele se rupseră dela mijloc. Numai cu cele greșite sau uitate de Stoica se putea lucra.

La ieșire, Stoica fu foarte abătut. Vorbii cu el,

— Dacă n'ai cu cine... mi se plânse.

Ca să ieșim pe galeria Ferdinand, în colonie, trebuia să urcăm vre-o opt scări. Stoica se opri pe la mijloc, tuși și gâfâi mult. Cum era frig pe suitoare, sudoarea-i de pe frunte făcea o impresie sinistă.

— De m'ar mai ține plămânii, zise el. Dar nu mă las eu așa ușor.

Nu păți nimic pentru întâmplarea cu sfredelele, pentru că șefii celorlalte mine și inginerii, în loc să se supere, făcură haz. Urzică îl iertă, dar pedepsi în schimb pe șeful fierăriei.

Nu mai auzii câtăva vreme nimic nou despre Stoica. Se liniștise și-și vedea de treabă la ortul lui. Ceva mai mult, ortul la care lucra el mergea mai bine decât oricare altul, tunelul înainta repede, iar minierii erau mulțumiți. Incetul cu încetul găsi cel mai bun sistem de a bate găuri și poate l-ar fi găsit și pe acela de a căli mai bine sfredelele, dacă ar fi fost lăsat să încerce. La sfârșitul lunii minierii lui câștigară cea mai bună plată, deși duceau o galerie nouă.

Dar omul capabil face greșeli mari, care sar în ochi. Pe când meritele cu greu ajung la iveală.

Intr'o zi Urzică inspectă ortul lui Stoica și găsi echipa strângând aur într'un sac nesigilat, iar pe Stoica absent. Șeful echipei spuse că d. inginer Stoica a plecat, nu știe unde, adineaori. Până la plecarea lui nu se găsise aur, dar el și-a făcut datoria și a trimis un băiat să anunțe pe d. inginer.

Când se coborî, Urzică îl întâlnește pe Stoica pe suitoare aducând de jos o botă plină cu apă. Cobora și urca 120 m ca să aducă apă pentru echipă, ca nu cumva să se ducă vre-un om de-al lui și să se descompleteze echipa.

Peste două zile văzui pe Stoica încercând cu ajutorul neveste-si aceeași căruță cu care venise. Pleca concediat. Era tot așa de săritor la treabă, ca și în ziua când venise, dar nu mai era atât de iute, se îndrepta des din șale și tușea din când în când.

N. ALOMAN

EȘARFE DE MĂTASE

— TRADUCERI DIN POEZIA JAPONEZĂ —

AMINTIRILE

Mergând pe drum
În mângâietoarea noapte de Mai,
Ceva nedeslușit de dulce
Mă 'nvăluși ca o umbră,
Iar amintirile îmi apărură:
O alee străjuită de arbori,
Care se prelungea departe, foarte departe,
Pierzându-se la orizont;
Se prelungea ca un vis depărtat,
Ca un vis din ce în ce mai șters și mai stins...

PRIZONIERII

Copacii, prin rădăcinile lor,
Sunt prizonierii pământului.
Pasărilor zboară dimineața
Dar seara se întorc la cuiburile lor.
Sufletul nostru e liber
Și totuși ne sculăm și ne culcăm
In aceeași stradă,
La același număr, în același pat.

IN ACEASTĂ ZI

In această zi
Atât de fragedă și de calmă,
Mai spune-mi odată,
O singură dată mai spune-mi,
Ca un murmur mângâietor de încet:
Te iubesc.

PLICTIS

Palida zi
Străbate prin storul de bămbus.
Sufletul mi-e plin de tristețe,
 Și fără să vreau,
Număr dungile albe,
 Numai așa . . .

AL. T. STAMATIAD

ERAST A LUI SALOMON GESSNER IN LITERATURA GREACĂ ȘI ROMÂNĂ

Grecii, neputând suferi asupririle Turcilor, în mai multe rânduri au emigrat din țara lor spre diferite direcții; mulți dintre ei fiind nevoiți să părăsească patria lor din cauza asupritorilor s'au așezat în număr mai mare în Viena și în diferite orașe din Imperiul Austro-Ungar, alții au luat drumul spre Germania. Cu timpul s'au organizat foarte bine în noua lor patrie; au întemeiat școli, biserici, tipografii, au scos ziare și reviste, și au făcut din Viena centrul cultural al tuturor Grecilor din Europa centrală. Fiii lor frecventau Universitățile germane și se adăpau la izvoarele culturii germane. Dar universitățile germane nu erau frecventate numai de fiii Grecilor, care trăiau în Austro-Ungaria sau în Germania, ci și de mulți tineri greci, care veneau din diferitele colțuri ale Greciei subjugate, să-și continue acolo studiile lor. Universitățile din Berlin, Göttingen, Iena, Leipzig și Viena au avut pe cei mai mulți studenți greci. Ca să ne dăm seama de numărul lor mare este destul să pomenim că numai la Universitatea din Berlin erau în anul 1822 vre-o treizeci de studenți greci ¹⁾.

Acești tineri greci, după ce terminau studiile lor, alegeau tot ce le părea mai bun din scrisul german și traduceau cărțile cele mai potrivite pentru redesteptarea neamului lor. Astfel încă din a doua jumătate a secolului al 18-lea au început să apară traduceri

¹⁾ S. Th. Lascaris, 'Ο Φιλελληνισμός ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν (Filelenismul german în timpul revoluției grecești) Atena <1930>, p. 15.

din limba germană, mai cu seamă de cărți de școală: de filosofie, de literatură, de istorie, de geografie, de fizică și chimie, etc. Traduceri după opere de literatură estetică apar ceva mai târziu, și genul literar din care s'a tradus mai puțin este genul dramatic. Prima dramă germană tipărită în traducere greacă, după cât știm, este *Philotas* a lui Lessing, care a rămas necunoscută bibliografilor greci, cât și lui Nicolae I. Lascaris, autorul istoriei teatrului neogrecesc¹⁾. Au urmat apoi alte traduceri, cele mai multe din operele dramatice ale lui August von Kotzebue, care erau mult gustate pe atunci.

Aici trebuie observat că limba greacă fiind în acea epocă limba de predare în școlile domnești, limba saloanelor și a curțiilor domnești din cele două Principate, mulți Români cunoșteau această limbă; traducerile grecești erau citite și circulau în țară, cum probează și listele lungi ale abonaților, care de obicei se află la sfârșitul acestor cărți. Dar traducerile grecești nu numai că erau citite în țară, unele chiar erau făcute pe pământul românesc, ci de multe ori serveau și de bază pentru traducerile românești, precum vom vedea mai jos.

Astfel stând lucrurile, trebuie să recunoaștem că influența literaturii germane dela sfârșitul secolului al 18-lea și începutul secolului al 19-lea asupra literaturii neogrecești se resfrânge în mod indirect și asupra literaturii românești.

Prima atingere a Românilor cu teatrul german are loc pela începutul secolului al 19-lea. În anul 1812 vine la Iași o trupă

¹⁾ Nicolae I. Lascaris în *Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου* (Istoria teatrului neogrecesc) Atena 1938, vol. I, p. 141 ne dă primele opere dramatice care au fost traduse în literatura neogreacă. În fruntea acestor traduceri Lascaris așează drama *Die Korsen* a lui August von Kotzebue, care a fost tradusă de C. Cochinchis și tipărită la Viena în anul 1801.

Drama lui Lessing *Philotas*, în versiunea greacă, a fost tipărită tot la Viena în tipografia fraților Pulios, cunoscuți prin rolul jucat în mișcarea lui Rigas Velestinlis. Numele traducătorului grec, cât și anul tipăririi, nu sunt date pe titlul cărții, dar din următoarea notiță, care se află pe exemplarul Academiei Române: Κτῆμα Γεωργίου Σταύρου 1790 Ἰουλ. 9 (Proprietatea lui Gheorghe Stavros 1790 Iulie 9) suntem siguri că traducerea a văzut lumina zilei înainte de această dată.

germană, care joacă timp de patru luni piese de teatru în limba germană ¹⁾). După această trupă au urmat și alte trupe nemțești însă putem spune că cea mai însemnată a fost cea care a venit dela Viena la București în anul 1818 după stăruințele Domniței Ralu Caragea ²⁾). Trupa adusă de Domnița Ralu a întemeiat un adevărat teatru, în care au fost reprezentate piese germane, printre care au fost *Briganzii* lui Schiller și *Faust* lui Goethe ³⁾), despre care Filimon ne spune că erau « piesele, care întâmpinau o primire mai favorabilă în publicul teatrului nostru » ⁴⁾).

Teatrul german la întemeierea sa a fost primit cu mare entuziasm de publicul bucureștean, dar curând entuziasmul s'a mărginit numai în clasa înaltă a boierilor ⁵⁾). Teatrul german era departe de a trezi entuziasmul publicului românesc pentru literatura germană, fiindcă cei mai mulți dintre spectatori nu știau limba germană. Despre acest lucru avem mărturii contemporane. Astfel François Recordon, fost secretar al Domnului Țării Românești Ioan Caragea, spune în cartea sa: *Lettres sur la Valachie*, despre teatrul din București: « Depuis 1818, Bukarest possède aussi une troupe d'acteurs allemands, qui donnent régulièrement quatre représentations par semaine, dans la grande salle destinée primitivement aux assemblées du club, qui depuis peu a été convertie en un joli théâtre assez vaste pour contenir un millier de personnes. La noblesse valaque a témoigné prendre tellement de goût pour ce genre de divertissement, malgré le petit nombre de ses membres qui comprennent la langue allemande, que l'on a aussi commencé a donner des pieces en grec moderne, traduites

¹⁾ Vezi Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, Iași 1915, vol. 1, p. 96.

²⁾ Despre această tânără, dar bogat înzestrată Domniță, ne dă Ion Ghica, în ale sale *Scrisori către V. Alecsandri*, București 1887, p. 43, următoarea caracterizare: « Persoană cu inspirații artistice era numai Domnița Ralu, fata cea mică a lui Caragea, natură aleasă, posedând gustul frumosului în cel mai mare grad, admiratoare a muzicii lui Mozart și a lui Beethoven, hrănită cu scrierile lui Schiller și Goethe ».

³⁾ Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, partea II, în *Analele Academiei Române*, secț. liter., ser. II, tom. XX (1898), p. 8.

⁴⁾ N. Filimon, *Ciocoli vechi și noi*, ediție comentată de George Baiculescu, Craiova f. a., pp. 167—8.

⁵⁾ W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris 1821, p. 127.

de nos meilleurs auteurs français par des élèves de l'école; ce qui fait que l'on peut régarder l'établissement de ce théâtre de Bukarest sous un point de vue très favorable, puisqu'il fournit un moyen d'exciter l'émulation et l'application des jeunes nobles à l'étude de la littérature, qu'ils négligeaient tout-à-fait précédemment. On fait aussi courir maintenant une souscription qui a procuré déjà plus de mille ducats, qui serviront a fournir des avances à une des meilleures troupes d'Italie, qui est arrêtée pour remplacer depuis 1821 celle que l'on a actuellement »¹⁾.

Știri interesante despre reprezentațiile date de trupa germană pe scena teatrului din București ne dă și Dinicu Golescu în cartea sa *Insemnare a călătoriei mele făcute în anul 1824, 1825, 1826* (Ediția Nerva Hodoș, București 1910, p. 89). După ce se oprește puțin asupra teatrelor din Italia și Austria, care sunt într'un număr mai mare, unde cel mai sărac orășean merge cu nevasta și cu copiii la teatru, Golescu, adaugă: « Această orânduială nu să urmează ca pe la noi, unde este un teatru în toată Țara Românească, în orașul București, în scaunul otcârmuirii, ce are norod poate peste o sută de mii, și de multe ori într'acest și numai theatru abia sânt 100 oameni. Și această micșorare să pricinuește, căci în Națiunul Românesc, vorbesc în theatru limba nemțească, parcă ar fi silit acest norod de a și toiți limba nemțească... »²⁾.

¹⁾ F<rançois> R<ecordon>, *Lettres sur la Valachie, ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements* (sic!) *qui y ont eu lieu*, Paris 1821, pp. 91—92. Despre această carte a lui Recordon, N. Iorga spune că este « cea d'întăiu dintre lucrările franceze care dau, cu simț de dreptate, cu înțelegere relativității împrejurărilor, o idee exactă despre lucrările și oamenii dela noi ». Vezi N. Iorga, *Istoria Românilor prin căldători*, ed. 2, București 1929, vol. 3, p. 121. Afirmăția însă a lui N. Iorga, bazată pe cele spuse de Recordon, că trupa germană dedia o reprezentație pe săptămână, este greșită, fiindcă după cum vedem mai sus Recordon spune limpede că trupa germană dedia patru reprezentații pe săptămână (N. Iorga, *op. cit.*, p. 124).

²⁾ Câțiva ani mai târziu, D. Golescu a avut deosebită plăcere să asiste la un spectacol teatral, organizat de elevii lui Aaron Florian dela școala din Golești, unde tinerii feciori de boieri și de negustori au jucat scene din tragedia *Regulus* a lui Heinrich Ioseph von Collin, tradusă din nemțește în limba română în versuri de poetul Iancu Văcărescu. Cf. Dimitrie Ollănescu, *Teatrul la Români*, part. II în *Analele Academiei Române*, ser. II, tom. XX (1898), p. 43.

Un alt contemporan, care vorbește de teatrul din București este doctorul Constantin sau Constandinachi Caracaș, cunoscut atât prin activitatea sa medicală, filantropică și tipografică, cât și prin cartea sa *Topografia Țării Românești*¹⁾, bogată în informații prețioase. La p. 219 găsim următoarele despre teatrul din București: Πρὸ τινων χρόνων ἐσυστήθη ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ θέατρον, ἔνθα κατ' ἀρχὰς παρέστανον γερμανιάς (sic!) τραγωδίας καὶ κωμωδίας, ἔπειτα δὲ καὶ γραικικὰς τραγωδίας καὶ ἰταλικὰ μελοδράματα· καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι ταύτης τῆς πόλεως ἔχουσι κλίσιν εἰς τὰς εὐθυμίας καὶ διασκεδάσεις, συνέρχονται καὶ ἐκεῖ πολὺ πλῆθος καὶ μ' ὄλον ὅτι ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐννοοῦσι τὴν γερμανικὴν καὶ ἰταλικὴν διάλεκτον (sic!) ὥστε νὰ αἰσθανθῶσι τὴν καθ' αὐτὸ εὐχαρίστησιν τῆς ψυχῆς, καὶ νὰ ἀπολαύσωσι τὸ ἐναποτικτόμενον ἐξ ἐκείνου εἰς τε τὰ ἦθη καὶ χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων ὄφελος, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς συντείνει τοῦτο μόνον, εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ὄρασιν καὶ ἀκοήν των. Περισσότερον δὲ ὄφελος ἐπέφερον αἱ γραικικαὶ τραγωδίαι, καὶ μ' ὄλον ὅτι οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν εἰσέτι πρωτόπειροι, μ' ὄλον τοῦτο ἔκαμναν μεγάλην ἐνέργειαν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους νέους, ὥστε καὶ τινες ἐπεχειρίσθησαν νὰ μεταφράσωσι καὶ νὰ συν-

¹⁾ Cartea este scrisă în limba greacă și poartă titlul: *Τυπογραφία τῆς Βλαχίας καὶ ἀνθρωπολογικαὶ παρατηρήσεις, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὑγιειάν καὶ νόσους τῶν κατοίκων αὐτῆς ὑπὸ κυρίου ἱατροφιλοσόφου Κ. Καρκαάσα. Ἐν Βουκουρεστίοις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἱ. Ἡλιάδου. 1830* (*Topografia Țării Românești și observațiuni antropologice privitoare la sănătatea și bolile locuitorilor ei, de domnul doctor în medicină și filosofie C. Caracaș. București, în tipografia lui I. Eliade, 1830*).

Topografia Țării Românești a fost tipărită doi ani după moartea autorului, în tipografia lui dela Cișmeaua lui Mavrogheni, care a fost vândută lui Ion Eliade Rădulescu de soția lui Caracaș. Eliade a cumpărat tipografia și cu condiția ca *Topografia* să fie tipărită în grecește în 500 exemplare, iar alte 500 exemplare, în traducere germană, să se tipărească la Buda tot sub îngrijirea lui; nu se știe însă dacă a apărut sau nu versiunea germană, fiindcă cel puțin în țară nu este cunoscut vre-un exemplar. Cf. I. C. Filitti, *O pagină din istoria medicinei în Muntenia*, București 1929, p. 3 extras din *Revista științelor medicale* 2 (1929). Emil Virtosu, *I. Heliade Rădulescu*, București 1928, p. 15.

Topografia lui Caracaș este tradusă și în limba română de G. Sion, acela care a tradus și *Istoria Daciei* a lui Dionisie Fotino; manuscrisul lui se află în Biblioteca Academiei Române sub nr. 4794. După cum mi s'a spus manuscrisul lui Sion a fost dat acum în urmă la tipar, dar n'am văzut încă tipăritura.

θέσωσι τραγωδίας καὶ κωμωδίας εἰς τὴν γραικικὴν καὶ βλαχικὴν διάλεκτον (De câțiva ani s'a înființat în București și un teatru, la care se reprezentau la început tragedii și comedii germane, apoi și tragedii grecești și melodrame italienești; fiindcă locuitorii acestui oraș iubesc desfătările și petrecerile, se adună și acolo multă lume și deși puțini dintre ei înțeleg limba germană și cea italiană, așa încât să simță adevărata plăcere sufletească și să tragă folosul convenit în ce privește moravurile și caracterul oamenilor. Pentru acestea teatrul contribuie numai pentru mulțumirea văzului și auzului lor. Un folos mai mare însă au adus tragediile grecești, cu toate că artiștii erau încă începători, totuși au avut o mare influență asupra tinerilor învățați, așa încât câțiva au încercat să traducă și să compună tragedii și comedii în limba greacă și română).

Mai departe doctorul Caracaș ne dă și câteva informații despre sala teatrului de atunci, informații care venind din partea unui doctor, care era însărcinat cu supravegherea sănătății publicului bucureștean, au o valoare deosebită și merită să fie relevate: Ὡς πρὸς τὸ ὄφελος ὅμως τῆς ὑγιείας δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι προξενεῖ μᾶλλον βλάβην αὐτῆς· διότι τὸ θέατρον εἶναι ἀνεπιτηδεῖως κτισμένον (sic!) καὶ μικρὸν καὶ κατ' ἀρχὰς πρὶν τῆς παραστάσεως ψυχρὸν συνελθόντων δὲ πολλῶν θεατῶν θερμαίνεται πολλὰ ὁ ἐν αὐτῷ ἄηρ καὶ φθειρόμενος προξενεῖ εἰς τοὺς θεατὰς καταρροὰς, βῆχας καὶ ρευματισμούς. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ κτισθῇ θέατρον εὐρύχωρον μὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος ἀνεμιστήρια (Din punct de vedere igienic pot spune că teatrul produce mai multă pagubă decât folos, fiindcă teatrul nu este zidit așa cum trebuie, este mic și rece înainte de reprezentație, iar după venirea spectatorilor aerul se încălzește mult și, stricându-se, pricinuieste spectatorilor guturaie, tuse și reumatisme; de aceea este nevoie să se zidească un teatru spațios și cu ventilatoarele necesare pentru curățirea aerului).

Și ca să termin cu mărturiile contemporanilor asupra trupei germane care a jucat pe scena din București, mă voi opri puțin și asupra memoriilor lui Alexandru R. Rangabé, unde găsim câteva știri prețioase, care vin ca o completare la cele date mai sus. Iată propriile cuvinte ale lui Alexandru R. Rangabé: Ὅτε ἐπήγαμεν εἰς Βουκουρέστιον, θέατρον ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ,

οικοδόμημα ικανῶς εὐπρεπές, εἰς ὃ Γερμανοὶ ἠθοποιοὶ ἐδίδασκον τραγωδίας, κωμωδίας καὶ μελοδράματα. Τὸ πρῶτον δράμα εἰς ὃ ποτε παρέστην πρὸς μεγίστην ἐκπληξιν καὶ ἐνθουσιασμόν μου, ἦν τοῦ Μοζάρτ ὁ «Μαγικὸς αὐλὸς». Ἐνθυμοῦμαι δὲ καὶ ὅτι ὁ θίασος διασκευάσας ποτὲ κατάλληλον θέσιν τινὰ σύνδενδρον τῶν περιχώρων τοῦ Βουκουρεστίου, παρέστησεν εἰς αὐτὴν ἐν ὑπαίθρῳ ἐνώπιον τῆς Αὐλῆς καὶ παμπληθοῦς ἀκροατηρίου τοὺς «Ληστὰς» τοῦ Σχιλλέρου, καὶ οἱ λησταὶ εἰσῆλασαν ἔφιπποι εἰς τὴν πλατείαν, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς σκηνή. Ἐνδιεφέρετο δὲ μεγάλως εἰς τὸ θέατρον ἥ τε λοιπὴ κοινωνία πᾶσα καὶ ἡ Αὐλή, ἥτις σχεδὸν οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν παραστάσεων, εἰς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν θεωρεῖον παρῆν πάντοτε ὁ Κ. Νικόλαος Σκοῦφος, εἰς ὃν ἦν ἀνατεθειμένη ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου, καὶ ὅστις, καθ' ὃ σπουδάσας ἐν Μονάχῳ, ἐξῆγει εἰς τοὺς ἡγεμονίδας τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς λεγόμενα· καὶ ἡ δομνίτσα Ῥαλοῦ δὲ ἐσπούδαζε καὶ ἐνόει ἡ ἰδία τὴν Γερμανικὴν. Ἦσαν δ' οἱ ἠθοποιοί, καθ' ἃ ἐνόουν, καὶ καθ' ἃ δύναιται ἐκ μνήμης ἤδη νὰ κρίνω, ἐκ τῶν δοκιμωτάτων, οἱ σύζυγοι Steinfels καὶ οἱ σύζυγοι Ῥάαν, καὶ ἡ ὠραιότατη Dill, ἦν διὰ τὴν τεχνικὴν ἰκανότητα, τὴν χάριν τῶν τρόπων, καὶ τὴν λεπτὴν αὐτῆς ἀγωγὴν, ἰδίως ἐξετίμα, καὶ ἐνόητε καὶ προσεκάλει καὶ περιποιεῖτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια (Când ne-am dus la București era deja acolo un teatru, într'un local destul de frumos, la care artiști germani jucau tragedii, comedii și melodrame. Prima dramă la care am asistat spre marea mea surprindere și entusiasm, a fost *Fluerul fermecat* al lui Mozart. Îmi aduc aminte de asemenea că trupa, pregătind un loc potrivit într'o pădure în împrejurimile Bucureștiului, a jucat aici în aer liber în fața Curții și a numeroșilor spectatori pe *Hoții* lui Schiller și hoții au năvălit călare în piață, care ținea locul scenei. Se interesau mult de teatru atât întreaga societate, cât și Curtea, care aproape niciodată nu lipsea dela reprezentații, iar în loja domnească era prezent totdeauna C. Nicolae Scufos, care era însărcinat cu direcțiunea teatrului, și care, având studiile făcute la München, explica lăstarilor domnești cele spuse pe scenă; domnița Ralu învăța și pricepea singură limba germană. Artiștii erau, după cum pricepeam, și după cum sunt în stare să judec din cele ce îmi amintesc, din cei mai încercați; ei erau soții Steinfels și Raan, precum și prea frumoasa Dill pe care, pentru priceperea ei artistică, pentru purtarea ei grațioasă și creșterea ei deosebit de îngri-

jită, familia domnească o prețuia și adeseori o invita la curte și îi arăta o deosebită atenție ¹⁾).

Din cele spuse de François Recordon, Dinicu Golescu, Constantin Caracș și Alexandru R. Rangabé, vedem că puținii erau acei care înțelegeau piesele germane jucate pe scena teatrului din București, fiindcă majoritatea spectatorilor nu cunoștea limba germană. De aceea a trebuit ca piesele germane să fie înlocuite cu piese grecești sau italienești. Recordon ne spune chiar că la 1821 trupa germană a fost înlocuită cu o trupă italiană, din cele mai bune, pentru care s'a făcut și o subscripție publică și s'a adunat peste o mie de galbeni pentru ca să dea un avans trupei italiene. Deoarece nu era posibil ca piesele germane să fie reprezentate în original pe scena teatrului din București, multe din operele dramatice au fost traduse încetul cu încetul în limba română. La început traducătorii români au recurs la limbele greacă și franceză, iar apoi au început să traducă direct după originalele germane, cum sunt traducerile lui Iancu Văcărescu ²⁾). Cele mai multe piese germane au fost traduse în limba română în jurul anului 1840. Nu este locul aici potrivit să ne ocupăm pe larg de primele drame germane traduse în limba greacă și română. De aceea ne vom mărgini numai la o singură dramă germană și anume la *Erast* al lui Salomon Gessner, care s'a tradus în țară atât în limba greacă, cât și în cea română și care este prima dramă germană, în haina românească, care a văzut lumina zilei.

Înainte însă de a trece la cercetarea celor două versiuni să ne oprim puțin asupra autorului german.

Salomon Gessner este unul din scriitorii germani din secolul al 18-lea, care, alături de Breittiger, Haller, Bodner etc., a jucat un rol însemnat în literatura germană. Gessner, după ce și-a terminat studiile sale universitare la Berlin, s'a întors în orașul

¹⁾ Alexandru R. Rangabé, *Ἀπομνημονεύματα* (Memorii), Atena 1894, vol. 1, p. 80.

²⁾ I. Eliade Rădulescu afirmă că Iancu Văcărescu ar fi tradus dramele germane *Regulus* și *Ermiona* încă din 1818 (Cf. Eliade Rădulescu, *Echilibru între antitezee*, ed. Petre V. Haneș, București 1916, vol. 1, p. 144). Nu știm dacă această afirmație este bazată, fiindcă n'avem alte probe, ceea ce știm însă sigur, este că cele două traduceri ale lui Iancu Văcărescu au văzut lumina zilei abia în anii 1831 și 1832 (Cf. Dimitrie Iorca, *Catalog general de cărțile române*, ed. II, București 1873, pp. 30 și 31).

său natal Zürich, unde la vârsta de 21 ani a început activitatea sa literară. Prima operă a sa însemnată a fost *Dafnis*, apoi au urmat *Idilele*, *Moartea lui Avel*, *Intâiul navigator*, ce au avut un mare succes. Puțini sunt scriitorii de idile care au reușit pe deplin atât în alegerea subiectelor cât și în descrieri vii și pline de colorii ca Gessner. Cu drept cuvânt contemporanii săi l-au numit « peintre de la nature ». Gessner a servit de model și a fost imitat nu numai de compatrioții săi, ci și de scriitorii străini, și mai ales de francezii: Florian, Marmontel, Bernardin de St. Pierre etc. Prin scrierile sale Gessner a făcut cunoscută literatura germană peste hotarele țării sale mai mult ca oricare alt scriitor din epoca sa.

Gessner nu mânuia numai condeiul cu măiestrie, ci și penelul și astfel operele sale au ieșit cu frumoase ilustrații, executate de însuși autor. Se înțelege că dacă concepțiile poetice ale unui autor sunt reproduse în ilustrații de însuși creatorul lor, corespund pe deplin ideilor poetului. Ba ceva mai mult Gessner era și librar și tipograf, și cum operele concepute de el erau ilustrate și editate în mod artistic de gravorul, desenatorul și tipograful Gessner, edițiile gessneriane se considerau ca opere artistice și erau căutate nu numai de amatorii de literatură, ci și de amatorii de artă.

Operele lui Gessner au fost traduse în mai multe limbi străine, dar cele mai multe traduceri au fost făcute în Franța — unele chiar în versuri — care au contribuit în mare măsură la răspândirea operelor lui Gessner în celelalte țări, unde limba germană nu prea era cunoscută, pentru ca traducătorii să se servească direct de originalele germane. Pela sfârșitul secolului al 18-lea și începutul secolului al 19-lea multe din operele lui Gessner au fost traduse și în limba greacă și română. Despre celelalte traduceri din Gessner ne vom ocupa cu altă ocazie, iar acum ne vom opri numai asupra traducerilor lui *Erast* în cele două literaturi greacă și română ¹⁾.

¹⁾ În unele țări traducerile din Gressner au fost studiate și s'au scris diferite monografii sau articole, în care se arată importanța și influența lor în literaturile respective. În literatura română s'a ocupat pe larg de Gessner, Gh. Bogdan-Duică în studiul său: *Salomon Gessner în literatura română*, publicat în *Convorbiri literare* 35 (1901), pp. 162—173. Studiul lui Gh. Bogdan-Duică prezintă însă unele lacune, cu toată munca conștiincioasă depusă de autor, precum și unele afirmații greșite.

Ca o completare la studiul lui Gh. Bogdan-Duică trebuie adăugat capitolul: *Un tour avec Gessner* din studiul profesorului D. Caracostea *Le Prénomantisme de G.*

ERAST ÎN LIMBA GREACĂ

Drama pastorală Erast a lui S. Gessner a fost tradusă din limba germană în cea greacă de tânără Roxana Samurçaș. Traducerea R. Samurçaș s'a tipărit la Iași în anul 1819 și astăzi a ajuns o carte rară, dovadă că în bogata Bibliotecă a Academiei Române nu există nici un exemplar. Două exemplare sunt cunoscute, care se aflau, înainte de izbucnirea războiului actual, unul la Biblioteca Universității din Cluj (cotat 116 B.R.V. 1923), iar celălalt în Biblioteca Națională a Greciei (cotat N. Φ, 3315)¹⁾.

Titlul versiunii grecești, după exemplarul Bibliotecii Universității din Cluj, dela care am obținut mai de mult copii fotografice, este: "Ερατος. Δράμα ποιμενικόν εἰς δύο πράξεις, μεταφρασθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν διάλεκτον ὑπὸ Ρωξάνης Σαμουρκάση. Καὶ προσφωνηθὲν ἡμῶν τῷ ἐξοχωτάτῳ καὶ φιλοστοργοτάτῳ αὐτῆς πατρὶ κυρίῳ Δημητρίῳ Σαμουρκάση. Ἐν Ἰασσίῳ, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ 1819 (Erast. Dramă pastorală în două acte, tradusă din limba germană în limba noastră vorbită de Roxana Samurçaș și dedicată prea nobilului și prea iubitului său părinte chir Dimitrie Samurçaș. Iași, în Tipografia grecească, 1819)²⁾.

R. Samurçaș la începutul versiunii sale ne-a dat două prefețe interesante, una către prea iubitul ei tată, căruia îi dedică cartea, și cealaltă către Doamnele de aceeași vârstă cu ea.

În prefața-dedicație, Roxana roagă pe iubitul ei tată să primească această traducere din Gessner, care este mare față de puterile ei, dar mică față de datoria ei către dânsul.

Asaki, publicat acum în urmă în *Langue et littérature Bulletin de la section littéraire de l'Académie Roumaine*, vol. 1 (1940), nr. 1, și în extras, unde este cercetată pe larg influența lui Gessner asupra lui Gheorghe Asachi.

¹⁾ Vezi Dimitrie Ghinis-Valerie Mexas, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία* (Bibliografia greacă), Atena 1939, vol. 1, p. 184.

²⁾ În timp ce tână Roxana Samurçaș a tradus din limba germană și a tipărit la Iași la 1819 pe Erast, alte două tinere, domnițele Ecaterina și Ralu Sutzo, au tradus din limba franceză în cea greacă și au tipărit tot în anul 1819, prima *Dialogurile lui Focion*, care au apărut la Tipografia greacă dela Iași, și a doua *Sfaturile unei mame către fiica sa*, opera d-nei de Lambert. Despre aceste traduceri vezi Ion Bianu—Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București 1936, vol. 3, pp. 318—322.

În cealaltă prefață către Doamnele de aceeași vârstă cu ea spune că de un an a început să învețe limba germană și că primele exerciții le-a făcut cu textele lui Gessner. Printre scrierile lui Gessner, R. Samurcaș a citit și pe Erast, și văzând în această dramă pastorală *dragostea și ascultarea unui fiu către tatăl său, pacea și iubirea între bărbat și femeie, ajutorul sfintei Pronii și muștrarea de cuget*, a găsit nimerit s'o traducă în limba greacă modernă.

Că R. Samurcaș avea o deosebită dragoste pentru literatură, se vede și din faptul că o găsim trecută pe lista abonaților dela sfârșitul cărții lui Zisis Dautis Μεγάλα συμβεβηκότα ἐκ μικρῶν αἰτιῶν (Intâmplări mari rezultate din cauze mici) care a fost tipărită în Viena la 1819, și care carte este tot o traducere din limba germană, deși originalul este scris în limba franceză. Pe lista abonaților din Basarabia și Moldova R. Samurcaș este înscrisă cu patru exemplare, alături de tatăl ei Dimitrie Samurcaș, înscris cu șase exemplare.

Traducerea grecească a lui Erast se deosebește întru câtva de originalul german; astfel pe când originalul german este într'un act, traducătoarea noastră a împărțit drama în două acte. Dar nu numai atât, a mers și mai departe, a schimbat numele persoanelor și a botezat pe fiii lui Erast dând fiecăruia câte un nume, anume Iacint și Narcis, pe când în original sunt trecuți ca « Erster Sohn » și « Zweiter Sohn ». Pe Cleon, tatăl lui Erast, l-a numit Callistratos, pe Lucinde, soția lui Erast, Anysia, iar pe Simon, servitorul lor, Hariton. Lista persoanelor ce se află la începutul versiunii grecești nu există în original. În sfârșit, versiunea R. Samurcaș nu-i fidelă, în multe părți este depărtată de textul german, iar în altele este chiar amplificată.

Dau mai jos un pasaj din care se poate vedea deosebirea între versiunea greacă și originalul german.

Textul lui Gressner p. 18¹⁾:

...Hätt ich dem zu strengen Willen meines Vaters nachgeben; hätte ich sie, die die Achtung der ganzen Welt verdiente, der Verachtung der unbilligen Welt ausgesetzt; Himmel! wären

¹⁾ Salomon Gessner, Sämmtliche Schriften, Leipzig 1841.

da nicht alle Ehren und Reichthümer der Welt mir unerträglich gewesen? Hätte nicht mein Gewissen mir jede frohe Aussicht mit höllischen Qualen verdunkelt? Dies freundschaftliche Mitleiden in unsern Elend hat etwas süßes mitten in der Schwermuth; dies sorgfältige Bemühen, eins dem andern solches zu erleichtern; und diese Thränen, die wir eins für das andre weinen, werde n nicht immer fließen...

Textul R. Samurcaș, p. 11:

... Ἄνυσια, φῶς γλυκύτετον τῶν ὀφθαλμῶν μου! Εἰς καιρὸν ὅτι σὺ ἐπαρὰδόθῃς εἰς τὸν ἔρωτά μου, καὶ εἰς τοὺς ἱερωτάτους ὄρκους μου, ἔπρεπεν ἐγὼ λοιπὸν, νὰ σὲ ἐγκαταλείψω εἰς τὴν αἰσχύνῃν καὶ εἰς τὴν δυσφημίαν; νὰ ὑποβάλω εἰς κατηγορίαν ἐνὸς ἀδίκου κόσμου, ἐκείνην, τῆς ὁποίας ἡ τιμὴ εἶναι βαρυτέρα καὶ ἀπ' ὅλον τὸ χρυσίον τῆς οἰκουμένης! ὦ οὐρανέ· καὶ πῶς ἤθελα ἡμπορέση νὰ ὑποφέρω μετὰ ταῦτα, τὸ βάρος τῶν τιμῶν καὶ τῶν θησαυρῶν; Αἱ κραυγαὶ τοῦ συνειδότος μου δὲν ἤθελον ἀμαυρώση, διὰ τῶν καταχθονίων βασάνων, ἅπαντας τοὺς εὐαρέστους στοχασμοὺς τῆς ψυχῆς μου; Κἄν τώρα, μ' ὄλην τὴν πικρίαν τῶν θλίψεων μας, εὐρίσκω τουλάχιστον μίαν καταπράυνσιν εἰς τὰ δεινά μας ἐξ αἰτίας ταύτης τῆς ἀμοιβαίας συμπαθείας, τὴν ὁποίαν, μᾶς προξενεῖ ἡ ἰδική μας φιλία. Πάσχει ὁ εἰς τοῦ ἄλλου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν δυστυχίαν μας ὀλιγώτερον αἰσθαντικῇ. Καὶ ἐλπίζω... Ἄλομονον — αὐτὰ τὰ συνεχῆ δάκρυά μας νὰ μὴ τρέξωσι μέχρι τέλους... ¹⁾).

Traducerea R. Samurcaș, în totalitatea ei, putem spune că este destul de bună și lucru de mirat că o tânără de 13 ani, cum

¹⁾ In traducerea ce urmează am căutat să nu mă depărtez de textul grecesc.

... Anysia, lumina dulce a ochilor mei! In timp ce tu te ai dat iubirei mele și prea sfintelor mele jurăminte, trebuia deci eu să te părăsesc în rușine și defăimare? Să expun calomniei unei lumi nedrepte pe acea, a cărei cinste este mai grea decât tot aurul universului! Ah! cerule! și cum aș fi putut apoi să sufăr greutatea onorurilor și bogățiilor? Strigătele cugetului meu nu ar fi întunecat, prin chinurile infernale, și toate gândurile plăcute ale sufletului meu? Și acum, cu toată amărăciunea durerilor noastre, găsesc totuși o alinare în suferințele noastre din cauza acestei simpatie reciproce, pe care ne-o pricinuește prietenia noastră. Caută fiecare să facă nenorocirea celuilalt mai puțin simțită. Și nădăjduesc... Vai! că aceste lacrimile continue să nu mai curgă până la sfârșit...

spune în prefata ei, a putut să ne prezinte o traducere cu atâtea prefaceri și schimbări în text. Presupun că traducerea R. Samurcaș a fost făcută sub supravegherea cuiva, sau a fost corectată de cineva, deși traducătoarea nu o mărturisește în prefețele sale, cum s'a întâmplat cu traducerea făcută în limba română de Zoița Grigoriu, cum vom vedea mai jos, și că acest cineva a fost sau profesorul ei de limba germană, sau chiar tatăl ei Dimitrie Samurcaș, care era un om învățat și posedea bine limba germană¹⁾.

Traducerea R. Samurcaș nu are o valoare literară, dar prezintă un interes istoric, fiindcă este printre primele traduceri de drame din limba germană în cea greacă și mai cu seamă că a fost prototipul de care s'a servit Zoița Grigoriu pentru a ne da prima dramă germană în traducerea românească.

ERAST IN LIMBA ROMÂNĂ

În limba română drama pastorală a lui Gessner a fost tradusă din grecește de Sărdăreasa Zoița Grigoriu, soția lui Costache Grigoriu și fiica lui Ioan Adamache, din îndemnul soțului ei. Știrile acestea le găsim în titlul lung al versiunii românești: *Erast. Povestire de o tragedie păstorească. Împărțită în două părți și tâlmăcită din limba nemțească în limba grecească apla de către dumneaei Roxana Samurcaș și afierosită iubitorului său părinte, dumisale doftorului Dimitrie Samurcaș. Iar acum tâlmăcită în limba moldovenească de cântă dumneaei Sardareasa Zoița, din îndemnul soțului său dumnealui Sardariul Costachi Grigoriu. Carele cu a sa chiel-tuală o au și dat-o în tipariu la anul 1822.*

Dar Zoița Grigoriu nu s'a mulțumit numai să reproducă întreg titlul din versiunea grecească, ci a crezut de cuviință să traducă și cele două prefețe ale Roxanei Samurcaș, adăogând și ea una către: *Iubitul meu soțior*, în care ne spune că traducerea sa a făcut-o

¹⁾ Dimitrie Samurcaș a tradus din limba germană în grecește o carte a lui Christian-Albert Rückert despre facerea pâinei, care mai târziu (1818) a fost tradusă din grecește și în limba română, după porunca domnească, de Alexandru Beldiman, acela care a tradus în limba română și *Moartea lui Avel* a lui S. Gessner.

în carantina Sculenilor și că în multe locuri a îndreptat-o fratele ei *bădița Iancul*¹⁾.

Versiunea Sărdăresei Zoița Grigoriu a circulat și în manuscris, după ce se tipărise. Un manuscris, care se află în Biblioteca Academiei Române, este scris la 1836 de Paharnicul Digeratu²⁾. În ce privește însă epilogul aflat la sfârșitul manuscrisului, pe care autorii catalogului manuscriselor românești îl atribuie lui Digeratu, nu este al lui, ci a fost copiat de Digeratu, cum a copiat și restul cărții, fiindcă epilogul se află la sfârșitul tipăriturii³⁾. La copierea acestui epilog, Digeratu, care probabil a fost un adversar al străinismelor, a înlocuit grecismele cu cuvinte românești. Astfel el a înlocuit cuvintele *everghet* prin *făcător de bine* și *sinidisis* prin *cuget*. La sfârșitul acestui epilog, în ultimele cinci rânduri, Digeratu a adăugat și el câteva cuvinte sfătuind pe *moritorii să se depărteze de diplomația vremii*.

Numele persoanelor din versiunea românească sunt nu ca în originalul german, ci ca în versiunea grecească: Kalistrat, Erast, Anysia, Yakint, Narkis și Hariton. Versiunea Z. Grigoriu deși a fost îndreptată în multe locuri și de fratele ei *bădița Iancul* nu este reușită. Traducătoarea n'a avut o cultură deosebită; în prefața sa către *soțior* spune că a învățat puțin moldoveneste și mai puțin grecește și pentru aceea i-a părut *muntele lui Sinai talmăcirea aceea*. Probabil nici fratele ei Iancul, care a îndreptat traducerea, n'a avut o cultură deosebită.

Z. Grigoriu ne-a dat o traducere fidelă, n'a introdus nimic dela sine și n'a avut curajul să se depărteze de textul grecesc nici chiar în punctuație.

Din pasajul de mai jos poate oricine să vadă cât de servilă este traducerea Sărdăresei Z. Grigoriu.

¹⁾ Vezi Ion Bianu—Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București 1936, vol. 3, pp. 399—400 unde sunt reproduse cele trei prefețe. Un exemplar al acestei traduceri a fost în biblioteca Costachi Negruzzi, cf. N. Iorga, *Opere necunoscute ale lui C. Negruzzi*, în *Revista istorică* 4 (1918), p. 64.

²⁾ Ion Bianu—R. Caracș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, București 1906, vol. 2, p. 354.

³⁾ Și răposatul Gh. Bogdan-Duică în articolul său *Gessner în literatura română* (*Convorbiri literare* 35 (1901) p. 169) atribuie greșit acest epilog Paharnicului Digeratu.

Textul R. Samurcaș, p. 9:

Τέλος πάντων ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν θήραν χωρὶς ὄφελος! — Ὡ κατὰστασις ὀλεθρία! νὰ ὑστεροῦμαι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, καὶ νὰ περιφέρωμαι — ἀλοίμονον! — ἀνωφελῶς εἰς τὰ δάση καὶ εἰς τὰ ὄρη, ζητῶν νὰ προξενήσω τὸν θάνατον εἰς τὰ ἀθῶα ζῶα, εἰς τὰς μεγαλητέρας καύσεις τοῦ ἡλίου, διὰ νὰ τραφῶ, καὶ διὰ νὰ διατηρήσω τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας μου. — Οἴμοι τῶ δυστυχεῖ! — Ἰσως ὁ λιμὸς θέλει τελειώσει ἐντὸς ὀλίγου τὴν δυστυχίαν μου...! ("Ὁμως...¹⁾).

Textul Z. Grigoriu, p. 13:

În sfârșit m'am întors dela vânat fără de folos! — o ce proastă stare! Să fiu lipsit de pâinea de toate zilele, și să mă port — vai! — fără folos prin păduri și prin munți, căutând să pricinuesc moarte nevinovatei dobitoace, pe cele mai mari arșițe ale soarelui, ca să mă hrănesc și să țin viața familiei mele — Vai mie nenorocitului! — Poate foamea va da sfârșit în grabă nenorocirii mele!... Dar...

Cu toate că traducerea Z. Grigoriu nu este reușită, totuși trebuie să recunoaștem că ea ocupă un loc însemnat în istoria literaturii române dela începutul secolului al 19-lea, nu atât prin opera sa, ci prin faptul că este, dacă nu mă înșel, prima româncă, care a avut curajul să traducă și să tipărească la 1822 o operă străină, curaj care a lipsit nu numai dela contemporanele sale, ci și dela mulți contemporani ai săi, care aveau o cultură superioară și puteau să traducă diferite opere străine.

* * *

Afară de traducerea Sărdăresei Z. Grigoriu ni s'a păstrat încă o traducere a dramei pastorale a lui Gessner, făcută de elevul

¹⁾ Iată traducerea textului grecesc: În sfârșit m'am întors dela vânătoare fără nici un folos! Ah! ce stare mizerabilă! Să fiu lipsit de pâinea de toate zilele, și să umblu — vai! — fără nici un folos prin păduri și prin munți, căutând să pricinuesc moartea nevinovatei dobitoace, pe cele mai mari arșițe ale soarelui, ca să mă hrănesc eu și să întretin viața familiei mele. Vai mie nenorocitului! Poate foamea va pune capăt în curând nenorocirii mele... Dar...

dela Școala Trei Ierarhi din Iași Alexandru Cuza. Profesorul Gheorghe Asachi pentru a familiariza pe elevii săi cu limbile străine îi obliga ca la examenele dela fine de an să prezinte fiecare elev câte o traducere dintr'o limbă străină. Cele mai multe traduceri prezentate sunt din limba franceză și greacă. Astfel la 1837 V. Scriban a prezentat pe *Tell* al lui Florian ¹⁾. La 1838 C. Strat a prezentat pe *Estela* ²⁾, tot a lui Florian, care era foarte gustat pe atunci, iar Alexandru Cuza pe *Erast* al lui Gessner ³⁾. Un alt elev dela Trei Ierarhi, Mihail Mavrodi, a tradus o povestire din Marmontel, care s'a publicat la 1838 ⁴⁾.

Noul traducător al dramei lui Gessner este deci Alexandru Cuza. Să fie oare viitorul domnitor Alexandru Ion Cuza? Nu credem, fiindcă A. D. Xenopol ne spune că Alexandru Ion Cuza « fu așezat spre învățătură întâi la pansionatul lui Cunin din Iași, unde învățau deodată cu el: V. Alecsandri, Neculai, Ioan și Panaite Docan, Mateiu Milo, Nicu și Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat și M. Cogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris spre a-și desăvârși cursurile liceale, până ce luă bacalauratul în litere » ⁵⁾. Diploma lui a fost eliberată de Sorbona la 10 Decembrie 1835 și se află astăzi în posesia lui Th. G. Rosetti-Solescu, strănepot al Elenii Doamna ⁶⁾. Așa dar este greu de admis

¹⁾ *Tell* a fost tradus și de Gr. Negrea, a cărui traducere a fost publicată la Iași în anul 1839. Vezi Dimitrie Iarcu, *Catalog general de cărțile române*, ed. II, București 1873, p. 41.

²⁾ *Estela*, în traducerea lui C. Strat, s'a tipărit la Iași în anul 1839. Dimitrie Iarcu, *ibidem*.

³⁾ Vezi *Albina*, 1837, pp. 245 și 1839, p. 92. Cf. Bogdan-Duică, *Salomon Gessner în literatura română*, p. 171 și N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, București 1907, vol. I, p. 175.

⁴⁾ Traducerea lui Mavrodi s'a publicat sub titlul: *Istorie moralică în titulat Tripodul Elenei de I. Marmontel. Tălmăcită de pe franțuzește de Mihail Mavrodi*. Deși Mavrodi ne spune, atât în titlu, cât și în prefața sa, că a tradus din limba franceză, totuși, după cum am dovedit altădată (Nestor Camariano, *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi și prototipurile lor grecești*, București 1935, pp. 25—26) el nu s'a servit de originalul francez, ci de o versiune grecească.

⁵⁾ Vezi D. A. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, Iași 1903, vol. I, p. 19.

⁶⁾ Idem, *ibidem*; George D. Florescu, *Un român necunoscut la Paris acum un veac și reflecțiile sale asupra compatrioților săi. Patru scrisori ale lui George Philittès către Ludovic Steege (1840—1841) în Arhiva Românească* 4 (1941), p. 156.

că traducătorul nostru Alexandru Cuza, elev la Școala Trei Ierarhi din Iași în anul 1838, să fie aceeași persoană cu Alexandru Ion Cuza, viitorul domnitor, care deja cu trei ani în urmă și-a trecut bacalaureatul la Paris.

Bogdan-Duica pomenind traducerea lui Al. Cuza adaogă: « Erast trebuie să fi fost tradus de astă dată din nemțește, pentrucă după obiceiul academiei așa urma să se facă ». Se vede că Bogdan-Duica n'a văzut traducerea lui Al. Cuza, căci altfel n'ar fi făcut această afirmație, când Al. Cuza chiar pe titlul traducerei sale spune că a tradus din limba greacă și nu din nemțește. Nu știu dacă traducerea lui Al. Cuza a văzut lumina zilei, și dacă se păstrează în manuscris în vre-o bibliotecă publică. Singurul manuscris pe care îl cunosc, poate chiar autograful traducătorului, se află astăzi în bogata bibliotecă a d-lui G. T. Kirileanu dela Piatra Neamț. Titlul traducerei lui Al. Cuza după acest manuscris, pe care cu multă amabilitate mi l-a pus la dispoziție d. Kirileanu, căruia îi aduc și aici mulțumirile mele călduroase, este: *Erastu. Drama pastorască în două acturi. Tradusă din limba elină în ce românaască de D. Alecsandru Cuza. 1839*¹⁾.

Din titlul de mai sus vedem că Al. Cuza mărturisește că a tradus din limba greacă, încât nu este nevoie să ne oprim asupra acestui fapt, avem numai de adăogat că, deși Al. Cuza nu pomeneste nimic de originalul grecesc, după care a tradus, nu încapă nici o îndoială că el s'a servit de traducerea Roxanei Samurçaș. Întâi pentrucă nu este cunoscută astăzi altă traducere a lui Erast în limba greacă, și al doilea o simplă comparație între cele două texte ne poate convinge pe deplin. Persoanele dramei și în versiunea lui Al. Cuza sunt: Kalistrat, Erast, Anisia, Iakintu, Narkisos și Hariton, întocmai ca în versiunea R. Samurçaș. Se pune însă întrebarea dacă Al. Cuza a cunoscut traducerea Z. Grigoriu și a fost influențat de ea, sau a lucrat numai cu originalul grecesc în față. Atât traducerea Zoiței Grigoriu, cât și cea a lui Al. Cuza, sunt foarte fidele față de originalul grecesc, cei doi traducători n'au îndrăznit să se depărteze de versiunea greacă. Din această

¹⁾ Manuscrisul este un mic caiet (13 × 19) de 33 pagini, scris cu îngrijire, fără nici o prefață, și cuprinde numai primul act al dramei lui Cressner. Să fi tradus oare Alex. Cuza numai primul act?

cauză este greu de stabilit dacă Al. Cuza a utilizat sau nu traducerea Z. Grigoriu. Micile deosebiri ce există între cele două traduceri sunt insuficiente pentru o afirmație categorică. La Z. Grigoriu găsim « Partea întâia. Perdeaua întâia » iar la Al. Cuza « Actul I. Scena I ». Peste tot Grigoriu întrebuințează « perdeaua » iar Cuza « scena ». Notele în originalul grecesc sunt în subsol, la fel și la Cuza, pe când la Grigoriu notele sunt intercalate în text, închise în paranteze.

Dau mai jos din traducerea lui Al. Cuza același pasaj, pe care l-am dat și din traducerea Z. Grigoriu, așa încât oricine poate să-l compare atât cu originalul grecesc, cât și cu versiunea serdăresei Grigoriu dela p. 78:

Textul lui Cuza, f. 2 :

In sfârșit m'am întors dela vânat fără nici un folos... O! vătă-mătoare stare! să mă isterisesc de pâne ce de a purure, și să mă port zădarnic... vai... fără folos prin codri și prin munți căutând a pricinui moarte nevinovatei dobitoace, în cele mai mare arșuri a soarilui, ca să mă hrănesc, și să ocrotesc viața casnicii familiei mele... Vai mie ninorocitului!... Poate foamea va sfârși în puțână vremi ninorocire me!... Inșă...

Traducerea lui Al. Cuza este într-o câteva superioară traducerei Z. Grigoriu. Faptul că Al. Cuza a tradus din limba greacă și nu din nemțește ne probează că el nu poseda îndeajuns limba germană pentru a utiliza direct originalul lui Gessner.

Cu toată insistența profesorului Gheorghe Asachi puțini elevi dela Trei Ierarhi erau în stare să traducă direct din limba franceză și mai cu seamă din limba germană, și de aceea unii recurgeau la un intermediar grecesc, pentru ca să îndeplinească îndatoririle lor școlare. Al. Cuza a avut curajul să ne spue, cu toată că opera sa nu s'a publicat, că a tradus din limba greacă, pe când colegul său Z. Mavrodi, chiar pe titlul traducerei sale publicate, a îndrăznit să spună că a tradus din limba franceză, pe când el s'a servit de un intermediu grecesc, căutând astfel să înșele pe profesorul său și pe cititorii săi, și să se prezinte ca un cunoscător al limbii franceze.

NESTOR CAMARIANO

MEȘTERUL DE MOZAICURI ¹⁾

I

Un fir de iarbă 'n margine de drum
s'a clătinat încovoiat de brumă,
iar snopul razei subțiat în fum
inconștient spre arcul blond se 'ndrumă.

Atâta tot. Viață și sărut.
Părelnice sclipiri care se mută.
Și firul ce creștea necunoscut
îndură luminos solie mută.

2

Virtute antică, dorință
să storci eternul suc din viață,
urzeală care 'ntr'o velință
pulsează jar de dimineață!

Prins în vârtej de bacanale,
cu svâcnituri în tâmple, tai
frânturi de duh, țevi inegale,
golind măduva vremii 'n nai.

3

Robi sunt acei care nu dărâcă dealul:
se prăbușesc striviți în vâlmășeală.
Robi cei care își slujiră idealul,
împleticiți în biata lor urzeală.

¹⁾ Cielu din *Ceasornicul de nisip*, sub tipar.

Ascultă glasul clipei, prinde-i zvonul
și spală-ți ochii limpezi în icoane;
urmează-le conturul cu creionul;
adormi visând și cântă, după toane!

4

Aruncă-te 'n sfârlează de unde 'n răzvrătire
și taie voinicește vârtejul dintr'un fir;
să-ți zbârnăie ființa de sprintenă simțire,
din spume să stârnească în soaretrandafir!

Să-ți cânte glasul apei pe strunele de vine,
să fii lăută nouă sub degetul divin,
să-ți crești cutia vieții din zarea care vine
și să-ți rămână-ecoul pe-al slăvii baldachin!

5

Țărm elin, volute răzimate 'n cer
răsturnând în valuri rugul atmosferei!
Cântă 'n ferestraie briza lui Prier
de-mi ascute 'n muguri viscolul tăcerii.

În poiana mării, de sirene multe
verdele frenetic hohotește rupt.
Cine-a stat la pândă taina s'o asculte
când se-adună-acidul soarelui în fruct?

6

De inimă albastră ți-aș vinde un ochian
prin sticlă colorată să vezi viața 'n roz.
Am cioburi mari de lună, canari cu zori în cozi
și scarabeul vieții din scrumul egiptean.

Vrei vrăji ce leagă dorul cu-otravă de tăuni
sau cărți purtând noroace de galbeni și cercei?
Am coiful neființei cu pene de păun.
Sunt negustor de stihuri, de inimi, de idei.

7

Boabe de ploaie, boabe de strugur, boabe
de chilimbar sau de mărgăritar;
coloane vii rostogolite de roabe
ce râd din slăvi, cioburi când boabe transpar!

Suflet de strugur, suflet de ploaie, suflet
risipitor, strălucitorule dar,
ardere-ai tot cu cel din urmă răsuflet
ca să răsfrângi jocul solar!

8

Un licăr doar, Stăpâne, mi-e de-ajuns;
să-mi poleiești o creastă dintr'o undă,
să simt puterea vracului ascuns
unde viața toată se confundă.

Pe vremuri Tu mi-ai dat un val de soare
și mă jucam în praful lui de jar.
Nu-i prețuisem vraja creatoare.
Astăzi cerșesc o dără de cleștar.

9

Dacă n'ai somn, te-așterne nisipului de stele
și fii cocorul umbrei ce clatină palmieri;
ciocnește în cupolă cu pliscul tău de fier
și rupe 'n apa morții puzderii de ine!

Din gravul crin de Saxa dau porumbieii stoluri.
In tei respiră zâna: fragilul trup răpune-i!
Piticul meu — măceșul — sub cobilița lunei
răstoarnă 'n praf de rouă panere de simboluri.

10

Azi, după ani cumpliți de întuneric,
ai coborât în sufletu-mi, mister.
Nu erai înger, porumbiel eteric,
ci glas adânc și lege grea de fier.

Mi-ai poruncit să-mi fiu stăpânitor
și să-mi călesc în cercuri strâmte dorul.
Ca Petru stau uimit, tremurător:
mi-a licărit pe munți Mântuitorul.

II

Sta zăvorit în noapte sufletu 'n gherlă
când de pe ram, sus lângă geamuri, o mierlă
rostogolind printre zăbrele o perlă
mi-a răscolit volbura dalbă de perlă.

Dau în genunchi, frânt stau în neguri și caut,
tremură 'n mine straturi cenușă tăcut.
Perla propagă în suflet unde de flaut
și, trandafir, cântul pe buze-a crescut.

I2

Stăpâne, pentru ce nu-mi dăruie vlagă
să-mi desfășor vedenia de mag?
să bat din zori urzeala mea întreagă,
să-mi țes pe lume borangicul drag.

Că tu mă lași: arnicele se 'ncurcă;
mătasa lunei nu pot s'o descurc.
Luceafărul tresare și aburcă
și nu mai știu pe care fir să urc.

I3

Stă 'n neguri taina ani de-a-rândul
când vârful zi de zi i-ai frânt,
iar seva își dospește gândul
sub aspră coajă de pământ.

Dar mlada înstelând cuvântul
în culmea brazilor pe rând,
din ace zimți răjghină vântul
păduri de aur greu cărând

14

La vadul vremii între zi și noapte
retina serilor dogoritoare
Din catifeaua frunzei mere coapte
culege-un coș întreg, frecat cu soare.

Pitonul roș al orelor toride
turnând aramă 'n roade deopotrivă
a 'ncremenit livezi de Hesperide
în strălucirea lor definitivă.

15

Iar dacă toată truda și jertfa e 'n zadar,
nu mă ridic spre Tine cu șerpuiți amare.
Cum Tu mi-ai dat viață, am vrut să-ți fie dar,
să înmiiască stropul, să înspumeze mare.

De mă scrântesc în neguri și mă furiș pârâu,
nu mă 'nfior de umbra ce 'n piept o să rămână,
când chiotă pe mine bărbosul spic de grâu
zvârlind în slavă suliți din fire de țărăină.

16

Rămâi nestrămutat, că tot schimbând
ai să ajungi să nu mai știi cum ești.
Coboară-te în bolțile de gând
și sapă adâncimi mănăstirești!

Iar lumea de poftește să te fure,
închide ușa! Spune-i: — Nu sunt eu.
De-auzi în tine freamăt de pădure
deschide geamul larg spre Dumnezeu!

17

Chinuit de-ți este versul
ai călit oțel din fier.
Apăsător închiagă mersul
statuilor ce nu pier!

Pentru dornicii de-az
altoiește 'n rimă rudă!
Rădă 'n fluier dinții uzi
cum ți-a fost uimirea: crudă!

MARCEL ROMANESCU

CHIPURI TREMURĂTOARE ¹⁾

Prin câte stele nu am trecut
Pentru timpul dela început.
De câte ori,
Nu am uitat cerul iubit.
De câte ori
Intunecata visare de cocori,
Prin inima mea arsă de arșiți,
In trecere lungă, m'a mistuit.

Drumurile azi sunt mai pustii,
Tot mai rare, urmele celor vii.
Sunt singur,
Mereu tot mai singur,
Printre urme mereu
Imi șterg privirile
In cerul lui Dumnezeu.

Mă tem
De amintirile celor ce au amintiri.
Lăsa-ți-le acolo uitate
Și risipirile lor,
Să nu lase prea singuri
Pe cei care atât de ușor
Ii părăsim în iubiri înnoptate.
Prin câte stele nu am trecut
Pentru timpul dela început.

¹⁾ Din volumul «Chipul lui Dumnezeu».

Chipurile tremurătoare
Ale celor din vis
Vin tot mai rar.
Și subțire se face
În amintire
Toată această nestinsă
Și moartă iubire —
Prin câte stele nu am trecut
Pentru timpul dela început.

VICTOR STOE

CHESTIUNEA UCRAINEI

Numele Ucrainei, dispărut de atâta vreme din paginile Istoriei și de pe hărțile geografice, și care, se pare, într'un viitor apropiat, va fi la « ordinea zilei », evocă figura patriarhală și războinică a lui Taras Bulba din romanul lui Gogol și farmecul nopților de Mai, în stepă, din povestirile țărănești ale aceluiași Gogol. Adu-nate, în original, sub titlul *Vecer na hutorie bliz Diganke* (« Serile în cătunul de lângă Diganca »), ele au apărut, acum 50 de ani, în traducere franceză în colecția « Flammarion » sub titlul *Les veillées de l'Ukraine*. Dar dulcea și naiva Kilyna, tânăra țărăncă din Kirylovka (satul natal al lui Taras Șevcenco), îndrăgostită în taină de tânărul conte, proprietarul moșiei, din una din acele nuvele a d-nei de Monckievici, în care descrie viața satelor ucrainiene? Cine n'a auzit de legendarul Mazeppa, cântat de Lord Byron? Numele Ucrainei evocă pe *Lăutarul orb* și alte nuvele ale lui Vladimir Korolenco, și *Cobzarul* lui Taras Șevcenco, poetul național al Ucrainei care, spre deosebire de Gogol și de Korolenco, ucrainieni dar scriitori de limbă rusă, a scris aproape exclusiv în limba ucrainiană?

Deși Gogol și Korolenco aparțin Ucrainei prin fondul operii lor, ei aparțin literaturii *ruse*, prin forma ei, căci, din anumite motive, au scris exclusiv în limba rusă. Pe când Șevcenco (în afară de câteva nuvele și articole de ziar) a scris numai în limba *ucrainiană* din care a făcut o limbă literară, a fost, în Rusia, ceea ce a fost Mistral în Franța. Mai sunt scriitori de limbă ucrainiană, ca: Vovciuc, Fedcovici, Kuliș, Franko, Vincenco ș. a. dar cel mai de seamă este Șevcenco.

La noi unde opinia publică are atât de superficiale cunoștinți despre Ucraina și unde chiar un defunct istoric, foarte savant,

tăgăduia, la 1914, existența Ucrainei ca națiune, se vor fi mirând poate, unii, aflând că este o « limbă ucrainiană » distinctă de cea rusă și o bogată literatură în acea limbă.

Limba ucrainiană este, față de limba rusă, tot așa cum sunt față de ea, limba cehă, poloneză, bulgară, croată, sârbă sau slovacă, adică o limbă slavă independentă.

Totuși, după unii filologi, limba ucrainiană ar fi un dialect al limbii ruse, iar după alții, al limbii poloneze. De oarece ucrainenii sunt un popor de țărani, fără o clasă nobilitară ca în Rusia și Polonia, iar majoritatea marilor proprietari din Ucraina erau odinioară, în Rusia țaristă, Ruși și Polonezi, limba ucrainiană era « limba țăranilor » ceea ce i-a îndemnat pe unii filologi să o considere ca un dialect « țărănesc » al limbii ruse ori poloneze. Iar dacă acei « filologi » erau Ruși ori Polonezi ei înșiși, lucrul se explică și din alte motive.

Cazul cu limba ucrainiană este analog cu acel al limbii norvegiene față de limba daneză.

Au fost interesați unii să conteste Ucrainei, din motive politice, limba națională, spre a-i putea contesta cu mai multă tărie ființa națională. Căci, când un popor își are o limbă a sa proprie și o literatură națională, este o dovadă că are și o individualitate etnică proprie.

Limba nu este totdeauna un criteriu indispensabil pentru a diferenția și determina o națiune, cum e cazul, de pildă, cu americanii de Nord, cu belgienii valoni, cu elvețienii sau cu provenșalii care, deși vorbesc o limbă deosebită de cea franceză, nu sunt totuși o națiune. O națiune presupune și diferențieri etnografice, antropologice, istorice, etc. în afară de cele lingvistice.

Ucrainenii, chiar dacă ar vorbi aceeași limbă ca Rușii, încă ar fi o națiune distinctă, fiindcă sunt diferențiați de Ruși și în toate celelalte privinți.

Cât privește limba ucrainiană, deși ea se scrie tot cu alfabetul cirilic, cum scriu și Sârbii și Bulgarii, ca unii ce au rămas la Ortodoxism, este mai mult decât un « dialect rusesc ». Constatările unor savanți filologi ca: Miklosici, Jagici, Potebnja, Zysteckyi, Ohanovskyi, Sahmatov, Korș, Stockyi, etc. au stabilit definitiv că limba ucrainiană este o limbă slavă independentă. În același sens s'a pronunțat și *Vondrak* care spune:

« Din punct de vedere filologic nu ne mai putem îndoi, întemeindu-ne pe trăsăturile caracteristice mai sus citate (în *Slavische Grammatik*, Göttingen, 1906, p. 7), că limba ucrainiană trebuie să fie considerată ca un dialect rusesc ».

De asemeni Jagici recunoaște legitimitatea existenței limbii ucrainiene, deși el vorbește de trei dialecte rusești, în lucrarea sa *Die Osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen* (Berlin-Leipzig, 1908, p. 18—19).

Iar Miklosici spune: « În domeniul științii limba ucrainiană (malo-rusă) trebuie socotită ca o limbă deosebită și nu ca un dialect rusesc » (apud Ohanovski, *Die Ukrainische und russische Sprache*, Wien, 1914).

Dar nu numai filologi slavi, ci și savanți germani au ajuns la aceleași constatări. Astfel Schleicher scrie: « Nu trebuie socotită limba ruteană ca dialect rusesc, ci ca o limbă înrudită cu ruseasca și cu celelalte limbi slave. Încă din secolul X se deosebea ruseasca de malorusă » (apud Ohanovski, *op. cit.*). Iar filologul francez Abel Hovelacque în cartea sa *La Linguistique* (Paris, Ed. Schleicher, IV, ed. p. 371) spune și el: « Limba ruteană, numită încă și rusească și malorusă, nu este un dialect al limbii ruse, deși se aseamănă cu ea mai mult decât cu toate celelalte limbi slave ».

Dar chiar Academia de științi din Petersburg a trebuit să recunoască, în memorabila ședință istorică dela 30 Ianuarie 1905, că « graiul rușilor mici (malorușii, ucrainienii) nu este un dialect al limbii ruse, ci o limbă slavă independentă » și, ca atare, Academia a arătat inutilitatea de a se impune cu forța Ucrainenilor, limba rusă. Cu aceiași prilej, ea a mai declarat că « națiunea ucrainiană e deosebită de a rușilor mari ».

* * *

Dar nu numai din punct de vedere lingvistic se deosebesc ucrainenii de ruși, ci și din punct de vedere etnografic și antropologic. Intre ucrainian și rus deosebirile rasiale sunt fundamentale. Ucrainianul e de rasă dinarică și ține mai mult de cea indogermană și de mediteraneeană, pe când rusul de rasa uralo-altaică. La ucrainenii nu găsim reminiscențe mongole.

Rușii provin dintr'un amestec de slavi, tătari și finezi, pe când ucrainenii sunt slavi aproape puri, căci au prea puțin sânge nor-

man și gotic. Prin aceasta, ucrainenii sunt mai apropiați de jugoslavi decât de slavii dela Nord.

După unii antropologi (Taylor, Volkov), ucrainenii sunt brachycefali cu tenul brun și acest tip ar fi cel curat slav. După alții (Deniker), ucrainenii aparțin rasei dinarice-adriatice. Deci, toate arătările antropologilor corespund și se vede că Rușii și Polonezii sunt mai bine înrudiți între ei, căci și unii și alții aparțin rasei Vistulei și celei Orientale înrudite între ele. Volkov și Ivanovski au arătat că este exclusiv ca ucrainenii să fie — cum au pretins unii — « ruși polonizați » sau — cum au pretins alții — « poloni rusificați ». De altfel, normanii au fost întemeietorii primelor rudimente de viață de stat ale ucrainenilor.

Afară de antropologi, deosebirea dintre cele două națiuni distincte etnograficește au constatat-o și savanți francezi, ca slavistul Louis Léger, istoricii Lavissee și Rambaud, apoi V. Bérard, V. Tissot, etc. Toți aduc mărturie că între ucrainenii și rușii mari nu este nimic comun.

Astfel, Victor Bérard spune: « Rusul mare și Rusul mic sunt, mai deosebiți între ei, din punct de vedere fizic și intelectual, decât un picard de un catalan sau un breton de un florentin » (« L'Empire Russe », Paris, Colin ed. p. 48). Iar Victor Tissot în cartea sa *La Russie et les Russes* (Paris, 1884, p. 98 și urm.) arată multele deosebiri dintre rușii mici și rușii mari. De pildă, pe când la maloruși feciorul de țăran când se însoară părăsește casa părintească spre a întemeia o nouă familie, la velicoruși (« grands russiens ») el continuă să trăiască în casa tatălui său laolaltă cu părinții săi și toată familia devenind el șeful ei la moartea bătrânului. În faptul acesta se poate vedea formațiunea socială comunitară a rusului mare și spiritul său comunist, spre deosebire de formațiunea particularistă a ucrainianului care este individualist și nu cunoaște « Mirul ». Același lucru și cu locuința: pe când casa țăranului rus — numită « *izba* » — e din butuci de lemn și adesea cu etaj, a malorusului — numită « *khata* » — e joasă, de vălătuci și acoperită cu stuf ori paie, ca a țăranului din Moldova. Situația femeii, la țară, e de asemeni deosebită la ucrainenii și la rușii mari; pe când rusul o tratează ca un simplu obiect ori vită de muncă, ucrainianul o consideră o tovarășă de viață. Țărancă rusă e mai flegmatică și mai masivă, cea ucrainiană mai vioaie, mai mlădioasă și cu mai

mai mult soare în suflet. De aceea, în cântecele populare ucrainiene, femeia are un loc de frunte. Pe când femeia rusă e mai gravă și rece, ucrainiana are în fundul privirii o dulce melancolie, foarte atrăgătoare, și o voce desmierdătoare, căci și limba ucrainiană, dintre toate limbile slave, e cea mai dulce. Victor Tissot mai spune că rușii mari și rușii mici se urăsc între ei dându-și porecle de batjocură: ucrainianul îl face pe rus « *moscal* » și « *cațap* », iar rusul îl face pe ucrainian « *socol* ». « Moscal », ca și în limba noastră, înseamnă « muscal », « moscovit » adică dela Moscova, iar « kațap » înseamnă țap (de unde și la noi), pentru că rusul mare poartă obișnuit barbă semănând cu respectivul animal. Iar rusul mare îi zice ucrainianului « *socol* » în amintirea acelei cozi de păr pe care strămoșii lui o purtau, ca chinezii, aducând-o după ureche pe când tot capul și-l rădeau. Și, cum tot Tissot spune, mai sunt deosebiri între Rusia propriu zisă și Ucraina, în natură și producția solului, în climă, în arhitectură, în costumul național, în caractere, moravuri, etc. Numai credința religioasă, pe vremea când scria Tissot, nu era între ambele națiuni o deosebire.

Și panslavistul ceh Liubomir Niederle, în cartea sa *La Race Slave* (trad. din limba cehă de L. Léger, Paris, Alcan, p. 49 și urm.) după ce arată că toate grupurile slave diferă unele de altele, spune: « Dar nici o deosebire nu este mai accentuată decât aceea dintre rușii mari și rușii mici. Deosebirea dintre diversele triburi din marile grupuri nu sunt, în definitiv, decât secundare. Sunt niște variațiuni de dialecte, de port, de viață domestică. Intre rușii mari și cei mici deosebirea e mai adâncă. Ea se vedește nu numai în limbă, dar și în complexitatea fizică și morală, în caracter, în temperament, în cântecele populare, în obiceiuri și în datini. Și această deosebire mai e încă accentuată prin destinele istorice, iar în ultimii ani prin divergențele politice. Aceste divergențe merg atât de departe, încât de multe ori ele ajung la ruperea tuturor legăturilor de familie. Reprezentanții claselor intelectuale, la maloruși, nu voiesc să se considere ruși, nici ca o națiune de aceeași origine și caracter ca rușii. Ei rup în două unitatea lumii ruse: una, așezată la Nord, este aceea a rușilor mari, supranumiți « Rossiani » sau « Moscali » sau « Moscoviți », și ceilalți, cei dela Sud, sunt rușii mici, « malorușii » sau « jugorușii » sau, după o denumire mai recentă, « Ucrainenii ».

Am adus acest lux de mărturii ale celor mai cu autoritate sa-
vanți și publiciști pentru ca să se vadă că este definitiv tranșată,
din punct de vedere științific, chestiunea dacă ucrainenii sunt sau
nu o națiune slavă distinctă de cea rusă și de alte națiuni slave.

Cititorul acestor rânduri, va fi — credem — în această privință
cu desăvârșire edificat.

* * *

Dar și prin destinul lor istoric ucrainenii se despart de ruși.

Până la a doua jumătate a secolului al XVII-lea, istoria poporului
ucrainian este alta decât aceea a rușilor mari. Viața de stat a mos-
coviților începe câteva veacuri mai târziu după primele închegări
de viață de Stat ale ucrainenilor.

Intr'o broșură apărută la Viena, în 1914, tradusă și în limba
română (*Ukraina și poporul ucrainian*), Ștefan Rudnicky, pe
atunci docent la universitatea din Lemberg, spune că vechiul
« imperiu » — după alții, « mare-ducăt » — al Kievului, care ero-
nat este numit în cărțile de istorie imperiul « vechi rus », a fost,
în realitate, organizația de stat a triburilor slave din Europa orien-
tală, strămoșii ucrainenilor de azi. Statul Kievean a existat în a
doua jumătate a secolului al IX-lea, și s'a extins repede, cu con-
cursul soldaților normani (Waräger) ajungând în secolul al X-lea
la o mare expansiune. Dar prin situația sa geografică în stepele
vaste și deschise tuturor incursiunilor din Nord și Est, fără gra-
nițe naturale, acest stat așezat la răscrucea tuturor năvălirilor,
era greu de apărat. Cu toată dorința lor de viață independentă,
ucrainenii s'au gândit să se puie sub protecția unui stat vecin.
De aici începe tragedia poporului ucrainian.

În *Histoire de Charles XII*, Voltaire spune:

« *L'Ukraine a toujours aspiré à être libre, mais étant entourée
de la Moscovie, des Etats du Grand Seigneur et de la Pologne, il lui
a fallu chercher un protecteur, et par conséquent un maître dans l'un
de ces trois Etats. Elle se mit d'abord sous la protection de la Pologne
qui la traita trop en sujette, elle se donna depuis au Moscovite, qui
la gouverna en esclave autant qu'il put...* ».

După 300 de ani de dominație poloneză de care, prin crâncene
lupte, a izbăvit-o marele Hatman Bogdan Hmelnițki la 1648,
Ucraina a redevenit independentă. Dar iarăși se pune problema

securității hotarelor, amenințate de pretutindenii. Bogdan Hmelnițki, devenit suveranul națiunii ucraino-căzăcești, a căutat să lege prietenii cu vecinii și aliații pe care să se bizuie contra Turcilor, Tătarilor, Polonezilor și Moscoviților. Astfel, în 1650 și-a căsătorit pe fiul său Timuș cu Ruxandra fiica lui Vasile Lupu Domnul Moldovei. Dar această căsătorie și alianță au fost de scurtă durată, căci Timuș a fost ucis la cetatea Sucevei într'o luptă a lui cu polonezii care susțineau pe Gheorghe Ștefan, rivalul la domnie al lui Vasile Lupu. Acesta pierzându-și domnia, Bogdan Hmelnițki se gândi la un aliat și protector mai de temei. Așa a ajuns la alianța cu Alexe Mihailovici, țarul Moscoviei, în 1654, încheind cu el tratatul dela Pereiaslavl, o adevărată *Uniune personală*.

Prin acest tratat, Ucraina își păstra toată independența și întocmirile ei aparte. Hatmanii ei urmau să fie aleși de o adunare obștească și să cărmuiască țara fără amestecul Moscovei. Cam cum erau țările române față de Turci. Dar țarii ruși n'au respectat multă vreme slova și spiritul acestui tratat, căci nu simpatizau întocmirile democratice ale cazacilor ucrainieni, pe care îi considerau ca un pericol. Încă din anul 1480, țarii moscoviți, care scăpaseră de sub jugul tătarilor, începuseră a se intitula « țari ai tuturor rușilor » și a se da drept singurii urmași ai vechiului mareducat al Kievului. După moartea lui Hmelnițki, în 1657, a fost ales hatman în locul lui, și nu numai din venerație pentru fostul mare hatman dar și cu gândul de a se introduce ideea dinastică și ereditară la conducere, fiul său Iurii (frate cu Timuș care murise la Suceava) deși era încă prea tânăr. Iurii Hmelnițki fiind un copilandru guverna, de fapt, în locul său, I. Vehovski. Acesta, înțelegând îndată că Moscoviții urmăresc robirea Ucrainei, a încheiat o alianță iarăși cu Polonia, la Hadeaci, în condiții foarte avantajoase pentru Ucraina. Ca urmare, a intrat în război cu Moscova și în anul 1659 rușii au fost învinși la Konotope.

Intre anii 1660—1687 statul ucrainian-cazăcesc a avut de dus lupte grele cu Polonia și cu Moscovia — căci amândouă urmăreau cucerirea Ucrainei — și în cele din urmă aceasta a fost împărțită în două: teritoriile din stânga Dniproului intrând sub stăpânirea rușilor, cele din dreapta sub stăpânirea Poloniei.

Numai hatmanul Petru Doroșenco, încheind o alianță cu Turcii, a izbutit — pentru scurtă vreme însă — să reconstituie Ucraina.

În anul 1687 a fost ales hatman Ivan Mazeppa care vreme de 20 de ani a condus Ucraina, apărând împotriva țarului Petre I drepturile ei stipulate în tratatul dela Pereiaslavl și ridicând starea economică și culturală a țării. Dar toate încercările lui de a soluționa pe cale pașnică litigiile provocate mereu de rușii cotropitori au dat greș, căci Petru I restrângea neîncetat privilegiile Ucrainei, iar pe cazaci îi întrebuița la războaiele sale și la diverse munci. De aceea, Mazeppa a încheiat o convenție cu regele Suediei Carol XII, în anul 1708, când acesta terminase luptele cu Polonia și începea războiul cu țarul Petru I (cel mare) al Rusiei. Conform convenției cu Carol, Ucraina trebuia să fie un stat independent sub protectoratul Suediei.

Mazeppa repeta cu Suedia aceeași poveste: Ucraina își căuta un stăpân, un stăpân mai bun... după tristele experiențe cu Polonia și cu Moscovia. A făcut și hatmanul Mazeppa cu Suedia, ceea ce făcuse hatmanul B. Hmelnițki cu Rusia și hatmanul P. Doroșenco cu Turcia.

Dar, la un an după încheierea convenției cu Suedia, în 1709, Carol al XII-lea, Mazeppa și Zaporojenii săi fură zdrobiți de Petru cel Mare la Poltava...

Carol al XII-lea se refugie la Bender (Tighina) cerând ajutor dela Turci, iar Mazeppa, fugind și el, ajunse în Moldova la Galați, unde și muri în același an, la 22 August, fiind îngropat acolo. Și astăzi, strada lângă biserica unde se află mormântul lui Mazeppa poartă numele faimosului hatman al Ucrainei.

Poltava a fost lespedea de mormânt peste independența Ucrainei.

Infrângerea lui Carol al XII-lea a fost fatală și pentru Ucraina. Cunoscutul istoric francez, A. Rambaud, spune despre bătălia dela Poltava că ea «a fost nu numai doborârea lui Carol al XII-lea, dar și distrugerea definitivă a independenței Ucrainei, însemnând, totodată, ascensiunea unei noi mari puteri europene» (*Histoire générale*, vol. VI, p. 804).

După Poltava, țara Ucrainei a căzut tot mai mult sub puterea abuzivă a rușilor care nu se mai sinchiseau de spiritul și slova tratatului dela Pereiaslavl. Petru cel Mare, scăpat de puternicul său dușman dela Nord, rămase stăpân pe toată întinderea Rusiei și s'a pornit să-i pedepsească pe ucrainieni pentru veleitățile lor de independență.

Dintre hatmanii care au urmat lui Mazeppa, notăm pe Ivan Skoropadski (străbunul lui Pavlo Skoropadski, care, la 1918, cu ajutorul Puterilor Centrale, a devenit hatmanul Ucrainei, introducând din nou hatmanatul după desființarea Radei dela Kiev, în scurta independență a Ucrainei după prăbușirea țarismului) și pe Danilo Apostol, moldovan de origină ¹⁾ și bun prieten cu Mazeppa. Dar dintre hatmanii urmași ai lui Mazeppa nici unul n'a mai fost de talie să încerce o răzvrătire în contra lui Petru cel Mare sau a urmașilor săi. Ultimul hatman al Ucrainei a fost Kiril Razumovski, soțul morganatic al țarinei Elisabeta.

Petru cel Mare a început prigoana contra Ucrainei. Astfel, la 1720, el desființează toate școlile ucrainiene, iar după dânsul toți autocrații Rusiei, până la ultimul Romanov, au urmat aceeași politică de sugrumare a unei națiuni de peste 30 milioane suflete, care n'a încetat de a năzui la viața independentă de Stat și la păstrarea ființei sale naționale. În secolul al XVIII-lea din 86 școli, numai în provincia Cernigov, ce fuseseră înființate pe când Ucraina era autonomă, după șase decenii de prigoană rusificatoare, nu mai rămăsese nici una. Acestui fapt, precum și introducerii limbii ruse în școli, se datorea — spune Rudnicki — grozavul analfabetism din regiunile ucrainiene.

Dar chiar și înainte de prigoana inaugurată de Petru cel Mare, națiunea ucrainiană a mai primit asemenea lovituri. Astfel, la 1680, Rusia interzice orice scriere bisericească în limba ucrainiană.

În anul 1764 Ecaterina II-a desființează autonomia Ucrainei și hatmanatul, împărțind Ucraina în gubernii și reducând țărănimea, până atunci liberă, la starea de șerbie. Cetatea « Sici » a Zaporojenilor fu ruinată în 1775 și o parte a Zaporojenilor s'au strămutat dincolo de Dunăre (azi un sat lângă Dunavăț), preferând să fie sub Turci decât sub Muscali, iar o altă parte au trecut în Kuban. Cazacii de dincolo de Dunăre s'au așezat mai întâi la gurile Dunării, la Sulina, apoi, în 1812, la Sf. Gheorghe, iar apoi la Dunavăț. Urmașii acelor cazaci emigrați trăiesc astăzi în Dobrogea de Nord ca țărani și pescari. Urmașii cazacilor care au trecut în Kuban au păstrat organizația lor militară până în zilele noastre

¹⁾ Moldoveni de origină au mai fost și hatmanii Dumitrașco Raia, Toader Lobodă și Ion Potcovă.

și au dus lupte înverșunate cu Rusia sovietică. Ultima lor răzvrătire împotriva sovietului moscovit — și despre care opinia noastră publică habar nu are — a fost reprimată sângeros de bolșevici în anul 1930.

În 1876 un ucaz, rămas de pomină, a interzis chiar și limba ucrainiană literară și, de asemeni, răspândirea în tot cuprinsul Rusiei a oricărei tipărituri în această limbă. Ucazul acesta a fost cea mai grea lovitură pentru ființa națională a poporului ucrainian.

Dar, cu toate măsurile drastice de strangulare progresivă a națiunii ucrainiene, cu toată sistematica politică de înnăbușire a oricărei veleități de viață spirituală ucrainiană, guvernele țariste n'au izbutit să rusifice Ucraina și să distrugă conștiința ei națională. Dimpotrivă, politica de restrângere a tuturor drepturilor și libertăților poporului ucrainian, atât de însetat de libertate, i-a întărit încă mai mult sentimentul național și tradiția istorică. Cum s'a întâmplat și cu alte popoare în situație analoagă, s'a născut și în Ucraina o mișcare de reacțiune, naționalistă și antirusă. Astfel, în anul 1791 a plecat la Berlin patriotul ucrainian Kapnist spre a cere ajutorul Prusiei, în schimbul protectoratului asupra Ucrainei care era gata să se răscoale împotriva Moscovei. Iar între anii 1730—1760 țăranii ucrainieni s'au răscolit de mai multe ori împotriva marilor proprietari care, în Ucraina, erau polonezi și ruși. Cea mai însemnată revoltă țărănească din Ucraina a fost aceea a așa numiților «Haidamaci» care, în anul 1768, sub conducerea lui Maxim Zalisniac și a lui Ivan Gonta, și cu lozinca: «Pentru credința pravoslavnică și pentru drepturi și libertate», au devastat curțile și castelele seniorilor polonezi din regiunea Kievului și din toată partea sudică a Podoliei. Poetul Ucrainei, Taras Șevcenco, a scris poemul «Haidamacii», una din cele mai de seamă ale sale lucrări literare, cu caracter național și social, în care a descris acest sângeros episod din viața Ucrainei. Răscoala «haidamacilor» a fost înnăbușită de generalul rus Guriev care l-a prins pe Gonta predându-l polonezilor, iar Zalisniac fu deportat în Siberia.

Ducele Repnin, Zakrevețki și Kapnist au mai încercat și cu ajutorul lui Napoleon I să scape Ucraina de jugul rusesc, dar neizbânda lui Bonaparte în Rusia, la 1812, a zădărnicit și speranțele patrioților ucrainieni.

Secolul al XIX-lea a fost plin de suferințe pentru Ucraina rusească. După împărțirea Poloniei, în 1815, Ucraina poloneză trecând sub stăpânirea Habsburgilor, s'a bucurat de un regim mai liber. De aceea acolo s'a putut organiza mai bine mișcarea ucrainiană, al cărei țel este aducerea Ucrainei la independență, prin separația de Rusia.

* * *

Conflictul dintre aceste două națiuni slave — cum spune Lubomir Niederle — n'a izbucnit cu adevărat, în mod mai accentuat, decât abia în secolul al XIX-lea. Originile lui au fost: 1. Sforțările malorușilor pentru a-și reînvia limba și literatura, 2. O serie de discuții științifice din punct de vedere lingvistic și antropologic, asupra raporturilor dintre rușii mari și rușii mici, și 3. Situația politico-socială a malorușilor din Rusia în ambianța generală a ideologiei sociale democratice de atunci. Conflictul a trecut, de pe planul literar și științific, pe planul politic, acum trei decenii în urmă, în preajma izbucnirii trecutului război european. Propriu zis, conflictul a izbucnit în 1798, când J.P. Kotliarevski a publicat, în limba ucrainiană, poemul său « Eneida Travestită ». De atunci datează sforțarea ucrainienilor de a-și crea o literatură națională. Dar conflictul s'a mai înăspriț și prin discuțiile ce se urmau cu privire la vechimea limbii ucrainiene în special în ținutul Kievului, căutând a se stabili cine a produs primele Anale ruse și începuturile literaturii rusești în statul Kievean. Aceste polemici, ale lui Lavrovski și, mai ales, ale lui Pododin, susțineau (eronat) că până în secolul al XIV-lea Kievul a fost stăpânit de rușii mari și că ei ar fi fost inițiatorii istoriei și literaturii, iar că malorușii nu veniseră la Kiev, din Carpați, decât abia după cucerirea Tătarilor. Teoria aceasta fu combătută de istoricii ruteni. La 1883 Sobolovski o reluă din punct de vedere lingvistic, însă ea fu combătută cu înverșunare de istoricii Dașkievici, Antonovici, Grușevski, A. Iablonovski și de filologii V. Jagigi, Șahmatov, A. Krymski, A. Kolessa, A. Loboda, etc.

De pe planul științific al filologiei, discuția merse mai departe și Maximovici afirmă că nu numai că sunt două limbi distincte, dar și două tipuri naționale distincte. Dar pentru că Maximovici nu reușise să clarifice destul de convingător teoria sa, stabilind o

demarcație precisă între cele două națiuni, acest lucru îl făcu Kostomarov.

N. I. Kostomarov (1817—1885) eminent istoric, era de origine ucrainiană. A scris și literatură, în limba rusă, dar studiile sale despre poezia malo-rusă l-au adus să scrie la un moment dat chiar în limba ucrainiană ceea ce, în 1847, i-a atras bănuiala că simpatizează cu mișcarea separatistă ucrainiană și că, împreună cu Șevcenco și Kuliș, ar fi participat la ea (K. Waliszewsky, *La Littérature Russe*).

Intemeindu-se pe deosebirile vădite ale istoriei, limbii, moravurilor, caracterelor și a tipului fizic, Kostomarov formulă teoria: sunt două naționalități cu totul deosebite una de alta și pe care numai împrejurări istorice le-au apropiat una de alta contopindu-le într'un tot. Teoria lui Kostomarov avu mare succes. Ea ajunse la concluzia că dintre cele două națiuni, numai una — a malorușilor — este curat slavă; popoarele care trăiesc la Nordul și la Estul Dvinei și a Dniproului nu sunt slavi, ci finezi, tătari sau turani, mai mult sau mai puțini slavizați a căror organizație întregă și mai ales guvernarea absolută este de origine asiatică.

Articolul prin care Kostomarov a pornit lupta pentru susținerea teoriei sale era intitulat « *Cele două naționalități ruse* » și a apărut la 1861 în revista *Osnova*. Tradus de Gustav Broscher, el a fost publicat în *La revue ukrainienne* ce apărea, pe la 1914, la Lausanne.

Persecutată în Rusia de toate guvernele țariste, mișcarea ucrainiană, care nu convenea acestor guverne, n'a dezarmat totuși în cuprinsul Rusiei, dar ea și-a strămutat sediul principal, pentru mai multă libertate de acțiune, în Galiția austriacă. Lemberg deveni centrul de viață al mișcării ucrainiene. Iar tinerimea ucrainiană din Rusia intră în rândurile nihilistilor și revoluționarilor ruși. Căci — spune Rudnicki — ea și-a însușit părerea greșită că emanciparea Ucrainei depinde de emanciparea Rusiei de sub absolutismul țarist, punându-se în slujba tendințelor generale ale revoluției rusești. Evenimentele de mai târziu au dovedit cu prisosință cât de greșită într'adevăr a fost acea părere a tinerimii ucrainiene. Cu toate că țarismul a fost doborât, la 1917, Ucraina nu și-a înfăptuit independența, căci Rusia bolșevică, întocmai ca și Rusia țaristă, nu putea consimți la pierderea Ucrainei, și asta, din exact aceleași motive de ordin geo-politic și economic. Ucraina, bolșevizată, a

fost silită, la 1919, să intre în U. R. S. S. unde — ca toate republicele din Uniunea Sovietică — are o « autonomie » foarte iluzorie.

Deși unii naționaliști ucrainieni, mai moderați, admiteau ideea unei Ucraine autonome în cadrul unei republici federale ruse, cei mai mulți însă preferau o Ucraină independentă și constituită pe baze ultrademocratice. După falimentul revoluției ruse din 1905, ucrainienii care împărtășeau această idee au constituit o organizație secretă, în urmărirea acestui scop.

Pentru guvernele din Petersburg, « primejdia ucrainiană » a fost totdeauna o sperietoare, iar Ucraina un motiv de neliniște. Ucraina era, pentru Rusia, ceea ce Irlanda era pentru Anglia.

În toate mișcările revoluționare din trecut, ucrainienii au fost elementul cel mai activ și fermentul răzvrătirii. Din Ucraina porneau toate încercările de revoluții, începând cu « Decembriebriștii » din 1825 și sfârșind cu revoluționarii din 1905. Toți guvernanzii Rusiei țariste au privit totdeauna cu îngrijorare spre Ucraina. După acordarea Constituției, la 1905, ucrainienii au izbutit, în ciuda măsurilor atât de drastice ale guvernului, să trimită în primele două Dume vre-o 60 de deputați care imediat s'au constituit în partind național.

Aceasta a determinat, mai ales, pe energicul Stolypin să modifice, printr'o adevărată lovitură de Stat, legea electorală din 1907, astfel încât să nu mai fie chip să se aleagă în Dumă vre-un naționalist ucrainian. Dar, cu toate acelea, mișcarea ucrainiană n'a putut fi distrusă. Ea numai decât a luat un caracter subteran — mult mai periculos — și, din *autonomistă* cum fusese, s'a prefăcut în *separatistă*. Iar în afară de hotarele Rusiei, în Galiția, a luat naștere cu concursul ucrainienilor din Austro-Ungaria, o asociație sub numele: *Alianța pentru Emanciparea Ucrainei*. Astfel, « primejdia ucrainiană » a devenit și mai acută pentru guvernanzii din Petersburg.

Presa rusă, în anii care au precedat războiul european din 1914, a început să dea alarma. Încă în 1911, deputatul din Dumă, Savenco, scria în *Moskovskîia Viedomosti*: « Animizitățile franco-germane la care se adaogă acum antagonismul anglo-german sunt cauzele actualei încordări a situației europene. Dar la aceste cauze se adaogă acum încă o împrejurare ce amenință pacea Europei și anume *chestiunea galițiană*. Această chestiune atinge marile noastre

interese politice și naționale. Pericolul cel mare constă în faptul că dușmanii Rusiei au creat în Galiția de Est un *piemont mazeppist* (adică ucrainian-separatist). Despărțirea Rusiei mici (Ucraina) cu care ne amenință « mazeppismul » sprijinit de inamicii Rusiei, ar da Rusiei, ca mare putere, o lovitură mortală ».

De asemeni, în ziarul naționalist *Kievleanin*, din Kiev, din 22 Februarie 1914, se putea citi:

« Mișcarea ucrainiană e mai periculoasă pentru Rusia decât toate mișcărilor naționale laolaltă. Avem datoria să apărăm unitatea și indivizibilitatea Statului rus. Inșă această citadelă a noastră de Stat este amenințată exclusiv de mișcarea ucrainiană și de aceea ea apare ca cea mai mare primejdie națională pentru noi ».

Iar în Martie 1914, ziarul *Novoe Vremia* vorbind despre o plănuită universitate ucrainiană la Lemberg, spunea categoric :

« O universitate ucrainiană la Lemberg ar însemna pentru Rusia « *casus belli* ».

Iată dar ce importanță considerabilă dădeau rușii chestiunii și mișcării ucrainiene și ce teamă aveau de focarul ucrainian din Galiția dacă numai înființarea unei universități ucrainiene la Lemberg putea fi considerată de Rusia ca un « *casus belli* ». De altfel, « primejdia ucrainiană » a fost unul din principalele motive pentru care a intrat Rusia în război la 1914 contra Puterilor Centrale; Rusia plănuia să anexeze Galiția austriacă și astfel să stârpească acolo inima și sufletul mișcării ucrainiene.

Că anexarea Galiției era, pentru Rusia, de mare importanță, reiese și din ceea ce, cu puțin înainte de moarte, a spus contele Sergiu Witte :

« Acum problema galițiană este chestiunea cea mai importantă în ce privește granițele noastre. Dela soluțiunea acestei probleme depinde întregul nostru prestigiu asupra lumii slave și chiar toată situația noastră în Orient. Cine își pune solid piciorul pe Carpați acela își va putea manifesta preponderența nu numai în Balcani, dar și în întregul Orient. *Carpații și Strâmtoarele sunt pentru noi idei de aceeași importanță* ».

Același lucru îl spune și publicistul P. Struve în revista sa *Russkaia Miśl* :

« Anexiunea Galiției e neapărat necesară spre a lecuî relele interne ale Rusiei, căci existența în Austria a unui popor malorus

a dat naștere și a întreținut la noi ceea ce se numește *chestia Ucrainiană* ».

Dar dacă chestiunea ucrainiană și mișcarea ucrainiană îngrijorau pe oamenii de Stat ai Rusiei țariste, ei totuși contestau existența poporului ucrainian și a limbii ucrainiene. Același P. Struve, care era democrat, și aparținea partidului cadeților (numit așa după cele două inițiale *K D*, adică « constituțional-democrat » cu care se scria prescurtat) a afirmat fără nici o jenă că poporul ucrainian « este o masă inertă ce nu a putea constitui niciodată o națiune ». Iar fostul ministru de externe al Rusiei, din vremea trecutului război, Sazonov, declara că chestiunea ucrainiană nu-i decât « o născocire germană ». Sub țarul Alexandru II, cunoscut ca liberal, ministrul Valnev a avut cutezanța să declare că « nici nu există o limbă ucrainiană, nici n'a existat vre-odată și nici nu va exista ».

Dacă, din punct de vedere juridic, revendicările ucrainiene erau incontestabile, oficialitatea rusă nu se împiedica de asemenea considerațiuni. Pentru ea națiunea și limba ucrainiană erau inexistente. Aceasta în ciuda realităților istorice, etnografice, antropologice, filologice și juridice.

Totuși profesorul Nolde, dela universitatea din Petersburg, a recunoscut, în lucrarea sa *Dreptul constituțional al imperiului rusc*, că « tratatul dela Pereiaslavl încheiat între Rusia și Ucraina la 1654, trebuie considerat ca fiind o *uniune personală* între cele două State ». Și, profesorul Nolde spune, accentuând, că deci « cu bună dreptate poporul ucrainian consideră acest tratat *ca un caz de independență* care, din punctul de vedere al dreptului constituțional, nu poate fi contestat ».

Înainte de a încheia aceste informații privitoare la mișcarea ucrainiană din trecut, vom aminti și spusele lui A. Juck, într'un articol din *Revue Ukrainienne* care apărea la Lausanne în 1916:

« Mișcarea ucrainiană sub influența Galiției a luat un mare avânt în mijlocul celor 30 milioane ale poporului nostru și mai ales după revoluția din 1905 când Rusia a căpătat în sfârșit un regim constituțional ».

Pentru a se vedea cum se înfățișa acțiunea de propagandă a mișcării ucrainiene înainte de războiul trecut, vom semnală câteva din ziarele și periodicele ucrainiene ce apăreau, mai ales, în afară

de granițele Rusiei: *Ukrainische Nachrichten*, apărea la Viena, editată de « Liga pentru eliberarea Ucrainei », redactor fiind O. Bacinski; apoi, *Vistnyk Soiuzu* tot la Viena, în limba ucrainiană; *Ukrainisches Korespondenzblatt* de asemeni la Viena, editat de Dr. K. Levitzki și ca prim-redactor W. Paneiko; *Dilo* (Acțiunea) în limba ucrainiană, tot la Viena; *Ukrainische Rundschau* revistă lunară sub direcțiunea Dr. W. Kușnir, tot la Viena. *L'Ukraine*, săptămânal, la Lausanne; *Narodny Holos* (Vocea Poporului) în limba ucrainiană, la Cernăuți; *Svoboda* (Libertatea), ziar oficial al Asociației Naționale Ucrainiene, apărea la Jersey-City în Statele Unite. Tot în America apăreau: *Robotnik* (Muncitorul) în limba ucrainiană la Cleveland, *Narodny Volea* (Voința Poporului) la Serauton Pa, California, *Novini*, la Alberta, în Canada, tot în limba ucrainiană și *Ukrainski Holos* (Vocea Ucrainei) în limba ucrainiană, la Winnipeg în Canada; la Lemberg apărea *Ukrainske Slovo* (Cuvântul ucrainian) în limba ucrainiană. La Berlin apărea *Nachrichten des Ukrainischen Pressbüros*, editată de Dr. D. Donzow. La Geneva în limba ucrainiană *Borota* (Lupta) editată de M. Yurkevici, iar *Ukrainskaia žizni* (Viața Ucrainei) în limba rusă, apărea la Moscova.

Acum apare la București, în limba ucrainiană, revista *Batava* sub îngrijirea d-lui Dr. D. Donzow.

* * *

După izbucnirea revoluției în Rusia, la 1917, ucrainenii au organizat imediat, la Kiev, un consiliu național revoluționar « Țentralnaia Rada » protivnică centralismului rusesc. Ucrainenii, ca, de altfel, toate naționalitățile din cuprinsul Rusiei, n'au avut nici o încredere în democrația revoluției ruse. Fiecare au căutat să profite de prilejul revoluției pentru a-și înfăptui idealurile lor proprii naționale. De aceea, « Rada Centrală » a ucrainenilor s'a pus de îndată pe temeiul tratatului dela Pereiaslav, după care Ucraina era numai în *uniune personală* cu Rusia, cerând o armată proprie, un hatman care să fie ales, ca șef al Statului, precum și reprezentanță diplomatică proprie. « Rada Centrală » a ales ca președinte al ei pe profesorul Hrușevschi, din Lemberg. Acesta s'a adresat congresului juriștilor ucrainieni adunați tot la Kiev, supunându-le un memoriu asupra temeiurilor constituționale ale

Statului ucrainian în care lămurea, după textul original, că tratatul din Pereiaslavl a fost încheiat între Rusia și Ucraina ca *între două State independente* și că el niciodată n'a fost abrogat legalmente. Revendicările ucrainiene au găsit aceeași împotrivire la toate partidele Rusiei revoluționare. În ședința inaugurală a « Radei Centrale » din Kiev, delegatul « Sovietului soldaților și muncitorilor » din Petrograd chiar a și amenințat că va spulbera adunarea cu forța armată, dacă ea nu amână soluționarea chestiunii ucrainiene spre a fi desbătută în Adunarea generală constituantă a Rusiei. Dar profesorul Hrușevski nu s'a lăsat intimidat de amenințarea aceasta ci a ripostat vehement:

— « Cu cine avem a face? Cu prieteni, sau cu dușmani? Recunoașteți dreptul poporului de a-și organiza singur viața pe propriul său teritoriu, sau sunteți reprezentanți ai vechiului sistem de rusificare? ».

Iar ca concluzie, Hrușevski a adăugat că « Rada Centrală va trebui să se transforme din națională în organizație teritorială *internațională*, adică de Stat independent ».

Guvernul provizor din Petrograd devenind mai conciliant față cu revendicările ucrainiene, acestea au fost încă mai categoric precizate de ziarul *Nova-Rada*, oficiosul Consiliului din Kiev, care scria:

« Pentru moment, ucrainenii s'ar fi mulțumit a se mărgini la revendicarea, numai a unei largi autonomii național-teritoriale și la garantarea dreptului constituțional ucrainian prin instituții federative. Dar *stindardul Ucrainei independente rămâne înălțat și va fi înălțat și desfășurat* îndată ce centraliștii ruși își vor arăta dorința de a nu ne acorda o autonomie deplină, în cadrul unei Rusii federale și democratice așa cum o vrem ».

Iar președintele « Secretariatului General » ucrainian (Consiliu de miniștri) de curând constituit, Vinicenco, a declarat reprezentanților presei că neînțelegerea realităților din partea celor dela Petrograd ar putea da loc la complicațiuni nebanuite, căci Rada Centrală are concursul unor unități ale armatei ucrainiene. Tocmai atunci avuseră loc ciocnirile dintre trupele ruse și ucrainiene la Kiev, iar Vinicenco făcea aluzie la eventualitatea unor asemenea noi ciocniri în proporții mai mari. Ziarul *Utro Rossii* din 14 August 1917 care relatează aceste declarații ale lui Vinicenco, adaogă

(în Nr. din 25 August 1917) că tot Vinicenco a trebuit să recunoască faptul că în Ucraina curentele separatiste sunt în creștere.

Lupta dintre guvernul din Petrograd și Rada ucrainiană din Kiev n'a fost de lungă durată, dar ar fi prea lung să povestim aici toate fazele ei. E destul să amintim că ea s'a terminat în favoarea Ucrainei care, în ziua de 15 Iulie 1917, a încheiat cu guvernul din Petrograd *un tratat* în toată regula prin care el recunoaște Ucrainei, în principiu, autonomia, fără să mai aștepte adunarea constituantă ce avea să hotărască organizarea statală a Rusiei, admitând ca, în anume condiții, Ucraina să fie guvernată de un consiliu de miniștri al ei propriu. Prin același tratat guvernul provizoriu din Petrograd (Kerenski) se obliga ca, în limitele posibilității, să îlesnească Ucrainei și crearea unei armate distincte.

La 20 Noemvrie 1917, « Rada Centrală » din Kiev (Consiliul Național al Ucrainei) a proclamat *republica națională a Ucrainei*, dar fără a se despărți de Rusia. În proclamația sa « Rada Centrală » își afirmă dorința de a ajuta Republica generală rusă să se constituie pe baze federale și totodată declara că până la convocarea unei adunări constituante ucrainiene conducerea supremă a țării va fi exercitată de Rada Centrală și guvernul ucrainian (Secretariatul General).

Prin aceeași proclamație Rada anunță și unele reforme sociale, precum exproprierea moșilor, ziua de 8 ore de muncă, etc., făgăduind poporului că va îndemna atât pe Germani cât și pe Ruși să înceapă tratative de pace.

Revoluția rusă recunoscuse, în principiu, dreptul la autonomie tuturor naționalităților din Rusia, dar guvernul din Petrograd nu abdică dela conducerea supremă a *Rusiei întregi*, chemând în Constituanta Rusiei pe reprezentanții tuturor naționalităților. Era, de sigur, o « *reservatio mentalis* »...

Rada ucrainiană, deși nu preconiza separația de Rusia, nici nu repudia ideea federativă, era totuși de părere că organizarea federației generale a Rusiei trebuie să pornească dela periferie, nu dela centru, și din propria inițiativă a popoarelor libere. Ba chiar, Ucraina socotea că centrul de gravitați al viitoarei republici federative ruse trebuia să fie în Ucraina, la Kiev, nu la Petrograd și nici măcar la Moscova. Nesocotind guvernul din Petrograd,

Rada din Kiev luând inițiativa acțiunii de federalizare a Rusiei după acest principiu, a și convocat o adunare constituantă *Ucrainiana*, iar, până una alta, Rada și Secretariatul General din Kiev s'au declarat *autoritate supremă* în Ucraina care fu proclamată *Republică națională liberă*.

Cu alte cuvinte, cum spune C. Stere, dela care împrumutăm aceste date, în ziarul *Lumina* din 25 Decembrie 1917, « Rada Centrală lichidează printr'o singură trăsătură de condei Istoria milenară a Rusiei. . . ».

În fond, guvernul din Petrograd nu era sincer când făgăduia o Rusie federală și autonomia naționalităților, aceasta era numai un « *modus vivendi* » momentan prin care voia să împace războiul cu revoluția. Conflictul cu Rada ucrainiană a ajuns — deși cei dela Petrograd recunoscuseră Kievului republica națională și chiar dreptul separațiunii de Rusia — la un stadiu acut, când Sovietul Comisarilor Națiunii, din Petrograd, a adresat un ultimatum Radei din Kiev, pe care o învinuia că ar sprijini o « conspirație » contra guvernului din Petrograd, adică veleitățile cazacilor dela Don și Kuban și acțiunea antirevoluționară a lui Kaledin. Rada a răspuns cerând Petrogradului să nu se mai amestece în afacerile interne ale Ucrainei. Sovieticii din Petrograd au cerut și ei Radei din Kiev să nu mai susție pe cazacii lui Kaledin.

Aici se găsea conflictul ruso-ucrainian când a intervenit conferința de pace dela Brest-Litovsk.

Conferința de pace dela Brest-Litovsk a fost, pentru Ucraina, cel mai nimerit prilej de a-și afirma *de jure* starea sa independentă. Ea a ținut să fie primul stat care a aderat la conferință, iar delegația ei s'a înfățișat separat de cea rusă, astfel încât Golubovici, președintele delegației ucrainiene la Brest-Litovsk, a putut spune în declarația sa:

« Statul nostru, Republica Națională Ucrainiană, al cărei popor a fost totdeauna dispus la pace, a fost primul care a răspuns la apelul d-voastră » (apud. C. Stere, *Lumina* din 15 Ianuarie 1918).

De asemeni a mai declarat:

« Republica ucrainiană își reia în momentul actual existența națională pe care o pierduse acum vre-o 250 de ani, și intră acum în raporturile internaționale cu drepturile ce i se cuvin pe acest teritoriu ».

Ca urmare:

« *Secretariatul general al republicii ucrainiene crede de cuviință să ia o atitudine independentă la actualele tratate de pace* » (C. Stere, *loc. cit.*).

Așa dar — spune C. Stere în *Lumina* din 15/1-1918 — Ucraina s'a înfățișat la Brest-Litovsk « nu ca făcând parte din Rusia, ci ca un stat beligerant *independent* care răspunde la apelul Sovietului Comisarilor din Petrograd, cum ar fi putut răspunde Franța sau Anglia dacă ar fi voit să adere la tratativele de pace ».

Astfel Ucraina și-a precizat situația sa juridică de stat independent, în discuțiunile urmate la conferință, atât delegațiunea rusă, prin glasul lui Leo Trotzki, cât și reprezentanții Puterilor Centrale au recunoscut că delegații ucrainieni nu sunt o fracțiune a delegației ruse, ci o delegație *independentă* și că « ambele delegațiuni formează două delegațiuni independente și separate ». Intocmai cum delegațiunile germane și austro-ungare erau delegațiuni separate ale celui alt grup de puteri contractante.

În momentul încheierii păcii dela Brest-Litovsk, situația juridică internațională a Ucrainei era aceea de *Stat independent*, și — cum spunea atunci C. Stere — « cel mult, *aliat* cu Rusia-mare ».

De altfel, această situație a fost recunoscută și de statele Înțelegerii, care se găseau încă în război cu Puterile Centrale, căci ele și-au trimis reprezentanțe diplomatice la Kiev...

* * *

Dar independența Ucrainei nu fu de lungă durată. După independența câștigată în urma eroicelor lupte cu Polonia la 1648, și după neizbânda dela Poltava din 1709, independența Ucrainei proclamată la 1917 n'a fost decât iarăși un scurt *intermezzo* între lungi perioade de robie. Cu același fir de blestem și fatalitate era urzită, parcă, Istoria nefericitului popor ucrainian!

Guvernul maximalist rus, din Petrograd, deși recunoaștea dreptul la autonomie a popoarelor Rusiei, « în principiu », nu înțelegea totuși ca ele să iasă de sub autoritatea sa. Constituția aceea, « federală » avea să fie așa fel întocmită încât « autonomia » popoarelor din Rusia sovietică să fie fictivă. Autonomie, da, dar... în ordinea *comunistă*!

Cunoscând individualismul specific poporului ucrainian și spiritul său refractar comunismului, guvernul bolșevic nu admitea o Ucraină « independentă » decât tot cu regim comunist, căci o Ucraină burghezo-democratică ar fi însemnat o reală separație a Ucrainei de Rusia. Iar Rusia sovietică avea, în chestia ucrainiană, exact aceleași vederi ca și Rusia țaristă, căci Ucraina reprezintă și pentru ea aceeași importanță vitală. Dar Ucraina trebuia bolșevizată cu orice preț, spre a fi încadrată în cuprinsul Rusiei sovietice, căci țărănimea ucrainiană nu cunoștea « mirul », iar elementele burgheze și căzăcimea nu simpatizau cu extremismul comunist. De aceea, sovietul din Petrograd a izbutit să improvizeze la Harcov o Radă comunistă « ucrainiană », cu adepți recrutați *ad hoc* și cu agenți trimiși dela Petrograd, spre a o opune Radei Centrale ucrainiene din Kiev. Comuniștii s'au străduit să anarhizeze Ucraina, în special pe chestia agrară, cu toate că Rada din Kiev făgăduise exproprierea domeniilor marilor proprietari. Apoi, în toiul anarhiei sociale, armatele « roșii », în luptă cu contrarevoluționarii Wranghel, Denikin și Kaledin, au năvălit și asupra Kievului, de unde Rada Centrală ucrainiană trebui să fugă. În locul ei, generalul ucrainian Pavlo Skoropadski (un strănepot al hatmanului Ivan Skoropadski de pe vremuri) a luat puterea cu ajutorul Germaniei și s'a proclamat hatman al Ucrainei, reînființând hatmanatul de istorică tradiție.

Dar victoria finală a Aliților a lipsit Ucraina de sprijinul armatelor germano-austriace care s'au retras din Ucraina, iar hatmanul Skoropadski a plecat și el din Kiev, stabilindu-se la Berlin unde se află și azi.

În Ucraina se constitui un *Directorat*, la Kiev, în frunte cu Simon Petliura care, ca și Skoropadski, dorea independența Ucrainei și voi să continue lupta contra Rusiei. Dar, cum spune Alexandru Șulghin în cartea sa *L'Ukraine et le cauchemar rouge* (Paris, Ed. Tallandier, 1927, p. 13). « Rușii, afară de rari excepții, se arătau cu desăvârșire protivnici unei Ucraine independente, unui stat liber la țărmurile Mării Negre. Tot ce era ucrainian provoca la dânsii nu numai o violentă opoziție, dar o adevărată ură. . . . Dacă mai ținem seamă și de faptul că Petliura, apărând Ucraina, lupta mai cu seamă contra Rusiei Sovietice, se înțelege de ce acest nume era, pentru bolșevici, cel mai detestat ».

Dar Petliura avea de luptat și cu bolșevicii și cu generalul Denikin. Ca să poată face față acestei situații, el ceru ajutorul generalului Pilsudski dușmanul său de ieri (1919). În revista noastră « *Gândul liber* » (Iași, a. V, Nr. 5, din Iunie 1920), scriam atunci: « Polonii, care se băteau până mai deunăzi cu ucrainenii și cu Petliura, au pornit acum o victorioasă ofensivă contra armatelor roșii pentru a scăpa Europa de bolșevism și a asigura libertatea și independența Ucrainei ». La 7 Mai 1920, generalul Pilsudski ajunsese la Kiev fugărind bolșevicii. În telegramele cu care își anunța victoria, șeful noului stat polon îl numea pe dușmanul de ieri și aliatul său de azi « marele » hatman Petliura. Pilsudski, șeful polon și Petliura șeful ucrainian, dușmani de moarte în primăvara lui 1919 — când ucrainenii se luptau cu polonezii — erau acum, în 1920, tovarăși de arme, iar Polonia care încă nu-și avea granițele definitiv fixate în primăvara 1920, se înfățișa ca *liberatoare a Ucrainei*. A aceleiași Ucraine a cărei existență ca stat și chiar ca națiune — cum scriam atunci în amintita revistă — o contesta, considerând-o, pur și simplu, ca o scornitură a diplomației vieneze (Cf. *Gândul Liber* Nr. 5, Iunie 1920).

Acordul între Petliura și Pilsudski s'a încheiat la 23 Aprilie 1920, adică după ce Petliura fusese învins de bolșevicii ruși și alungat din Kiev. Atunci, Petliura, trecând prin România, se refugiase în Polonia unde se împacă cu fostul său dușman căruia îi ceru concursul pentru eliberarea Ucrainei de bolșevici și reintegrarea sa în *statu quo ante*. Petliura a provocat astfel un război polono-rus.

Iată cum relatează ziarul *Le Temps*, din 23 Aprilie 1920, acest acord: « *On mande de Varsovie le gouvernement polonais a définitivement conclu, le 21 avril, avec le gouvernement ukrainien, qui siège à Kamenietz-Podolsk, et qui est dirigé par l'ataman Petlioura, un accord dont les conditions fondamentales sont les suivantes:*

La frontière occidentale de l'Ukraine suivra la rivière Zbrucz, puis une ligne tracée les rivières Sthyr et Horyn, puis obliquant à l'est elle suivra, au sud du Pripiet, la limite de l'ancienne province russe de Minsk.

Le gouvernement ukrainien se désintéresse de la Galicie orientale. Il cède à la Pologne les districts de Vladimir-Volynsky, de Kovel et de Loutsk. La question de Doubno et de Rovno sera examinée plus tard.

Le gouvernement Polonais reconnaîtra prochainement, d'une manière officielle, L'Independance de l'Ukraine. Il reconnaîtra également le Gouvernement de fait que dirige l'ataman Petlioura ».

Înțelesul acestui contract bilateral dintre Pilsudski și Petliura este la îndemâna oricui.

Dar, după o victorioasă ofensivă contra bolșevicilor și ocuparea Kievului, unde Pilsudski a dat o proclamație în care a pomenit de « independența Ucrainei », de « poporul ucrainian » și de « marele hatman Petliura », polonezii au fost bătuți de bolșevicii ruși care au invadat chiar teritoriul Poloniei, până la Lemberg, în Galiția orientală. Luptele polonezilor cu bolșevicii s'au isprăvit tocmai la Varșovia, unde — cu ajutorul Francezilor — Pilsudski i-a putut înfrânge și elibera Polonia de invazia roșie. Cât despre Ucraina și independența ei, Pilsudski le-a lăsat în plata lui Dumnezeu, bucuros că a putut salva independența... Poloniei. Iar Simon Petliura, s'a refugiat și el în Polonia, apoi la Paris unde s'a stabilit după încheierea păcii generale și unde, mai târziu, la 25 Mai 1926, a fost asasinat într'o stradă din Quartier Latin, de Schwartzbart.

Astfel, cu Skoropadski și cu Petliura — primul susținut de austro-germani, secundul de poloni și francezi — s'a repetat istoria dela 1709 când Mazeppa — susținut de Suedezi — a trebuit să fugă în Moldova după înfrângerea lui Carol XII la Poltava.

Aceeași fatalitate « tradițională » care de trei veacuri planează pe Ucraina și peste poporul ucrainian atât de nenorocos până acum!

După fuga lui Petliura și părăsirea sa de aliatul Pilsudski, Rada bolșevică din Harkov a rămas stăpână pe Ucraina care a fost silită să intre *volens nolens* în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice. Iar chestiunea ucrainiană amânată... *sine die*, și scoasă de pe rol, la tribunalul Istoriei.

* * *

Au trecut două decenii de când — după efemera independență din 1918 — Ucraina a reintrat sub jugul Rusiei. În cadrul Uniunii sovietice, autonomia Ucrainei e o ficțiune. Poporul ucrainian nu se împacă de loc cu regimul comunist. Țăranul malorus e individualist din fire. Deși el nu mai este azi iobagul proprietarului

mare — care în deobște era polon sau rus — este iobagul Statului adică al « kholhozului ». O neiobăgie; poate mai grea. Dacă Rusia sovietică nu-i prigonește limba și viața spirituală, ca altădată Rusia țaristă, ucrainianul nu se simte, totuși, la el acasă. De aceea, mișcarea ucrainiană, azi mai mult ca oricând, mocnește subteran. Ea n'a încetat de a exista. Atât ucrainienii din Ucraina sovietică, cât și acei din afară n'au încetat de a nădăjdui că va veni cândva ziua cea mare a independenței reale și a separațiunii de Rusia. Mișcarea ucrainiană așteaptă numai momentul prielnic...

Poate că « momentul prielnic » e mult mai aproape decât îl bănuim. Și, poate că visul secular al poporului ucrainian e aproape de înfăptuire... În clipele când scriem aceste rânduri, Rusia sovietică se află încăerată iarăși, ca la 1914—1917, Rusia țaristă, cu *Germanismul*.

Fără să anticipăm asupra evenimentelor în curs, putem afirma că nu este exclus ca sovietismul să aibă — în urma acestei formidabile ciocniri istorice — soarta țarismului.

Să nădăjduim că, în conjunctura actuală, Ucraina va fi mai norocoasă decât în trecutele conjuncturi istorice și că independența unui popor de peste 30 milioane suflete va fi definitiv înfăptuită.

Pentru noi românii, reînvierea Ucrainei, ca Stat independent, are o covârșitoare însemnătate.

E de prisos să mai arătăm de ce.

THEODOR RĂȘCANU

NOCTURNĂ

În noaptea asta umbrele ce dorm
Au somnul greu și liniștit de plantă
Cerului vânat deci uniform
Îi simți grosimea 'n liniștea înaltă.

Pe buza ta ispita a rămas
Inchisă în sideful pal, eteric
Dacă șoptești te-aud vorbind cu glas
Crescut în rezonanță de 'ntuneric.

De te pleci, simt respirația ta
Pândind înăbușită sărutarea
Ai gust de val în neliniștea mea
Și taci adânc, cum tace numai zarea.

De-atâtea ori în sate-ai fost izvor
Imbrățișarea ta a fost deplină
În ochii tăi ghicesc pe apa lor
Luna departe, rece și străină.

IULIAN POPA

STÉPHANE MALLARMÉ

INCHINARE

Nimic, doar spuma — vers nescris —
pentru cupă și pentru vis;
precum în depărtări de cleștar
bulboane, — sirene apar.

Plutim spre larguri, prieteni.
Eu vâslesc, tu încetini.
Ne mână vântul și visul
Ne cheamă abisul.

Simt un nostalgic imbold
beție de unde în șold
să ridic cupa și să închin:

solitudine, stâncă, stea
și tot ce prilejui 'n
alba-ne grije-vântrea.

FRANÇOIS VILLON

BALADA SPÂNZURAȚILOR

PE CARE O FĂCU VILLON PENTRU EL ȘI PENTRU TOVARĂȘII
LUI, AȘTEPTÂND SĂ FIE SPÂNZURAT LAOLALTĂ CU DÂNȘII

Frați creștini, ce vă mai duceți anii,
Nu ne priviți cu inima 'mpietrită,
Căci milă de aveți de noi, sărmanii,
Domnul v'o întoarce însutită.
Uitați-vă unde ne duse năpasta
Și luați povață din icoana asta:
Carnea, pe care-atât o îmbuibarăm,
E sfârtecată, hărtănită, puhavă,
Iar noi — ciolanele — care atâta umblarăm
Praf ne vom face, pentru vina-ne gravă.
De-a noastră soartă nimeni să nu se veselească
Ci rugați-L pre Domnul să ne izbăvească.

« Fraților » de vă spuneam, să nu vă pripiți
A ne pripi cu scârbă, deși uciși am fost
De legiuire. Căci, precum bine știți,
Nu toți au mintea coaptă și fapta cu rost.
Ci mai curând lăsați-vă somnul
Și pe veghe și post
Rugați-L pre Domnul
De-al Iadului pârjol să ne ferească
Și să ne izbăvească.

Ne bătu ploaia, ne svântă vântul.
Soarele, care ne spânzură 'n cârcă.
Ne 'nnegri ca pământul.
Corbi ne-au smuls barba, ne scoaseră ochii din hârcă.
De hodină n'avem parte un minut:
Huța 'n sus, huța 'n jos, după cum bate vântul.
Mai ciuruiți ca un năpârstoc de cusut...
Ca noi nici unul să nu mai pățească
Ci rugați-L pe Domnul să ne izbăvească.

— Doamne, Christoase, cel ce stăpânești în vecie,
Ferește-ne de-a Iadului urgie.
N'am vrea s'avem cu Sarsailă-aface...
Iar voi, fraților, să ne lăsați în pace:
Nici o ocară să nu ne vestejească
Ci rugați-L pre Domnul să ne izbăvească...

PAUL VALÉRY

RODIILE

Cărnoase rodii întredeschise
sub imboldul rodniciei,
în perspectiva poeziei
păreți niște frunți grele de vise.

Soarele vă rumeni, vă coapse
în cuptoru-i smălțuit cu azur
rotunde, pline în coapse
și fără cusur.

Răspunzând unui îndemn august,
plesnirăți în felii pline de must
gata să ne ospăteze.

Această luminoasă ruptură
face sufletul să viseze
tăinuita-i arhitectură.

In românește de AUREL TITA

CREATIVITATEA EMINESCIANĂ

CREATIVITATE ȘI CREAȚIE

Multă vreme m'a urmărit gândul să dau o metodologie a criticii și istoriei literare românești. Capitolele elementare: manuscrise, ediții, bibliografie, biografie, etc., îmi apăreau ca tot atâtea spațioase chilii de sânguință așezate în jurul bisericii pe care sunt menite s'o slujească: poezia neamului.

Mesteșugul documentării este, în esență, același pretutindeni. Departe de a-l neprețui, știu cât de mult rămâne încă de făcut până să avem la îndemână toate instrumentele necesare informației. Dar în definitiv căile sunt cele elementare ale minții omenești. Ele nu aparțin cutărei sau cutărei specialități, ci fiind bun comun al practicei, le întâlnești în orice manuale de îndrumare. În Franța, sunt atâtea *méthodes*; în Italia, nu lipsesc *avviamenti*; în Germania, te întâmpină numeroase *Handbücher*, menite introducerii în felurite literaturi. Pentru a închea introducerea metodologică menită să îndestuleze preocupări didactice, ar fi suficient ca cineva să ia de bază toată această experiență și s'o exemplifice cu material românesc, așa cum, în chip excelent, a făcut Demostene Russo, de pildă, când a împământănit la noi normele filologiei clasice aplicate la critica textelor și tehnica edițiilor noastre.

În generalitatea ei, metodologia are analogii cu strategia. Aceeași pretutindeni, metodologia variază potrivit aplicării pe teren, dela situație literară la situație literară și dela problemă la problemă. Darul care preschimbă generalitatea principiului în realitate vie, devine tactică. Străbătând deosebitele aplicări tactice

pe terenul literaturii noastre, îți dai seama de o scădere: chiar atunci când criticul a avut o largă pregătire, intuiție și vedere de ansamblu, ca Maiorescu, aplicarea pe teren a rămas fragmentară pentru că exemplificarea nu putea îmbrățișa și o creațiune unitară. Numai înfrățindu-ți concepția ideologică cu o operă capitală privită sub toate aspectele ei și subordonând capitolele de documentare unei astfel de creațiuni, poți să dai amănuntului și procesului informativ toată semnificația largă a vieții literare.

Dacă la partea de îndrumare elementară prin fragmentate exemplificări pot renunța, lăsând-o să se odihnească între filele galbene ale notelor mele pentru curs sau în ungherul vre-unei aduceri aminte mărturisite sau nemărturisite, în schimb, aș fi neîmpăcat dacă nu aș smulge uitării aceste pagini închinete unei probleme pe care o văd esențială.

Este vorba de a înfățișa lupta pentru cea mai de seamă creațiune din câte s'a învrednicit până acum poezia noastră. Atât de reprezentativă, încât rămâne unul dintre simbolurile cardinale pentru stilul supraindividual către care tinde expresia românească. Grupând în jurul unei astfel de opere toate chestiunile de tehnică, ele nu mai au caracterul fragmentar și nici pe cel normativ, care supără în exemplificările curente; apar, ceea ce sunt în realitate, funcțiuni ale procesului creator.

Când Maiorescu și urmașii lui exemplificau cutare sau cutare funcțiune, exemplificările, fiind izolate și împrumutate caleidoscopic diverselor opere, rămâneau crâmpoie împrăștiate pitoresc, dar nu se întregeau organic unele printr'altele.

Paralelismul dintre viața literară și viața limbajului este și aici rodnic. După cum Wilhelm von Humboldt a făcut deosebirea dintre limbă privită ca *ergon* și limbă privită ca *energie*, tot astfel plăsmuirile literare se cuvine să fie privite și ca un lucru de sine stătător, dar și ca un proces. Decât aceasta din urmă cere mijloace de investigație care trec dincolo de obișnuitul obol didactic. Față de procesul creator, singura cale de cunoaștere adevărată ar fi a celui care, având darul de a reproduce în el procesul, ar lua pe cititor de mână și i-ar transmite direct vibrația experienței la temperatura creatorului însuși. Dar pentru că nu putem renunța la inteligibil, e necesar să recurgem la documentarea analitică,

deși prin natura ei aceasta se poate apropia greu de amintita energie în sens humboldtian. În literatură, pentru a da echivalentul acestui concept, nu găesc altă denumire mai potrivită decât cuvântul « creativitate ».

Înțeleg prin creativitate românească ansamblul acelor factori care au dus pe cei mai aleși poeți ai neamului la o expresie unică și care, într-o cât ne recunoaștem în ea, este deopotrivă cu însăși ființa noastră. Implicând limba, astfel de plăsmuiri sunt stâlpi ai caracterologiei naționale.

Creativitatea implică luptă pentru stil, deci aspirația de a dăinui. Din câte stăvilare s'au înălțat împotriva apelor morții, zăgazu cel mai trainic rămâne arta.

Pentru unii, nemurirea stă numai în « a fi », în plăsmuire. Pentru alții, nemurirea stă în « a deveni », în acel izvor din care au țâșnit marile creațiuni, și din viața purcesă din ele. De fapt, antinomia este numai aparentă. În *Arta cuvântului la Eminescu*, am privit calitățile plăsmuirilor în sine; în lucrarea de față, privesc creativitatea concentrată în jurul operei dominante a poetului. Ea își propune să prindem ceva din duhul prometean al marilor făurari...

Cultura noastră însă și, în general, cea contemporană, este deprinsă să vadă lucrările mărginite la un singur aspect. De aici, acel ritm de opoziții în care o generație zice « da », acolo unde cealaltă zice « nu ».

D'a capo al fine... Dar dacă năzuim către un stil de viață și de artă mai presus de generații, această nesfârșită serie de efemeride în *isme* trebuie să intre în amurg. Acel deprins să privească luminile prin unghiul larg de *contemplație a opozițiilor*, știe că, dintr-o anumită perspectivă, suișul spre munte și peisajul de pe culmi sunt aspecte nedespărțite, date de însăși unitatea firii.

În situația noastră de azi, unei astfel de poziții i se poate ușor arunca anatema de « eclecticism ». Dar eclectic însemnează acela care alege dintre păreri opuse fragmentul care-i convine. Caracterologic, eclecticismul este o formă a oportunistului, care vrea să se pună bine și cu unii și cu alții. Acolo însă unde este vorba de însăși unitatea vieții, care nu poate fi compartimentală procustian, căutăm mijloace științifice menite să desvăluie ceea ce este dincolo de aparentele opoziții.

Deosebindu-mă deci de cei care s'au ocupat de Eminescu, e necesar să arăt mai întâi pentru ce natura însăși a plâsmuirilor mă conduce să iau calea pe care o urmez și nu alta.

Oricine este în curent cu spiritul care a înviorat în ultimele decenii cercetările de literatură, constată prezența a două cerințe. În ordinea în care s'au afirmat, ele apar învrăjbite. Este obișnuitul sistem de luptă, între curente. În realitate însă, departe de a se exclude, cum se tot afirmă, ele apar ca două fețe ale aceleiași realități și corespund la două cerințe permanente.

De o parte, realitatea literară și conștiința științifică ne cer să privim toate elementele procesului creator: legăturile cu experiența scriitorului, influențe, izvoare, ideologie, urmărind, acolo unde este posibil, fiecare plâsmuire reprezentativă cu fazele ei de dezvoltare. De altă parte, stă icoana expresiei definitive, imperativul de a o gusta cât mai adecvat și a o pătrunde funcțional cât mai adânc prin toți factorii ei: limbă, imagini, ritm, arhitectonică, etc.

Potrivit acestui fel de a vedea, care caută să unească toată preciziunea filologică cu interpretarea vie a poeziei, o parte a aceluia studiu va urmări pătrunderea factorilor genetici, o alta va adânci problemele de formă, nu însă privită ca un nunc stans, ci sub aspectul luptei pentru expresie. Pentru că, în realitatea istorică, unele aspecte se întrepătrund, tot astfel în lucrarea aceasta se împletesc adesea în chiar cuprinsul aceluiași capitol.

Cine zice însă geneză, poate ușor aluneca într'unele exagerări, împotriva cărora, cu drept cuvânt se ridică astăzi cercetători de seamă care simt nevoia de a rupe cu spiritul mecanizant al istoriei și criticii literare. S'a pus prea mult temeii în trecut pe analogiile cu științele naturii în studiul creațiilor sufletești, fie limbă, fie istorie, fie poezie. De aici, reacțiunea din ultimele decenii. Dar îndrumările acelea se cuvine să cadă, la rândul lor, în exagerarea de a nesocoti tot ce este dezvoltare? A tăgădui dezvoltarea în viața sufletească, însemnează a tăgădui evidența. Și reacțiunea împotriva « istorismului » trebuie, dacă vrea să fie rodnică, să se fe-rească, la rândul ei de exagerări. Pentru a le înlătura, am făurit conceptul de creativitate, menit să separe natura de cuceririle culturii.

Subordonat conceptului acesta, cuvântul geneză își precizează înțelesul. Deși amintește analogii cu științele naturii, în interpretarea faptelor literare noi, nu ne vom lăsa duși de aceste analogii

și de spiritul lor mecanizat, ci vom selecționa și interpreta faptele potrivit realității vieții literare, unde sufletescul și personalitatea hotărăsc.

Dela studiul textului până la cercetarea izvoarelor și a fazelor de dezvoltare, avem fapte care cer, prin natura lor, o interpretare a procesului creator. Sunt aici aspecte și probleme, prin care cercetarea literaturilor moderne se deosebește, în chip fericit, de aceea a literaturilor vechi.

Cu privire la text, cercetătorul literaturilor vechi este nevoit să se mărginească la critică de text, reconstruind, cât mai exact, forma originală. Pentru filologul clasic, întrebarea cum a ajuns poetul la textul definitiv rămâne, din lipsă de material, nedeslegată. Altfel e în cuprinsul literaturilor moderne. Aici, bogăția neasemănat mai mare a materialului îngăduie să stabilești adesea istoria scrisului: pe lângă critică de text, ai acum geneză de text. Spiritul care conduce în Apus edițiile critice ale marilor scriitori moderni arată clar foloasele aceste îndrumări. Impresiile cu privire la intențiile artistice pot avea, în cazuri îndoelnice, cum vom vedea, studiind *Luceafărul* lui Eminescu, un însemnat mijloc de control. Poți să urmărești astfel spiritul în care s'a desăvârșit plăsmuirea motivului. Reportând la cerințele acestea edițiile lui *G. Bogdan-Duică* și *G. Ibrăileanu*, și apropiindu-le de ediții și controverse recente, vom vedea în ce măsură ne-am apropiat de idealul unei ediții menită să pue în lumină creativitatea eminesciană. Înțelegem totodată în ce spirit se cuvine să fie înfățișată o astfel de ediție concepută în spirit modern; tot ce poate să desvăluie procesul creator, cu anticipările și multiplele lui răsunete, din momentul când începe să se înfiripeze până când este deplin rotunjit, — iată ce este absolut necesar, dacă vrei să dai publicului acest instrument de lucru care este o adevărată ediție critică.

Nu este însă deajuns ca textul cutărei sau cutărei plăsmuiri să fie integrat în viața din care a purces, potrivit urmelor păstrate în manuscrise; se cere ceva mai mult: din toate plăsmuirile să-ți întruchipezi intuiția totală a factorilor creatori. Vom descifra deci aceste puteri creatoare, nu din viața înconjurării și nici din te miri ce neînsemnat amănunt biografic, ci din structura însăși a sufletului plăsmuitor, lămurit la lumina operei. Nu mai e vorba de a stabili, cum se încerca în chip naiv până nu de mult, o depen-

dență a poetului de înconjurime și nici de a explica opera în chip causal, ca în științele naturii, ci de a arăta cum, în actul de creațiune, poetul transfigurează datele împrumutate, ridicându-le la valoare de poezie, potrivit personalității.

A descifra experiența adânc umană a personalităților creatoare și a adânci operele poetice, atât în creativitate cât și în plăsmuirea menită să se vorbească totdeauna, iată calea cerută de natura materialului, pentru a lămuri istoric și estetic poezia.

Această înțelegere, ferindu-ne de exagerări curente și dându-ne un bogat material de control, e chemată să îndeusteze nu numai un firesc interes științific, dar și unul practic, de orientare în viața literară. Cel care privește poezia și în ea, dar și ca istorie, ca voință de plăsmuire a personalităților creatoare, se deprinde să deosebească mai sigur necesitatea adâncă de exprimare de simplul joc al formei, lipsit de rezim adânc în experiența care cere să fie exprimată. Și ce ar putea oare să ne izbăvească mai mult de micimea curentă, pe noi toți, public și scriitori, decât luarea aminte la luptele prin care marii creatori au cucerit bunurile supreme?

Înțeleasă nu numai ca afirmare, dar și ca dezvoltare a valorilor omenesti, istoria poate deveni și creatoare de viață; desvăluind factorii creatori în acțiune, ea pune în lumină izvoarele de viață, care ne-au dăruit un plus de înălțare, de frumos. Și dacă este dela sine înțeles și firesc să guști și să adâncești frumosul, de ce să nu urmărești și aspectul celălalt, căile străbătute până la dobândirea desăvârșirii pe care o admiri?

Astfel concepută, istoria literară duce la o mai largă orientare în viața literaturii: pe lângă valori de admirat, ea înfățișează puteri creatoare în dezvoltarea lor. În reprezentanții ei de seamă, ea devine azi tot mai mult specialitatea chemată să lămurească viața lăuntrică și totodată aspectele de plăsmuire ale poeziei neamurilor. Dacă n'ar îndeștula această îndoită cerință, ea și-ar pierde dreptul de a fi, s'ar pulveriza fie în istorie, fie în filologie, fie în critică impresionistă sau dogmatică. Un istoric ar putea să-ți dea, mai documentat și mai bine decât istoricul literar, o biografie în cadrul vremii; un filolog ar putea alcătui o ediție, un bibliograf un repertoriu, tot atât de bine ca și istoricul literar. Dacă deci istoria literaturii s'ar reduce numai la îndeștularea unora din aceste cerințe, ea și-ar pierde autonomia și dreptul la existență.

Interesante totdeauna, întrebările de metodă capătă o însemnătate deosebită, atunci când e vorba de o plăsmuire dominantă cum este *Luceafărul* lui Eminescu. A arăta cum un mare poet ajunge la capodopera lui, este a învedera căile pe care a pășit ca să-și îndeplinească destinul. Punând în lumină factorii care au chemat la viață o astfel de plăsmuire, pătrunzi ce-a fost mai adânc și mai statornic în sufletul creatorului. De aceea capodopera apare ca o cupolă centrală care imprimă caracterul ei întregii creațiuni desvăluindu-ți interesul adânc al dezvoltării poetului. Intregul drum străbătut de el se luminează și capătă înțelesul deplin din înălțimea aceasta. Iată de ce nici nu este un mijloc mai potrivit ca să pătrunzi o personalitate poetică, decât acela de a concentra o intensă lumină asupra creațiunii dominante, privită în ea și în legătură cu dezvoltarea întregii opere. Și tocmai pentru că se susține că o capodoperă nu poate fi adâncită și istoric, voi stărui să arăt cât de mult faptele ne dovedesc contrariul.

După cum atunci când a fost vorba să înfățișăm valoarea și semnificația expresiei privită în sine, ne-am oprit la această operă, tot astfel acum, când ne propunem să ilustrăm complexul creativității eminesciene.

Pentru trecut, creativitatea este conceptul-pârghie al poeziei privită ca istoric. Pentru actualitatea literară, dacă nu vrei să faci bunăoară dintr'o revistă un simplu birou de înregistrare sau din nevoile scriitorilor trambulină pentru te miri ce ambiții, se cere să critici și în numele a ceea ce trebuie să fie! Intre blidul de linte aurit de Mecena și demnitatea vieții literare firești, creativitatea eminesciană ar fi putut oare sta la îndoială?

Dacă în pură teorie poate fi vorba de un folos, l-aș formula astfel: maturitatea criticei stă în a intui din manifestările începutului sensul și direcția operei viitoare, iar din plăsmuirea definitiv adâncită și valorificată, să poți descifra și procesul creator, cu ascunzișurile, oculurile, contaminările, umbrele și luminile lui:

Vede 'n capăt începutul
Cine știe să le 'nvețe.

ACTUALIZARE

Pentru că istoria literară și, în primul rând, istoria poeziei nu se învață, ci se trăește, prima treaptă a cunoașterii istorice este actualizarea vie, în lipsa unui alt cuvânt aș zice « reviviscenta » unei plăsmuiri. Deși *Luceafărul* este cunoscut, este nevoie de reevocarea lui, pentru că toată operațiunea înțelegerii trebuie să porceadă nu dela slova moartă sau dela o palidă amintire, ci dela actualizarea vie a vibrațiunii nedespărțită de cristalizarea în formă. Procedul este în concordanță cu însăși convingerea lui Eminescu: « dela zisa întrecăt, dela repetarea imitativă a acelorași cuvinte până la reproducerea într'un alt creier a acelorași gândiri, e o mare deosebire ». Lucrul e cu atât mai necesar, cu cât, în considerațiunile următoare, la tot pasul, vom simți nevoia să avem limpede sub ochi nu numai momentele dominante și conturul persoanelor — simboluri cu sentimentalitatea intipuită în ele, dar și amănunte care, la prima vedere, pot părea întâmplătoare, pe când în realitate sunt însemnate momente expresive.

O încântătoare fiică a pământului, fata de împărat Cătălina, tot privind strălucirea înaltă și plină de taină a *Luceafărului*, simte deșteptându-se în ea năzuințe de iubire, prinde să îndrăgească pe copilul cerurilor. Și cum icoana *Luceafărului* o urmărea mereu, ea începe, în vis, să-l cheme pe pământ. Astfel, iubirea ei deșteaptă la început interesul, apoi iubirea lui. Induioșat de această chemare, ademenit, *Luceafărul* se coboară, se întrupează în mândru tânăr, pătrunde în odaia fetei (o « cămară » pentru el, copilul nemărginirii) și cere să-și părăsească lumea și să-l urmeze în împărăția sa. Dar e ceva străin în felul și graiul *Luceafărului*. În cuvintele lui, în perspectiva de a fi dusă regină în « palate de mărgean », nimic în concordanță cu pornirea spre viață ce începe să mijiească în fata de împărat. De aceea, deși îl iubește și-i simte farmecul, îi răspunde hotărât:

Străin la vorbă și la port,
Lucești fără de viață,
Căci eu sunt vie, tu ești mort
Și ochiul tău mă 'ngheață.

Se 'napoiază în ceruri Luceafărul; dar în curând fata de împărat, mânată de același dor, îl chiamă iarăși. Deși, când se întrupează a doua oară, cuvântul lui e mai cald, deși el apare acum Cătălinei nu pur ca un « înger », ca prima dată, ci pătimaș ca un « demon », totuși, cu toată patima ce de acum se afirmă puternic, el nu se poate desface de felul înalt de a fi. Firește că felul acesta trebuia să apară straniu Cătălinei; la a doua coborîre, ea simte și mai viu nepotrivirea dintre ei, dar, iubindu-l și dorindu-l aproape, îi cere să se schimbe. Când el îi desvăluie că deosebirea stă în însăși firea lui nemuritoare, tot ce poate să-i răspundă ea e să-i arate singura cale prin care ar putea dăinui apropierea lor:

Tu te coboară pe pământ,
Fii muritor ca mine.

Conflictul iscat de această nepotrivire se deslușește acum limpede și întvedem direcția desfășurării întregului. Neputându-se înălța Cătălina la felul Luceafărului, el ia o hotărîre menită să dea măsura patimei de care e stăpânit: străbate nemărginirea pentru a cere lui Dumnezeu să-i îngăduie să se lepede de propria fire. Dar când Luceafărul cere să fie izbăvit de povara nemuririi, iată că se ivește în preajma Cătălinei un voios paj isteț care-și încearcă norocul, apropiindu-se de ea. Cuvintele de iubire ale pajului sună cu totul altfel decât ale Luceafărului. La început, e un amestec de insinuantă sensualitate și voioasă, nepăsătoare șiretenie; iar mai târziu, vorbește și în Cătălin patima. Cuvintele și felul lui Cătălin deșteaptă uimire și încântare în Cătălina, care s'ar lăsa acum ușor dusă de chemarea puternică a vieții, dacă amintirea Luceafărului n'ar turbura o clipă vraja aceasta. O luptă pare că se dă în sufletul ei, între idealul primelor năzuințe și iubirea de pe pământ. Dar acum amintirea Luceafărului e mai mult o aspirație ideală, nu poate să deștepte un dor puternic, covârșitor. Cătălina își dă seama limpede de distanța dintre ea și Luceafărul care

In veci va rămânea departe...

De aceea, era firesc ca chemarea de nebiruit a vieții, care grăia acum fetei de împărat atât de dulce, de ispitor și de lămurit în vorbele lui Cătălin, să întunece dorul de Luceafăr. Și astfel,

tot mai mult prinsă în vraja noii iubiri, Cătălina era menită să devină iubita pajului Cătălin, cel « guraliv și de nimic ».

În vremea aceasta, Luceafărul străbătând nemărginirea, se înfățișează înaintea lui Dumnezeu și se roagă să fie deslegat de nemurire. Dar orice se poate schimba pe lume, însă firea cea dintru început ursită creațiunii înalte, niciodată. În versuri, în care se încheagă ceea ce, cu un cuvânt barbar, când e vorba de poezie, aș numi filosofia poetului, Demiurg arată Luceafărului imposibilitatea de a-i schimba felul, desvăluindu-i soarta tristă, lipsa de noimă a oamenilor, ființe de o clipă, mărginite și nestatornice. Ca o dovadă vie, ca un mijloc de trezire la realitate, Ziditorul îndeamnă pe Luceafăr să mai privească odată spre pământ. La cuvântul acesta, se înapoiază Luceafărul « în locul lui venit din cer ». Sub privirea lui, se desfășoară acum o scenă de iubire omenească: aceea pentru care vroia să-și sfarme nemurirea, îmbătată, furată de iubirea pajului, îl înlănțuie. De abia dacă o ultimă dată, ca un slab ecou al primelor năzuințe ideale și ca produs al veșniciei contraziceri și oscilații sădite în om, Cătălina înalță privirea spre Luceafăr: nu-l mai roagă să-i lumineze viața, ci norocul ei.

Dar acum licăritorul Domn al tărilor a înțeles deplin menirea lui creatoare. E izbăvit de vechile frământări, prin înțelegere. În răspunsul lui e ceva din mândria celui ce, redevenit stăpân pe sine, își dă seama de distanța ce-l desparte de felul și soarta celorlalți:

Trăind în cercul vostru strâmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

Acesta e cuprinsul; în acest total se încheie *Luceafărul*.

Totul în poem: deșteptarea iubirii, frământările, creșterea nemărginită a patimii, în sfârșit acel catarsis final concură să pună în lumină nepotrivirea de neînlăturat a iubirii dintre Luceafăr și Cătălina. Este deosebirea dintre o ființă cerească superior înzestrată care, în toate manifestările vieții, va păstra felul său superior de a fi menit să creeze și dintre o fiică a pământului care, instinctiv, cere iubirii altceva decât « palate de mărgean » și « cu-

nuni de stele ». In jurul acestei axe desfășurându-se totul, suntem îndreptățiți să afirmăm că: *situația față de iubirea pământescă a celui menit să privească și să trăiască viața sub aspectul veșniciei alcătuiește temelia acestei concepții*. Este conflictul dintre creativitatea înaltă și iubire.

Această descriere mă satisfăcea pe vremuri, când aveam iluzia că poți concentra, în trăsăturile unei icoane proprii, însăși esența unei creațiuni. De atunci, o îndelungată practică mi-a arătat neajunsul, ca să nu zic mizeria, celui care stă ca un mediu între poet și public.

Ce fericit este istoricul, fie al faptelor practice, fie al gândirii filosofice! Obiectul lui se mlădiează inteligibilului omenesc; acela al poeziei cere înainte de toate, o împărtășire identică trăirii avută de poet în ora fericită, când a văzut propria plăsmuire cu toată intensitatea și adâncimea. De aceea, istoriile literare, care presupun cunoscute plăsmuirile, îmi fac impresia unui repertoriu de informații care ocolesc esența; iar cele care vor să le facă cunoscute sunt, în imensa majoritate, un cimitir de rezumate.

Bune pentru un searbăd scop didactic, le scapă însuși împărtășirea din creațiune. De aceea, istoriile literare, așa zisele sinteze, sunt cele mai caduce dintre operațiuni. Ele se învechesc vertiginos, nu pentru că informația sporește mereu — faptele nu se sfârșesc niciodată — ci pentru că e deficitar mijlocul de a capta și a face pipăită partea hotărâtoare a patrimoniului literar.

Rânduite în biblioteci, bibliografii, istorii literare, creațiunile chiamă la ființa și funcțiunea lor:

— Citește; recitește-ne.

Lăsând la o parte cunoscutele cuvinte de osândire ale lui A. Densușianu și ale lui A. Grama, sincere și explicabile la amândoi acești critici, cât și unele rezerve de felul celor deprinși să numere pete în soare, există azi un acord aproape unanim între critică și publicul cetitor: *Luceafărul* este considerat ca cea mai aleasă plăsmuire, nu numai a poetului, dar a întregii noastre poezii. Și cum este firesc lucru ca istoria literaturii să crească în primul rând din nevoia de a adânci plăsmuirile dominante ale marilor poeți, se cuvine să adâncim creațiunea aceasta sub toate aspectele creativității.

EXPERIENȚĂ ȘI POEZIE

Mărturisirile unora dintre cei mai de seamă scriitori ai noștri de azi afirmă că geneza creațiunilor este adesea determinată de o experiență. Firește, cuvântul acesta nu poate avea accepțiunea curentă, bunăoară cea din expresia « om cu experiență ». Experiența fiind ceva general-omenesc, se cere să precizăm pe cea proprie poeziei și fiecărei creațiuni în parte. Incorporată în creativitate, experiența poetului este acea trăire intensă care, desvăluind o deosebită valoare a vieții, tinde către expresie.

Cercetări recente din domeniul tuturor literaturilor arată că într'adevăr, această integrare în viață este alături de experiența cărturărească dobândită din contactul cu literatura anterioară, un factor creativ. Și din cât am putut controla la scriitorii noștri, între experiența vieții și acea a lecturilor, ei văd mai clar în acea a vieții. Experiența lecturilor este transfigurată potrivit pozițiilor personale față de viață.

Pe cât de clare par vederile acestea, pe atât de grea este aplicarea pe teren. Dificultatea apare când se cere să precizezi și să interpretezi faptele de specifică experiență a unui creator. În critică, după cum metoda are atâta valoare cât cel care o mănuește, tot astfel și experiența are atâta valoare cât cel care o trăiește.

Conceptul de « experiență » prezintă primejdii și pentru scriitor și pentru critic. Nestrăjuit, devine trăirism. În fruntea capitolului anterior, am scris că literatura nu se învață, ci se trăiește. Când e vorba de cititori, firește, între unul care repetă te miri ce părere învățată și altul care își trăiește propria părere, e de preferat al doilea. Dar dacă trăirea alunecă într'un țesut de asociații personale și este lăsată în voia acestora, devine un fel de reverie asupra poeziei, care se împrăștie ca norii. Când este vorba de scriitori, de câte ori n'ai prilejul să observi cum cei minor înzestrați persistă în a scrie și a crede în steaua lor, pentrucă măsoară valoarea cu intensitatea propriului păs: am suferit sau m'am bucurat intens, deci sunt poet; cu atât mai rău pentru cine nu simte cât de mult am simțit eu... De fapt, și un vierme înțepat ar spune că e centrul Universului și că păsul lui este cel mai important lucru din Univers...

Chiar și poeții însemnați oferă adesea spectacolul trăirismului. Cunosc un poet excepțional de înzestrat pentru panflet, în sens

de românească reacțiune de « fire-ar și dar-ar » etc. În loc de panflet, recurge uneori la vers. Criticii iubitori de expresie picantă sau drastică aplaudă pagini care ne amuză, dar în care panfletul, încăerându-se cu poezia, nu pot fi încorporate în cultura românească. În numele trăirismului ele sunt efemer preamărite. Dar este o mare distanță dela trăire la poezie, o transsubstituire care singură asigură durată. Terapeutică literară a unor astfel de scriitori este să-și privească viața dela o înălțime care șterge asperitățile impulsive ale panfletului. Adesea poezia ocazională șterge asperitățile și merge spre adâncire și universalizare.

În critica literară, terapia împotriva trăirismului este mai grea. Privesc istoricul părerilor despre Eminescu nu pentru zădărnici polemici, dar pentru că tactica literară ca și cea politică te constrânge să lămurești lucrurile, ținând seamă de ceea ce ai la îndemână, nu de ceea ce ai dori să ai. Totdeauna și în toate literaturile, lămurirea chestiunilor de metodă și de interpretare s'a săvârșit prin raportarea la marii creatori și la discuțiile stârnite în jurul lor. Contrazicerea este unul din factorii animatori ai științei, când e condusă în spirit obiectiv.

Cu privire la substratul de experiență din care a purces *Luca-fărul*, relevaz mai întâi încercările de explicări cauzale după analogia cu științele naturii.

Cum era și firesc, la început a apărut treapta cea mai simplă, dar nu și cea adevărată a explicării: aluzii sau amănunte cu caracter biografic.

Iată, de pildă, părerea lui I. Gherea. Referindu-se la finalul poemei, i se pare că poate fi între Lucafăr și poet ceva comun, în sens personal. Ceva mai mult: în mândria Lucafărului, « este ceva de-al vulpii care, neputând ajunge la struguri, se mângâia cu ideea că-s acri, necopți, stricați ».

Acestea sunt la I. Gherea numai impresii, fără documentare de amănunt biografic. Dar într'o notiță din *Viața Românească*, 1924, p. 315, intitulată tocmai *Biografia*, G. Ibrăileanu, subliniind că biografia ne dă « un ajutor apreciabil în explicarea cauzală a operei », amintește un amănunt relatat de A. Vlașuță.

În cunoscutul articol *Amintiri despre Eminescu*, publicat în *File rupte*, Vlașuță, însemnând crâmpie dintr'o conversație cu Eminescu prelungită până noaptea târziu, notează și următorul

moment: « ...îmi povestește o dragoste a lui, o întâmplare curioasă, care i-a inspirat poezia *Luceafărul* și care nu se poate spune aici ».

Crezând în explicarea etiologic-biografică a operei de artă, Ibrăileanu relevază disproporția dintre cauză și efect, « dacă este adevărat că Eminescu și-a idealizat o aventură, în care el a fost Hyperion, o cucoană din București — Cătălina și un fecior de casă fercheș — Cătălin ». Completările acestea fuseseră comunicate oral de Vlahuță lui G. Ibrăileanu.

Între timp, apărând izvorul din care, după propria mărturisire, poetul și-a plăsmuit *Luceafărul*, Ibrăileanu revine în chiar același număr din *Viața Românească*, pp. 317—318, la explicația biografică cauzală în legătură cu poema: « În notița noastră de mai sus, vorbim de un incident din viața lui Eminescu care ar fi originea acestei poezii și care ne-a fost relatat de Vlahuță. Vlahuță spunea că-l cunoaște dela însuși Eminescu.

Au inventat Eminescu și Vlahuță întâmplarea cu cucoana și cu lacheul?

Greu de crezut.

Singura soluție ar putea fi aceasta: faptul relatat de Vlahuță s'a întâmplat și poetul, dând peste această poveste, a găsit în ea întâmplarea sa idealizată și a utilizat-o ».

Dar gândindu-se la însăși mărturia poetului, care vedea în povestea-izvor simbolul omului de geniu și, de altă parte, neputând renunța la explicarea cauzală prin amănuntul biografic, Ibrăileanu se întreabă dacă poetul n'a găsit în poveste « și mai mult, ceva mai apropiat, mai particularizat — aceasta este întrebarea. Noi credem că răspunsul la întrebare poate fi afirmativ. În cazul acesta, Vlahuță n'a inventat ori visat ».

Se vede limpede cum Ibrăileanu vrea să pună temei pe amănuntul biografic, ca factor generator.

Cei care vor să dea greutate unor astfel de amănunte vor regreta că nu pot ști mai mult cu privire la această anecdotă. Ei pot găsi un sprijin mai mult în următoarea notă scrisă de Eminescu pe una din filele manuscrisului 2276. Pe fila 200 a acestui manuscris, care, dela fila 203 cuprinde urma înfrigurată a muncii lui pentru desăvârșirea pasajului în care *Luceafărul* străbate nemărginirea, a scris următoarele cuvinte: « ești o mizerabilă cochetă Cleopatră. Tu m'ai ucis moralicește, mi-ai rupt șira spinării, m'ai deșelat

moralicește, încât nu mai pot avea nici o bucurie în viață. Mi-e atât de frig înăuntru inimii, sunt atât de bătrân, ai făcut să cază toată primăvara vieții mele la pământ, încât nu se alege nimic de ea. Și de ce? Ce rău ți-am făcut? ». Iată, vor zice acei care pun temei pe astfel de momente biografice, cum în chiar toiul muncii pentru desăvârșirea *Luceafărului*, amănunte biografice în sensul arătat urmăreau pe poet, dovadă că ele au fost un factor în plămuirea poemei.

Pentru cei care cugetă astfel, problema ar fi simplă: Eminescu a scris *Luceafărul*, pentru că întâmplarea aceea l-a îndemnat să scrie. Tot astfel, cei care ar fi înclinați să scoboare poezia lui Eminescu, arătând că ea vine din izvoare turburi ale vieții lui, vor regreta că n'au un argument întemeiat pe fapte mai precise, ca să-și illustreze teoriile.

Dar pierderea amănuntelor unei astfel de anecdote și chiar completa ei ignorare sunt departe de a însemna o lipsă pentru cel care vrea să stabilească nu geneza în înțelesul științelor naturale, ci efortul de creare a *Luceafărului*, izvorit dintr'un adânc și îndelungat proces sufletesc.

Dintru început, te izbește nepotrivirea dintre întâmplarea cu lacheul « care nu poate spune », și tonul înalt, simțirea adâncă și orizontul nemărginit al poemei. Dacă o astfel de anecdotă a jucat un rol, ea n'a putut însemna mai mult pentru geneza poemei noastre, decât a însemnat, în descoperirea legilor gravitației, mărul putred care se zice, l-ar fi lovit pe Newton.

Ceea ce deosebește înțelegerea procesului de creațiune, așa cum se impune azi, de felul stăpânit de metodele științelor naturale, cum se făcea până nu de mult, este că ne pătrundem de natura internă adâncă a plămuirilor poetice și știm să deosebim ceea ce este nevoie de exprimare, experiență adânc umană, de aceea ce poate fi, după împrejurări, simplă asociație de idei, întâmplare sau anecdotă.

De fapt, mărturia lui Vlahuță trebuie să fie privită nu numai cu rezerva cuvenită față de confesiuni ale poeților despre opera lor, când confesiunile sunt lipsite de frâna critică, dar și cu rezerva impusă de împrejurarea că mărturisirea citată a fost făcută în spre amurgul conștiinței poetului. Insuși Vlahuță dă, în același articol, unele amănunte cu privire la starea ciudată a lui Eminescu în

noaptea aceea, adăogând: « pentru prima oară, poetul mi-a dat de gândit ».

La aceste rezerve ale noastre, un freudian ar putea aduce obiecțiuni. Pentru el, aspectul platonice al capodoperei lui Eminescu ar fi sublimarea unor prozaice desamăgiri curente. Observația lui Gherea despre vulpe și struguri i s'ar părea plauzibilă. De altă parte, chestiunea cu lacheul ar putea și ea să-i apară freudianului ca un moment declanșant dintr'un complex gata. Orice experiență sufletească fiind punctul de intersecție a numeroase linii, povestea cu lacheul n'ar putea exclude explicațiile care vor să sondeze adânc personalitatea scriitorului și să pună accentul pe cutele ei statornice.

În sfârșit, faptul că o mărturisire ca cea către Vlăhuță a fost făcută în spre amurgul conștiinței poetului nu este pentru un freudian o piedică de a-i da valoare concludentă. Chiar în mărturisirea unui nebun, conținutul afectiv este adevărat, poate desvălui un aspect statornic.

Dar chiar obiecțiuni de felul acesta sunt o confirmare a căii pe care o urmăm. Orice amănunt biografic, chiar când e deplin stabilit, nu poate avea un interes decât încorporat în structura personalității. Fără intuiția clară a personalității, amănuntele rămân înseilări de fapte diverse, cărora le lipsește legătura spirituală. Iată de ce biografia înțeleasă ca un contur extern al faptelor n'a putut aduce până acum nici cea mai mică contribuție cu privire la creațiunea *Luceafărului*. Într'adevăr, biografia d-lui Călinescu în capitolul *Eminescu și dragostea*, capitol esențial când e vorba de un poet liric, căci reprezintă axa personalității, punând accentul pe fiziologia poetului, iar nu pe ritmul său de sentiment, și neavând o intuiție unitară a personalității, dă o imagine pe care tocmai capodopera o desminte.

Pentru lămurirea experienței din care a crescut *Luceafărul*, nu putem face nimic nici cu imaginea unui Eminescu teluric, nici cu aceea a unui platonician anahoret din constrângere.

Cu câțiva ani în urmă am căutat să discut o părere a unui critic distins, d. T. Vianu, cu privire la un aspect esențial al personalității lui Eminescu. D-sa vedea în mărturia făcută de Caragiale în *Nirvana* despre felul intim al lui Eminescu pe terenul dragostei, nu un portret real, ci unul convențional.

Am arătat că, din câți au cunoscut pe Eminescu, Caragiale este acela care a pătruns mai mult ritmul intim al prietenului său. Combătută la început între alții, și de d. V i a n u, părerea aceasta pare că și-a făcut drum.

Intr'un articol, este afirmată și de Ibrăileanu. De altă parte, chiar d. V i a n u, în studiul său asupra poeziei lui Eminescu, în capitolul «*Voluptate și durere*», în care vede o categorie tipică a simțirii poetului, ajunge, în ceea ce privește erotica lui Eminescu, la aceeași părere, pe care însă, adaug eu, dacă o admiți în erotică, trebuie s'o admiți în toate celelalte aspecte ale ființei poetului, așa cum am arătat.

Tendența către absolut a elanului vital — iată ce-l duce pe Eminescu la negațiune, ziceam eu. Ce este «farmecul dureros» atât de specific pentru Eminescu? Este, lămurește d. V i a n u, un dor metafizic. «El este aspirația de a ieși din forma mărginită și proprie. El este năzuința de a realiza scopul ultim al voluptății, posesiunea infinită și totală, dar amestecată cu durerea că această năzuință nu poate fi îndestulată niciodată. Farmecul iubirii este dureros pentru personajele lui Eminescu, pentru că ele îl resimt până la adâncimea în care se desvăluie eterna caducitate a amorului, firea lui veșnic nesățioasă... Chinul unei voințe deapururi îndreptată către tot ce este cu neputință de ajuns nu se poate liniști decât în moarte». Propozițiunea ultimă arată că de fapt, d. V i a n u este de acord cu cele arătate.

Făcând rectificările următoare, sper că voi ajunge la același rezultat și cu un alt tânăr distins, d. C ă l i n e s c u.

Repet: ceea ce interesează în primul rând în biografia unui poet liric este forma vieții lui de sentiment. Aici stă cheia întregii structuri sufletești. O eroare făcută pe terenul acesta turbură întreaga intuiție a personalității, după cum un adevăr bine stabilit domină întreaga interpretare.

Dar una este să dovedești pornirea spre absolutul erotic, așa cum am documentat-o în *Personalitatea lui Eminescu*, și alta este să subliniezi că «Eminescu era un tip sexual veneric, adică stăpânit mereu de obsesia funcțiunii erotice, căutând dragostea nu femeia, victimă mereu a improvizațiunii și a absurdului» etc. etc.

A aduna fapte ca să illustrezi părerea acesta însemnează, într'adevăr, a te mulțumi cu un contur extern, care te face să ocolești

miezul: structura internă. Tipi sexuali venerici de felul acesta mișună pe toate cărările și n'au timp pentru poezie.

Eroarea stă în separarea elementelor vieții, care, în chip firesc, se întrepătrund. Se pare că e minimă, dar de fapt modifică întregul tablou. Această pornire către exclusiv nu era o coborîre în animalitate. La elanul erotic, colabora întregul lui suflet cu toată puterea de idealizare, așa cum am arătat-o și cum se va vedea și din paginile următoare.

Făcând această rectificare — eșind din fiziologic și încadrându-l în complexul sufletesc, cu întregul ritm de sentiment — însemnează că, în partea esențială a biografiei lui Eminescu, ajungem la părerea arătată în *Personalitatea lui Eminescu*.

Se impune, nu pentru că a spus-o cineva, dar pentru că așa a fost Eminescu, în realitatea istorică. Abătându-te dela această părere, te întorci la vetustatea dublei personalități a lui Eminescu.

Ca să documenteze tabloul vieții afective a lui Eminescu, în amintitul capitol, d. Călinescu face abundente citate din opera lirică a poetului, desfăcându-le de context. Dar când observă același procedeu într'o încercare a unui psihanalist, care și el se întemeiază pe citate din opera poetului pentru ca să-i descifreze instinctele, tot d. Călinescu îi tăgăduște îndreptățirea. « Aici stă grava eroare. Psihanaliza se bizue pe cercetarea subconștientului și oricum a eului activ. Literatura este însă un produs al eului contemplativ total desprins de instincte ».

Dacă lămurirea genezei întemeiată pe mărturii ca aceea a lui Vlahuță este parcă anume făcută să învedereze exagerările la care ajungi, când ești ispitit să descifrezi procesul de creație din te miri ce mărunțisuri biografice, caracterizarea instinctelor erotice ale lui Eminescu, așa cum o face d. Călinescu, arată povârnișurile biografiei înțeleasă ca linie externă a vieții fără de intuiția personalității.

Atât de răspândită este deprinderea de a lega poezia de biografia faptelor frapante, încât însuși Maiorescu se pare că a alunecat spre o interpretare genetică în felul lui Vlahuță, deși criticul era teoreticianul convins al contemplării viziunilor platonice.

În vestita schiță dela 1889, Titu Maiorescu își exprima părerea că lumea lui Eminescu « era aproape exclusiv lumea ideilor generale

ce și le însușise și le avea pururea la îndemână ». Chiar și în viața pasională această latură era dominantă. În ființa iubită, poetul vedea o copie imperfectă a unui prototip ce nu putea fi atins. De aceea căuta el un refugiu în lumea cugetării și a poeziei.

Din acest fel de a fi, a izvorît *Luceafărul*.

Când criticul afirmă: « orice coborîre în lumea convențională era o supărare și o nepotrivire firească », releva un aspect real; tot astfel când sublinia: « seninătatea abstractă, iată nota lui esențială ».

Dar formulele acestea desvăluiesc oare adâncul firii poetului sau numai un aspect, dincolo de care rămâne să vezi ceea ce pentru poet este esențialul: frământarea care a dus la această atitudine?

Consecvent cu părerile de mai sus este T. Maiorescu în chestiunea dinamismului creator: « vom vedea în chiar pătrunderea acestei bogății intelectuale până în miezul cugetărilor poetului, puterea mișcătoare, care l-a silit să creeze pentru un asemenea cuprins ideal și forma exprimării lui ».

Dar schița aceasta a lui Maiorescu este și un răspuns la discuțiile stârnite de criticile lui C. Dobrogeanu-Gherea. Pe când acesta sublinia prea mult condițiile materiale, în sens marxist, Maiorescu privea aproape numai aspectul contemplativ al poetului. Pentru unul poetul trebuia să fie tovarășul luptelor de clasă, pentru celălalt tovarășul ideilor eterne.

Dar o mărturisire postumă a lui T. Maiorescu despre geneza *Luceafărului* vine să întregească ceea ce putea să spuie la 1889. Cunoaștem această mărturisire dintr'o destăinuire a d-lui I. A. I. Brătescu-Voinești, intitulată *Luceafărul* și publicată în volumul *Din pragul apusului*. Spre deosebire de schița dela 1889, Maiorescu dă aici mărturie despre un elan erotic stăpân pe întreaga ființă a poetului. Este zici o altă latură tot atât de veridică.

Amănuntele comunicate de d. Brătescu-Voinești nu lasă nici o urmă de îndoială asupra autenticității mărturiei maioresciene din Iunie 1892. Nuvelistul pusese criticului această întrebare: « citirea *Luceafărului* mă face să cred că Eminescu a fost îndemnat să-l scrie de o mare durere pe care trebuie s'o fi îndurat. Ce ziceți? ». Răspunsul este următorul.

În toiul pasiunii pentru *Veronica Micle*, poetul înștiințează pe Maiorescu că e hotărît s'o ia în căsătorie. Zadarnic îi arată criticul

greutatea obligațiilor familiare, care l-ar îndepărta dela menirea creațiunii poetice. Elanul pasiunii este mai puternic ca orice rațiune. Dar criticul nu se dă înapoi dela un ultim argument: îi descoperă că Veronica avusese și continuă să aibă legături cu Caragiale...

Aceasta este varianta Maiorescu cu privire la substratul de experiență a Luceafărului. Criticul înclina să vadă în întrevorbirea dintre luceafăr și Dumnezeu un ecou al propriei întrevorbiri cu poetul, când îl avertiza că își sacrifică însăși menirea de poet. Eminescu n'ar fi publicat poema în *Convorbiri* — dintr'o jenă, «căci oricât de splendidă era haina în care îmbrăcase prozaicele sale cuvinte, prin care încercam să-l conving, știa c'o să le recunosc».

Dar întreaga mărturisire trebuie să fie privită cu același spirit critic cu care a fost privită și amintita variantă a lui Vlahuță, de care ne-am ocupat, din cauză că *G. Ibrăileanu* punea temei pe ea. Firește, desvăluirea lui Maiorescu a fost mai sguuitoare decât întâmplarea cea de care Vlahuță afirma că «nu se poate spune». Aici Cătălin era un lacheu din București, dincolo seducătorul Caragiale.

* * *

Faptul relatat de Maiorescu n'ar putea fi pus la îndoială. Indirect el găsește o confirmare în chipul cum sună numele Caragiale în corespondența Veronicăi. Dar de aici până la a vedea în amintita împrejurare un *primum movens* al poemei este o mare distanță.

Mai întâi, cum vom vedea, se opune cronologizarea. Hotărîrea de a se căsători cu Veronica nu putea să aibă atâta intensitate decât după 1879, anul când ea este văduvă. De altă parte, cercetând istoria textului, vom vedea că Eminescu, încă dela 1874, versificase basmul-izvor, care conținea și o dezvoltată scenă a întrevorbirii cu Dumnezeu.

În sfârșit, cercetând tipologia folklorică a motivului și dinamica experienței se va vedea limpede ce timpurie și frecventă a fost experiența contrastului dintre înalt și teluric în iubire. Se poate zice că aceasta a fost experiența fundamentală a lui Eminescu, nu numai în iubire, ci în toate domeniile vieții. Toată structura lui sufletească îl ducea să vadă pretutindeni contrastul dintre un

elan înalt și mărginirile telurice. Nu cutare sau cutare amănunt biografic, ci totalitatea experiențelor raportată constant *la cercul vostru strămt*, iată factorul generator, privit în limitele experienței individuale.

În chip firesc, această persistentă opoziție duce la întrebarea dacă nu avem aici și un aspect sociologic.

Cu toate deosebirile de personalitate, talent și generație, contrastul dintre înalt și teluric este un motiv deosebit de frecvent în literatura noastră. Este prezent în numeroase pagini în *Țiganiada* cu lupta dintre năzuința obștească înaltă și înaltul cerc mărginit. Este caracteristic pentru Heliade Rădulescu și foarte frecvent la Grigore Alexandrescu. Apare mai des decât s'ar crede chiar la Vasile Alecsandri. Este motivul generator în *Răzvan și Vidra*, ca și în alte creațiuni ale lui Hasdeu. Cu toate aparențele contrarii, este aproape pretutindeni prezent în creațiunile lui Caragiale, care adesea înfățișează latura de comic și satiră a unei experiențe sociale asemănătoare cu a lui Eminescu. Caracteristic pentru Macedonski, îl întâlnești la Duiliu Zamfirescu, în romanele căruia elementul feminin înfățișează aspecte înalte, în concordanță cu lirica lui care, în *Fiica Haosului*, ne-a dat pendantul feminin la *Luceafărul*. Este un resort caracteristic al lui Vlahuță, care, toate proporțiile păstrate, transpune în romanul *Dan* conflictul din *Luceafărul*. Pe altă linie de preocupări, apare, în chip surprinzător, la V. Părvan.

Dintre scriitorii în viață, aleg trei prozatori profund deosebiți: Brătescu-Voinești, Galaction și Arghezi.

Întreaga creațiune a d-lui Brătescu-Voinești este răsunetul de ironie, humor, înduioșare și chiar tragic, al unei singure realități: contrastul dintre alese valori omenești și o suferință nemeritată, provenită din ceea ce este ales și nobil în sufletul celor care suferă. Deși valorile sufletești iubite de scriitor pot fi înfrante și disprețuite în viața socială, ca monete fără curs, le simți totuși ca valori vrednice de iubire.

Firește, cu alt orizont și cu altă rezonanță, același contrast este și în inima creațiunii lui Gala Galaction. Aleg un moment discursiv, tocmai pentru spontaneitatea mărturisirii drastice în chestiunea

raporturilor dintre « scriitori și societate »: « Când burghezia română va fi întrebată odată — ca Ginta Latină — ce-a făcut pe acest pământ, ea va răspunde sus și tare :

— Am urît pe artiști, în deosebi pe poeți și pe scriitori, i-am săcăit, le-am făcut zile fripte și i-am expediat sistematic la Mărcuța și la Pantelimon ! ».

De altă parte, în creațiunea acestui scriitor, în fața realităților telurice, sufletul simte puternic propria micime și golul vieții.

Dar neputând arunca asupra întregii ființări zăbranicul negațiunii eminesciene, se încheștează în sentimentul religios și găsește în întrepătrunderea cu cele veșnice o împăcare cu destinul și un legământ cu nemărginitul.

Cu toate deosebirile datorite temperamentului său scitic trecut prin școala byroniană a lui *A. Macedonski* și prin superiorități proletare, în fond, unitatea scrisului d-lui *Tudor Arghezi* izvorăște tot din același conflict: discordanța dintre o porțiune de noroi și un colț de cer.

Dintre tinerii în plină maturitate, este de subliniat că, în opera d-lui *Camil Petrescu*, atât în teatru cât și în roman, conflictul dintre valoarea superioară realizată în personalitate și înconjurimea opacă este însăși pârghia întregii creațiuni. Opoziția dintre sectarul Robespierre și Danton, care duce la distrugerea acestei firi superioare, este tipică. La fel în *Suflete tari*, la fel, pe alt registru, în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* și în *Patul lui Procust*, unde poetul de valoare este distrus de o femeie mediocră. Pretutindeni, în centrul viziunii despre lume, este o ierarhie de valori, în luptă. În cadrul romanului citadin astfel alcătuit, scriitorii mai tineri stăruie în forme felurite ale aceluiași conflict.

M'ar duce prea departe să sondez amănunțit pentru ce acest surprinzător acord între scriitori atât de deosebiți.

Firește, este aici un aspect general-omenesc, apoi unul de circulație a motivelor. Dar rare ori veți găsi cazuri ca blocul scriitorilor amintiți care sună adesea deosebit și totuși sunt înrudiți prin arătata polaritate a personalității.

De sigur, este aici ceva mai adânc decât o simplă întâmplare.

De când metoda de critică literară marxistă a căzut în desuetudine și de când se accentuează devoțiunea față de autonomizarea

estetice, se observă la noi un fel de sfială de a mai aborda aspectele sociologice ale literaturii.

Foiletoniștii noștri literari năzuiesc să scrie ca d. E. Lovinescu și gândesc ca d. Mihail Dragomirescu. Aceasta însă, tăgăduind îndreptățirea înțelegerii istorice și recomandând neconținut mărginirea la operă, era firesc să ducă mai departe și rezerva față de sociologie a maestrului său Titu Maiorescu. La alții, este rezerva îndreptățită pentru o disciplină care se înfățișează ca știință fără să fi ajuns la rezultate științifice certe valabile pentru toți. De altă parte, rătăcirile poporanismului, izvorit din tendința de a adapta marxismul la țările agrare, au făcut să dăinuiască în cercetările noastre literare rezerva nu numai față de sociologie ca doctrină tendențioasă, dar și față de problemele și gândirea sociologică obiectivă, ceea ce este cu totul altceva.

În literatură, această rezervă față de aspectele sociologice mai provine dintr'o cerință firească a studiilor noastre: în primul rând voim să cunoaștem individualitățile în ceea ce au ele unic. Pe când sociologul elimină din fapte tocmai aspectul lor individual, în studiile literare toate aspectele de comparație slujesc, pe bună dreptate, acestui țel de individualizare. Adesea avem iluzia că, individualizând un poet, el este ca o monadă absolut independentă de restul universului și de configurațiile sociale.

Adesea ne aflăm însă în fața unor aspecte ca cel relevat mai sus: o surprinzătoare asemănare între creatori atât de deosebiți. Lucrul ar fi simplu, dacă ar fi vorba de contagiunea modei.

Dar în aspectul relevat este, de bună seamă, ceva mai adânc decât gustul publicului, care ar impune scriitorului o anumită atitudine. Este în această nevoie de exprimare a creatorilor un tâlc mai adânc. Prin frecvența lui, cazul depășește domeniul literaturii individualizante și are un evident aspect social, care se cere lămurit.

Despre aspectele literare apusene am vorbit în *Destinul poetului și menirea poeziei*. Paralel cu faptele arătate acolo, s'a creat și în estetică o teorie a omului de geniu în conflict cu înconjurimea opacă.

Vederile acestea au avut un excepțional răsunset în sfera literaturilor sudesteuropene. Într'o carte bogată în sugestii, un bizantinolog german, Karl Dietrich, ocupându-se de legăturile dintre aceste literaturi, a fost izbit de larga receptivitate pentru

răzvrătutul Byron. În legătură cu aceasta, face în trecut o observare prețioasă. « Fiecare adevărată natură de poet, care a apărut în Europa răsăriteană, a fost și în parte este încă osândită la izolare; pe când în Europa de Vest poezia a crescut din cultură și poetul este oarecum corifeul ce tâlmăcea toate sentimentele care circulau în aer și cereau să fie exprimate, în răsăritul european poezia s'a dezvoltat în individ și în luptă cu încunjurimea sa, care era încă adâncită în incultură, așa încât mai întâi trebuiau să fie rupte rezistențele ».

Observarea aceasta a lui Karl Dietrich, pusă în legătură cu blocul de fapte caracteristice pe care le-am semnalat, confirmă aspectul social al acelei surprinzătoare concordanțe al unor personalități în alte privințe atât de deosebite.

În cadrul acesta, putem vorbi, pe bună dreptate, și de substratul social al faptelor care privesc dinamica experienței individuale. Ritmul statornic de sentiment al personalității e în concordanță cu un aspect caracteristic al structurii sociale. Această realitate socială a intrat ca o componentă alături de altele în dinamismul creator, contribuind să actualizeze mereu opoziția aceea dintre « cercul vostru și lumea mea ». Dar acest evident substrat social în creațiunea lui Eminescu ar putea să ducă la o falsă încheiere: subordonarea factorului estetic față de cel social. O absurditate, pentru că aceeași realitate socială a stat și stă în fața nenumăraților inși fără ca s'o vadă, necum să plăsmuiască. Am relevat deci amintitul aspect social la noi și aiurea, nu pentru a-l confunda pe Eminescu într'o masă omogenă, ci tocmai pentru a-l diferenția într'o latură esențială a creațiunii sale. Un fapt estetic nu pierde când îl integrezi în condițiile lui de viață, pierde numai atunci când prin această integrare îți scapă esența lui.

Cele arătate au nevoie să fie întregite, între altele prin raportarea la ritmul statornic de sentiment, la dinamica experienței și la concordanța dintre personalitate și ideologie.

Această din urmă latură, ne apropie de cercetarea genetică, a experienței literare propriu zise. Adâncind-o și pe aceasta, vom putea măsura distanța dela viață la creațiune.

Dar nici frumusețea izvoarelor cărturărești, nici înfrățirea lor cu experiența fundamentală, nici concordanța plăsmuirii cu întreaga ga

concepție despre lume și nici frecvența experienței sociale, nu pot lămurii izolat stăruința creatoare.

Fericita convergență a tuturor acestor factori ai creativității, liberând pe poet de orice contraziceri interne, era firesc să sporească însemnătatea intuițiunii care se cerea exprimată.

Esența poetului fiind nevoia de a plăsmui, tot sbuciumul omenesc se transfigurează, căpătând parcă un sens în finalitatea creațiunii. Aceasta este însă atât de mult dominată de cerințele ei proprii, încât parcă n'a avut niciodată legături puternice cu viața și dă tainica iluzie a unei existențe pe un plan fundamental deosebit.

Deși termenul acesta, « transsubstanțiere », aparține limbajului religios și ar ispiți pe unii să-mi atribue confuzia domeniilor sau nebulozitate mistică, îl adopt aici în terminologia literară, pentru că nu cunosc altul mai potrivit, ca să denumesc, nu o concepție metafizică, ci ceva foarte pozitiv: trecerea dela frământările vieții la o existență artistică străbătută de o spiritualitate superioară.

În teologie, este știut, transsubstanțiere înseamnă prefacerea vinului și pâinii în chiar substanța corpului și sângelui dumnezeiesc; în sensul adoptat aici, transsubstanțiere înseamnă însă selecționarea, înălțarea și organizarea experiențelor vieții (iau cuvântul acesta în sensul cel mai larg), într'o existență superioară cârmuită de legi proprii de expresivitate.

În acele rare exemplare care sunt poezii, experiențele sunt însoțite adesea de o nevoie atât de vie de exprimare, încât se pare că-și găsesc aici o finalitate. De cele mai multe ori însă, experiențele se mărginesc la un joc intern de viață pseudo-artistică. Acest joc poate să rămâie neîntocmit. Dar câte odată feluritele elemente se organizează verbal într'un chip atât de fericit, încât se înalță mai presus de fluxul și refluxul vieții artistice, cristalizându-se, potrivit unor legi proprii, pentru totdeauna.

Trecerea aceasta dela jocul formei pe marginea vieții la expresia menită să cristalizeze esențialitatea vieții este aceea ce numesc transsubstanțiere.

Știința poate și este datoare să studieze toate aceste aspecte; și voi adânci în capitolele următoare specificul artistic, finalitatea creațiunii ca scop în sine.

Dar, după cum în toate domeniile științei este un ultim substrat care scapă cercetării, tot astfel și în poezie (și aici poate mai mult ca într'alte domenii) rămâne un aspect insondabil. După cum în receptivitate, tot astfel în creativitate, simți adesea un adânc, trecând cu mult dincolo de ceea ce ar spune cutare sau cutare vers încântător și chiar întregul plâsmuirii.

Nu este un amuzament sau o simplă întâmplare, ci este ca și cum ai lua contact cu regiunile peste fire ale poeziei și prin aceasta cu însăși substanța vieții. Versurile par o destăinuire, o întrezărire a unui adânc tainic, pe care-l descoperi identic în tine, în vers și în lume. Este aici o experiență pe care zadarnic ai căuta s'o exemplifici, fie și prin aproximații, nereceptivului care nu se învrednițește de grația ei.

Prin toți factorii amintiți, dar și prin acesta, pe care zadarnic știința ar vrea să-l sondeze deplin, se săvârșește ceea ce numesc transsubstanțiere estetică, trecerea dela simpla viață artistică la o creațiune menită să transmită pururi o înaltă esență spirituală.

În sensul acesta, receptivitatea este ca o împărtășire. Iar poetul adevărat ar putea spune generațiilor:

— Acesta este sângele meu.

D. CARACOSTEA

JURNAL DE LECTOR

Kogălniceanu, literatul, I

O scrisoare din 8 Februar 1869 a lui Constantin Negri către Kogălniceanu, folosită și într'o comunicare academică și abia de curând reintegrată în finalul-lipsă, ce o desfigura, ne întâmpină cu cea mai binevenită sugestie, tocmai în clipa în care ne decidem să însăilăm două-trei șire despre Kogălniceanu, literatul.

Retras în tihna dela Târgu Ocna, bătrânul unionist își lămu-rește prietenul pentru ce nu poate ceda solicitărilor de a intra în guvern și nici cel puțin de a figura în Parlamentul, unde fusese de altminteri, fără de voia lui, ales. Scrisoarea este cu adevărat, « une charmante pièce de littérature politique », cum o definește Kogălniceanu însuși, în telegrama de răspuns (în care-i anunța că a arătat scrisoarea și Prințului Domnitor) și dacă nu cedăm ispitei de a zăbovi mai mult pe toate fețele rarului document este numai de teama că ne-am rătăci din drum. Însă finalul este pe de-a'ntregul la înălțimea acelor veterani ai integrității morale, în rândul cărora Constantin Negri a fost socotit, de obște, întâiul între egali. « Lasă că n'am nici o ambiție personală și nici mă cred neapărat; dar ț'oi mai spune încă, că mă găsesc în colțișorul unde locuiesc, mulțămît, îmi cultivez grădina și mă bucur à la lettre, de rodul oste-nelilor mele. Cetesc autorii vechi; mai scriu câte ceva din cele trecute, etc. » îi comunica într'un stil cu vădite aluzii voltairiene, pentru ca după aceea să se refere la intermitente incursiuni pe la Mirceștii prietenului comun Vasilică, cu tabieturi patriarhale, înve-selite de « melodiile unui dulap cu muzică... însă cam hodorogit ca și noi » și să termine cu această afectuoasă și ispititoare invitație: « Aș dori să mă înștiințez[i] pe când vei mai veni prin părăsita Moldova ca, dacă s'a pute, să ne întâlnim acolo la Mircești, unde adesa ne-au părut rău că niciodată n'ai venit să te lepezi de poli-tică vro 2—3 zile și să redevii voinicul literator de mai înainte între doi vechi și buni prieteni, din care unul C. Negre »¹⁾.

¹⁾ G. G. Mironescu, *O scrisoare a lui Constantin Negri*, Arhiva Românească, tomul VI. București, 1941, pp. 73—76.

Voinicul literator de mai înainte — iată o caracterizare pe care mai mult o ghicim, în care străbat duioșii și ecouri de juneță și care răspunde într-un totul imaginii pe care frumosul fost aghiotant domnesc va fi lăsat-o în toate domeniile, în care s'a aplicat, deci și în literatură. Dacă împrejurările istorice l-au silit să treacă dintr'un plan în altul al renașterii românești, până la acela de făuritor de istorie, după ce-a profesat-o la catedră și mai cu seamă în pagine de cărți, și dacă în fiecare din aceste etape ale fecunde sale existențe a manifestat același spirit, militant și perseverent, deci viteaz, a fost o vreme — și Constantin Negri era cel mai puțin indicat s'o uite — când literatura îl câștigase cu totul. Intemeietor al « Daciei literare » și doctrinar, de lapidare formulări, al duhului național, așa cum nici Asaki, nici Eliade, nici Bariț, n'au avut norocul sau cutezanța, director al Teatrului din Iași, cu Alecsandri și Negruzzi, fondator de editură, după lungi pertractări și în urma unei îndârjite lupte, așa cum apare din documente recent tipărite ¹⁾, alcătuitor de almanahuri de învățătură și petrecere, traducător, cu rost, al cărților pe care le socotea necesare sau care-i plăcuseră — iată o activitate ce ține până în pragul luptelor pentru Unire și a cărei imagină sintetică ar fi putut sugera pe aceea a voinicului literator de care-și amintește Negri. Cât despre sagacitatea spiritului său critic ar fi de ajuns să trimitem la doi din judecătorii de după dânsul, ce se întâlnesc în aceeași răspicată părere: G. Ibrăileanu și N. Iorga. Pentru autorul « Spiritului critic în cultura românească », Kogălniceanu a fost caracterul « rezumativ » al școlii critice moldovenești, ba chiar junimistul precursor, decât care « d. Maiorescu n'a spus nimic mai mult, și nici cu un gest mai frumos » ²⁾. Iar pentru N. Iorga, Kogălniceanu a fost îngerul păzitor al întâiului Alecsandri, poetul « Doinelor », pe care l-a veghiat și tipărit fie în almanahurile sale, fie în foile lui literare. Când i-a lipsit spiritul critic al aceluia, Alecsandri avea să-și falsifice muza populară, așa cum reiese dintr'o foarte atentă critică de texte, la care era supusă ediția originală și personal îngrijită a Poetului ³⁾.

Să fie cu adevărat, acesta, voinicul literator la care face aluzie Constantin Negri? N'ar fi exclus, și nici mică lauda, fără să mai spunem că mai mult de unul n'ar sta la gânduri să prețuiască

¹⁾ G. Zane, *O concurență tipografică și o polemică literară între M. Kogălniceanu și Gh. Asachi* [cu XXIII Anexe], Arhiva Românească. București, tomul VI, 1941, pp. 31—71.

²⁾ G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. III. Iași, [1925], p. 24.

³⁾ N. Iorga, *Falsificarea operelor de tineretă ale lui Alecsandri*, Floarea Darurilor, vol. II, Nr. 32, 1907 (tot acolo vol. II, Nr. 33, 1907, interesante criterii pentru editarea teatrului lui Alecsandri în articolul: *În ce formă se cunoaște teatrul lui Alecsandri?*).

latura aceasta a cumpenii mai presus de cealaltă, a literaturii de creație. Căci Mihail Kogălniceanu a fost și un foarte înzestrat literator, căruia Ursitoarele îi făcuseră parte de alese însușiri de observație, de un foarte substanțial humor, de o distilată ironie și de o « simțimintalitate » (pentru a folosi chiar termenul său în straiul lui de acum un veac) atentă și gata să se aprindă de un întâi amor sau să se înduioșeze la ireparabila pierdere a unui poet ca Alexandru Hrisoverghi. Ce credem noi despre excelența literaturii lui Mihail Kogălniceanu nu ne este de fel neplăcut a mărturisi, ce credeau cei dela începutul veacului acesta e iarăși lesne de ghicit, când în a sa Istorie a literaturii române pentru secolul al XIX-lea, Nicolae Iorga semnala romanul neterminat al lui Mihail Kogălniceanu și-i afla însușiri, cu care puțini dintre contemporani s'ar fi putut măsura. Dar ce vor fi spus înșiși contemporanii lui, iată un mister pe care l-am fi dorit desvăluit și pe care am fi încântați să-l știm rezervat viitorului. Generațiile de tineri istoriografi literari, pe care-i promovează, cu atâta sollicitudine, Universitățile noastre, vor aduce de bună seamă, într'o bună zi, și aici, lumina. Cum anul acesta se împlinește un veac de când apărea, « la cantora foii sătești » din Iași, deci în proprie editură, « Iluzii pierdute — un întâiu amor », broșura de fulgurant debut a lui Kogălniceanu, am socotit că n'ar fi lipsit de interes, și chiar de pitoresc, să aflăm ecurile acestei aparițiuni puțin obișnuite. Și întâiul nostru gând a fost să răsfoim *Albina*, *Curierul* și *Foaia pentru minte*... pe 1841, în dibuirea recensiilor sau cel puțin a ghimpilor cu abilitate tăinuți — nu era oare Kogălniceanu în polemică cu aceia dintre confrăți, ce se nimeriseră și directori de revistă? — și greșala noastră fusese că ne-a trecut prin cap să judecăm stările de acum un veac cu unitatea de măsură a hulitelor zile de azi, când cronicarul și recensentul nu biruie enorma producție, dar nu dezarmă. Cercetarea noastră n'a dat nici un rezultat, fie pentrucă era improvizată, fie pentrucă n'ar fi avut cum să dea. Când publicațiuni de importanța *Arhivei Românești* nu erau inserate, necum comentate, și cu atât mai puțin întâmpinate cu bucuria și interesul ce s'ar fi convenit unei colecții de documente istorice, ce mai era și întâia încă¹⁾, poate că ne facem iluzii când tot mai credem că s'ar afla prizărită prin vre-o coloană oarecare părerea contemporanilor despre întâiul product literar al lui Kogălniceanu.

Acest întâi product, de pronunțată nuanță satirică, e conpletat cu amuzanta istorisire a unei desiluzii de amor și el nu numai

¹⁾ N. Cartoian, *Arhiva Românească*, Arhiva Românească, tomul VI. București, 1841, p. 12: « Când eram directorul *Daciei Literare* — scrie cu amărăciune Kogălniceanu — niciodată n'am fost așa de scump pentru alții și scrieri încă mai puțin interesante decât colecția noastră s'au văzut laudate, mai mult încă decât după merit, și recomandate publicului ».

se citește cu uimită surprindere, dar se și oferă unor bogate sugestii de ordin literar. Asupra celei mai importante din aceste sugestii, am avut prilejul să ne oprim, cu mai bine de un deceniu în urmă, la apariția romanului « Bal mascat » al d-lui Ionel Teodoreanu, așa că nu vom mai reveni ¹⁾. Infățișând cazul eroului din « Bal Mascat », tânărul arivist Andi Danielescu, pentru care Iașul era când podium de ghilotină și când soclu de statuă, gândeam să subordonăm aceste contradictorii stări de spirit, pendulând între ură și idolatrie, care sunt proprii, în deosebi, exemplarelor alese ale Urbelor, în speță scriitorii, s'o subordonăm, zic, unei întregi filiații ieșeniste, ce urca până la însuși Kogălniceanu, de acum un veac, al « Iluziilor Pierdute ». Alecsandri, Costache Negruzzi și, aproape întâie violină a quartetului, Alecu Russo, toți au îmbrățișat Iașii cu patima celor mai desnădăjduiți dintre ibovnici. Așa dar, Ionel Teodoreanu din « Bal mascat », Cezar Petrescu din « La Paradis general » și alți rapsozi, mai mult sau mai puțin cunoscuți ai Iașului, își puteau revendica un nobil arbore genealogic.

Dar « Iluzii pierdute » desvăluie, ca tot de altminteri, ce a ieșit din pana de literator a lui Kogălniceanu și pe unul din cunoscătorii cei mai familiari ai literaturilor, din vremea lui. Dragostea sa pentru literatură, o putem urmări cel puțin din timpul studiilor în Franța și după aceea în Germania. Scrisorile din Lunéville către surorile sale îl arată interesându-se, paralel cu constante preocupări de istorie și instituții moldave, de poezia ce se publica în țară: « Envoyez-moi par écrit mais clairement et lisiblement, les poésies que l'on donne dans *L'abeille Moldave...* » ²⁾ și din nou, într'o scrisoare mai târzie, din 1835: « Lorsque dans la *Gazette Moldave* il y aura des poésies ou bien de l'histoire moldave, envoyez-les moi et vous m'obligerez » ³⁾. Tot atunci atrage atenția că Robinson a fost în mai multe rânduri tradus în moldovenește, așa că traducerea de care i se relatează nu este prima și că trebuie să fie datorită lui Vasile Drăghici » ⁴⁾. Cu puțin mai înainte în scrisoarea dela 16/28 Mars 1835 vestea că are mai mult de 300 de volume în 8°, însoțite de prea frumoase gravuri. « J'ai les oeuvres de Chateaubriand, de Buffon, de Voltaire, de Racine, de Corneille, la Bibliothèque des voyages en 50 volumes, les oeuvres de la Harpe et beaucoup d'autres ouvrages du jour » ⁵⁾. (Printre cărțile ce trimite surorilor figurează și « Walter Scott, les oeuvres de mme Guizot, Gil-Blas, les mille et une nuits et beaucoup d'autres

¹⁾ Perpessicius, *Ionel Teodoreanu: Bal mascat*, Mențiuni Critice, III, 1936, pp. 215—224.

²⁾ Mihail Kogălniceanu, *Scrisori 1834—1849*, ed. Petre V. Haneș. București, 1913, p. 25.

³⁾ *Ibid.*, p. 31.

⁴⁾ P. 31.

⁵⁾ P. 29.

ouvrages qui vous plairont »¹⁾). La Berlin va continua să cumpere și să citească: « Maitenant j'achète des livres allemands car il y en a aussi de fort bons, surtout Schiller et Goethe »²⁾). Scrisoarea din 25 Nov./7 Dec. 1837, către tatăl său arăta că din cei 840 taleri, ce a avut bunătatea de a-i trimete, 600 a plătit pentru cărți, cele mai multe necesare istoriei la care lucra, și pentru care trimite și liste amănunțite. Librerul Ber, Lojier și legătorii de cărți își au conturile lor³⁾). Dintr'o notă a editorului scrisorilor aflăm de lecturi din Volney și Fénelon, pe lângă cele de specialitate din Engel și Cantemir⁴⁾).

Et beaucoup d'autres ouvrages du jour, spunea în epistola dela 16/28 Mars 1835 din Lunéville și, venind după literatura clasicilor, cu solemnitate alineați, cuvintele lasă, evident, să se subînțeleagă literatura, la zi, a romanticilor, un Lamartine, un Hugo, un Balzac chiar, dacă nu cumva, mai ales: Balzac. « De-aș fi Lamartine sau Victor Hugo tot n'aș fi în stare să vă fac o descriere adevărată de acele buze » notează Kogălniceanu în schița « întâiului amor », dela 1841, după ce în portretul Nicetei izbutise să creioneze una din acele imagini idealizate, în care-i plăcea să așeze și un benghiu-două, bizare. Căci, « sprâncenele (Nicetei) erau negre și ochii albaștri », după cum în « Tainele inimii », romanul din 1850, oprit din nefericire înainte de timp, în compozitul și minuțiosul portret al soției lui Aga Tachi Mătescu, Elena era, printr'o bizară și rarisimă grație a naturii, stăpâna unui ochi albastru și a altuia negru. Chit că după trăsături de acestea, oarecum de atelier, urmează o poantă satirică, cum iarăși le obișnuia: « Două sprâncene încordate, cum ar zice un poet din școala lui Konachi, forma cel mai frumos arc a amorului ». Deziluzia « întâiului amor » o poveștește Kogălniceanu (sau cel puțin așa pretextează după cele mai bune reguli ale jocului artistic) într'o societate alcătuită « de 5 tinere dame și demoazele, de vre-o trei bărbați însurați, și de vre-o patru tineri sau holtei », societate originală și rară în « pocita Capitala noastră », de vreme ce « bărbații nu erau zulari și nu vedeau în fieștecare tânăr pre minotaurizatorul lor cum zice d-l de Balzac, adică românește, pre împodobitorul capului lor. Tinerii asemenea nu aveau pretenția, ca Don Juan, să găsească în fieștecare femeie sau fată o izbândă a duhului, etc. », iar « damele erau îmbunătățite cât se poate; însă nu erau prude, — plaga societății noastre ». Și cum cetitorul « get-beget moldovean », care nu e nici « neologist », nici « abonat la (vre-o) foaie românească » se oțerește și vrea să știe ce înseamnă *prudă*, Kogălniceanu face, cu măsu-

¹⁾ P. 35.

²⁾ P. 152.

³⁾ Pp. 131—132.

⁴⁾ P. 131 n.

rată picanterie, portretul unei atare făpturi « a căreia numai urechile, rare ori și ochii îi sunt curate » și care ajunsă acasă după o reprezentatie fără perdea, la care s'a înspăimântat peste fire, își cheamă amurezații, « să beie ceai cu dânsa și să... », iar până să vie accia, cetește: « Les amours du chevalier de Faublas » și « Les liaisons dangereuses ». Cetitorul de astăzi, care degustă ca pe un fruct rar op-*era* lui Laclos, pe care André Gide o prețuește atât de mult și despre care istoricii literari susțin, pe bună dreptate, că face tranziția între Marivaux și Stendhal va fi încântat să întâlnească sub pana de acum un veac a tânărului scriitor Kogălniceanu titlul rului op, al « legăturilor periculoase », chiar dacă în intenția scriitorului de atunci și în megieșia « amorurilor cavalerului de Faublas » precumpănește latura licențioasă. Dar astfel de rarități, oricât de aleatorii, se vor mai fi găsinđ multe în literatura, fie cunoscută, fie ignorată, a lui Kogălniceanu. Aceeași schiță a « iluziilor pierdute » sfârșește în ordinea desiluziilor literare, cu informația că dimpreună cu d. C. N. [egruzzi] — « un alt Prometeu manqué ca și mine » — (și parentezul ni se pare a fi meritând o adâncire) a pus la cale și tipărit o carte cu « 200 de rețete de feluri de bucate », ceea ce le va rezerva faima de « introducătorii artei culinare în Moldova »¹⁾. Cum predilecțiile propriu-zis culinare revin în dese rânduri (în deosebi în confruntarea bucătăriilor occidentală și orientală din romanul « Tainele inimei »), nu te-ar mira să afli în Kogălniceanu și un familiar al literaturii gastronomice. Intr'adevăr. În « Almanahul de învățătură și petrecere » pe 1842, cel dintâi de când din Prometeu, cum însuși spune, ajunsese « Călimdărar de Buda », se află 20 de « Aforisme pentru cei ce iubesc a mânca bine », fără indicații de autor sau tălmăcitor și care nu sunt altele decât « Aphorismes du professeur... » cu care Brillat-Savarin își preludează instructiva și amuzanta sa « Physiologie du Goût ». Traducerea, negreșit, aparține lui Kogălniceanu și este excelentă, cum o dovedesc cele câteva bine inspirate localizări. « Un dessert sans fromage est une belle à qui il manque un oeil » decretează aforismul XIV și Kogălniceanu: « O masă fără mezelicuri este ca o femeie căreia-i lipsește un ochi ». Dacă bucătarul se face, « fripturarul se naște » (« mais on nait rôtisseur »). Iar în aforismul XIX dacă stăpâna casei trebuie să grijească de cafea, să fie bună, stăpânul cată să aibă grijă de vutcă (« et le maître, que les liqueurs sont de premier choix »). Dar fiziologia aceasta a gustului ne introduce pe poarta cea mare a fiziologiilor balzaciene, deoarece, cum vom avea prilejul să vedem, Balzac figurează cu un mai vast capitol în literatura lui Kogălniceanu.

PERPESSICIUS

¹⁾ Cf. G. Baiculescu, *Cartea de bucate a lui M. Kogălniceanu și C. Negruzzi*, Arhiva Românească, tomul VI, 1941, pp. 431—432.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

În 1838, când Kogălniceanu se întoarce dela Berlin — pentru ca ajutat de cultura lui superioară, spiritul lui echilibrat și munca lui disciplinată, să devină în curând una dintre cele mai importante personalități, creatoare de epocă — atât în domeniul cultural cât și cel politic, în Principatele Române era totul de realizat.

Îdeile despre unitatea Neamului Românesc, despre originea lui veche, răspândite de Școala Ardeleană, și mai ales emanciparea de sub jugul fanariot prin reintroducerea domniilor pământene, reușiseră să creeze un puternic curent naționalist care milita pentru reînființarea Daciei prin unirea celor trei Principate Române (Ardealul, Țara Românească și Moldova) și introducerea liberalismului apusean în organizarea noului stat.

Programul acesta luase o mare extindere în deosebi după anul 1832, când Ion Cămpineanu reușește să-și impună teoria daco-romanismului până în cele mai îndepărtate colțuri ale românis-mului. În Transilvania, de altă parte, același curent de ridicare a tot ceea ce era românesc îl reprezenta George Barițiu prin foile lui dela Brașov. Atât Ungurii, cât și Rușii urmăreau cu mare atenție aceste mișcări. Gazeta maghiară din Cluj, « Toldalek », (Nr. 2 din 6 Ianuarie, 1843) pune pe primul plan noile agitații « pan-valahiste ». Dintre numeroasele dovezi amintim afirmația « birăului » unui sat de lângă Cluj, care a raportat proprietarului ideile « ciudate » ce circulă printre Românii din acele părți: « Dacă va trece Dieta — ziceau ei — va veni o putere mare din « acea parte de loc din câtrău suflă vântul de miazănoapte. Atunci, « slujba poporului pământean va înceta cu totul și iobagii vor fi « ca și proprietarii de pământ ». Barițiu răspunde cu hotărîre acestui articol în « Foaiă » lui: « Dacă prin pan-valahism voiești d-ta a înțelege o deșteptare a nației Românești, *preste tot*, către cunoașterea drepturilor sale omenești, patriotice și naționale, atunci Românilor nu le poate fi rușine de această nouă caracterizare; iar dacă înțelegi prin pan-valahism altceva orice, atunci pan-valahismul rămâne o fantomă reprodusă prin felinarul magic

al unor creeri exaltați » (« Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1843, p. 46).

Ideea de unire națională se impune tot mai puternic cercurilor intelectuale din cele două Principate, încât în timpul alcătuirii Regulamentului Organic, deputații din Țara Românească proiectează un memoriu asupra dorințelor naționale compus din 25 de puncte între care figurează la locul de cinste următoarele:

1. Unirea Principatelor într'un singur stat independent de Turcia.

2. Principe străin cu drept de moștenire.

3. Guvernarea să se facă după normele unei Constituții.

Nici în Moldova entuziasmul pentru unire nu e mai mic. Astfel tot cu ocazia alcătuirii Regulamentului Organic, când Iordache Catargiu cere unirea celor două Principate românești, comisiunea primește propunerea lui.

Însă Rusia nici nu vroia să audă de asemenea înnoiri și proiecte de schimbări: ignorând programul noului curent național care ajunsese foarte puternic, ea va impune atât Moldovei cât și Țării Românești acel hibrid Regulament Organic, prin care nu se satisfacea întru nimic programul de realizări al noului curent național și democratic.

Pe lângă problema unității naționale, tinerii întorși dela studiile din străinătate, sub influența ideilor revoluției franceze din 1789, își însușiseră și o serie de măsuri de ordin politic și social, cu ajutorul cărora urmăreau să ridice la nivelul civilizațiilor occidentale situația politico-socială a celor două Principate și prin aceasta să contribuie la pregătirea unirii mult dorite. Dar Rusia, dușmana cea mai mare a principiilor revoluției franceze, nu putea admite nici în ruptul capului asemenea reforme. De aceea, va interveni cu toată energia încă din 1822, când Moldovenii vor îndrăzni să facă un proiect de constituție, după influența apusului.

Amestecul Rusiei în afacerile interne ale Principatelor Române, după pacea dela București (1812), se transformase într'o agresiune asupra tuturor încercărilor de reforme și manifestări naționale. În urma convenției dela Akkerman, prin regulamentul ce-l impune Principatelor, Rusia caută să-și asigure influența sa ca putere protectoare și chiar să determine viitoarea lor organizare. Prin pacea dela Adrianopol (1829), influența Rusiei se stabilește în mod definitiv. Poarta recunoștea Regulamentul Organic ale regimului intern din cele două țări. Prin aceste măsuri, opresiunea Rusiei în Principate devenise foarte greu de suportat. Consulii dela Iași și București aveau grijă să intervină în politica internă a țărilor Românești, ori de câte ori bănuiau cea mai mică abatere dela legile Regulamentului Organic.

Organizarea socială și politică a Principatelor rămăsese însă tot cea veche, după legile medievale. Imbunătățirile aduse de Regulamentul Organic erau mai mult de formă decât de fond. La conducerea țării nu lua parte decât un număr restrâns de familii boierești, foarte exclusive, în rândurile cărora nu putea intra în nici un fel vre-un membru al claselor de jos. Toate sarcinile fiscale erau suportate de clasa țărănească. O cincime din pământul celor două Țări era exploatat de călugării greci ai mănăstirilor închinete. Armata ce se înființează avea mai mult atribuții administrative decât militare.

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că oarecari progrese se fac și după aplicarea Regulamentului Organic; în 1846 se desființează regimul vamal dintre Moldova și Țara Românească. Apoi, din punct de vedere social, Domnii Mihail Sturza și Gh. Bibescu decretează, în 1844 și 1845, desrobirea Țiganilor de pe moșiile statului și ale mănăstirilor. Se înființează mai multe școli primare, secundare și de specialitate. La Iași ia ființă Academia Mihăileană pentru studii superioare. Dar toate aceste măsuri erau departe de a mulțumi partida națională, al cărei program era unirea celor două Principate și aplicarea cât mai neîntârziată a marilor reforme apusene.

După cum vedem, atât ideea unirii cât și marile reforme sociale, politice și economice, preocupau în cel mai înalt grad pe toți tinerii din cele două Țări. Trebuia însă să vină omul faptelor, al realismului politic, care să îndeplinească toate aceste mari dorințe ce vor duce la desvoltarea vertiginoasă a Statului Român. Și unul dintre acești oameni mari a fost Mihail Kogălniceanu. El va fi acela care, prin lupta lui, va contribui în mod hotărâtor la unirea Principatelor și tot el singur va duce lupta pentru emanciparea politică și socială a statului român, reușind să realizeze cele mai mărețe reforme ale căror consecințe vor fi independența, regalitatea și întemeierea dinastiei străine. Impiedecat de supravegherea aprigă a Consulilor ruși, de a începe o acțiune politică încă dinainte de 1848, atât Kogălniceanu cât și toată generația lui va realiza o vie mișcare culturală care avea de scop pregătirea societății românești din acea vreme în vederea marilor realizări.

* * *

Activitatea culturală a lui Kogălniceanu va atinge toate domeniile culturii românești din acea vreme. Chiar în anul întoarcerii dela Berlin, va scoate revista «Alăuta Românească», care însă nu poate da urmările așteptate, fiind suprimată după cinci numere (apare între Iulie—Septembrie 1838).

Peste doi ani (1840), va scoate «Dacia Literară». Noua revistă a rămas în istoria culturii noastre, prin programul ei lite-

rar și național; din punct de vedere literar, Kogălniceanu se ridică cu toată energia împotriva imitațiilor și traducerilor din limbi străine: « Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre destul de pitorești și poetice ca să găsim și la noi subiecte de scris, fără să mai împrumutăm dela alții ». Din punct de vedere național, « Dacia Literară » urmărește crearea unei literaturi comune pentru tot neamul românesc dintre Tisa și Nistru:

« O foaie, care făcând abnegație de loc ar fi numai o foaie românească, și prin urmare s'ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei numai să fie bune »...

Urmările acestei politici de unificare culturală se pot vedea mai bine în « Propășirea » (foaie științifică și literară), pe care o scoate în 1844, și unde alături de scriitori moldoveni apar și numele scriitorilor din Țara Românească: Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu și alții. Pe lângă operele literare, dintre care unele au rămas și azi în istoria literaturii noastre, în aceste reviste întâlnim și calde pagini de patriotism. Este, cred, suficient să relevăm articolul lui Kogălniceanu despre xenomania boierilor moldoveni, în urma cărui articol a fost suprimată foaia: « De vrea doar cineva ca să-și facă cariera, de vrea se se îmbogățească, să-și lepede neamul, să-și uite limba, și să să facă armean, sârb, jidan și mai ales franțuz ».

Generația lui Kogălniceanu avea o încredere în Neamul Românesc, în calitățile lui, în destinul lui măreț, cum nu vom mai găsi nici într'o altă epocă de mișcare românească. Și de aceea a și reușit să învingă toată opoziția celor trei mari puteri vecine și să creeze o Românie așa cum au visat-o ei. Este poate generația cea mai fericită care singură și-a putut îndeplini numai prin lupta ei toate idealurile politice și culturale. Ei relevează cu mândrie și admirație toate manifestările și calitățile Neamului Românesc: portul național, obiceiurile populare, vechea artă românească, dar mai ales trecutul plin de lupte și suferințe. Nu există om cult al vremurilor noastre a cărui preocupare de căpetenie să nu fie istoria, spunea Kogălniceanu. De aceea, una din preocupările lui cele mai importante încă din frageda tinerețe era studierea trecutului Neamului Românesc.

* * *

De sigur că o mare influență asupra viitoarelor lui preocupări istorice a avut călugărul Gherman Vida, păstrătorul cronicii lui Șincai. Kogălniceanu, care încă dela vârsta dela 10 ani lua lecții împreună cu Vasile Alecsandri dela călugărul maramureșean, avusesese prilejul să cunoască toată viața de lupte și sbuciumări a întemeietorilor istoriografiei române: Petru Maior, Gheorghe Șincai și Samuil Micu-Klein. Sub influența acestui călugăr, încă

dela o vârstă foarte fragedă, Kogălniceanu cercetează cu pasiune vechile cronică și documente ale Moldovei. Aptitudinile lui istorice se manifestă și în Institutul Francez dela Mirosłava și în colegiul dela Lunéville, unde tânărul student începe adunarea materialului pentru a scrie el o istorie completă a neamului său. În vara anului 1835, după dorința Consulului rus din Iași, Kogălniceanu împreună cu cei doi fii ai lui Mihail Sturza trece la Berlin. Aici are ocazia să cunoască și să audieze pe marele istoric german Leopold Ranke și să intre în contact cu multe personalități culturale și politice din vremea renașterii poporului german, care îl vor influența toată viața. Cultura germană cu spiritul ei critic, precis și real se va resimți în toată activitatea lui de mai târziu. Această influență va da naționalismului său un realism gata de fapte spre deosebire de politica mai mult teoretică a liberalilor munteni crescuți la cultura franceză. Munca lui neîntreruptă pentru aprofundarea istoriei românești nu întârzie a-i da satisfacția cea mai deplină în 1837, când tânărul istoric are curajul să răspundă unuia dintre cei mai mari filologi ai vremii, Eichoff, care într'un studiu publicat cu un an înainte afirma că limba românească e incultă și lipsită de interes filologic. Kogălniceanu îi răspunde prin studiul «*Romänische oder Walachische Sprache und Literatur*» (*Magazin für die Literatur des Auslandes* a. 1837, Nr. 8). Departe de a fi o limbă incultă și fără importanță filologică, limba română e o limbă veche, de origine latină, puțin atinsă de influențele străine. Cultura românească este unitară, iar manifestările literare românești sunt mult mai vechi decât se crede. Pentru a dovedi aceasta, autorul descrie fiecare domeniu de manifestare, începând cu cărțile cele mai vechi (literatura bisericească) și continuând cu toate ramurile culturii românești din acea vreme (pravilele și nomocanoanele, dezvoltarea istoriografiei, evoluția poeziei, teatrul și ziaristica). În deosebi pentru poezia populară are cuvinte foarte elogioase. Importanța acestui studiu constă în altceva decât în valoarea lui științifică: el reușește să atragă atenția oamenilor de știință germani asupra neamului românesc. Și aceasta făcea — pentru acele timpuri, când vecinii ne urau, iar cei mai îndepărtați se desinteresau de noi pentru că nu ne cunoșteau — mai mult decât orice. Alexandru von Humboldt, celebrul naturalist, Wilibald Alexis, romancierul, și atâția alți oameni de cultură ajung a se interesa în deaproape de trecutul și situația prezentă a Românilor. Pentru ei, de sigur, publică Kogălniceanu încă în același an, primul volum din *Istoria Românilor*: «*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*», tome I-er, Berlin 1837. Operă de îndrăzneță sinteză care pentru dezvoltarea istoriografiei noastre e însemnată mai ales prin nouile concepții ce le aducea. Nu a putut însă apare decât primul volum care cuprindea între-

meierea Principatelor și istoria Țării Românești până la pacea dela Kuciuk-Kainargi (1792). Tipărirea celui de al doilea volum e oprită de Mihail Sturza.

Schița despre istoria, obiceiurile și limba țiganilor este însemnată mai mult din punct de vedere social, fiind un protest energic împotriva robiei care se menținea în ambele Principate.

Cu această activitate, căreia i se adaugă o serioasă cultură istorică, se întoarce Kogălniceanu din capitala Prusiei în Moldova unde, ca și în celelalte domenii, și în istorie trebuia totul luat dela început. Situația istoriografiei noastre la venirea lui în Moldova e admirabil redată în cuvântul de deschidere a cursului de Istorie Națională: « O singură istorie completă și sistematică nu avem încă despre Români; însuși șirul Domnilor nu este încă clarificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile oficiale și acturile publice, care sunt cea dintâi și cea mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ne lipsesc cu totul... ele sunt pierdute pentru totdeauna sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari sau în mănăstiri sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscovei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stockholmului ». Iar în ceea ce privește pe istoricii străini « Unguri, Poloni și Turci nu cuprind, precum se înțelege dela sine, decât fragmenturi despre istoria noastră și acestea încă întunecate prin duhul părtinirii și a urii ». Pentru îndeplinirea atâtor neajunsuri, Kogălniceanu va întreprinde o vastă activitate istorică, al cărei rezultat va fi completarea măcar în parte a numeroaselor lipsuri.

În primul rând, va înființa « Archiva Românească » (1841) pentru publicarea documentelor interne și externe. Dacă Archiva Românească, din cauza indiferenței publicului nu a putut apărea decât în două tomuri, în schimb inițiativa lui Kogălniceanu a avut un ecou fericit în Muntenia, unde Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian scot în 1845 « Magazinul istoric pentru Dacia », unde se publică și cronicile Munteniei.

În al doilea rând, va publica pentru « întâiași dată » vechile cronici moldovene, monumentală operă care, pe lângă importanța istorică neprețuită, dădea posibilitate scriitorilor să cunoască în deaproape trecutul românesc și să se inspire din el, așa cum propovăduise Kogălniceanu în « Dacia Literară ». Interesul ce-l purta publicării vechilor documente și cronici, îl arată și în 1853 când figurează în comitetul care a editat cronica lui Șincai, salvând-o prin aceasta dela o pieire sigură.

Tot în vederea dezvoltării istoriei naționale, va începe cursul de Istoria Românilor în 1843, prin care urmărea pe lângă aplicarea concepțiilor lui istorice și un « duh de unire mai de aproape între toate ramurile Neamului Românesc și un interes mai viu

pentru nație și patrie ». Pentru a dovedi străinilor importanța cronicarilor moldoveni, va publica fragmente din cronici privitoare la anumite personalități europene: « Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczyński, Démètre Cantemir et Constantin Brancoveanu, vol. I—II, Iași 1845 ».

Toată această activitate ne arată că Mihail Kogălniceanu avea o cultură sistematizată, un țel bine definit și o concepție critică asupra studiilor istorice. Reiese aceasta mai ales din importantul Cuvânt, rostit cu ocazia deschiderii cursului de Istoria Românilor la Academia Mihăileană.

Scopul principal al istoriei — după el — este aflarea adevărului: « Totdeauna mă voi sili a vă spune adevărul, caracterul principal al istoriei »; sau « istoria trebuie să fie adevărata povestire și înfățișare a neamului omenesc ».

În metoda de prezentare a istoriei Românilor introduce factori noi care completează trecutul: de unde până la el istoria descria în mod cronologic, mărginindu-se doar la istoria politică, Kogălniceanu va « descrie faptele într'un chip colectiv » și « pe lângă istoria politică a țărilor, atât cât voi fi agiutat de documenturile și tradițiile vechi, voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor, culturii, negoțului și literaturii vechilor Români... Îmi voi face o deosebită datorie să vă înfățișez acea veche întocmire guvernamentală, cea adunare de pravile fundamentale, cunoscute sub numele de obiceiul pământului, sub care patria noastră s'a păstrat mai multe veacuri tare și puternică ». Metoda aceasta o aplică și istoriei tipărite în 1837, unde pe lângă istoria politică se dădea o atenție deosebită și desvoltării vechilor instituții românești precum și artei.

Nu mai puțin importante sunt concepțiile lui asupra diferitelor probleme ale istoriei românești. Problema unității Neamului Românesc găsește în el unul dintre cei mai înflăcărați susținători: « Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională istoria Moldavei întregi înainte de sfâșierea ei, a Valachiei și a fraților din Transilvania ». Asupra unității Neamului Românesc, accentuează în toate studiile lui, mai ales în cele făcute pentru străinătate. Apare și în studiul despre limba și literatura românească și mai târziu în prefața ce o scrie la fragmentele din cronicile moldovenesti.

Istoria Românilor o împarte în trei epoci: Istoria veche « dela cele dintâi timpuri istorice ale Daciei până la întemeierea staturilor Valahiei și Moldaviei ». Istoria de mijloc începe « cu formarea Principaturilor și se sfârșește cu desăvârșita lor cădere sub Domnii Fanarioți ». Istoria nouă « începe cu veacul cel mai cumplit care

vre-odată au apăsât țările noastre ». Cea mai importantă epocă a istoriei Românilor este « Istoria de mijloc ». În această vreme, Românii au fost singuri apărători ai creștinătății « numai ei stau ca un val apărător creștinătății împotriva Musulmanilor. Cu toate aceste lupte, ei au reușit în această epocă să-și formeze o cultură și civilizație proprie, ba chiar să devină un focar de răspândire a culturii pentru întreg orientul ». Și aceste probleme le va releva în prefața fragmentelor din cronicile moldovenești, stăruind mai ales asupra rolului ce l-au avut Românii în apărarea creștinătății și asupra superiorității vechi arte românești. Față de exagerările curentului latinist, are o deosebită rezervă: « să ne ferim de această manie care trage asupra noastră răul străinilor. În poziția noastră de față cea întâi datorie, cea întâi însușire, trebuie să ne fie modestia ».

Ceea ce caracterizează activitatea lui istorică este direcția nouă bazată pe un plan științific pe care o dă studiilor lui. Pe câtă vreme în politică, va fi un creator prin numeroasele lui realizări, atât în istorie cât și în literatură Kogălniceanu este mai mult un doctrinar, un promotor de curente.

* * *

Dacă în domeniul istoriei nu a avut posibilitatea să-și realizeze programul de înfăptuiri, în schimb, pe tărâmul politic Kogălniceanu va fi cel mai mare realizator al epocii lui. Originea ideilor lui politice este tot în Germania, după cum singur o mărturisește. Romancierul Wilibald Alexis îl inițiază în marile probleme politice ce preocupau poporul german în acea vreme: unitatea națională, egalitatea socială și mai ales emanciparea și împrumutarea țăranilor prusieni. Pastorul Ionas îi pune la dispoziție actele care decretau marile înfăptuiri sociale, iar pe domeniul contelui Schwerin are posibilitatea să se convingă de rezultatul economic a-l aplicării legii de emancipare.

Sub influența acestor mari realizări, când în 1838 se întoarce în țară, idealul lui era: « De a face din țara mea o monarhie întemeiată pe baze democratice, lucrând la desființarea robiei țăganilor, la proclamarea egalității de drepturi și îndatoriri pentru toate clasele întregii națiuni române, la emanciparea clăcașilor și la deplina lor împrumutarea ». Pentru îndeplinirea acestui program, va lupta toată viața și până la urmă va avea marea satisfacție de al vedea realizat în întregime.

Activitatea lui istorică și literară, cu dedesubturi politice așa de vizibile, îl pun în conflict cu Mihail Sturza — fostul lui protector — care, fiind omul Rușilor, nu putea admite ideologia nouă a lui Kogălniceanu. Conflictul acesta ajunge atât de departe, încât fostul aghiotant domnesc este exilat la mănăstirea Râșca în urma

unui proces al mănăstirii Popăuți cu călugării greci, în care Kogălniceanu susținea interesele mănăstirii (1844). Numai cu mare greutate, tatăl său reușește să-l aducă la Iași pentru a-l trata de boala contractată în închisoarea mănăstirii. Desgustat de toate aceste persecuții, în primăvara anului 1846, pleacă în străinătate. Vizitează Parisul, unde revoluționarii munteni își făcuseră centrul de activitate; de aici trece în Spania, unde stă până în primăvara anului viitor când îl aflăm din nou în țară.

În mișcarea dela Iași din 1848 — care era îndreptată mai mult împotriva abuzurilor lui Mihail Sturza — luptă cu multă înverșunare pentru înlăturarea Domnului. Guvernul pune un premiu pe capul lui. Kogălniceanu fuge în Bucovina unde împreună cu Eudoxiu Hurmuzache și ceilalți refugiați pune la cale «Gazeta Bucovinei». Tot aici redactează și manifestul-program al tineretului revoluționar din Moldova, dând astfel o bază reală mișcării moldovene. Vom insista asupra acestui manifest («Dorințele partidei naționale din Moldova») întru cât el oglindește întregul program de realizări a viitorului om politic. Importanța acestui program e cu atât mai mare cu cât, studiindu-l mai de aproape, vedem că are o deosebire foarte semnificativă de cel al revoluționarilor munteni: și revoluționarii din Țara Românească aveau aceleași desiderate, însă pe câtă vreme ei imitau doctrina tradiționalistă franceză, Kogălniceanu stăruie tocmai asupra tradiționalismului moldovean, deci românesc: «Vroim a ne întoarce la acele instituții a căror origine este din pământul nostru, care timp de cinci veacuri le-am avut și pe cari vroim numai a le adapta după luminile și trebuințele epocii noastre».

Protectoratul rusesc este foarte energic atacat; «Turcia e cu mult mai dreaptă și mai generoasă». Regulamentul Organic «în loc de a regula după spiritul timpului vechile instituții ale Moldovei, au dărâmat și desființat toate legiurile țării, ne-au tăiat toată relația cu trecutul fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a țării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoițelor nației».

Dorințele tinerilor revoluționari erau sintetizate în cinci paragrafe dezvoltate în 36 puncte.

1. Unirea celor două Principate Române.
2. Regulamentul Organic să se înlocuiască cu o Constituție conform căreia Domnul să fie ales, iar guvernul să fie responsabil de actele sale.
3. Egalitate politică și socială: «Ca în toate staturile orientului noblețea este necunoscută; căci boeria nu însemnează decât funcție publică, la care fieștecare român poate ajunge după chiar legile de astăzi».
4. Desființarea robiei și

5. Înălțurarea boierescului « făcându-se proprietari pe toți gospodarii săteni », plătind fiecare impozit proporțional cu averea. Acest program cuprinde întreg idealul național și social al generației lui Kogălniceanu. De acum activitatea lui politică se va împărți pe două terenuri: unul de ordin național (lupta pentru unire iar mai târziu lupta pentru independența și integritatea României) și altul de ordin social (desrobirea țiganilor, suprimarea privilegiilor, secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea țăranilor).

Sub noul Domn, Grigore Ghika, Kogălniceanu se întoarce în Moldova luând parte la toate înfăptuirile de ordin cultural: « Școala de pictură, Conservatorul de Muzică din Iași, Ferma model, Universitatea, toate poartă în decretelor lor de fundație și umila mea semnătură », va spune el mai târziu cu o vădită satisfacție de învingător.

Infrângerea Rusiei în războiul Crimeii îi dă posibilitate să înceapă acțiunea pentru îndeplinirea dorinței cele mai mari din programul dela 1848: Unirea celor două Principate. În acest sens, înființează în 1855 ziarul « Steaua Dunării », care « va fi jurnalul unirei, interesul vital al patriei, singurul mod în stare de a consolida naționalitatea Românilor și de a depărta conflictele viitoare de pe țărmurile Dunărei și ale Mărei Negre », cum va preciza însuși Kogălniceanu în programul acestui ziar.

Concomitent, va începe organizarea Comitetelor Unioniste în toate orașele și satele Moldovei; în numele acestor Comitete, mai târziu va obține disolvarea Divanului Ad-hoc ales prin presiunea caimacanului Vogoride. Tot cu ajutorul acestui Comitet, Unioniștii vor reuși să obțină majoritatea în nouele alegeri.

Conform tratatului de pace dela Paris, prin care Românii trebuiau să se pronunțe singuri asupra viitoarei organizări a Principatelor, în Septembrie 1857 se deschid Divanurile Ad-hoc la Iași și București. În ședința din 7 Octombrie, Kogălniceanu este din nou acela care formulează dorințele Unioniștilor; la propunerea lui, Divanul Ad-hoc din Moldova votează următoarele patru puncte:

1. Principatele Române să se unească într'un singur stat sub numele de România.
2. Să se respecte « dritul lor de state suverane și neutre ».
3. La conducerea țării să fie un Principe străin, ales dintr'o dinastie moștenitoare europeană.
4. Guvern constituțional controlat de o « Adunare Obștească, care să fie astfel compusă, încât să cuprindă în sânul ei toate marile interese ale Nației ».

Când în 1859 prietenii lui îi vor pune candidatura la tronul Moldovei, Kogălniceanu respectându-și propunerile, cere să fie

șters de pe lista candidaților. Tot el face să se adopte votul pe față pentru alegerea noului Domn. Rezultatul e cunoscut: Alexandru Ioan Cuza este ales Domn și în Moldova și în Țara Românească. Kogălniceanu va fi acela care prin clasicul discurs va schița politica noului Domn: « Constituția din 7 August ne însemnează o epocă nouă; și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria Ta, ca Domn fii bun și blând, fi bun mai ales pentru aceia, pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi ».

Convins că unirea celor două țări nu va mai putea fi împiedecată de nici o putere străină, Kogălniceanu începe marea acțiune pentru realizarea ideilor lui sociale și pentru consolidarea noului stat. În 1859 (14 Februarie) vorbind ca reprezentant al Moldovei în Adunarea Țării Românești, nu uită să accentueze necesitatea înființării unei armate naționale: « Destul soldații noștri au servit de santinelă la ușile străinilor. Destul steagurile române s'au umilit înaintea năvălitorilor. . . În mâinile noastre stă să facem să zică posteritatea că sub pietrele sub care avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile ». Ca membru al Comisiei de Unificare dela Focșani, lupta pentru consolidarea noului stat nu încetează. Cere reorganizarea administrativă, egalitatea în fața justiției, înlăturarea pedepsei cu moartea, încetățenirea tuturor confesiunilor creștine, obligativitatea căsătoriei civile, reorganizarea legii electorale și mai ales atrage atenția asupra pericolului mănăstirilor închinete.

În 1860 ajunge prima dată la guvernarea Moldovei (5 Mai 1860—17 Ianuarie 1861). Este înfrânt și silit să se retragă în urma încercării lui de a aplica noile reforme liberale. « Noi am fost chemați a aplica cei întâi în Moldova, acele principii, principiile anului 1789! Oare majoritatea Țării era pregătită pentru a le primi? Toți le doreau și le doresc; însă lipsiți de studii pregătitoare, lipsiți de oameni speciali ceruți de noile reforme, despărțiți prin pașimile politice, mulți ar fi dorit a întârzia punerea în lucrare practică a acestor principii ». Într'adevăr, încă în această guvernare, Kogălniceanu extinde contribuția fiscală și asupra proprietarilor; aplică legea serviciului militar obligatoriu și înființează « județele satești » pentru aplicarea puterii executive. Întâmpinând dârza împotrivire a boierimei încă foarte puternică, este silit să se retragă în prima lună a anului 1861.

În urma călătoriei la Constantinopol, Cuza reușește să obțină contopirea celor două guverne din Iași și București, dând prin aceasta o formă definitivă Unirii. Noul Parlament se deschide în 24 Ianuarie 1862 la București sub numele de Adunarea României. Aici, în ședințele din 25 Mai și 1 Iunie, Kogălniceanu cere cu toată hotărîrea printr'unul din cele mai frumoase discursuri ale sale, ca

« cea dintâi condițiune a îmbunătățirii soartei țăranilor » să fie respectarea posesiunii lor pe pământul ce legile în vigoare le dau spre exploatare. Improprietărirea țăranilor era problema cea mai grea, deoarece atingea în mod direct interesele clasei marilor proprietari, cari încă dețineau conducerea statului.

Desrobirea țăganilor, pentru care pledează cu atâta căldură și în broșura dela Berlin din anul 1837, se realizează definitiv în 10 Decembrie 1855. Proiectul de lege pentru desrobirea lor, alcătuit de Mihail Kogălniceanu și Petru Mavrogheni, a fost votat în unanimitate de Adunarea Moldovei.

În ședința din 29 Octombrie 1857, în urma propunerii lui Kogălniceanu, Divanurile Ad-hoc aprobă și cea de a doua mare reformă: suprimarea privilegiilor de naștere și de castă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României.

Chestiunea împroprietării țăranilor devenise foarte acută mai ales în urma asasinării lui Barbu Catargiu. În Noembrie 1863, Kogălniceanu e chemat în fruntea guvernului Principatelor Unite pentru potolirea spiritelor ațâțate. Până în luna Martie a anului 1864, Adunarea îi acordă toată încrederea. Primul Ministru reușește să treacă două legi de o mare importanță: prima este aceea a secularizării averilor mănăstirești, prin care o cincime din pământul țării intră în posesiunea Statului; a doua, este legea învățământului prin care se înființează Universitatea din București și se introduce obligativitatea învățământului primar. Prin înființarea celor două Universități, la Iași și București, Kogălniceanu reușește să pună baze serioase viitoarei culturi naționale. Când însă, se ajunge la discuția împroprietării țăranilor, Adunarea, cunoscând programul radical al lui Kogălniceanu în această privință, se pregătește a-i retrage încrederea. Atunci el, prin lovitura de stat din 2 Mai 1864, dizolvă Adunarea. Noua Constituție, votată prin plebiscit popular, introduce sufragiul universal și Senatul. Până la convocarea noii Adunări, decretele ce se vor da de Domn, vor avea putere de legi. În baza acestei clauze la 14 August 1864, Cuza decretează împroprietărirea clăcașilor de pe pământurile pe care legea li-l dădea în exploatare.

Tot guvernul lui Kogălniceanu desăvârșește aceste mari reforme prin Codul Civil și Procedura Civilă (1864) și Codul Penal și Procedura Criminală (1864—65).

După 12 ani numai, Kogălniceanu are marea satisfacție să-și vadă îndeplinite în cea mai mare parte, dorințele din programul dela 1848. Unirea definitivă, desrobirea țăganilor, ștergerea privilegiilor, secularizarea averilor mănăstirești și mai ales împroprietărirea țăranilor — reforme care schimbaseră complet înfățișarea noului stat — erau în mare parte realizările lui. Mai erau două dorințe de îndeplinit pentru ca generația lui să moară liniștită: înte-

meierea Dinastiei, prin aducerea pe tron a unui principe din familie domnitoare străină, și independența completă de sub suzeranitatea turcească, independență pe care o ceruse Kogălniceanu încă din 1857 în Divanul Ad-hoc din Moldova.

Prima dorință se îndeplinește în 1866, prin alegerea Principe-lui Carol I ca Domn al Principatelor Unite. La al doilea mare act, acela al Independenței, Kogălniceanu își are rolul său de căpetenie. Lăsând la o parte orice prejudecăți personale, el se alătură celui alt mare realizator, Ion Brătianu, pentru ca împreună să îndeplinească ultimul și cel mai însemnat act din istoria Neamului Românesc. Kogălniceanu conduce cu realismul care îl caracteriza ministerul de externe, pentru a pregăti marile puteri europene la recunoașterea cauzei noastre. Atitudinea meschină a Rusiei — ca răsplată la serviciile aduse de Români — este destul de cunoscută: prin tratatul dela San Stefano (Martie 1878) încheie pace cu Turcia fără consimțământul României. Intre altele, Turcia îi cedează sudul Basarabiei, care aparținea României în urma congresului dela Paris. În congresul dela Berlin (Iulie 1878), ce trebuia să revizuiască tratatul dela San Stefano, Kogălniceanu apără în modul cel mai frumos și convingător drepturile neamului său. Dar cauza Basarabiei era pierdută dinainte, așa încât memoriul ce l-a depus, cât și discursul lui, nu au mai putut schimba hotărîrea membrilor congresului. Totuși Kogălniceanu preferă să demisioneze decât să iscălească o cedare de teritoriu românesc. Este numit ministru plenipotențiar la Paris (1880), iar în 20 Iunie 1891 trece la cele veșnice.

Astăzi, când patimile au trecut, când istoria acelor vremuri se poate scrie imparțial, figura lui Mihail Kogălniceanu ne apare în toată măreția realizărilor lui. Dela Unire și până la cucerirea independenței nu se poate vorbi de vre-un act mai important din Istoria Românilor fără a nu ne izbi de puternica lui personalitate. Marile reforme sociale, marile acte de cultură, toate așezămintele de căpetenie ale Statului Român de mai târziu, sunt operele lui. În aceasta constă superioritatea unui om de stat: nu în a emite teorii, ci în realizări, în înfăptuiri. Teoriile existau, Kogălniceanu a fost însă acela care prin realismul lui a știut să le aplice contribuind la civilizarea și prosperitatea Statului Românesc din epoca Unirii. Alături de Cuza, el este cea mai puternică personalitate a generației dela 1848. El face parte dintre aceia care, prin voință și dragoste de neam puțin întâlnite, au reușit să învingă obstacolul celor trei mari puteri, Rusia, Turcia și Austria, și să creeze o Românie așa cum a visat-o în tinerețe.

De aceea, Kogălniceanu ne apare ca un învingător.

IOAN DIMITRIE SUCIU

SCRIITORUL

Kogălniceanu și-a mărturisit odată public, în chip destul de străveziu, năzuințele literare ale juneții.

«...când veneam dela Universitate, capul îmi era plin de planuri unele mai bune de cât altele; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii. În nebuna mea presumpție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunce, mă socoteam c'oi ajunge odată a fi un Prometeu ».

Nutrind așa dar numeroase proiecte literare, studentul berlinez se arăta și în această direcție atins de duhul vremii, al romantismului care imprima scriitorilor un iluminism reformator, de altfel compatibil cu exaltarea individualistă, demonică. Din acest citat se învederează însă o concepție literară practică, necomplăcită cu un ideal de frumos. Până și în ambițiile sale, literatul prefigurează pe omul politic, prin formularea limpede a țelurilor patriotice.

Cu umorul său cuceritor, mărturisitorul trece îndată la falimentul iluziilor sale literare.

« Dar aceste planuri le făceam la 1 Mart 1838, și la 1 Mart 1841, ele toate se încheia în publicarea unui Călimdar mare de părete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar-teasc de fer. Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din Prometeu m'am prefăcut în Matieu Landsberg, sau cum am zice în Călimdărar de Buda. Atâta vă voi mai zice că acum de curând am mai publicat, — împreună cu d. C. N., un alt Prometeu *manqué* ca și mine, — o carte care răsturnând toate puterile așezate, călcând în picioare toate pravilele permise de adunare și de obiceiul pământului, are să facă o revoluție strașnică în toată Moldova, — întru chipul de a face friganele și găluște; vreau să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de bucate ¹⁾, care are să ne facă cea mai mare reputație —

¹⁾ Această carte este tipărită cu cheltueala unei Societăți de iubitori a înaintării și strălucirii neamului românesc (n. a.).

între bucătărițe, și viitorimea recunoscătoare ne va da negreșit frumosul nume de: întroducătorii artei culinare în Moldova. Suntem mulțămiți și cu atâta. Acum pregătesc o tratație asupra filosofiei broaștelor Bahluului. După aceste puteți vedea că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să viețuim ».

Rândurile de mai sus au însemnătatea că trec dela transparență la precizări, așa încât nu mai poate fi pusă la îndoială valoarea confesională a citatului anterior. Intr'adevăr, Kogălniceanu a publicat Calendare, cu titlul Almanah « de învățătură și petrecere »; prin asemenea lucrări, în care strecura bucăți de lectură cu tâlc, înțelegea să răspândească gustul cetitului, stârnind interesul în direcțiuni diferite: istorie, economie și literatură. Numai că aceste calendare apar după 1841, adică după « Iluzii pierdute », de unde am dat extrasele. N'ar fi exclus să fi tipărit, în definitiv, și calendare de perete, înainte de a lua inițiativa publicării almanahurilor.oricum, cea de a doua lucrare e strict autentică: « 200 rețete cercate de bucate », Iași, 1841, în colaborare cu prietenul său, Costache Negruzzi. A fost o carte de succes, obținând cetoare pentru trei ediții, în cinci ani. Sub voioșia tonului glumeț, se ascunde însă decepția amară. La ce era redusă activitatea unui Kogălniceanu, prin asprimea cenzurii! Cu un an înainte, i se suprimase *Dacia literară*, după un semestru de strălucită manifestare doctrinară și literară. Despre aceasta, scriitorul iluziilor pierdute, nu suflă nici un cuvânt. Era însă un titlu suficient de glorie, pe tărâmul culturii naționale. *Dacia literară* propunea o directivă și crea o tradiție, dela care se autorizează și astăzi, exponenții literaturii autohtone. De bună seamă compunerea cărții de bucate corespunde unei pauze, în care nu îi mai era îngăduită autorului subminarea ordinii constituite, prin unele din articolele publicate în *Dacia literară*, ca fragmentul privitor la călătoria principelui Anatol de Demidoff în Moldova. Tot unui moment de vacanță îi datorăm acest început de activitate literară, care este povestirea « Iluzii pierdute ». E o bucată nepretențioasă în sine, dar caracteristică, pentru că cuprinde, alături de notele biografice, cu atmosfera de « pansion », din « Un întâiu amor », — partea doua a povestirii, — semnalmentele personalității întregi a lui Kogălniceanu. Ediția antologică de « Scrieri și Discursuri », îngrijită de d. prof. N. Cartoian, conține în sectorul literar, numai trei « Schițe de moravuri »: *Scene pitorești din obiceiurile poporului, Ncu chip de a face curte, — Fisiologia provincialului în Iași și D. A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia* (toate din *Dacia literară*, 1840). *Iluzii pierdute* au fost lăsate de o parte, deși retipărirea ar fi fost bine venită, după treizeci de ani dela epuizarea ediției moderne (în Biblioteca Socec, 1908). Opera literară a lui Kogăln-

niceanu se completează cu fragmentul unei alte povestiri, *Tainele inimii*, publicată fără semnătură în foiletonul publicației *Gazeta de Moldavia* (1850); autorul a fost identificat de N. Iorga, în monografia, consacrată marelui orator; de curând descoperind manuscrisul, d. N. Cartoian a făcut o expunere asupra bucății, în cadrul conferinței sale, cu prilejul comemorării dela Academia Română; d-sa va da și o ediție critică a povestirii, asupra atribuirii căreia nu mai poate stăruia astăzi nici o îndoială. În sfârșit, printre scrierile literare, cu caracter politic, ale lui Kogălniceanu, mai poate figura un pamflet; este *Noul Acatist al Marelui Voevod Mihail Sturza*, apărut la Cernăuți, în 1848, fără nume de autor și retipărit în 1894, de Vasile M. Kogălniceanu; atribuirea nu e certă, dar poartă girul fiului, care nu l-ar fi putut da cu ușurință; cine altul, din familie, era mai în măsură să cunoască totalitatea bibliografiei, pe care o găsim reconstituită într'o foaie volantă, introdusă chiar între filele acatistului? E drept însă că din acest repertoriu lipsește o piesă foarte însemnată, anume chiar *Tainele inimii*, descoperită de N. Iorga.

În cercetarea activității scriitoricești a lui Kogălniceanu, prea puțin cunoscută, vom face apel la textele literare, lăsate uitării; nu vom mai privi acțiunea sa teoretică asupra literaturii (prin programul *Daciei literare* și al altor publicații îngrijite de scriitorul doctrinar), deoarece această latură e bine cunoscută.

Formația beletristică a lui Kogălniceanu este romanțioasă și romantică; în acești termeni aparent tautologici, se reflectă de fapt două elemente convergente, dar nu și identice: literatura neromantică, dar cu caracter romanțios și numai apoi ambianța romantică, a celui de al patrulea deceniu al veacului trecut, când s'a desăvârșit instrucția și s'au ivit ambițiile tânărului scriitor.

În pensionatul Lincourt, din Iași, frecventat între 1831 și 1834, cartea de căpătâi a fost *Les Aventures de Télémaque*. Idilicul roman al lui Fénelon, studiat după metoda lui Jacotot, care comporta analiza ulterioară memorării, exercita o puternică impresie asupra colegienilor, care se transpuneau ușor în situațiile romanțioase.

După autorul lui Telemah, zeul fragedului adolescent a fost Florian, care se oglindește într'o minunată caracterizare din « Iluzii pierdute și Un întâiu amor ».

« Păstorii lui îmbrăcați în straie de mătășă, cu peruci de pudră purtând iarna și vara cununi de *rosae centifolia*, vorbind într'o limbă mai corectă decât a filologilor noștri, păstorilele lui cu rochie de rază și de blondă, cu ciuboșele de prună, cu noduri de cordele cumpărate dela Miculi de pe atunci, povățuind niște miei cu o

lână mai delicată decât mătasa, carii mânca numai livand, rosmarin, și se adăpa numai cu apă de roze și de *mille fleurs*, îmi părea oamenii cei mai fericiți din lume ».

Notația e lucidă, în 1841, dar menționează mai departe, vraja deplină din anii adolescenței, când copilul, trezit la primele simțiri ale vârstei, se transpunea în personajele artificioase ale « *bergeries* »-elor.

« Dacă n'aș fi fost amorezul Nicetei, aș fi dat tot în lume ca să fiu Nemorin, amorezul Estelii ».

O altă notă biografică nu poate fi trecută cu vederea: « Atăta iubeam pe Florian, acest adevărat poet a naturii, încât la un sfântul Vasilie când tată-meu mă întrebă ce daruri vroiam să-mi cumpere, îi răspunsei cu un aer pedant ca când aș fi fost docent în vr'o universitate, *les Oeuvres complètes de M. de Florian, mon père!* ».

Oricât de lucidă ar fi caracterizarea, faptul că scriitorul desprins de idolul său vede totuși într'însul un *adevărat poet al naturii* este semnificativ prin stăruința prejudecății.

Lamartine și Victor Hugo, citați ca modele neatînse pentru descrierea farmecelor femeiești, au fost de sigur autori cunoscuți mai târziu, la Lunéville sau Berlin, unde n'au încetat studiile și lecturile în limba franceză.

Dintre romancierii romanțioși sunt pomeniți Paul de Kock și Richard, lecturile favorite ale tinerilor ieșeni, « unde mai totdeauna amorul se înfățișează biruitor, unde obicinuit femeea este zugrăvită slabă și subjugată » și « fieștecare june când intră în lume, socoate că are numai a dori, spre a-și vedea împlinite toate dorințele, că are numai să se arate pentru ca o femeie să-și uite cinste, bărbatul și copiii și să i se arunce în brațe ».

Cu o altă considerație e însă numit în mai multe rânduri Balzac, cu a sa *Physiologie du mariage*, « carte ce este de prisos să recomând fieștecărui însurat și fieștecărui tânăr ce vrea să intre în breasla predestinaților ». Marele contemporan e citat ca o autoritate în materie de dragoste; în cercul monden, ieșan, prezentat de Kogălniceanu, « bărbații nu era zulari și nu vedea în fieștecare tânăr pe minotaurisatorul lor, cum zice D. de Balzac, adică românește pe împodobitorul capului lor ».

Portretizând-o pe ieșanca de lume, mironosită, pruda, după *la prude*, autorul « *Iluziilor pierdute* » o arată fățiș scandalizată de câte un spectacol teatral ca *Passé-minuit*, dar cetitoare în ascuns a unor cărți mult mai libertine, ca *Les amours du chevalier de Faublas* și *Les liaisons dangereuses*.

Numai un scriitor ca M. Kogălniceanu, format la școala romanțioasă, putea nutri ambiția unei literaturi, menită să măgulească în deosebi publicul feminin. De aici elogiile pe care le îndreaptă femeii, pentru talentul însuflețirii conversației și înăl-

țării închipuirii. După ce istovește, mai în serios, mai în glumă, comparațiile iscate de lipsa femeilor într'o societate, reia, de astă dată fără intenții umoristice: « O adunare cu femei te face de-ți uși grijile vieții, chinurile ambiției, lipsa bogăției, nemulțumirile politice. Fruntea ți se descrețește, te uși, te socoti în vârstă de optsprezece ani, fără supărări, fără necazuri, slobod și fericit. *Femeile sunt poezia vieții noastre...* ».

Vom vedea mai departe țintele scriitorului satiric. Deocamdată, în cadrul aceleiași preocupări, e de relevat că autorul îmbrățișează cu însuflețire cauza fetelor tinere, măritate de părinți fără consultarea lor, numai în vederea unor scopuri egoiste. E în Kogălniceanu un feminist, care a citit poate romanele d-nei George Sand, deoarece aici nu-l mai urmează pe Balzac, reprezentant al tradiționalismului și al autorității părintești, cu privire la căsătorie. El combate punctul de vedere conservator, care reduce pe femei la rolul casnic (« de a iubi și a face bucate »); profesia lui de credință: « o socot de o misie mai nobilă în societatea europeană », preconizează nemărturisit instrucția femeii, de vreme ce îi acordă dreptul să compună literatură. Ba mai mult încă, într'o vreme când nu i se secase cerneala cu care înnegrise pe înstrăinații din clasele superioare, aduce elogiul femeilor din cercul ieșean al « Iluziilor pierdute », pentru că citesc literatură națională și chiar compun în românește. Afirmația, dacă nu acopere o realitate, desvâlue măcar intenția de a stârni fenomenul românizării, printre ieșencele cultivate. Ce ecou puteau produce asemenea măguliri, dacă erau gratuite ?

Debitor frumuseții feminine, după proprii mărturisiri galante, Kogălniceanu vizează și către portretul fizic al farmecelor respectivelor. Zugrăvirea Nicetei, din « Întâiul amor », e plină de naivitate; dar autorul are circumstanța ușurătoare, a tinereții. De aceea ne vom raporta la portretizarea Elenei, eroina ultimului fragment foiletistic, din *Tainele iubirii*. Aici, scriitorul matur închipuește simetric, două ființe sufletește opuse: o cochetă primejdioasă, Laura, și Elena, o făptură îngerească. Aceasta înfățișează « tipul cel mai ideal al frumuseții », cu forme « care aduna toate condițiile estetice și ale voluptății ». Conștient de limitele sale, portretistul alternează descrierea serioasă cu epitetele de clișeu, atribuite unui poet « din școala lui Conachi », cum ar fi, de pildă, pentru sprâncenele încordate, « cel mai frumos arc al amorului », pentru buze, « două foi de roze » și pentru umblet, « un mers de zeită plimbându-se pe nouri ». E, în aceste zeflemeli, și o autoironie retrospectivă, deoarece gura Nicetei nu fusese altfel descrisă cu nouă ani înainte: « Ce era însă în ea mai fermecător decât toate, era buzele ei, mai frumoase decât două *frunze de roze* ». Oricum, scăzând din portretul Elenei, notele ironice, cele serioase nu sunt

mai puțin convenționale. Autorul simțea mai puternic decât știa să exprime, farmecele femeiești.

Lipsindu-ne tocmai miezul povestirii, din *Tainele inimii*, nu putem ști cum s'ar fi desfășurat povestea de dragoste, ca să-i examinăm romantismul probabil. În *Intâiul amor*, iubirea dintre adolescentul alter-ego al autorului și Niceta păstrează nota platonicească a vârștii, în cadrul unor plimbări « romantice », în marele parc al « pensionului »; eroii fragezi contemplă de zeci de ori asfințitul soarelui și răsăritul lunii, « care ca o mare portocală de foc se înălța rapide pe bolta cerească ». Revenind însă la povestirea din 1850, nu e greu de bănuțit că dubletul simetric Elena-Laura ar fi solicitat un alt dublet masculin, tot atât de simetric: colonelul Leșescu, un berbant aproape veștejit de excese, și vărul său, Stihescu, « dvoreanin din Basarabia », moldovean plin de bun simț și de istețime, raisonneur-ul bucății. Elena și Laura, ele însele verișoare, erau poate chemate să oscileze între cei doi veri, una, cea cochetă, rezervată, ca o pedeapsă, desfrânatului colonel, cealaltă, îngerească având până la urmă a-l ferici pe vrednicul om de țară, dvoreaninul. Acestea nu-s însă decât simple conjecturi, rezolvabile doar dacă, printre hârțuile descoperite de d. N. Carțoian, se găsește și schema lucrării neterminată.

Pe cât datează nota romanțioasă din *Iluzii pierdute* — *Intâiul amor* și chiar din *Tainele iubirii*, pe atât de proaspete se vădesc cele două povestiri când e vorba de evocarea Iașilor de altădată.

La drept vorbind, în *Iluzii pierdute*, salonul lăudat de scriitorul prea complezent cu femeile nu servește de document veridic.

Mult mai interesant sub acest raport e textul din *Almanahul de învățătură și petrecere pe 1844* cu titlul *Fiziologia provincialului din Iași*. După o introducere prea lungă din care nu lipsește cuvântul de curtoazie pentru « damele . . . — negreșit cele frumoșele — dela cincisprezece și până la patruzeci de ani » (cu limită de vârstă mai filotimă decât la Balzac), asistăm la comedioara uimirilor și a decepțiilor provincialului dijmuit la barieră înainte de a fi jupuit la hotelul San Petersburg, nedumerit de osebirea dintre panorama măreață a orașului și urățenia cartierelor mărginașe până la răscumpărătoarea înfățisare a Copoului.

Ne provincialist, Kogălniceanu își îngăduie în repetate rânduri critica aspră a Iașilor și a Ieșenilor. Lucrul e de altfel firesc la un doctinar politic, exponent al țărănimii, neîmpăcat cu privilegiile și prin urmare cu centrul lor de radiație. Iașii sunt numiți în *Iluzii pierdute* « pocita capitalia noastră ». E însă cel mai frumos oraș din lume « când îl vezi de departe sau când îi întorci dosul ».

Intr'o perioadă bine cadentată, i se descrie proba negativă.

« Iașii oraș vestit prin ferelele turcesc, prin cărnații lui Carigiani, prin apa dela Păcurari, prin vorba nemțească a lui Regensburg și prin părintele răposatii madamii dumisale, prin ruinile lui Ipsilant, prin minunatele pășune ce tot anul se văd ziua, iar dela Crăciun și până la lăsata săcului și noaptea, prin o berărie nemțească, prin lărgimea și frumuseța ulițelor, prin o fabrică de chipuri de ipsos, prin arhitectura bordelelor și baracelor sale, Iașii, centrul civilizației, a literaturii și a gunoiului Moldaviei are ulițe, dar mai nici una cu nume, *are optzeci de mii de trupuri, dar nici măcar zece suflete*, are poduri prea frumoase, și n'are măcar un pârâu; căci cu toată buna voință ce am de a lăuda tot ce-i patrie și a patriei, totuși nepărtinirea mă oprește să numesc Bahluilul alt fel decât o mare sau o mlaștină, după săcetă sau umezeală ». După ce enumeră liftele omenești și jivinele care-l populează, încheie cu poanta: « lucru cel mai rar ce întâlnești în capitala Moldaviei este un Moldovan ». Satira orașului său de naștere îi atâță mereu verva, digresiv. După ce se plânge că e plin de « mame, neveste, văduve, fete, slute, șchioape, chioare, vornicese, bănese, pitărese, negustorițe, băcălițe, țâgance și alte asemenea creaturi », dar că e lipsit de femei adevărate, reia o altă enumerare de valori negative. « De aceea cu toate că aș avea încă multe să vă spun de *lingușitori*, de *patrioți pângăriți*, de *scriitori vânduți*, de *parveniți mai răi decât toți aristocrații din lume*, de tinere cochete, de văduve rele și slute încât veninul le esă pe obraz, și de alte atâte lucruri vrednice de însemnat, ce caracterisesc Moldovenii al veacului al nouăsprezecelea, totuși mă văd silit să-mi curm reflecțiile... ».

Și le curmă, ca să le reia cu mai multă îndârjire și plenitudine, în *Tainele inimii*.

Copoul, locul de plimbare al Ieșenilor, e necruțător prezentat în paralelă cu grădinile și promenadele marilor capitale, vizitate de autor: Paris, Viena și Madrid. La « lipsa de toate frumusețile », care-i fac frumusețea se adaogă, ca pricină principală de desgust, amestecul adunăturii pretinsă societate aleasă: « ... gloata de bogați sau de acii carii vroesc a fi crezuți de bogați, de târie-brău, de curiozi, de alergături după *Havadisuri*... , de femei à la mode, de lorete, de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis și gentlemen riders, de lei și paralei... ».

Aspectul cosmopolit al Iașilor din anul 1844, când se petrece acțiunea, se cuvine fixat pentru viitorime, socotește autorul, în preajma unor îmbunătățiri edilitare care vor schimba fața Copoului.

Procedeeul său obișnuit de descriere e enumerația, care prin acumulare urmărește efecte grotești.

« În această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pământului în minutul ce v'o descriu, înalta aristocrație a Moldovei,

boeri de baștină veche sau nouă, voinicii noștrii ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cuconășii instanțurilor administrative, giudecătorești și bisericești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei a Academiei câtii se mai află, *floarea patriei rămasă de douăzeci de ani tot floare*, lorettele Logofătului A., a Vornicului B., a Postelnicului C. și a Comisului D., clasă de dame neapărată într'un oraș civilizată, clasă care slavă libertății de importanță din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Colomea, *toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți* au obiceiul de a eși dela patru sau cinci ceasuri după amiază în lungi șiruri de carete de Viena moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant, de droșce lipovenești, de daradaice dela Rădăuți, trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb, și agiungând la bariera orașului, aruncând o ochire asupra obeliscului grădinei publice, esă la Copou. Unii atunci, cei mai puțin, să coboară călcând iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți a poștei, *alții preferă a petrece vremea în trăsura picior peste picior, lăsând alte dobitoace să facă mișcare pentru dâșii*. La lăsatul nopții, când bubue tunul, convoiul se înșiră pentru înapoiere și depune majoritatea lumii elegante la «confetăria» piemontezului pripășit din vremea celor din urmă domni fanarioți, Felix Barla, care «au introdus în sfârșit în Moldova toată literatura zahărului». În cofetărie, înghesuială e uneori atât de mare, că «gustătorii nu-și pot apropia lingura cu înghețată dela farfurie la gură» și că «scaunele se caută cu nu mai puțină râvnă decât posturile Statului»; trăsurile așteaptă în lungi șiruri dinainte; «și nu este rar, de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupând locul, unde cu câteva minute înainte șezuse un simplu șef de masă, un laureat a Academiei, un actor românesc, preuteasa cutare, ori băcălița cutăruia». Cofetar și «marșand de mode», deci cumulară «ca mulți bărbați de Stat ai noștri», Felix Barla și-a clădit un stabiliment nou, după sinistrul din 1844, care «au prefăcut în cenușă a patra parte din Iași».

În acest cadru pitoresc, descris cu agerime satirică, avea să se desfășoare povestirea. Deplângând întreruperea lucrării, în care vedea proporțiile unui roman și «unul din cele mai însemnate produse ale scrisului românesc din această epocă», N. Iorga poate nu se înșela asupra intențiilor lui Kogălniceanu.

Asupra realizării eventuale sunt însă îngăduite anumite rezerve.

Observatorul politic și social ar fi covârșit pe literator. De altfel, nemulțumit cu intervenția elocventă a «raisonneur»-ului Stihescu, autorul ia însuși cuvântul și-și expune îndelung principiile. Intreaga lui doctrină, sinteză de tradiționalism și progresism, se cuprinde în aceea digresiune. Nu lipsește nici accentul viitorului orator, care se va releva în lucrările Divanului ad-hoc. Kogălni-

ceanu îndreptățește formele noi ale civilizației, tehnica industrială, legile reformatoare și îmbunătățirile materiale, în folosul claselor sociale inferioare. Nici o țară nu se poate « mărgini în ce are, fără a se împrumuta și dela străini ». În pretenția civilizării, noi, « am lepădat tot ce era bun pământesc și n'am păstrat decât abuzurile vechi, înmulțindu-se cu abuzurile noue a unei rău înțelese și mincinoase civilizații ». Spre deosebire de popoarele mari, care-și clădesc progresul pe continuitate, respectând trecutul, legând « lanțul timpurilor », noi am procedat cu ușurătate. « Așa predicând ura a tot ce este pământesc, am împrumutat dela străini numai superficialități, haina din afară, litera iar nu spiritul, sau spre a vorbi după stilul vechi, slova iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n'avem nimic pregătit pentru viitor, decât corupția moravurilor. O nație însă nu poate decât prin amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renege trecutul; căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față ».

Sunt cuvinte frumoase și elocvente, în care recunoaștem temeiurile doctrinei junimiste. În tehnica romanului, asemenea digresiuni sunt însă dăunătoare, descoperind prea vădit teza ce s'ar fi ilustrat cu prisosință, prin ticăloșiile unui Leșescu.

Tainele inimii, în ciuda titlului romântic și a acțiunii sentimentale previzibile, pe linia purtărilor cochetei, în cumpănă etică cu acelea ale îngereștei Elene, avea să fie o povestire cu caracter social, o satiră a cosmopolitismului, cam în genul lui « Iorgu dela Sadagura » (lucrare admirată de Stihescu, « raisonneur »-ul!).

Limba lui Kogălniceanu nu realizează o sinteză ca aceea de ordin politic, între doctrina conservatoare și cea progresivă. E mai curând o împesțirare a graiului patriarhal, moldovenesc, cu numeroase neologisme. Acest amestec, în principiu nerecomandabil, conferă totuși stilului lui Kogălniceanu, un oarecare farmec. În 1841, când scrie *Iluzii pierdute*, autorul e un neologist, cum însuși numește pe cei care întrebunțează sau înțeleg cuvintele de origine străină: « Dacă ești get beget Moldovan, *dacă nu ești neologist, dacă nu ești abonat la nici o foaie românească*, negreșit că cu un aer oțerit mi-i întreba ce-i *prudă?* » Scriitorul se pune oarecum la adăpostul stilului gazetăresc, ca să-și scuze neologismele. În această direcție, el depășește însă tendința jurnalistică a timpului. Deși râde, ca prieten literar al lui Alecsandri și Negruzzi, de franțuziți, întrebunțează foarte adesea expresii galice, în text, și tot atât de frecvent, încorporează limbii noastre cuvinte și expresii de aceeași origină. Scrie *colibeturi* (*quolibets*), *postiș*, *prelud*, *solenal* (*solelnel*), *fat*, *adiție*, *multiplicație*, etc., fără să se simtă dator

cu o explicație, ca în împrejurarea cu ieșanca mironosită, unde a provocat nedumerirea lexicală, ca să strecoare portretul ipocritei. Vocabularul său conține un foarte întins număr de franțuzisme, explicabil prin cuta învățământului primit între patrusprezece și douăzeci de ani, când s'a format și deprinderea scrisului. Iată însă și expresii, decalcate din limba franceză: *asalt de duh* (assaut d'esprit), *mișcări de amor* (mouvements d'amour), *știa să facă amorul* (faire l'amour, formă evoluată azi: să facă amor), *nu era la cea dintâi declarație* (il n'était pas à sa première déclaration), *cunoștea toate finațele amorului* (il connaissait toutes les finesses de l'amour), *amorul nostru ar fi luat o turnură mai întreprinzătoare* (notre amour eût pris une tournure plus entreprenante), *cel mai puțin din lume* (le moins du monde), *fac urechea surdă* (font la sourde oreille), etc.

Altminteri, autorul a reflectat asupra problemelor lingvistice, față de care nu se poate spune că e nepăsător. Își râde de deformările vorbirii provincialilor, în atingere cu civilizația « capitaliei », și citează expresii ca « *își oranjarisesc salonurile și-și cumpără mobilurile ;* » face haz de *ciunali*, îngânându-i: « *materia conversației* (era să zic *conversațiunii*) ».

Situat la răscrucea a două civilizații și culturi, autorul scrie și în *stilul vechi*, cum spune într'unul din citatete noastre, și în cel nou, al aristocrației ieșene, din care face parte, oricât ar urmări-o cu sarcasme. Decalcurile se mai explică prin bilingvismul tânărului care scria în limbă franceză surorilor lui, educate exclusiv franțuzește (după cum reiese din finalul scrisorii dela 27 Martie 1836, către tatăl său: « Am scris și franțuzăște, pentru ca și duduile să poată să citească »). Cunoșcător și al limbilor germană și italiană, Kogălniceanu n'a suferit decât influența celei franceze.

Scrisul său face efectul plăcut al unui mozaic. Nu se poate vorbi de o corupere prin lucrarea pernicioasă a spiritului unei limbi străine, ci mai curând de o pitorească alternare a celor mai neaoșe forme lexicale și construcții sintactice, cu neprevăzute asimilări sau împrumuturi galice.

Acest fenomen e cu totul particular lui Kogălniceanu; nu se întâlnește la tovarășii lui de luptă pentru românzirea literaturii, Alecsandri și Negruzzi.

Din numeroasele citate, s'a putut desprinde câte ceva din umorul și sarcasmul lui Kogălniceanu; cel dintâi e o însușire care denotă vitalitatea spirituală, neatinsă de vitregiile persecuției politice; sarcasmul e arma scriitorului combativ, care înfățișează societatea nu din impulsul unei naturi obiective, ci cu scopul mărturisit de a « *preface năravurile* » care caracterizează pe reformatorul politic.

Așa dar autorul glumește adesea neofensiv, de dragul glumei. Verva sa are uneori aerul că patinează, că se exercită în vid; trășătura finală denotă însă, prin simțul poantei, controlul inteligenței:

«... să n'am parte de nimică, să nu găsec niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se razime niciodată pe sânul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșcă la deal unde șed, soarele să nu aibă raze pentru mine, vânatul să nu easă niciodată înaintea puștii mele, *dacă tot ce spun — îi adevărat sau nu-i adevărat* ».

Virulența nu îi este însă străină acestui suguior cu vorba domoală. Iată cum își șfichiuește concetățenii certați cu morala.

«Sunt mulți carii au neconținut cinstea — în gură, și palmele pe obraz; și așa hotăresc un problem necunoscut încă în alte țeri, adevă de a uni cinstea cu defăimarea ».

Și mai departe.

«Vrei să știi acum cât trage un patriot moldovenesc? Cât n'a fi în slujbă te va asurzi cu numele de patrie, cu jărtfe pentru patrie, cu îmbunătățiri pentru patrie. Acu pune-l în slujbă sau cum spune Dumnealui, în chivernisală, și mult după trei luni te vei încredința că singura jărtfă, și singura îmbunătățire ce au făcut patriei, au fost să jărtfască o pungă deșartă pentru o pungă plină, și să-și îmbunătățeze echipajul, adevă butca și caii. Și atunce numai dacă vei avea ceva cetire românească, și puțină aducere aminte, vei cânta cu Donici că are

Pufușor
Pe botișor ».

Din acest citat ca și din altele, mai reiese nota specifică a acestei proze literare: este tonul oral, de monolog, al unei naturi exterioare, care nu are deprinderea și nici răgazul să se concentreze și să-și concentreze scrisul; dar mai e și firea oratorului, anticipativă carierii sale adevărate, bucuroasă că-și poate exercita locvacitatea, înainte de a-și găsi elocvența. Inșăși structura periodică, întâlnită în extrasele noastre, atât de ades, e un indiciu al impetuoșității retorice; atâta doar, că, înzestrat cu ochi ager și cu memorie vizuală, vorbitorul cuprinde în frazele lui ample și elemente concrete, care le nutresc substanța.

Scrierile literare nu au însă clasicitatea discursurilor lui, adică desfășurarea treptată, armonică, maestoasă. Sunt numai schițe, ca portretul provincialului la Iași, scurte povestiri, ca *Intâiul amor*, precedate de excursuri introductive disproportionale, sau încercări mai ample, părăsite înainte de a-și fi conturat fizionomia, ca *Tainele inimii*.

O singură lucrare literară, dacă într'adevăr este a lui, *Acatistul* în care își revarsă ura adunată în cincisprezece ani împotriva lui

Sturza, împacă cerințele genului cu natura oratică a talentului său. Totuși, condițiile formale, tipicul împărțirii în *condace* și *icose*, imprimă bucății o oarecare monotonie, neînviorată de expresivitățile fulgurante, ale unui poet, sau de variațiile verbale, ale unui artist. Un element biografic pare a veni în favoarea atribuirii *Acatistului*. În timp ce pamfletul se tipărește la Cernăuți, Kogălniceanu se află într'adevăr acolo, cerând fratelui său cu stăruință, din Octombrie în Decembrie, material documentar «în contra unui ticălos domn ca Sturza». Nerăbdător, din cauza întârzierilor întâmpinate de strângerea dosarului de fapte, se va fi mulțumit cu invectiva în stil religios, care-l ispitea pe cunoscătorul limbii cronicărești și bisericăști.

Activitatea literară a lui Kogălniceanu nu este pe măsura și nici de puritatea acțiunii teoreticianului tradiționalist. Ea întrece însă interesul care i se acordă, ocazional. Comemorarea semicentenarului ar trebui să se concretizeze prin întreprinderea unei ediții complete a operelor lui, care să cuprindă un volum compact, de literatură și articole de directivă literară. Ar fi o carte plăcută, din care s'ar extrage și pagini antologice, pentru folosința tineretului.

ȘERBAN CIOCULESCU

CRONICA SOCIALĂ

La 18 Iunie unul din cei mai mari oameni de muncă pe care i-a avut neamul românesc, Nicolae Iorga, ar fi avut șaptezeci de ani, dacă soarta, atât de crâncenă, l-ar fi lăsat printre noi. Suntem datori un cuvânt de amintire.

Intre atâtea cărți frumoase scrise de el, este una la care ne vom întoarce tot mai des. E vorba de «Oameni care au fost». Sunt portrete de contemporani care plecau pentru totdeauna dintre noi. Din câteva trăsături de lumină marele istoric îi zugrăvea în aceeași zi pentru veșnicie. Fiecare freamătă de acest fior. Era o carte care creștea în fiecare an. Părea că n'avea să se mai sfârșească. Până când într'o zi de durere ea s'a oprit. Iscusitul scriitor se schimbuse peste noapte el însuși într'un om «care a fost». Mai rămăsese o foaie albă. Cine va fi vrednic să ridice condeiul scăpat dintre degetele lui ca să-l zugrăvească astăzi și pe el, așa cum numai singur era în stare să zugrăvească, și să încheie într'adevăr măreața carte?

Scriitorul atâtor cărți n'a fost un om de carte. El a fost și a rămas până la urmă un om de luptă. Așa a căzut. Avea vitejia, nu a brațului, care poate să tremure și să obosească, ci a gândului, care se împrespătează mereu. Multe din cărțile lui par vorbite. Atâtea nici nu erau scrise, ci dictate. Dar, în schimb, nici una din cuvântările, nici chiar acelea care luau forma de comunicări sau de memorii, n'aveau nimic din părerile așternute pe hârtie. În ele clocotea același suflet care se împărțea de-a-dreptul, dărâma în ascultător credințe greșite și-i dădea altele noi. Ochii lui mari și scânteietori pluteau peste toți, căutând vre-o tăgăduire totdeauna cu puțință, și umplându-se de bucuria împotrivițiilor înfrânte. El a fost o întrupare pe pământ a aceluși cuvânt cu care începe evanghelia lui Ioan. Cei care am avut fericirea să-l cunoaștem îl vom vedea totdeauna așa, scăpărând și cu brațul ridicat în fața vieții. Stă poate și acum nevăzut între noi, cu aceeași înfățișare.

Nicolae Iorga s'a înălțat deodată pe la anul 1900 în mijlocul neamului românesc, sfâșiat la hotare și nedumerit acasă de prea

multe chemări, ca un glas al tradiției. Tot ce încercaserăm să zămislim de aproape două mii de ani, limbă, poezie, cântec, port popular, viață religioasă, forme politice vechi, și-a găsit în el un cercetător fără odihnă și un preamăritor fără asemănare. Atunci a descoperit pe țaran în ceea ce a însemnat odinioară și ceea ce e sortit să dea în viitor. Am fost pentru el un neam de țărani, păstrător de datini, măsurat în vorbă și în faptă, bun de muncă, ager la minte și aprig în apărarea drepturilor lui, atât față de ai săi cât și față de străini. Patruzeci de ani Nicolae Iorga a făcut această școală, la care au trebuit să urmeze toți, luați de puterea și de farmecul lui și fie că mai târziu și-au însușit-o fie că s'au depărtat. Această întreagă vreme, hotărîtoare pentru noua așezare socială și pentru adunarea într'un singur mănunchi a tuturor Românilor, nu se mai poate închipui fără el.

Țara a rămas lipsită, în cele mai grele încercări ale ei, de înțeleptul, meșter ca nimeni altul în toată știința trecutului, de apărătorul fără preget, care știa să preîntâmpine orice lovitură și să nimerească drept în țintă, de profetul care vedea departe și putea să zguduie și să deslănțuie valurile de iubire sau de furie sfântă. La cine ne vom duce ca să aflăm ce găseam numai la el? Dar Nicolae Iorga, a lăsat o moștenire! Fără noi ea s'ar risipi. Nu ne e îngăduit să ne lăsăm durerii atâta vreme cât această moștenire așteaptă. In ea trebuie să fie unelte încercate de luptă, lozincile care trezesc și cheazășia că zilele bune, dacă vom fi vrednici, se vor întoarce. Nicolae Iorga veghiază acum dintr'o lume de strămoși măreți, pe care i-a cântat și i-a sporit cu un strălucit tovarăș. Silințele noastre duc mai departe silințele lui. Să avem încredere!

*

O mare mândrie a întâiului nostru bibliotecar, Ioan Bianu, care a fost un om modest, era legea veche de o jumătate de secol la moartea lui, a așa zisului depozit legal. Se făcuse la propunerea lui și a însemnat apărarea de risipire a tuturor cărților și tipăriturilor ieșite din România în acest răstimp. Tipografiile erau datoare să trimită unor anumite biblioteci, printre care se număra și cea mai bine organizată dintre ele, aceea a Academiei Române, gospodărită de Ion Bianu, unul sau două exemplare din tot ce tipăreau. De aceea legea ar fi fost mai potrivit să se cheme legea exemplarelor obligatorii. Depozitul legal e o numire venită din Franța, unde însemna altceva, un fel de control al textului și un drept de răspândire condiționată. In cursul anilor legea și-a arătat faloasele netăgăduite, dar și unele lipsuri, pricinuite mai cu seamă de o aplicare tot mai largă, pentru cât mai mulți beneficiari. Ea cuprinde, e adevărat, o îndatorire pentru tipografii, care a fost

urmărită cu asprime, dar cuprinde în acelaș timp o îndatorire și pentru biblioteci, de multe ori nesocotită. Legea se arată ca o sarcină atât în ce privește pe unii, cât și în ce privește pe alții, în numele și în binele culturii, pe tipografi birul acesta de cărți, iar pe biblioteci personalul de primire și supraveghere și sălile de păstrare. Au fost biblioteci care, ca să-și ușureze această sarcină, au oprit numai ce li se părea și cea mai mare parte au vândut-o cu kilogramul sau au ars-o. Trebuia adusă o îndreptare.

De curând s'a făcut o nouă lege a Depozitului legel, care caută să îmbunătățească ceea ce avem. Toți prietenii cărții se vor bucura, deși ea putea să meargă mai departe și să fie mai hotărâtă. Inițiativa a plecat tot din sânul bibliotecii Academiei Române, unde cerințele legii au fost împlinite totdeauna întocmai. Urmașul lui Ion Bianu la conducerea ei, d. general Radu Rosetti, a înțeles astfel să-i calce pe urme și în ramura legislativă și să desăvârșească o operă, care s'a dovedit temeinică pentru punerea la adăpost a bunurilor noastre spirituale întrupate în tipar. Orice limpezire e un bine. Noua lege a vrut să aducă această limpezire.

*

A fost nimerit gândul pe care l-a avut « Biblioteca Scriitorilor Germani » să înceapă seria traducerilor ei cu povestirea Mariei von Ebner Eschenbach, « Copilul satului ». Ea trebuie să urmărească o adevărată cunoaștere a literaturii germane, adică o răspândire, nu între câțiva cititori subțiri, care-și pot mulțumi trebuința de citit și în altă limbă, ci mai ales în marea mulțime. O carte ca aceasta, plină de fapte, vioaie și omenească, leagă numai-decât și face să fie așteptate următoarele.

Marea scriitoare austriacă ne dă în aceste pagini, nu numai întâmplări închipuite dintr'un sat de undeva, ci atâtă din sufletul ei. Casa boierească de țară, care stă în mijlocul povestirii, cu parcul, aleile ascunse și păunii ei, se poate să fie chiar castelul Dubsky dela Zdislavitz din Moravia, unde s'a născut la 1830. Castelana repezită, cu toane de bătrână, dar bună la inimă, mare lucru dacă nu e chiar contesa scriitoare. Lumea care umple paginile și pare atât de vie trebuie să-i fi fost foarte cunoscută. Atâtea fapte n'au ieșit numai din condei, ci își aveau viața și rostul lor în vre-o căsuță de pe moșia ei părintească. A stat de vorbă cu ele. Le-a certat când au greșit sau le-a răsplătit când s'au arătat de treabă, ca în povestire. Nu luăm în mâini numai o carte, ci un fragment de viață. De aici căldura, care dela întâile rânduri, ajunge și câștigă pe cititor.

Pavel Holub, copilul crescut pe seama satului, sânge slav și nu germanic, e un bun tovarăș de drum pentru începătorii în ale cititului. El pornește de departe, din prăpăstiile vietii, ca să

ajungă treptat, prin luminare dinăuntru și prin silințe aproape îngerești, la liniște și la omenie. Nimic însă dulce și femeiesc, în această zugrăvire a unui sat, mai mult îngust și rău, cu patimi și răzbunări. Bunătatea se ascunde, ca o lumânare pe vreme de vânt, și abia la urmă se așază în mijlocul lumii și o umple de pace. Până atunci scriitoarea e fără milă în scormonirea fiecărui suflet și fiecărei fapte. E sănătos ce face ea. Nu dă literatură, care mângâie puțin și trece; dă frământări și lupte cu ispita, care urmăresc și împing la hotărâri. Robinson Crusoe e o carte de copii din secolul utopiilor; « Copilul satului » e o carte cu copii, din secolul industriei, pentru oameni mari. Dela viața unui om, ea se ridică la viața unui grup și la aceea a unei vremi.

Dacă « Biblioteca Scriitorilor Germani » e menită să ajute, într'altă ramură, activitatea Institutului de știință german, prin aducerea aproape a unei lumi rămasă nouă mai mult închisă, cu toate că am avut ca mijlocitori de sute de ani între noi, populația săsească, ea trebuie să fie de două ori binevenită. Nu putem decât câștiga, și unii și alții, cunoscându-ne.

*

Cantinele școlare, cele dintâi, au fost încercate de învățători inimoși, fără nici un ordin de sus. Mai târziu, când li s'a simțit nevoia și s'a văzut că pot fi încropite cu foarte puțin, autoritatea școlară și le-a însușit și le-a pus în lege. E drept că se vorbea acolo de o gustare, atunci când se putea, dată numai copiilor săraci, și care veneau de departe. De câte ori am intrat într'o școală de sat, cu clasa plină de omuleți neastâmpărați și mirați de oaspeți, ca niște vererițe, am pus să se ridice în picioare cei care nu mâncaseră nimic dimineața. În unele sate nu mai rămânea nimeni așezat în bancă. Întrebam pe învățător, cum poate face lecții cu o clasă flămândă? De aici a ieșit cantina școlară. În multe părți ea a ajuns o adevărată instituție anexă a școlii și colaborează nu numai la întărirea fizică a școlărilor, dar și de-a-dreptul, la mai buna împlinire a cerințelor pedagogice.

De curând Ministerul de Interne, care are și el o parte din cheltuelile de întreținere a școlilor, a adus la cunoștință că a strâns 40 de milioane de lei pentru înmulțirea și mai buna chivernisire a cantinelor. E un mare bine. Firește că e vorba de o măsură cerută și de greutatea clipei. Dar cred că instituția cantinelor școlare ar trebui generalizată, ori câte sa cini de ordin financiar înseamnă o asemenea hotărâre.

Foloasele sunt prea mari, pentru ca să nu se îndrăznească o punere în faptă. Ați văzut vre-odată bucuria copiilor care mănâncă împreună la o asemenea cantină? O sută, două sute, cinci sute? Nu oameni bătrâni și oboșiți, copii sburdalnici, copii, copii?

Mâncarea nu mai e o trebuință oarecare alimentară, ci o izbucnire de viață și un chiag de legătură pentru totdeauna a acestor ființe între ele și cu șocala. Ar trebui un nou Veronese, marele meșter de ospete din Academia dela Veneția sau din alte muzee, care să păstreze pe pânză o asemenea revărsare de capete, de râsete, de lăcomie și de poftă de joc. Cine se oprește la o astfel de masă întinerește și se simte cuprins de o veselie fără pricină.

Școala caută să creeze acte de solidaritate, în care copilul să se încadreze în grup, solidaritatea sălii de curs, solidaritatea recreației și a jocului. Solidaritatea aceasta, a mâncării împreună, e cea mai strânsă și mai plină de înrâurire. Copilul se învață să prețuiască masa, pentru hrana pe care i-o dă, dar și pentru bucuria aflării laolaltă; să învață să se închine la început și la sfârșit; rugăciunea e ca un hotar, care pune această gustare în afară de sbuciumul și de urățenia vieții de toate zilele; se învață să-și pregătească mâncarea și s'o servească celorlalți cu voie bună. Până și problema frecvenței școlare la sate ar putea să ajungă mult mai puțin îngrijorătoare decât astăzi prin ispita prânzului cu ceilalți, pentru copiii rămași altfel pe bățatură sau după trei găște pe toloacă.

Iată de pildă, care e starea de azi a cantinelor școlare, la școlile primare din județul Brașov. Sunt 96 de școli, din care cu cantine 88. Din 15.152 de școlari mănâncă la școală pe zi cam 2.576. Într'un an școlar se dau 294.388 de porții. În județul Covurlui din 125 de școli, au cantine numai 39. Dintr'un total de școlari de 24.413 mănâncă pe zi cam 2.064, ceea ce face într'un an școlar cam 151.947. Casa Școalelor are și ea cuvântul, părinții la fel, învățătorii cu priceperea lor de organizare deopotrivă. E pentru bună starea trupească și sufletească a copiilor țării, din firide de munți, și din arii de șesuri. Ceea ce s'a putut face până acum e un îndemn mai puternic decât orice convingere programatică. Să se meargă mai departe cu inimă!

EMANOIL BUCUȚA

DRAMA PSIHOLOGICĂ ȘI DRAMA VOLUNTARISTĂ

Revoluționarea artei dramatice în Germania, începută înaintea războiului mondial, coincide cu descătușarea treptată a conștiinței comune din făgașurile vieții determinate de idealurile burgheziei progresiste din secolul trecut. În primul deceniu al secolului nostru, până la izbucnirea războiului, se produc transformări radicale în domeniile spirituale ale Germaniei. Aspectul vieții exterioare a rămas neschimbat, până când războiul și evenimentele

care i-au urmat au confirmat o sguđuire înregistrată de mult de aparatele mai sensibile ale vieții spirituale.

O revoluționare în artă are totdeauna o îndoită cauză: una interioară, intimă, și una generală. Cauza interioară este legea organică care determină ritmul unei evoluții: creșterea, maturitatea și decadența. Maturitatea unui stil duce în mod firesc la secarea miezului creator, la încremenirea formei, care pierzându-și însuflețirea interioară degenerază în formalism. O nouă substanță, de natură opusă celei dintâi, se pregătește pe ascuns, crește spre exterior, până ce sparge învelișul crăpat, măștile scobite ale formei precedente și-și scoate la lumină suprafața elastică, înviorată de circulația sevelor vitale ale formei noi. Acest proces, care se respectă cu necesitate și după legi firești, este cauza intimă, estetică a transformării.

Cauza generală este evoluția ideologică și socială în general, transformarea credinței, idealurilor, stilului de viață. Aceasta a doua cauză, nu mai puțin importantă decât cea dintâi — cu care stă într'un raport dialectic și nu causal, precum a susținut H. Taine — este rădăcina morală a revoluției de stil, rădăcina doctrinară « weltanschaulich », cum spun Germanii. Asupra ei desbaterile estetice din această țară au stărut totdeauna mai mult poate decât în altă parte.

După diferitele domenii de viață, epoca veche se manifestă sub diferite forme: capitalism, individualism, liberalism, psihologism, care se condiționează între ele, precum se condiționează domeniile de activitate umană a căror expresie sunt. Asupra raporturilor mutuale și istorico-cauzale ale acestor fenomene s'a vorbit îndeajuns. Reamintim în treacăt: desagregarea cosmosului teocrat din evul mediu a adus, împreună cu eliberarea spiritului, disolvarea structurii comunitare a societății echilibrate din epoca anterioară. Spiritul de investigație și de întreprindere a luat un avânt enorm. Paralel cu individualismul, tot mai cutezător se desvoltă spiritul capitalist, spiritul exploatării pure, pentru care lumea nu mai are margini și îngrădiri. Știința măiastră fusese teologia, știința despre Dumnezeu. Acum omul însuși a devenit centrul cercetărilor. El nu mai este creatura lui Dumnezeu și ca atare actor în tragedia mântuirii. El este autonom și stăpân pe forțele sale, se mântuiește singur. Nu se mai cunoaște ca o entitate metafizică, ci numai ca entitate psihologică. Caută cauze naturale pentru manifestările sale spirituale. Se analizează și împreună cu el tot ce-l înconjoară. Odinioară toate ființele și forțele — fiind create după o idee și nu condiționate de alte forțe naturale din care ele pot fi deduse — stăteau alături, orânduite în înălțime, dar fără perspectivă. (Interesant ar fi un studiu al perspectivei ca un simbol al nașterii gândirii cauzale). Căutându-se cauzele fenomenelor se ajunge la o

nouă dimensiune, la perspectiva în spațiu, în același timp însă și la o nivelare a multiplicității ființei. Ceea ce ne interesează aici în deosebi este faptul că omul, văzând că totul se reduce la niște legi biologice firești, ajunge să creadă că valorile morale sunt fictive.

Știința, domeniul cercetării autonome, a ajuns în epoca aceasta să se definească în ceea ce-i este mai propriu. Supranaturalul fiind eliminat din cercetarea științifică și filosofică se refugiază în artă — crescută originar din aceeași rădăcină cu știința și metafizica — unde cu timpul joacă un rol cât mai stângaci, cât mai insubstanțial și teatral. Cu Wagner, în fine, arta a devenit teatru. Artă se îndepărtează tot mai mult de viața reală și devine un district suprapus vieții, — care se desbracă tot mai mult de poezie, — un paradis scenic, artificial. Pandemoniul de nimfe, fauni, zei și alegorii mitologice, care obsedează într'un moment dat imaginația artistului, este semnificativ pentru această desbinare a facultăților spirituale.

Deodată însă carnavalul acesta mitologic se spulberă. Viața își reclamă drepturile și asupra artei. Artă devine expresia sinceră a lumii reale, a unei lumi pozitivistice în plină evoluție dinamică a forțelor materiale, în care spiritul scrutător minează idealurile șubrede, dar conservate cu tenacitate, care constituiseră mentalitatea burgheză, cosmosul ideologic al clasei mijlocie. Cauza intimă, estetică, ar fi în cazul nostru epuizarea imboldului romantic și — după dialectica evoluției de stil — intervenția antitezei lui. Această antiteză a fost naturalismul.

Care erau consecințele pe care trebuia să le tragă naturalismul din doctrinele sale pentru artă dramatică? Determinismul naturalist, găsind o explicație rațională pentru oricare fenomen ce stârnise până atunci venerația omului, tăgăduind figurilor mari din istorie calități esențial superioare, negând, cu un cuvânt, momentul divin în creația omenească, trebuia să ajungă la negația eroismului. Or, eroismul până la acest moment a fost socotit ca nervul însuși al dramei. Cuvântul drama vine din grecescul δράω, « a acționa ». Omul de acțiune prin excelență era eroul. Drama trata cu oameni care voiau ceva și acționau; era un conflict de voințe. Dar iată ce schimbare — mai bine extindere — ciudată de înțeles a suferit acest cuvânt de erou. O extindere de înțeles foarte lămuritoare pentru împrejurările de ordin sociologic. Se vorbea despre eroul, despre eroina unor romane, unor nuvele, care numai acțiune eroică nu aveau. Eroii dramelor sunt de asemenea oameni mediocri, chiar neînsemnați și prin însăși situația lor socială incapabili de vre-o faptă mare, de vre-o hotărâre decisivă. Ei sunt oameni pasivi, istorici, condiționați de mediul în care au crescut și de multe ori de ereditate. Interesant în cazul lor poate fi numai

analiza condițiilor lor de viață, destăinuirea cauzelor psihologice ale așa zisei acțiuni. În drama socială care ia naștere acum, nu ne mai interesează un caracter dominant, eroul, ci evocarea unei atmosfere sociale, societatea însăși. Ce interes reprezintă bunăoară « Fuhrmann Henschl », « eroul » dramei cu același nume de Gerhard Hauptmann în el însuși, sau ce interes în ele înșiși reprezintă personajele din drama psihologică ibseneană « *Strigoii* »? Teatrul evoluase în așa fel încât într'un moment dat *calitatea și felul unei acțiuni dramatice rămăneau absolut irelevante, esențialul fiind explicarea ei psihologică.*

Din forma dramei rămăsese doar cadrul exterior al unei acțiuni dialogate și prezentabile.

Drama, înrudită în această privință cu sculptura, este arta abstracțiunii, arta esențializării pin excelență. Drama psihologică însă stăruie asupra amănuntelor, asupra nuanțelor, fiindcă din ele pornește analiza psihologică. De aici duce o cale dreaptă spre film. S'a și ajuns până acolo, că părți mai lungi de proiecție cinematografică să fie intercalate într'o piesă de teatru. Astfel a fost distrusă arhitectonica dramei.

O mai gravă abatere dela ideea dramatică originară a fost însă negarea valorii ideii morale și înlocuirea ei cu principiul « a înțelege înseamnă a ierta ». Idealul lui Schiller al unui teatru național ca o instituție morală a fost dată uitării. Teatrul se justifică prin patosul social, care în realitate nu a avut decât o influență distrugătoare asupra instinctului de comunitate.

Acestei drame psihologice i se opunea o dramă voluntaristă, care se baza pe personalitatea luată în sens absolut. Eroul acestei drame nu mai putea să fie victima unei erori sau unei greșeli inconștiente, nici victima unei pasiuni exagerate sau a unui instinct ereditar, cum era cazul la atâtea drame psihologice.

Forța motrice a acestei drame este fapta conștientă, lupta și deciziunea. Este de sine înțeles că baza ei trebuia să fie o etică cu un singur înțeles, exprimată în stări sufletești neproblematică și fără nuanțe patologice. I se cerea teatrului monumentalitate în loc de subtilitate și prezentarea personajelor extraordinare, eroice în sensul vechi și propriu al cuvântului ἦρως. Paul Ernst, reprezentantul cel mai de seamă al reformei acestui spirit teatral, scria următoarele cu privire la eroul tragediei: « Drama fiind un conflict fatal dintre mai multe deciziuni morale, se înțelege dela început, că nu fiecărui om i se potrivește rolul unui erou tragic. Numai omul de un nivel mai ridicat, omul excepțional, poate fi un erou tragic. Cu cât omul este mai superior, cu atât se vede mai mult în centrul mai multor fatalități ».

Se născuse un om nou, care, depășind intelectualismul frigid al epocii liberaliste, și-a redobândit respectul profund pentru legi

și pentru forme, atât în viața socială cât și în arta, care ne mai fiind privită ca un joc gratuit al intelectului autonom redevine un factor edificator și constructiv de prim ordin pentru viața comună și formarea spiritului.

Dogma libertății neîngrădite a dus la anarhie și sclavie, la supunerea personalității, la toate capriciile trecătoare și turburătoare ale firii lăsate în seama ei. Lipsa unui principiu autoritar, unui principiu divin, nu a dus la dezvoltarea personalității, ci tocmai la efectul contrariu, la limitarea ei. Omul destinului și al voinții va înlocui ritmul vieții spirituale liberaliste desfigurate — care pornind dela o curiositate sceptică procedează la disecție și ajunge la resemnare sau la o distrugere voluptoasă — cu ritmul timpului nou care este credință, hotărîre și faptă.

WOLF VON AICHELBURG

ÎNSEMNĂRI CU PRIVIRE LA PICTORUL CAROL POPP SATMARY

Intr'o notă publicată în « Calendarul Literar și Artistic » pe anul 1909 al Bibliotecii românești « Enciclopedia Socec », scriitorul Emil Gârleanu, fără îndoială prieten al familiei artistului, spunea că locuința aflată atunci la Nr. 7 din Str. Enei, este un adevărat muzeu « poate cel mai însemnat muzeu particular din țară, ale cărui colecțiuni, mai cu seamă în ceea ce privește tablourile, ar face cinste și Pinacotecei Statului. În Pinacoteca din București nu sunt pânze de valoare originalelor din colecția Szatmàry. E de ajuns numai să spunem că el cuprinde câteva pânze necunoscute ale lui Grigorescu (între ele un portret al Doamnei Sz., reproduș în calendar. N. R.), originale de Claude Lauraine (sic), Wouwerman, și poate chiar un Rubens, lângă atâtea alte pânze datorite măștrilor vechi. . . , o rară și foarte prețioasă colecție de arme, instrumente muzicale, covoare, sculpturi, mobile rare, menită să întregască adevărata pinacotecă-muzeu și cumpărate de pe la Polonia emigranți în 1848, ce au trecut prin țară ».

S'ar putea bănuși că o parte din tablouri să fie copii executate de artist în timpul studiilor (G. Opreșcu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*) lui în străinătate, deoarece ele figurau chiar în expozițiile colective, dar trebuie să acordăm crezare și afirmațiunei lui Gârleanu, care avea aerul că le-a văzut. Și apoi pasiunea de colecționar a lui Satmary era așa de mare, încât credem că în fața unui tablou de preț nu se va fi dat la o parte dela sacrificii.

Coborîtor dintr'o veche familie trăitoare în Satu Mare de unde își trage și numele de noblețe (Szatmár Nemeth = Satu Mare; Szatmár = din Satu Mare), Carol, după afirmația lui Gârleanu, în nota mai sus pomenită, părăsește studiile teologice, pentru care părinții săi, următori unei vechi tradiții în familie, îl trimisese la Cluj și se pare a fi venit la noi în țară, după identificările d-lui G. Oprescu, pe la anul 1831, adică atunci când avea abia 20 de ani.

Ce-l va fi hotărît la aceasta nu este greu de ghicit.

Inclinațiunea lui artistică, grefată poate și pe curentul instalat poate chiar de pe atunci la Baia Mare; îndemnul acelei vremi, care aduse la noi pe un Dupré, pe un Trenck, pe un Barabas, ca să facă portrete boierilor, portrete cu care să împodobească somptuoasele lor reședințe?

Firea lor vânturată, dar de sigur și îndemnul altor artiști mai copti la minte și mai formați, vor fi contribuit în largă măsură să-l hotărască a veni la noi și să rămână al nostru, ca să statornicească prin icoane viața noastră de acum 80—100 de ani, așa cum a făcut-o un Chladeck, un Trenck.

În privința datei la care artistul s'a stabilit la noi, lucrurile nu par îndeajuns lămurite.

Din capul locului, nu vom admite afirmațiunea lui Gârleanu, că artistul ar fi descălecat la noi în anul 1845, de oarece avem dela dânsul lucrări cu date mai vechi. Dar nici nu-l vedem a se fi statornicit aici chiar din 1831, de oarece în anii următori îl găsim studiind la Roma, până în 1834, iar în 1835 la Viena, unde lua lecții dela Fendi, dela Treml, apoi la Pesta unde găsește pe Chladek, care tocmai se pregătea să vină în Țara Românească, ceea ce și face în același an (G. Oprescu, *op. cit.*). La 1836, pleacă spre Paris și rămâne acolo până la 1840.

D. G. Oprescu afirmă că dela Roma, Satmár a plecat spre Orient și a ajuns, după spusele lui Gârleanu, până în Persia. Avem însă tablouri datate « 1850 ». Suntem, în această situație înclinați să credem sau că artistul a călătorit în două rânduri către aceste țărâhuri sau că, dela Roma, el a trecut direct la Viena și la Pesta.

Această din urmă ipoteză pare mai verosimilă. Ar fi greu de admis că din 1834 până în 1835 să fi putut să facă o călătorie de studii așa de lungă și anevoioasă și să se întoarcă pentru a se găsi la studii în Viena chiar în 1835. Deci admitem mai repede că această călătorie spre Orient a putut avea loc în 1850, când artistul era deplin format.

Și se arată astfel că Satmár nu poate fi socotit ca statornicit la noi, în înțelesul adevărat al cuvântului, decât cu începere dela

anul 1840. Dela această dată, găsește atmosfera dorită pentru a lucra cu stăruință: un domnitor oarecum stabil, care să-l ia chiar sub ocrotirea sa.

* * *

Ceea ce ne apare oarecum ciudat la acest mare și capricios artist este faptul că deși la Roma, la Viena, la Pesta, el învăța pictura în ulei, după cum se dovedește cu numărul mare de copii cu care s'a întors în țară și pe care le-a și expus, totuși după 1840, lucrează aproape numai în acuarele.

D. G. Oprescu socotește că, în această privință, Satmáry ar fi fost influențat de arta lui Delacroix, care adusese dintr'o călătorie în Maroc și Alger, numeroase picturi în acuarele, al căror colorit strălucitor ar fi avut darul să-l facă pe artistul nostru să adopte acest fel de a lucra. Lucrul pare foarte verosimil. Se poate ca lui Satmáry să-i fi plăcut mai mult acuarele decât uleiurile lui Delacroix.

Dar noi credem că altcineva i-a deschis drumul către acuarelă, și acesta a fost Ioseph Malhard William Turner (1775—1851), pictor englez celebru, care a lucrat numai acuarele.

Știm că (W. G. Rowlinson, *The water colour drawings of Turner 1908*) între anii 1838 și 1845, Turner, în goană după subiecte care să mulțumească măestrutul lui penel și setea lui de frumos, se găsea cutreerând Europa apuseană, trecând după 1840 în Elveția, de unde a prins acele minunății ca: A Swiss Lake, Tell's Chapel, Lausanne from the Signal, Schaffhausen, The Town, etc. . .

Turner deci se afla prin Franța în vremea când Satmáry lucra la Paris, adică între anii 1838 și 1840.

Dacă, după cum spune Gârleanu, Satmáry a călătorit și în Anglia, nu se poate să nu fi luat cunoștință de arta faimoasă a lui Turner, ale cărui lucrări trecute prin critica aspră dela « Royal Academy », fusese admise la « National Gallery » și erau răspândite cu profuziune prin reviste, albume, expoziții. Nu se poate ca artistul român, cu firea lui cercetătoare, să nu fi căutat să întâlnească pe marele englez, « ce vieillard fou de lumière », cum îl numește Léonce Bénéditte în a sa *La peinture au XIX-ème siècle*, fie în patria sa, fie în Franța.

Turner, după cum spune mai departe Léonce Bénéditte, « se dăduse în toată voia la un fel de luptă pasionată pentru a traduce cu mijloacele slabe ale picturii, toate splendorile și toate fantasmagoriile luminei soarelui, înmiite de suprafața strălucitoare a apelor », și se găsea, după cum arată Rowlinson, tocmai în cursul unei schimbări a felului de a lucra. Incepuse încă înainte de a veni pe continent, să picteze în colori tari, aproape pastoase,

a căror tehnică și-o alcătuiuse singur, fără să împrumute dela nimeni, nimic.

În expoziția din 1839, s'au putut vedea numeroase tablouri de ale lui Satmáry, lucrute în genul în care a pictat Turner.

Rezultatele obținute prin ajutorul acuarelelor ale acestuia din urmă, de sigur că l-au determinat pe artistul nostru să rămână credincios colorilor de apă, căci ele îi dădeau putința să prindă dintr'o scânteere liniile cele mai caracteristice ale subiectului ce-i ieșea în cale.

În orice caz, rămâne asupra acestei părți din viața și opera lui Satmáry, câmp larg de cercetări pentru specialiști, după cum mărturisește și d. G. Oprescu; dar aceasta nu se va putea face până când documentele de familie nu vor veni să arunce lumină nouă asupra faptelor și împrejurărilor.

* * *

Așa dar Satmáry nu se hotărăște să se așeze definitiv în Țara Românească, decât cu începere dela 1840. Numai dela această dată începe să dea la lumină lucrări cu adevărat remarcabile, cele mai vechi apărând ca lucrări mai slabe, chiar dacă ne gândim la acel *Cherovan în împrejurimile Bucureștilui* făcut în 1840.

Cu începere dela 1840 însă și viața la noi începuse a se mai liniști. Încât artistul a putut să se apropie de domniitor (Alexandru Dimitrie Ghica), de familiile boerești, de oamenii de seamă ai țării, a putut să cutreere țara și să descopere tărâmurii de frumuseți încântătoare și o lume variată în porturi ne mai întâlnite, care, toate, l-au legat de noi ca să rămână al nostru tot restul vieții.

«Cum a sosit, spune Emil Gârleanu, artistul își ia colorile și pensulele și pornește să cutreere țara în cuprinsul lungului și lătlului ei. Cine și-a pierdut pașii pe întinsul plaiurilor noastre, cine a străpuns văile și prăpăstiile munților noștri, cine a întârziat să-și petreacă noaptea afară sub adâncul înstelat al cerului, ca să vadă a doua zi în zori, răsăritul soarelui deasupra nețarmuritului ocean de iarbă și flori al câmpiei românești, acela va pricepe ce a putut alege și statornici pe pânză sau pe hârtie, penelul unui adevărat artist cum a fost Satmáry».

Gârleanu are în mare parte dreptate. De câte ori a avut răgaz, artistul a pictat și minunate peisaje. Dar această activitate a fost covârșită, în fapt, de altele cari nu sunt cu nimic mai prejos de cea peisajistică.

«Ceea ce crește valoarea operei sale... se exprimă d. G. Oprescu în introducerea făcută Catalogului expoziției dela Academie, nu e numai faptul că ea îmbrățișează o atât de lungă perioadă, tocmai cea de formare și de întărire a statului nostru, cu transformările din care va rezulta România modernă... ci și împrejurarea

că Satmáry a trăit, dela 1840 încoace, pe lângă toți Domnii noștri, în intimitate lor, aproape în familiaritatea lor și a fost astfel martor al celor mai însemnate evenimente, pe care le-a fixat pe hârtie, pentru posteritate ».

În asemenea condițiuni, artistul a avut să lucreze în două ipostaze, să aibă altfel zis două activități deosebite:

— o activitate oarecum oficială, în care grija de căpetenie era să respecte cât mai de aproape adevărul;

— o activitate neoficială — peisajistică și etnografică — în care setea lui de frumos și de ncu s'a manifestat în toată amploarea.

* * *

Activitatea oficială a lui Satmary s'a desfășurat sub patru Domni: Alexandru Dimitrie Ghica, Gheorghe D. Bibescu, Alexandru I Cuza și Carol I.

Din această împrejurare a ieșit acea lungă serie de tablouri în care punctul central al scenelor îl ocupă Domnitorul.

Astfel avem pe Ghica: « La plimbare în caleașcă cu surugii », « În strănă la Mitropolie », « La Adunarea obștească », « La balul dat în Palat », etc.; pe Bibescu « La slujba Bobotezei »; pe « Cuza primind în București vizita lui Faud Pașa », etc. . . .

Domnitorul Carol I, după spusele lui Gârleanu, l-a luat drept consilier al său pentru problemele de artă, alături de alți pictori, străini, ce-și alipise pe lângă persoana sa.

Sub Carol I, Carol Satmary a lucrat considerabil, statornicind toate actele de seamă ale strălucitului Domn: « În caleașcă cu surugii și escortă », « Vizită la T.-Severin », « Vizita la Slănicul din Prahova », « Sosirea Domnitorului și a Doamnei Elisabeta cu vaporul la Islaz », « Cavalcadă în munții Sinaei », « Investirea unui Mitropolit », « Vizita Țarului Alexandru II-lea la Ploești », « Cășă-toria », « Proclamarea Regatului » cu cortegiul încoronării, etc., etc.

El însoțea aproape nelipsit pe Domnitor în vizitele pe care le făcea monumentelor istorice ori religioase, târgurilor de țară și pe toate le picta cu o sinceritate rar întâlnită, caracteristică de altfel și lui Turner.

Războiul din 1877, din Bulgaria, a dat artistului prilej să pic-teze cu un realism impresionant scene de pe câmpiile de bătălie, unde el a însoțit pe Domn alături de Henția și de Aman.

Nici unul din acești doi pictori n'a lăsat icoane mai numeroase și mai veridice asupra războiului nostru de neatárnare, ca Satmary.

Cu arta lui, el a intervenit și în probleme de ordin heraldic. El a compus cea dintâi stemă a Principatelor Unite sub Cuza, apoi marea pecetie a statului sub Carol I. Aproape toate insignele ordinelor înființate de Carol I au fost compuse de Satmary.

* * *

Alături de această activitate oficială, Satmary a mai avut una foarte strâns legată de cea de mai sus, o activitate care-l ridicase mult în ochii boierilor și ai oamenilor de seamă ai vremii: o activitate portretistică.

Nesfârșit este numărul portretelor, mai ales de femei și mai ales în miniatură. Lumina ce a pus în figura fiecărui portret, finețea trăsăturilor, noblețea atitudinilor, pe care le-a scos măestrit în valoare, parcă ne face să credem că n'a pictat decât persoane iubite.

Fie că apar în porturi naționale ori occidentale, fie că în porturi orientale, portretele acestea strălucesc de lumină și de căldură sufletească.

Cine va putea identifica persoanele fixate de artist pe mici petice de hârtie și rămase în proprietatea lui? Multe din ele poate nici nu fusese comandate, dar artistul a găsit în figurile întâlnite linii și caractere care l-au cucerit și de aceea le va fi pictat ca un adevărat maestru.

În portretele lui, pune el și multă fantezie. Ne-o dovedește înzoronatul portret al « Marițicăi Bibescu », cea care ispitise și penelul lui C. Lecca. Dar pe când acesta din urmă o pictase în simplul port național, în fața unei vârtelnițe la care lucra și-i scosese în relief mai mult o figură fină și blândă, lăsând restul pe plan secundar, Satmary, dimpotrivă, o înfățișează cu toate podoabele vestimentare, cu toate bijuteriile cu care îndrăgostitul ei soț o împodobise. Salba cu trei rânduri de galbeni mari ține să dovedească și ea bogăția soțului.

Figura pictată de Satmary, parcă nu mai este aceea blândă din portretul lui Lecca, ci parcă mai apropiată de aceea a femeii descrisă de C. Gane, în « Trecute vieți de Doamne și Domnițe », figură voluntară. Portretul întocmit de Satmary ne apare deci mai real și deci mai documentat, căci e apropiat de adevăr.

* * *

În privința activității peisajistice a lui Satmary, n'am avea multe de spus, dacă n'ar fi să legăm de ea fixarea tuturor momentelor, istorice ori religioase, pe care a făcut-o cu o sinceritate ce merită să fie relevată.

Multe din monumentele și colțurile reprezentate de artist au dispărut ori numai s'au schimbat, încât nu se mai poate face comparație între tablou și realitatea de azi.

Dar cele care au rămas în picioare stau mărturie afirmațiunii de mai sus.

Satmary n'a pictat decât ceea ce a văzut în realitate și numai așa cum a văzut.

De aceea poate, n'avem dela el o icoană a « Focului cel mare din ziua de Paști », care a mistuit Bucureștii în 1847, Martie. Avem doar una pictată de un artist străin: Mustacov.

Faptul n'ar avea altă explicație decât prin aceea că, după cum vom arăta mai departe, în vremea aceea Satmary se găsea prin Moldova, unde îl însoțise pe Liszt și unde rămăsese după plecarea acestuia în Rusia.

Incât conchidem că și atunci când nu este oficială, pictura lui tot reprezintă un document.

În acest domeniu îl interesa tot atât de mult, dacă nu chiar mai mult, portul nostru național și chiar porturile caracteristice ale unor ființe ce se îndeletniceau pe la noi cu diferite meserii.

Când a început să le cerceteze și să le fixeze și pe acestea, atunci a fost de-a-dreptul covârșit. Prea erau numeroase exemplele ce-i ieșeau în cale și prea impresionau puternic ochiul lui ager, ca să le lase neînregistrate.

Avea un atelier de fotografiat, la Curtea Veche. L-a strămutat alături de atelierul de pictură și l-a pus în serviciul artei sale.

« În atelierul lui Satmary, spune Gârleanu, s'au perindat toate tipurile, toate chipurile caracteristice ale Bucureștiului. Satmary le căuta, le aducea de la fotografia, în vestmintele lor tradiționale. Așa a rămas pe urma lui, o enormă colecție de clișee, care păstrează atâtea chipuri ce odată au fost aievea ».

Nimic nu i-a rămas neîntipărit pe clișeu.

De aceea, alături de « O audiție muzicală la palat », alături de « Vederi din Giurgiu », de « Bordee în marginea Bărăganului », de « Hanul cu tei », de « Curtea de Argeș », de « Mănăstirea Neamțu », de « Văratecul », etc., etc., găsim foarte numeroase tipuri de surugii — adevărata lui slăbiciune — olteni, ciobani, ursari, pădurari, halvițari, covrigari, ferari, paparude, țărânci cu zeghie, copii cu steaua, etc. . .

Pentru cunoașterea vremilor acelora, fotografiile făcute de Satmary sunt un capital de informație neprețuit și ar fi bine să fie puse la adăpost cu aceeași grijă ca și tablourile.

Emil Gârleanu spunea că în 1909, aceste clișee existau. Mai există și astăzi ?

* * *

Cel dintâi care i-a deschis ochii asupra frumuseților dela noi, după cum spune tot Gârleanu, a fost un alt mare iubitor al acestor frumuseți: Maiorul D. Pappazoglu.

Acesta voise să pună la contribuție cunoștințele de gravor ale lui Satmary, pentru imprimarea unor planuri topografice, dar pictorul nu s'a putut lega de o asemenea lucrare și a părăsit-o abia începută. Nu se potrivea temperamentului său.

O piatră litografică executată de el și adusă la expoziția din 1939 a stârnit admirația cunoscătorilor pentru finețea desenului ce purta pe ea.

* * *

Ori de câte ori a avut răgaz, Satmary își lua sborul spre colțuri necunoscute ale țării și se întorcea de acolo încărcat cu lucrări.

Nu i-a rămas colțișor necălcat și ne fixat de el. Așa se explică faptul că alături de « Case de țară la Rucăr », găsim în opera lui « Malul Dunării la Giurgiu », alături de « Portul Galați » găsim « Cerna la Mehadia », apoi « Vederi spre munți », « Cotrocenii », « Vălenii de Munte », « Poiana Mărului », etc.

Un episod legat de asemenea călătorii, ni-l desvăluie Emil Gârleanu, tot în nota pomenită mai sus, și merită să fie discutat, fiindcă el are darul să scoată la lumină acte de ale artistului și să fixeze puncte din viața lui.

« Pe vremea când Satmary era în puterea tinereții, Bărăganul era în puterea sălbăticiiei lui. Sufletul l-a îmbiat pe artist să-l vadă și'n adevăr îl și cutreeră în tovărășia a doi oameni meniți a rămâne celebri, în tovărășia lui Liszt, dela care i-a rămas câteva scrisori și a lui A. de Schreyer, el însuși mare pictor pe care frumusețile pustiului ialomițean îl farmecă și-l face să aștearnă pe pânză câteva priveliști, din care două au rămas în colecția lui Satmary ».

La ce vreme vor fi străbătut cei trei artiști Bărăganul nu se găsește însemnat nicăeri.

Câteva fapte însă ne vor îngădui să încadrăm acest eveniment destul de strâns și odată cu această să luminăm și o perioadă de timp din viața și activitatea artistului Satmary.

Mai întâi, din cele două tablouri pictate de Schreyer, unul reprezintă « Chervan în Bărăgan ». Emil Gârleanu care le-a văzut pe amândouă vorbește numai de acesta. El nu poartă dată, ci numai semnătura: A. de Scheyer, în colțul din stânga de jos și reprezintă un peisaj de iarnă.

Dela Satmary nu se găsește nimic lucrat în această împrejurare, ca să putem găsi vre-o însemnare sau să putem face vre-o deducție asupra acestei date.

Dar în lucrarea sa « Franz Liszt în țara noastră », d. Octavian Beu arată ca « la 11 Decembrie 1846, Liszt pleacă spre București (din Sibiu N. A.) în societatea conților Bethlen și Teleky » și că drumul a ținut opt zile, iar în București a fost găzduit în palatul Principelui Mihail Ghica, unde ospitalitatea românească l-a mulțumit deplin. În București el n'a stat izolat, ci a făcut cunoștință de aproape cu scriitorii noștri de seamă, care i-au lăsat în suflet multe simpatii.

În asemenea condițiuni, chiar dacă Liszt și Satmary nu se cunoscuseră mai înainte, s'au cunoscut acum. Satmary își ducea viața doar în cercurile palatului. D. G. Oprescu crede că artiștii s'au cunoscut la Paris între 1836 și 1837. Lucrul este foarte cu putință, fiindcă la acea vreme Liszt, deși mai fusese în Franța (cu începere din 1833), venise acum să dea cele mai răsunătoare concerte, pentru a eclipsa pe vestitul Thalberg (Guy de Pourtales: *Liszt et M-me Agoult*, « Conferența », 15 Ianuar 1933).

Ori cum, la 11 Decembrie st. n. Liszt și Satmary se cunoșteau, cel puțin. Data de 11 Decembrie trebuie să corespundă datei de 28 Noembrie același an. Făcând drumul dela Sibiu la București în opt zile, aceasta înseamnă că Liszt a sosit în București la 5 Decembrie și aceasta concordă cu foiletonul lui Cesar Boliac din *Vestitorul Românesc* Nr. 100, care notează, că, la 9 Decembrie, Liszt se găsea de patru zile în București și că în aceeași seară a dat primul concert. Al doilea concert l-a dat la 19 Decembrie, la Palatul Domnesc, iar al treilea la scurt timp după acesta, fiindcă în ziua de 29 Decembrie artistul se găsea în « Punctul Focșani » unde i se vizau actele de trecere spre Iași.

În Iași, pianistul a dat tot trei concerte și acesta între 5 și 24 Ianuar 1847, iar la 27 Ianuar părăsește Moldova, trecând în Rusia, de unde nu se întoarce decât la 3 Mai același an.

Din înșirarea datelor de mai sus, se poate deduce cu ușurință că excursiunea, de care vorbește Gârleanu, n'a putut avea loc decât în timpul cât Liszt a stat în București și anume între 9 și 19 Decembrie 1846.

În nici unul din celelalte intervale de timp și nici una din situațiile celorlalte nu i-au putut da răgaz pentru o asemenea escapadă.

Dacă acum ne întoarcem la rolul jucat de Satmary în această întâlnire cu Liszt, credem că avem dreptul să afirmăm că artiștii au fost aproape nedespărțiți și că în călătoria dela București la Iași, Liszt, părăsit de Bethlen și Teleky, care se întorceau în patrie, a avut de însoțitor pe Satmary. Numai așa se explică faptul că în timpul concertului dat în casele vistiernicului Alecu Balș, i-a făcut pianistului o schiță în acuarelă, fără dată, dar cu dedicația « Amico Liszt ».

Pianistul este prezentat așezat în fața instrumentului său de cântat pe punctul de a începe să cânte. Domnul Beu afirmă că schița a fost luată chiar în casele lui Balș, altfel zis și aici cei doi amici erau nedeslipiți.

Mai credem că în tot timpul cât Liszt a cutreerat Rusia (27 Ianuarie — 3 Mai 1847) Satmary n'a părăsit Moldova, ci a rămas ca să-și aștepte prietenul. În acest timp el a lucrat prin numeroasele colțuri pitorești ale Moldovei. Tablouri ca: Biserica

Trei Ierarhi (în Pinacoteca din Iași) ca și altele fără dată trebuie să-și aibă origina în acest timp și nu într'altul.

Că Satmary a fost în Moldova și mai târziu, în 1868, ne-o dovedește tabloul « Peisaj la Pietra » ce poartă data de 7 August 1868. Dar acest tablou se încadrează în scurtul timp de o lună, dela 9 Iulie (Vedere la Vălenii de Munte) la 11 August (Țărâncă din Dragoslave), în care timp ar intra durata drumului dela București în Moldova, apoi întoarcerea prin București și plecarea la Dragoslave.

Deci suntem îndrumați a așeza cele mai multe din tablourile cu subiecte din Moldova — de sigur vor fi fost și multe portrete lucrate în Iași — în vremea dintre 27 Ianuarie și 3 Mai 1847. Nici n'ar fi putut Satmary să rămână pe loc atâta vreme fără să lucreze.

Iar ca să se ducă din București la Iași, numai ca să-și întovărească prietenul în călătoria lui dela Iași la Galați, de unde avea să plece la Constantinopol, cum arată d. Beu, iar este greu de admis.

D. Beu afirmă că în casele boierului Balș, Liszt ar fi cunoscut și pe Alexandri, care ghicind interesul pianistului pentru muzica folklorică românească, după însemnările ce-și făcea ori decâte ori auzea un motiv caracteristic, l-a poftit pe artist și la conacul lui din Mircești.

Aici, Liszt a făcut cunoștința vestitului « Taraf al lui Barbu Lăutaru » și aici trebuie să fi fost și Satmary, ca să poată picta acel taraf.

Cântărețul nostru a uimit și pe pianist și pe pictor, încât amândoi și-au luat note asupra acestui fenomen.

Ce se va fi petrecut în timpul excursiei din Bărăgan, iarăși nu știm, fiindcă nu se găsește nimic scris.

Ceea ce se știe este că, din această excursie, Satmary n'a adus nimic lucrat de el, poate și din cauza timpului scurt al șederii acolo, poate și din cauză că Liszt plecase invitat, și invitați cu el erau de sigur și ceilalți doi, poate la vre-unul din bogatele conacuri ale proprietarilor din regiune, care i-a așteptat cu masa întinsă 2—3 zile.

În acest timp, A. de Schreyer, pictor de război și de animale (data nașterii sale 1828, arătată de Gârleanu, ni se pare neverosimilă), poate mai aplicat la lucru, va fi fost atras de aspectul chervanului cu cai mulți și mărunți dar inimoși, care se opinteau să scoată din zăpadă harabaua grea și cu coviltir înalt. I-a lăsat pe ceilalți doi să petreacă în bună voie, a ieșit la lucru și a prins minunat viața acestui chervan.

Va fi făcut Schreyer două sau mai multe asemenea tablouri, în ipostaze diferite? Este de crezut. Nu vedem altfel, cum el, pictorul de animale să se fi despărțit cu inimă ușoară de așa exemplar rar, purtând un subiect ce nu mai întâlnește aiurea.

DOCUMENTE ISTORICE TRANSILVANE ¹⁾

În ziua de 9 August 1940 — zi în care împlinea 60 de ani — la Cluj, d. prof. Ion Lupaș punea ultimul punct la prefața primului volum dintr'o lucrare de vaste proporții: *Documente istorice transilvane*.

Era darul pe care eruditul academician îl făcea de ziua nașterii sale Transilvaniei noastre și odată cu ea întregii științe istorice românești.

Apărută la sfârșitul lui August 1940, în preajma celor mai tragice zile ale Transilvaniei, cartea aceasta, ale cărei documente încep cu domnia transilvană a aprigului Mihai Viteazul, pentru a se termina cu pătrunderea Habsburgilor în Transilvania, fără intenția însăși a autorului, are pe lângă excepționala ei valoare științifică, chiar și o anumită valoare simbolică, arătându-ni-se, în final, care este soarta unei țări, atunci când s'a sfârșit rândul vitejilor și al eroilor celor mândri.

Cartea d-lui prof. Lupaș nu este scrisă însă pentru astfel de reflexii, oricât ar fi ele de seducătoare, ci fiindcă, după cum afirmă d-sa în prefață: «actele și documentele cuprinse în volumul de față vor putea contribui la o mai amănunțită lămurire a stărilor interne din Transilvania veacului al XVII-lea, precum și a relațiilor ei cu țările vecine, îndeosebi cu Muntenia și cu Moldova, cu Poarta otomană din Constantinopol și cu Viena imperială, care se pregătea de zor să-și întindă supremația politică smulsă de sub autoritatea imperiului turcesc în declin, pornind la luptă cu îndoita lozincă răsunătoare: «desrobirea neamurilor creștine de sub jugul păgân» și «Austria mai presus de toate (Österreich über alles)...». Cronologic actele și documentele primului volum de *documente istorice transilvane* sunt cuprinse între anii 1599—1699, cuprinzând astfel întreg veacul al XVII-lea, «care este cel mai însemnat veac în sbuciumatul trecut al Principatului transilvan, căruia împrejurările de atunci i-au dat puțința să-și afirme propria ființă de Stat, săvârșind în cursul acestei dezvoltări seculare isprăvi cu răsunet prelungit chiar în anele istoriei europene».

Veacul acesta a început pentru Transilvania odată cu apariția năprasnică a învingătorului dela Șelimbreg, Michael, Valachiae Transalpiniae Vaivoda, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarus per Transilvaniam locumtenens et eiusdem Maiestatis exercitus cis Transilvaniam et eiusdem ditionem partiumque fines Generalis. Capitaneus, care la 4 Noemvrie invita la

¹⁾ Ion Lupaș: *Documente istorice transilvane*. (Vol. I. Edit. Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1940, 522 pag.).

adunarea dietei din Cluj pe Ladislau Gyulafi, comitele Solnocului de mijloc. « Deoarece după vremile de acum — scrie Mihai Viteazul — ființa de față a Domniei Tale aici la Noi este de trebuință și de dorit, cu dragoste îți facem cunoscut și te rugăm pe Domnia Ta, că de azi în cincisprezece zile să fii aici la Noi de față. Asigurăm pe Domnia Ta pe credința noastră că nici persoana, nici vitele, nici moșia Domniei Tale nu vor avea nici o stricăciune ori supărare din partea noastră; dacă Domnia Ta nu vei ține samă de asta și ți se va întâmpla vre-un neajuns, vina să n'o pui în socoteala noastră, ci în a Domniei Tale. Noi te primim pe Domnia Ta cu inimă bună și cu dragoste ». Treizeci și una din cele 206 documente transilvane sunt mărturii ale domniei lui Mihai Viteazul, pe care îl găsim la 28 Noemvrie 1599 confirmând privilegiile Secuilor (p. 3), în aceeași zi sancționând hotărârile Dietei din Alba-Iulia, în ziua următoare primind comisarii împărătești în aceeași cetate (p. 12), în 20 Decemvrie arătând lui Ieremia Movilă împrejurările ce l-au silit să cucerească Transilvania și necredința lui Andrei Bathory; la 1 Ianuarie 1600, Mihai răspunde serviciile credincioase ale lui Gheorghe Borțun alias Pitar din Caransebeș, dăruindu-i satul Sărăzani, la 15 Martie 1600 confirmă hotărârile Dietei din Brașov (p. 29), în Aprilie 1600 Mihai primește o scrisoare din partea Papei Clement al VIII-lea, care-l îndeamnă să treacă la catolicism; la p. 40 aflăm relațiuni (din Cașovia și Bratislava) asupra cuceririi Moldovei, iar la p. 66 se află un ordin al lui Mihai către preoții sași cerându-le să-i trimită grabnic, după vechiul obicei, care și căruțe pentru trebuințele războiului»; la p. 67 ordinul se repetă arătându-se că « fiind caz de supremă necesitate (suntem în August 1600), nici o zăbavă sau amânare nu se admite ». În sfârșit, norocul schimbându-se, la 2 Septemvrie 1600 vedem pe jupânul Nectarie, omul lui Mihai Viteazul, scriind primarului Sibiului și întrebându-l pentru ce « ați rădicat săsimea toată de ucid oamenii noștri; au pare-vă Domnia voastră că Domnul nostru este fără de oști și fără de oameni; nu chibzuiră-ți această, că în deșert chibzuiți. Și puteți vedea acum, ce vin de oști... și veți vedea de acum înainte ce vor veni în toată (ziua) » (p. 61).

Cu toate aceste oști destinul și-a urmat însă calea.

Printre aceste documente, care nu vorbesc decât despre războaie, cuceriri, diete și trădări, găsim însă (p. 61) un document surprinzător de poetic și de neașteptat, prin care căpitanul Constantin Stolnicul din oastea lui Mihai Viteazul scrie primarului Ioan Budaki din Bistrița să-i trimită, într'o oală o tufă de garoafe pline, « căci oricât vor costa eu îți voi trimite prețul lor îndată ce îmi vei scrie ». Și dorea să știe acest căpitan îndrăgostit de flori cum trebuiesc altoite garoafele cele mărunte și în ce timp

anume, « ca să se facă pline », și, chestiunea aceasta părându-i-se deosebit de importantă, nu uită să făgăduiască « că și eu la porunca Domniei Tale îți voi servi Domniei Tale și în lucruri mai mari » și apoi, pentru ca nu cumva primarul să abuzeze, adaogă cu modestie... « întrucât voi fi în stare ». Peste un an însă aveau să vadă cu toții garoafele sângelui de pe Câmpia Turzii...

Celelalte 175 de documente sunt din epocile principilor *Gavriil Bathory*, *Gavriil Bethlen*, *Gheorghe Rakoczi*, *Gheorghe Rakoczi II*, *Acațiu Barcsai*, *Mihail Apași* și, în sfârșit, dela Împăratul *Leopold I*, care, la 17 Iunie 1688, răspunde reprezentanților Transilvaniei că a primit « cu inimă prea milostivă » declarația lor de supunere și îi asigură de protecțiunea sa părintească, iar la 17 Februarie 1699 confirmă la Viena actul de unire religioasă al Românilor.

Cu toată această confirmare la 20 Noemvrie 1699 comisarii încredințați cu cercetarea în Țara Bârsei și a Făgărașului, în Trei-Scaune și în părțile de către pădure ale comitatului Alba, raportează — din Chezdiosorheni — că după ascultarea preoților și a țăranilor constată că nici unul nu vrea să se unească, ci toți rămân în vechea lor credință (p. 483—484).

Alături de actele și documentele emanate dela cei de mai sus, mai întâlnim apoi o serie de documente emanate dela *Nicolae Pătrașcu*, fiul lui Mihai Viteazul, dela *Radu Șerban*, dela *Radu Mihnea Vodă*, *Gavriil Mogilă*, cel care a încheiat o alianță cu *Gavriil Bethlen*, dela mitropolitul Vărlaam (2 Iunie 1645), care îndeamnă pe Români din Transilvania, în predoslovia cărții scrise de dânsul ca răspuns la Catechismul calvinesc, să rămână în credința ortodoxă (pp. 231—235), dela mitropoliții *Simion Ștefan* și *Sava Brancovici*, apoi dela *Gheorghe Ștefan* al Moldovei, dela *Constantin Șerban Voevod*, dela *Antonie Vodă*, dela *Șerban Cantacuzino* și dela *Constantin Brâncoveanu*, care dăruiește (25 Mai 1698) o subvenție anuală pe seama mitropoliei din Transilvania (pp. 461—464)...

Documentele redactate în limbi străine (latină, germană, maghiară) sunt traduse toate în limba română, iar cele care nu se mai află și în alte publicații, sunt reproduse și în limbile în care au fost scrise.

Prin volumul acesta, și prin cele care vor urma, istoriografia și istoria Transilvaniei se îmbogățește cu o lucrare de excepțională valoare științifică și care ușurează într'o mare măsură cunoașterea și înțelegerea veacului al XVII-lea.

* Inaugurând volumul de față — scrie d. Lupaș — întâia serie de documente transilvane, a căror continuare în volumele următoare — dacă împrejurările vremii vor fi mai prielnice decât cele de azi — editorul nădăjduiește să poată apare fără întreruperi prea

mari, el își îndreaptă gândul spre toți profesorii de istorie și de literatură română din cuprinsul țării, în primul rând, firește, spre foștii și actualii săi elevi. Lor se simte îndemnat să le închine, ca un semn de amintire al muncii universitare săvârșite împreună în cursul anilor 1919—1938, prezenta colecțiune de « Documente istorice transilvane » (p. X).

Și când te gândești că la 9 August 1940 — data semnării prefeței — nimeni nu-și putea închipui că Universitatea clujană va fi silită într'adevăr la 1 Septembrie 1940 să-și încheie un ciclu activitate pentru a începe — la Sibiu — un altul.

Din acest punct de vedere prefața d-lui prof. Lupaș dobândește o semnificație care, fără voia ei, a devenit profetică...

VASILE NETEA

ORDINE ȘI IDEAL

În aspectul pe care îl prezintă o unitate, un cosmos, este imposibil să nu remarcăm ordinea după care este alcătuit, în conformitate cu anumite principii imuabile și ne dăm seama că reacțiunile violente contra acestora produc nu desfacerea de sateliți, ci sfărâmarea unității în haosul primar, acea *rudis indigestaque moles* a lui Ovidiu. De aceea, ordinea ne apare ca o situație a fiecărui element după ierarhia cerută de regulile de necontestat ale posibilităților de coexistență sau — după cum spunea Anaxagoras — conchidem că în reducțiunea haosului la unitate, la cosmos, « inteligența pune fiecare lucru la locul său ». Iată dar că, în alcătuirile lumii, principiul ordinii este crucial, el fiind o coordonată existențială. Dincolo de ordine nu este nimic posibil, afară de neființă. Dacă știrbirile exterioare nu aduc spulberarea totală, atât timp cât principiul de ordine este respectat, — pentru că rămâne un sâmbure de încarnare sau reîncarnare, ceea ce constituie în potențial viitoarea unitate sau cosmos, — știrbirile interioare prin reacțiuni năvalnice duc la pulverizarea în neant. Nu dușmanii din afară sunt primejdioși, ci cei dinăuntru. Iar atunci când spunem « dușmani », nu înțelegem concretizarea lor fizică, ci o lume întreagă de idei false, răspândite cu nemărginită dărnicie în câmpul mănos al ignoranței. Iată, această surpare interioară a ordinii trebuie îngădită, iar îngădirea trebuie să fie realizată prin combaterea erorilor. Pentru că nu este nicidecum de uitat că ceea ce constituie scopul cosmosului respectiv este realizarea și păstrarea unui stadiu — cel mai înalt al vremii — de civilizație, care poate fi atins numai prin existența necontestată a ordinii.

Este foarte interesant cum poezii intuesc în mod desăvârșit necesitatea acesteia, poate tocmai pentru că, — așa cum spune Théodore de Banville într'un studiu asupra lui Charles Baudelaire, prefățând ediția din « les Fleurs du Mal », — poezia este « un amour ardent et passionné de l'ordre. Car elle ne consiste qu'à faire entrer visiblement dans le rythme universel ce qui, pour nos sens étroits et bornés, ne semble pas en faire partie ».

De am cita numai acel vers din *La Beauté*, în care Baudelaire spune:

Je haïs le mouvement qui déplace les lignes

încă ar fi de ajuns. Dar acest vers nu se singularizează în poezia acestui revoluționar, care arată curajos rănilor, ipocriziile, uriciunea vieții, pentru a se îndrepta totuși într'un efort suprem spre ceea ce rămâne: ordinea supremă a lumii în tot ceea ce prezintă ea ca fatalitate umană. Ne referim poate mai puțin la acea frumoasă poezie în care poetul își invită « *Son enfant, sa soeur* » acolo unde « *tout n'est qu'ordre et volupté* » (*L'invitation au voyage*), ci mai mult la acel frumos sonet « *Le Rebelle* », în care îngerul furios se repede din albastrul cerului purității absolute către necredincios, căruia — scuturându-l — îi spune: « *Tu connais la règle!* ». Numai astfel se poate ajunge — prin regulă, prin ordine — la acea armonie desăvârșită a « corespondențelor », în care unitatea apare precizată, conturată perfect, profundă și vastă.

În același sens, de găsirea regulei prin antitetic, *Tudor Argezi* ne oferă într'unul din psalmii săi versuri care freamătă de svonul aflării semnului ordinei fatale:

*Dar eu râvnind în taină la bunurile toate
Ți-am auzit cuvântul zicând că nu se poate.*

Și, în sfârșit, pentru a nu abuza de înșiruirea unor citate al căror rost nu este decât găsirea regulei, dăm două versuri ale lui *Goethe*, de care am amintit și în alt studiu al nostru. De astădată, sentința cade tăios și masiv, ca și fatalitatea care însoțește ordinea ca o umbră:

*In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister
Und das Gesetz nur kann die Freiheit geben.*

Legea, regula, toate sunt la baza ordinei, care dacă reprezintă o limitare, cum spune *Goethe*, ea constituie însă condițiunea fundamentală a coexistenței. Pentru că libertatea însăși ca principiu ultim a tot ce există, este de natură logică; ea implică conformitatea cu rațiunea, așa după cum arată d. *Mircea Djuvara* studiind ideea de libertate la *Kant*. « *Rațiunea ideal-*

mente pură... reprezintă tipul libertății »¹⁾. Și numai atât ordinea stabilită poate fi reală, cât este conformă cu adevărul. Pe baza lui se poate constitui o unitate, un cosmos, și în virtutea existenței lui ordinea își produce binefăcătoarele-i efecte asupra colectivităților. Așa după cum spune Henri Massis, problema adevărului este anterioară problemei ordinii, iar ordinea nu se întemeiază decât pe adevăr²⁾.

Dar cu aceasta ne găsim în prezența celei mai grele probleme: care este adevărul? Și, — fără a tinde spre un absolut, care fuge neconținut din fața noastră ca o fermecătoare apariție în largul pustiuului, — ne întrebăm totuși dacă putem să găsim în imensul material pe care trăirea generațiilor anterioare l-a îngrămădit în vrafuri de experiență și mai ales în anumite dispozițiuni sufletești atavice, — sau, am putea spune, autentice, — un fir diriguitor, care să ne conducă la găsirea formei de viață, în care ordinea să fie bazată pe un adevăr conform cosmosului sau unității respective. Problemă cu atât mai grea și — prin urmare — cu atât mai interesantă, cu cât numai în urma unei ordine în cadrul lumii pe care o privim la un moment dat, se poate vorbi de o unitate, de un cosmos. Și când zicem « cosmos », înțelegem nu lumea mare, ci lumea noastră, limitată, aceea în care ne trăim fiecare rosturile noastre întru împlinirea unui ideal de civilizație.

Și atunci este firesc să ne întrebăm: ce se înțelege prin acest adevăr care stă la baza ordinii? Este o întrebare crucială, de epocă, deoarece de răspunsul dat acestei întrebări atârnă atmosfera morală a veacului. O întrebare pe care și-o pune fiecare generație, fiecare societate, fiecare conștiință și pe care se cuvine să ne-o punem și noi.

În această direcție credem că adevărul este încorporat în idealul cosmosului respectiv, credința pe care o întemeiem pe realitatea unei puternice forțe de coeziune, pe care o prezintă trăirea idealului colectiv în cadrul unui cosmos.

Este evident că necesitatea existenței unui ideal nu poate fi contestată, deoarece lipsa lui duce la o trăire amorfă, plată, fără nici o perspectivă, fără acea respirație largă a stăpânirii vieții, un preludiv al agoniei, plin de tristețe și acoperit de umbrele grele ale sfârșitului. Idealul este necesar, așa cum o credință se impune neîndoios, pentru indivizi ca și pentru colectivități.

Dar nu orice ideal poate sta la baza ordinii. Condițiunea de existență constă în corespondența între adevăr și ideal, acesta din urmă neputând fi recunoscut ca atare, decât în cazul că prezintă un anumit conformism. Numai atunci reușește să fie la

1) Mircea Djuvara, « Ideea de libertate la Kant », 1941, p. 8.

2) Henri Massis, « Les idées restent », Lyon, 1941, p. 38.

baza ordinii și mai ales să ralieze într'un același cosmos de trăire independentă de toți indivizii aparținători.

Pentru ca să se realizeze această corespondență între adevăr și ideal, este nevoie ca idealul să fie conform autenticității biologice, etice și istorice a cosmosului respectiv, cu alte cuvinte să fie tras din seva tare și viabilă a trăirii anterioare a colectivității biologice. În felul acesta el este prins de sufletul tuturor, își găsește o « priză » în mediul ambiant, bazându-se pe firul de umanitate care ne leagă în adâncuri de antecesorii, iar în plan orizontal de contemporani. Este vorba de conștiința unor legături trainice, pe care poetul le exprimă astfel:

Ostrov încins de ape e sufletul din mine.

Mâncat mereu de valuri și bântuit de vânturi,

Deși stingher de-a-pururi prin asprele lui vine

Se leagă 'n adâncime de vastele pământuri.

(V. Voiculescu, *Ostrov încins de ape*)

Prin urmare veridicul idealului constă în conformismul său cu « sufletul » cosmosului și se verifică prin starea relativă de aderență în mediul în care trăiește. În modul acesta experimentul poate să dea rezultate deosebite și de aceea trebuie să insistăm puțin asupra lui.

Se știe că autenticitatea biologică, etică și istorică este o realitate și că ea se întuiește de o elită pe baza unei trăiri profunde a datelor rasiale și istorice respective. Totalitatea celorlalți indivizi din cosmos își dau sau nu adeziunea la idealul conform în mod pur și simplu, prezentând în acest fel posibilitatea de a face remarcată aderența idealului la sufletul colectivității. Se poate verifica astfel indirect veridicul intuirii autenticității biologice, etice și istorice.

Dar să nu se creadă că se pot face salturi discontinue în prezentarea diverselor idealuri, pentru a fi ratificate de spiritul popular. Nu. Și aceasta pentru că ceea ce se dă în experiență nu trebuie să se refere la situații antitetice, rupte de real, ci la ceea ce tradiționalismul critic poate reuși să accepte. Este aproape un loc comun de a spune astăzi că revoluția este o idee în marș. Din însăși această expresie rezultă în mod cu totul clar că nu este vorba nici în revoluție de un salt în antitetic, că este vorba — cu alte cuvinte — tot de o evoluție. Ne permitem a arăta că și aici suntem martori ai unei continuități, cu un punct de plecare sudat la o situație trecută, de care nu se *rupe*, ci se *desfășoară* prin reacțiune. Ceea ce diferă nu este decât *ritmul*, care nu reușește însă să schimbe înfățișarea generală a evoluției.

Avem un exemplu minunat în istoria politică și culturală românească: pe Mihail Kogălniceanu. Acest autor al revoluționării

Principatelor, în sensul unei trăiri pe măsura secolului al XIX-lea, nu era decât un tradiționalist critic, care scria Rușilor, — într'o notă de răspuns relativ la repudierea Regulamentului Organic de către Moldoveni, — următoarele :

« De aceea, dar, vroidm a ne întoarce la acele instituții a căror origină este din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut și pre care vroidm numai a le adapta după luminile și trebuințele epoehei »¹⁾).

Prin urmare marea revoluționare, adâncile prefaceri ale vieții românești la începutul celei de a doua jumătate al veacului al XIX-lea, nu sunt decât rodul muncii unui tradiționalism critic care rămâne tocmai prin aceasta mare pentru civilizația românească. Pentru că așa cum scria Nicolae Iorga « întoarcerea la tradiție nu însemnează întoarcerea la trecut, ci ținerea în seamă a ceea ce din transmisiunea secolelor e încă viu, cu adevărat viu, în sufletul omenesc »²⁾. Este deci firesc să nu se împiedice nimeni de trecut, care este neeficient pentru prezent în afară de legăturile organice viabile. Altfel va fi așa cum scria juristul Bernholt în articolul inaugural « Unserer Zweck », din *Jahrbuch der Internationalen Vereinigung « wer immer rückwärts schaut, wird nicht weit vorwärts kommen »*. Evoluția ar fi oprită de o privire retrospectivă rău înțeleasă.

În concluzie, trebuie ca idealul constituit ca adevăr intuit de elita conducătoare să-și găsească destule puncte de contact în sufletul cosmosului, pentru ca opera de adeziune să se producă spontan, fără nici un accident. Pentru aceasta ea trebuie să fie obiectul unei gândiri critice constructive, iar nu unei gândiri negative ca aceea rusă, care practică negația fără critică sau critica pentru negație, trăind pe planuri extreme.

Dar mai există un mare semn de întrebare: el se referă la suflet, la sufletul individual și la sufletul colectiv. Ne interesează în mod deosebit această stare, pentru că gândim că nicidecum nu se va putea ajunge la trăirea intensă a idealului, atât timp cât sufletul este mediocru. Și nu vorbesc aici de pătura conducătoare, — pentru că aceea ar provoca o catastrofă, așa cum se întâmplă adesea în istoria popoarelor, confirmând credința lui Izoulet că « un popor care se încrede unor mediocri se sinucide » (La Cité Moderne), — ci de marea masă, de marea colectivitate care trăiește prin sentiment, iar nu prin inteligență.

Este dela sine înțeles că dacă nu există acea înflăcărare legitimă față de un ideal, atunci acesta nu se va realiza, pentru că el se îndeplinește numai prin cantitatea de muncă depusă pentru înfăptuirea lui. Iar cantitatea de muncă este firesc proporțională

¹⁾ Radu Dragnea, « Mihail Kogălniceanu », Buc., 1926, p. 185.

²⁾ Nicolae Iorga, « Idei asupra problemelor actuale », p. 13.

cu gradul de adeziune individuală la trăirea unui ideal. Iată dar că ne găsim pe câmpul unor variabile dependente, al căror joc funest poate duce la prăbușiri definitive, la o pulverizare în cenușa luată în zbor de cele patru vânturi, pentru ca să nu mai poată să reînvie vreodată, reeditând bătrâna și astăzi banala poveste a pasării Phoenix. Să nu ne mire de loc că cea mai mică știrbire a cantității de muncă depusă pentru realizarea idealului duce la urmări dureroase. Péguy spunea unui student polonez, Eduard Krakowski, prin anul 1915, că « ... *la défaillance dans le travail est à l'origine de toutes les lâchetés* »¹⁾. Iată deci originea răului: deficiența de muncă. Iar la aceasta se ajunge aproape totdeauna prin mediocritatea sufletului. Acolo unde stadiul de educație nu va fi reușit să îndepărteze coaja rezistentă a acestei mediocrități, nu va putea să trăiască în ideal și prin urmare nici ordinea nu va putea să existe. Deficiența de muncă duce direct la lipsa de ordine.

Nu știm cum să stăruim în mod cât mai perseverent în această direcțiune, a importanței cantității de muncă depusă față de realizarea ordinei. Acolo unde nu se ajunge la o justă distribuire și încă acolo unde cantitatea de muncă este insuficientă pentru rațiuni de o anumită politică socială, care urmărește o totală satisfacere individuală contra intereselor celor mai elementare ale colectivității, acolo se va găsi originea tuturor relelor ulterioare. Este acea știrbire interioară, de care vorbeam mai sus, știrbire care exclude posibilitatea de reîncarnare posterioară.

De aceea ordinea se bazează în mod definitiv pe o serie de cantități de muncă individuală, pusă în serviciul total al unui ideal colectiv. Așa cum spunea altădată Eminescu, într'o viziune justă, că munca « este singura creatoare a tuturor drepturilor », înțelegem astăzi că ea dă certificatul încadrării în ordinea unui cosmos. Iar pentru ca randamentul muncii să fie cel maxim, admitem fără nici o rezervă ierarhizarea tuturor după o justă scară a valorilor, reprezentate prin cantități de muncă, specializată sau nu, mai mult sau mai puțin evoluată, de conducere sau de execuție, firește, dând spiritului ce-i al spiritului, dar și cantității de muncă, pusă în slujba spiritului și a valorilor umane, drepturile ei. Probleme cruciale ale epocii noastre de organizări noi, într'un spirit deosebit de al secolului al XIX-lea. Suntem martorii unei evoluții al cărei ritm nu trebuie să ne depășească. Să avem un singur ideal, pentru el să punem în cumpăna vremurilor munca noastră totală, neprecupețită, pentru a ne bucura de binefacerile unei ordine — în special spirituale, — care să ne dea siguranța necesară marilor creații de mâine.

VINTILĂ TEODORESCU

¹⁾ « Revue des deux mondes », 1 Septembrie 1939, p. 220.

JOSE MARIA PEMAN: POEMA DE LA BESTIA Y EL ANGEL

Dacă fiecărei epoci culminante din istoria omenirii îi este dat un mod mai puțin efemer de expresie, decât trăirea însăși a acțiunii, și mai autentic emotiv, decât cronica, atunci războiul din Spania și-a găsit fixarea ei ideală și definitivă în poemul poetului José Maria Peman.

Înainte de toate, pe care le posedă această operă, ea ne izbește prin originalitatea fundamentală a ideii și scopului său de bază, acela de a celebra printr'un poem epic, în parte rimată, una dintre cele mai strălucite epoci din istoria Europei contemporane. Ca și « les chansons de geste », pe marea linie tradițională a lui « Ronancero del mio Cid », opera lui Peman este poemul eroic al timpurilor noastre.

Epoca pe care o trăim este o perioadă de timp eminentă eroică. Este însă de remarcat faptul că, nici până azi, războiul mondial, nici luptele și revoluțiile care i-au urmat, nu și-au găsit o expresie definitivă în artă, decât cel mult fixări accidentale și fragmentare. Frământările acestor ani au fost mai degrabă trăite și reproduse, decât ridicate la o valoare unitară și atot cuprinzătoare. Singură Spania și-a găsit drumul unei realizări estetice corespunzătoare înaltelor sale trăiri contemporane, Spania, care se reînnoește din prea bogata ei tradiție, atât în revoluția sa cât și în realizările sale estetice.

Întrebarea pe care ne-o punem înainte de a fi confrunțați cu însăși poemul lui Peman, este următoarea: e posibil ca, în faza de azi a sensibilității și a poziției noastre estetice, să acceptăm poezia epică drept gen de expresie artistică?

Autorul însuși — care în proza lui se vedește de a fi un estetik foarte obiectiv și conștient — atinge mersul problemei în prefața poemului în felul următor:

« Dela Mallarmé încoace s'a încercat a se elimina din poezie orice subiect, orice fapt — poetul și cititorul mulțumindu-se de a rătați « într'un deliciu pur, fără drumuri ». Mallarmé declară într'o scrisoare adresată lui Verlaine, că « și-a întors spatele vieții ». Cum s'ar spune, — cu vorbele lui Maritain: « programul este acela de a libera arta de condițiile sale de viață și de elementul uman și a distruge în om obsesia divinității... Nu, un poem epic, în sensul creațiilor anonime din timpul epocelor eroice, nu se mai poate scrie azi. Avem la spatele nostru prea multe secole de individualism, de subiectivism, de lirică, pentru a putea atinge deodată toată uitarea de sine, tot anonimul și toată obiectivitatea pe care le necesită aceste imense construcțiuni de catedrale, fără dată și iscălitură, care sunt singurele opere epice autentice.

În afară de aceasta, știința și tehnica, prin perfecționarea lor au ajuns, încetul cu încetul, să-și reclame pentru sine o sumedenie de funcțiuni care cădeau mai de mult în sarcina artei și astfel, desprinzându-se de ea, au liberat-o de o povară...»

Cum spunea Jean Cocteau: «Fotografia a liberat pictura» pentru că a reclamat pentru sine o sumedenie de atribuții cotidiene, utilitare și realiste, care eri încă împiedecau și impurificau arta picturală... Chiar același proces spontan de purificare se observă în epica populară, în sensibilitatea vulgului, aceeași tendință de a elimina intermedieile discursive — netrebuincioase, din moment ce cronică, știința și chiar jurnalul își atribuesc aceste funcțiuni utile — în beneficiul unor fragmente de poezie mai pură, pe aceasta o numesc «fragmentarism» — o specială reacție de idealism — după Menendez Pida — care consistă numai din «talentul de a tăcea la timp».

«Eu nu am încercat altceva în acest poem, decât de a ține seamă de aceste imperative ale noii sensibilități. Mi s'ar fi părut inutil — chiar presupunând că mi-ar fi fost posibil să o încerc — de a pretinde să impun nevoilor contemporanilor mei firul continuu și narativ a unui poem epic total — cum ar fi inutilă orice încercare de a impune pasul diligenței clienților zilnici ai avioanelor. De aceea, ceea ce am realizat este un poem epic, în sensul că am trecut prin procesul epurativ pe care l-am denumit «fragmentarism»: un poem în care s'a eliminat tot ce ar fi fost intermediar și discursiv, tot ce ar fi trebuit să spun constrâns de o necesitate pur logică și ceea ce, tocmai din această cauză, ar fi fost spus în detrimentul poetic al operei... Nu este acest poem al meu nici istorie, nici jurnal. Nu se găsesc într'ânsul nici decum, toți generalii, toate bătăliile și toate regimentele... Pentru că opera mea este un salt ușor *din culme în culme* a războiului spaniol, fără a atinge văile intermediare, care au fost lăsate atenției și examinării cronicarilor și istoriografilor...».

Vedem, deci, că însuși poetul recunoaște faptul că azi nu mai e posibil de a scrie un poem epic în sensul operelor vechi de același gen. Nu numai pentru că apariția unor mijloace mai adecvate pentru informațiuni și reproduceri — cum ar fi cinematograful, jurnalul, aparatul de radio — au făcut inutilă orice încercare de a stăruii asupra unor amănunte netrebuincioase din punct de vedere artistic, eliberând poemul de o sarcină prozaică. Mai mult decât atât. Epicul totalitar nu mai poate fi savurat, nici reprodus de sensibilitatea modernă. Ceva s'a dus, s'a pierdut definitiv din ceea ce era însăși esența epicului antic și medieval: posibilitatea de a lega momentele diferite între ele. Capacitatea noastră receptivă și sensibilitatea poetică s'au adoptat pe nesimțite unui fel static de a trăi, în momente atotcuprinzătoare dar închise în timp, și aceste

momente nu mai pot fi legate între ele decât doar într'un fel impus de voința autorului — poetul modern, încă dinainte de invențiile științifice despre care am vorbit mai sus, și-a îndreptat pașii mereu în spre culmi. Această exaltare a individualismului este unul dintre efectele, de neînălțurat, ale creștinismului. Peman, care a vrut să înfăptuiască din nou epicul, a trebuit să o realizeze într'un mod fragmentar — printr'un salt din culmi în culmi — după înșeși cuvintele sale. Culmile, sau, mai bine zis, insulele aceste poetice prezintă în ansamblul lor un archipelag compus din unități separate. Timpul, pe care l-au creat Homer și Virgiliu, timpul curgător care se ridică organic, dând epicei antice masivitatea unei catedrale, s'a pierdut la Peman, pentru că s'a pierdut puțința de a eși dintr'un moment static, insulă luminoasă de inspirație.

Timpul creat de Peman este timpul pe care îl crează lirica modernă: trecutul, prezentul și viitorul comprimate într'un singur moment. Ne întrebăm totuși: ce a păstrat această poemă din caracterul epicului mare de odinioară. Definitiv, în crearea timpului, *Poema Bestiei și a Ingerului* prezintă o unitate de inspirație, un suflu eroic cu nimic mai prejos, decât cel care s'a desprins și ne-a rămas ca o aromă din citirea vechiului *Romancero*. Dacă nu este pur epică, în sensul vechi, *Poema de la Bestia y el Angel* rămâne o poemă eroică autentică, un femomen aproape imposibil de conceput în epoca noastră.

Ea este o nouă dovadă a unității spiritului spaniol, pus în mișcare numai de pasiune, dar atunci fără rezerve. Pentru că însuși războiul spaniol nu era un simplu accident, în care partizanii s'ar fi lăsat târșiți de o întâmplare, ci o trăire profundă și unică, drumul crezului spre o izbăvire individuală care angajează întreaga persoană. Spaniolul nu luptă fără pasiune, el știe mai precis decât oricine altul, pentru ce se sacrifică. Numai acest crez precis, această conștiință îl poate pune în mișcare.

Autorul însuși a luptat, a crezut și a trăit toată revoluția, o trăire, pe care a transpus-o direct în opera lui, care a devenit astfel un poem autentic eroic, justificat biologiceste. O trăire unitară, cum este toată arta acestei țări incomparabile, cum este însuși dansul ei: o trăire unică. O comuniune reală, profundă cu obiectul inspirației, un act de credință cu valoare de simbol, o împărtășire. Mai mult decât dacă ar stărui asupra tuturor amănunțelor, poemul cuprinde spiritul întreg, neschimbat, pur, al războiului din Spania, al Spaniei întregi, care trăiește în război ca și în artă, care trăiește numai în pasiune. Unitatea spiritului spaniol e la baza revoluției falangiste, ca și la baza poemului lui Peman — poem eminent spaniol și național, în toată inspirația ei și toate elementele sale. Poezia aceasta nu curge —

este o succesiune de exclamațiuni, o continuă serie de exploziuni, de o factură cu totul dinamică.

Poemul este împărțit în trei capitole, la rândul lor subîmpărțite în romane separate, ode și viziuni, o trăire mereu prezentă, care ridică tot trecutul și viitorul la valoarea momentului de față, în așa fel încât fiecare din momentele separate are o valoare absolută și independentă, chiar desprins din corpul operei, de altfel nu prea bine încheiate în privința timpului. Părțile de un suflu epic mai larg, ca de exemplu, romanțele Alcazarului, povestirile unor incidente de luptă ridicate la rangul de simbol, sunt întrerupte de ode și imnuri închinare lui Franco, Calvo Sotelo, aviatorilor albaștri (numiți de poet « cavalerii aerului ») și totul este întretesut de elemente supranaturale și apariții apocaliptice, care largesc orizontul războiului până la ultima cauză motrice, supra lumească, concepută prin ideea luptei gigantice dintre Bestie și Inger. Destul de haotică în construcție, perfect unitară în spirit, independentă în părțile ei, romanțele și odele acestei poeme pot fi desprinse cu ușurință pentru a ilustra, prin ele înșile, întreaga operă a lui Peman. Una dintre aceste culmi — poate cea mai înaltă, este

ROMANȚA CELOR CĂZUȚI ÎN LUPTĂ

Vai, cei căzuți în luptă — fără marmoră și cruci !
 Vai, cei căzuți în luptă — cu epitaful lor de vânturi
 și de nori !

Nisipul le e perna, văile sunt sicrie.
 Nici cai împodobiți, nici lente marșuri funebre
 Nici regii de odinioară nu i-au întovărășit.
 Doar iarba cea din vale îi strânge și 'nfășoară
 Cu degete suave și calde de mirese.
 Ciudați sunt morții aceștia — înalți doar de o palmă
 Ascunși sub burueni — decât floarea mai mici
 Și totuși se ridică mai înalți decât norii !
 Culcușurile lor sunt leagăne, nu cripte.
 Ochii lor par deschiși sub rădăcini de toamnă.
 Ciudată este moartea, ce-atâtea vieți produce !
 Viermii mici se ivesc din liniștea profundă
 O gură ascunsă scuipe mărgăritare
 Și tufe de jarnină sunt ochi fără lumină.
 Ciudată este lupta — tortură care naște
 Avânturi viitoare — ciudată este lupta
 Infinită și dulce înviere din chinuri
 Moartea ce naște viața — ceață ce-ascunde steaua
 Ca muntele de Vineri — și trei cruci peste munte !
 Vaste câmpii spaniole — cu drumuri de atunci
 Cum răsare legenda din hoiturile voastre !

Și cei căzuți, eroii — ce umili zac sub iarbă
 Ce dulci sunt printre flori!
 Și cum se strânge câmpul, ce mic pare sub ceruri!
 Cum egalează moartea — pe roșii și albaștri!
 Soarele îi desmiardă și lutul îi unește
 Nici unul nu mai este — trăiesc însă cu toții:
 Silabe care cântă romanțe fără nume
 Absența lor cum umple uitarea fără cruci!
 Ce pitic e viteazul — căpitanul cel brav
 A putrezit de mult — și eroina dulce
 Cu pușca între brațe, cu gura printre ierburi
 Cine o mai cunoaște sub val de flori albastre?
 Doar Domnul singur știe numele tuturor
 Și îi desparte iarăși în două printre nori ».

Profund creștină în spirit, ajungând aproape la nirvana, printr-o împăcare și nivelare în moarte, romanța aceasta are totuși la bază o tensiune emotivă foarte încordată, care ține de structura internă a sufletului spaniol. Tensiunea este așa de mare, încât dorința pe care o naște este anihilarea completă, este absolutul. Această puternică și elementară râvnire după absolut explică pentru ce spiritul artei spaniole este mai ispitit de baroc, decât acela al altor popoare. Tendința spaniolă spre baroc, spre exagerat, spre antiteză, care și-a găsit forme paleative în mado-nelle din secolul XVII și prețioase în literatura lui Gongora — după cum și-a descoperit expresia monumentală în El Greco — această tendință nu este decât căutarea de a ușura o tensiune interioară prea covârșitoare, prea încărcată de dinamism vital, imaginea nefiind de multe ori atceva decât un pretext pentru jocul acestor forțe interne.

Acest gust pentru antiteze, care are la bază numai și numai dorința definitivă după absolut, dorința care merge până la chemarea neantului, naște imaginile exagerate, deja imprecise, ca și aceasta :

« Ciudați sunt morții — aceștia, înalți doar de o palmă
 « Ascunși sub burueni — decât floarea mai mici,
 « Și totuși se ridică mai înalți decât norii

sau :

« Vaste câmpuri spaniole — cu drumuri de-atuncea
 « Cum răsare legenda din hoiturile voastre ! ».

« Această tendință spre absurd, până la nebunie, este caracterul sufletului spaniol pus în mișcare de o pasiune, care nu mai cunoaște oprire.

Don Quijote a fost mai profund spaniol decât Cervantes, care îl înțelege și îl vede de foarte aproape, dar totuși îl privește din afară. De altfel însuși Peman recunoaște elementul donquijotesec drept baza sufletului spaniol:

- « Bucură-te de îndrăsneală și nebunie
- « Pentru ca să fii cuminte în acel secol
- « Bucură-te de lancea *seniorului și tatălui tău*

Don Quijote

- « Și vei avea pâine în traista ta
- « În acest ceas înalt al vieții
- « Poți să câștigi numai cu cântece.
- « Visul e viața clipei aceste
- « Nu-i târg mai bun decât Cruciada
- « Nici viață mai prudentă, decât aventura ».

Repunerea nebuniei sacre în moștenirea ei antică de divinitate și stare generatoare de minuni, nebunia creatoare care pornește din crezul orb și absolut, ne explică de ce în *Poema Bestiei și a Ingerului*, demonul intervine în fiecare clipă, pentru a încurca socotelile lumești, și de ce soldatul muribund vede arhangheli.

Dacă crezul absolut este o nebunie, atunci și Biblia este o carte scrisă de nebuni și pentru nebuni. Dar, poemul lui Peman este cu totul biblică, viziunea sa apocaliptică, acțiunea întretesută de apariții supralumești în fiecare clipă. Viziunea sa este clară, naivă, primitivă. Vede numai în alb și negru. În spatele fiecărui « roșu » stă câte-un demon, care îi împinge tankul și îi încarcă mitraliera. Iar băieții lui Franco sunt cu toții conduși de îngeri. Nu există excepții, nuanțe, compromisuri. Contrastul este absolut:

- « Bestia cunoaște știința
- « Nouă, complicată și rece
- « A muncii și a salariilor
- « A pieții și a progresului
- « A binelui omenirii.
- « Tânărul Aragonez însă
- « Doar catechismul și-l știe pe de rost.
- « Citește și scrie mai cu greu
- « Să adune până la șapte poate
- « Și dansuri vechi să joace vre-o trei ».

Lupta credinței contra necredinței, a Bestiei împotriva Ingerului, absolutul manifest în orice amănunt al luptei, trăire mistică integrală în orice moment, iată cheia izbândeii armatei lui Franco.

Credința a trebuit să învingă, nu se putea altfel, Spania nu se putea renega, credința ei a fost mai tare.

Insuși momentul ales de autor pentru a-și termina opera este o dovadă a acestei credințe oarbe, absolute: Poemul se sfârșește cu victoria finală a celor albaștri, deși a fost terminată înainte de sfârșitul războiului. Iată cele ce spune Peman în prefață:

« Tocmai pentru că acest poem nu e o cronică rimată cu obligațiunea de a reproduce totul și de a epuiza tema, am dorit, am ținut să o termin înainte de sfârșitul războiului.

Am vrut ca Victoria să fie prezentă în versurile mele înainte de împlinirea istorică, ca un act de credință. Am vrut să cred în ea, cum credem noi Spaniolii cu toții în puritatea Mariei, înainte ca ea să fie proclamată infailibilă. Nu am simțit nevoia de a-mi înmuia degetele în Coasta însângerată. Am crezut înainte de a vedea... Cântările Poemului meu sunt în număr de trei: număr mistic, rotund și perfect. Număr în timp: trecutul, prezentul, viitorul — numărul generației — tatăl, mama, fiul — numărul adevărului uman: afirmație, negație, sinteză... și mai presus de toate, numărul Divinității. Pentru aceasta, cu conștiința întregii sale valori mistice, aici, în prefața acestei poeme trilogiste, dornic de unitate și armonie, acolo, unde ieri prezida o inutilă invocație adresată Muzelor, eu semnez în prima pagină în numele Tatălui, al Fiului și al Spiritului Sfânt ».

Poetul și-a exercitat funcția de profet, precizând victoria albaștrilor. El încearcă și alte preziceri, ca aceea asupra Angliei, făcută în 1938:

« Un alt Imperiu sonor de eroi și mașini
 « Se va înneca în propriul său aur
 « Și în fierea propriei sale furii
 « Se va pierde omul cel vechi
 « În codrul pe care singur l-a plantat »

Iar despre Franța a scris:

« Franță a Sfântului Ludovic, nefastele tale prietenii
 « Azi, ca și ieri, te vor duce la pierzanie.
 « Pentru ca să-ți aperi corpul, îți vei pierde sufletul.
 « Vei muri de otrava verde a fructului străin !
 « Pacea lui Dumnezeu îți va fi negată !
 « Căci Tu ești o mână de lut umed și dulce,
 « Dar Spania e o bucată din trupul Adevărului
 « Pentru că Spania este volum și tu ești numai aromă
 « Pentru că Spania este un copac, iar tu nu ești decât
 o floare ! ».

Spania este volum, un bloc de tradiție întărită prin revoluție și biruință, granița civilizației noastre în Occident, îngerul de veghe al Vechei Europe.

Și tot acest suflet tare, ciudat, unitar, trăiește o viață completă pe fiecare pagină a Poemului, pentru că este indivizibil și nu se poate dărui decât în întregime.

OLGA CABA

CE-A ADUS NOU NIETZSCHE

Fiecare filosof aduce cu sine ceva nou. Noi nu ne întrebăm, cum e cu putință ceva nou, ci ce este acest nou. În această întrebare, simplă, se cuprind multe lucruri. Căci este vorba, întâi de ce *aduce*, apoi cu *sine*, în sfârșit *ceva*, filosoful. A aduce cu *sine* înseamnă un lucru pe care-l poartă filosoful. De aici și ideea de aport filosofic.

Filosoful este, așa dar, un purtător. El poartă cu sine, adică nu dela alții, *ceva*. Acest *ceva* nu este un lucru fără importanță, ci tocmai acest ceva constituie conținutul noutății. Așa dar, întrebarea ce este nou în urma unui filosof se traduce prin cercetarea aceluia ceva. Acest ceva *este*. Cu alte cuvinte cercetarea noastră are un caracter pozitiv, real, nu a unui lucru, pe care ni-l imaginăm.

Ce aduce cu sine Nietzsche ca filosof?

Precizarea de filosof ar fi inutilă, dacă ar fi fost vorba de un alt gânditor. Când spui Kant, vorbești numai despre filosof. Când, însă, încerci să vorbești despre Nietzsche, trebuie să precizezi dinainte, sub ce aspect îl vei urmări. Căci Nietzsche nu e un nume, numai pentru un filosof, ci pentru ceva mai *mult*. Dar nu ne întrebăm, aici, ce aduce cu sine acest mai mult, ci doar acel ceva, care constituie *esența* filosofiei. Restul, altădată.

Ce vrea Nietzsche, *în fond*? Nu vroiește el același lucru, ca orice filosof sau orice filosofie?

Dar ce vrea orice filosof și orice filosofie, *în fond*?

Orice filosof vrea să știe ce este, ceea ce este. Care este esența lucrurilor și sensul lumii.

Orice filosofie încearcă o explicare, în care lumea este ridicată la rang de întrebare. Cu orice filosofie, *lumea* este din nou pusă la îndoială. Și, cu lumea împreună, omul. De ce oare?

Ține omul așa de mult de lume încât să nu se poată vorbi despre ele decât împreună, ca de două lucruri, care nu pot fi gândite, decât decădată. Nu este omul în afară de lume? Ce are de a face, omul cu *lumea*? Nu este lumea, tocmai aceea cu care avem de a face. Cu alte cuvinte nu suntem *în* lume? Iar *lumea*

noastră, tocmai aceea cu care avem de a face, iar oamenii, cu care nu avem de a face, nu intră în lumea noastră. Nu este această *apartenență* la lume, ea însăși una din caracterele *omeniei* noastre? Nu constituie acest caracter *lumesc*, tocmai *noutatea* noastră. Oare sunt și alte lucruri în lume? Ca atare, omul nu ar fi decât unul din aceste *lucruri*. Caracterul *monden* ar fi deci al tuturor lucrurilor. Toate ar fi în lume.

Nu. Lucrurile nu sunt în lume, ci în afară de ea, dar la îndemâna noastră. Numai noi, *omenește*, suntem în lume, constituim *împreună* lumea. Așa dar, lumea este o *conviețuire*, în carej *suntem*. Dar, ce *suntem* noi. Ce este acel ceva, care suntem tocmai noi? Sunt oare, tocmai *eu*, acela, care sunt îndreptățit să mă consider nou, în această lume, în care toți suntem. Conștiința noastră, cu alte cuvinte, ne-ar vrea un rang special în lume. Conștiința de sine, este ceea ce aduce cu *sine* filosoful în lume? Căci faptul de a fi îl avem cu toții, noi aceștia, care *suntem de față*. Pentru aceasta, nu ai nevoie să fii filosof, ci e suficient să fii om. Aceasta nu ar însemna că ceea ce este *nou* în filosof este *inuman*? Nu aduce cu *sine* filosoful tocmai *omenia* sa. Nu avem cu toții, de altă parte, *omenia* noastră și în ce constă ea? Tocmai în caracterul de a fi împreună, de a fi la *fel* cu alții, *acel mod comun de a fi*. Dar atunci, ce este acest *în sine*, pe care îl aduce filosoful? Este el pentru noi toți, ori numai *pentru sine*. Aduce cu sine filosoful ceva, care este numai pentru el, pe care-l ascunde pentru sine, și nouă nu ne aparține, sau *aparține* filosoful prin ceea ce este în el nou, *omeniei* noastre?

Iată întrebările, pe care și le pune orice filosofie, și cu ea orice filosof. Ce ne spune nou Nietzsche?

Ce aduce cu *sine* Nietzsche nou, în *omenia* sa, care *îi* aparține în mod special, dar care nu este mijlocit ca adevăr?

Ce adevărește Nietzsche prin *existența* sa de filosof și *prin* filosofia sa?

Așa dar, aici nu ne interesează, în existența lui Nietzsche, ce este biografie și istorie. Acestea rămân, la o parte. Ci Nietzsche, omul, nu omul în general, de care vorbeau filosofii, ci omul, acela care a fost *prezent* odată, în unicitatea, în noutatea lui. Prezența umană a lui Nietzsche ne interesează deci, aici. Ce aduce ea nou? Însăși existența lui Nietzsche ca atare, «cazul» lui? Nu. Dacă ar fi doar acest «caz», existența lui Nietzsche nu ar fi decât o întâmplare deosebită și nu o *revelație esențială*. Ce om ne-a revelat Nietzsche? Doar avea pretenția că filosofia lui aduce cu sine o nouă *interpretare* a lumii și o nouă *înțelegere* a omului. Ce înseamnă această nouă *interpretare*. Lumea nu este aceeași pentru noi toți; are ea un colorit special? Lumea are, după Nietzsche, acest colorit deosebit, această *nuanță*. Nu este

lumea decât o chestiune de nuanțe, de aparențe deosebite, nu este ea ceva esențial? Ori tocmai acest *esențial* sălășluiește în aparențe? Nu vi se pare ciudat acest *nou* limbaj, pe care-l întrebuințează Nietzsche? Că aparențele sunt absoluturi. Nu e cumva aici o subiectivizare și o relativizare a tot ce *este*? Nu mai puțin ne-ar părea lumea, așa cum ne *apare* ea nouă, iar aceste aparențe ar fi realitatea însăși? La Nietzsche nu mai stăruiește deosebirea kantiană dintre fenomen și numen. Fenomenul, care înseamnă originar *desvăluire*, ne desvăluie tocmai esența lucrurilor. Manifestările, așa dar, nu sunt niște epifenomene. Nu există deosebire de natură între miez și coaje în lume. Ci toate, astfel cum credea și Goethe, formează o unitate organică. Lumea este, așa dar, o aparență. Ce suntem noi atunci? Nu reducem omul însă la ceva cu totul facil, la o aparență în sensul cel mai vulgar? Omul este creator, este artist. Iată lumea lui, o *lume* de aparențe artistice. Dar este omul, acel ceva, atât de singular prin creația lui, sau prin ceva mai profund? Ce poate fi mai profund decât creația? Suferința omului este obârșia creațiunii lui. Omul este înainte de de toate un *animal ce suferă*. Rațiunea, în sensul strict al cuvântului, mica rațiune de care vorbea Nietzsche, inteligența în sensul comun, nu este decât o mică peliculă, e drept strălucitoare la suprafața noastră, cum spunea atât de frumos Barrès. Suferința e ceea ce ne desparte, ne deosebește de lume. Suferința, nu cuprinde cosmosul, ci trece prin încheieturile neamului omenesc. Prin suferință, într'un sens cu totul larg, se introduce *ceva nou* în lume.

Nietzsche a fost un om care a suferit. Nu boala lui, ca atare, pe care o putea avea fiecare din noi, ci prin suferința lui umană, nu de-a-dreptul individuală, ci personală, avea ceva *nou* de spus, Nietzsche în *lume*. În această lume, de aparențe.

Numai un om care suferă se poate îndoi într'atâta de lume, încât s'o considere drept aparență. Cu toate acestea, ca aparență a unei lumi reale. Oamenii care nu suferă deosebesc prea mult lucrările, văd prea multe garduri în realitate. Cei care suferă nu văd decât *nuanțe*.

Dar ce e nou acum, în suferința lui Nietzsche?

Ce adevăr ne aduce el cu sine, în filosofie?

Este adevărul același pentru omul care suferă și pentru cel sănătos?

Precum am văzut, nici lumea nu este aceeași. Pentru omul suferind, nu există certitudine, sau, mai precis, adevărul nu se confundă cu certitudinea, cu evidența. Numai lucrurile mărginite își au, după el, temeiul rațiunii suficiente. Care este pentru el, temeiul adevărului? Adevărul se câștigă pe *temeiul* primejdiei. Numai situațiunile primejdioase sunt originare de adevăr. Și ele

ne mijlocesc un adevăr valabil *până* la moarte. Așa dar, nu pe durata unei vieți, deși se nasc dintr'o luptă între viață și moarte. În aceasta stă și eternitatea lor. Iar suferința noastră este o suferință *de* moarte. Ceea ce suferă în noi nu e propria noastră persoană ca atare. Ci moartea suferă în noi. Căci moartea nu este o etapă finală a vieții, ci este prezentă în fiecare moment al vieții noastre. De aceea, ne *neliniștește*. Orice neliniște prevestește moartea. Iar nu moartea, ca principiu al morții, al distrugerii, ci tocmai ca principiu al vieții, al creșterii. Iar această neliniște ne duce spre filosofie, sau este chiar filosofia însăși.

Așa dar, la întrebarea: ce aduce nou filosoful? Răspundem: o neliniște care ne deosebește în lume. Dacă ea nu ar exista, nu ar fi sigur că noi suntem ființe cu destin singular în lume. Dar tocmai această neliniște, care ne deosebește de lume, ne și ridică în ea. Lumea nu este, astfel, decât o scară de *depășiri*, de înălțări și prăbușiri. Nu a definit oare Nietzsche filosofia însăși ca o artă a depășirii de sine! În aceasta stătea și tăria supraomului, care nu este un nou chip al omului, ci doar ridicarea lui la o nouă *potență*, de unde *perspectiva* și depărtarea necesară pot s'o contemple și s'o înțeleagă. Din această înțelegere a eșit acea frenezie de a depăși suferința omului, prin creațiune. Salvarea omului nu este decât în aparențe. Cine își dă seama că aceste aparențe sunt *totul* poate spune că a înțeles *ceva* din această lume.

OCTAVIAN VUIA

REVISTA REVISTELOR

ROMÂNIA IN RĂZBOI

În noaptea de 21/22 Iunie 1941 a început prima zi de mobilizare a întregii armate române de uscat, aer și marină, iar în ziua de 22 Iunie trupele române au primit ordinul să treacă Prutul pentru a lupta, alături de armata germană, pentru sfintele drepturi ale neamului nostru.

Cu acest prilej, d. General Ion Antonescu, Conducătorul Statului a dat proclamația către Țară și ordinul către armată, pe care le publicăm mai jos, împreună cu telegrama Majestății Sale Regelui Mihai I către Conducătorul Statului.

Proclamația d-lui General Antonescu către Țară:

R o m â n i,

În fața Dumnezeului strămoșilor noștri, în fața istoriei și a veșniciei românești, mi-am luat azi răspunderea de a smulge prin onoare dreptă ceea ce ne-a fost cotoplit prin silnică umilire și trădare, hotărând să pornesc lupta sfântă de redobândire a drepturilor neamului.

În ceasul când popoarele își torc istoria pe câmpuri de bătaie, când drepturile se cuceresc în flacăra jertfei, iar civilizația se plămădește din sângele veacurilor, poporul românesc nu poate privi cu brațe nevolnice și suflet golit mărșălăvirea al onoarei neamurilor.

Raclele strămoșilor, crucile martirilor și drepturile copiilor noștri ne poruncesc să ne scrim cu propriul nostru sânge dreptul la onoare, spălând cu același sânge pagina nedreaptă înscrisă anul trecut în istoria noastră, nu de neamul românesc însuși, ci de trădătorii lui.

În numele credinței creștinești, al drepturilor românești și pentru viitorul nostru neînfricat,

R o m â n i,

Vă chem la luptă,

La lupta sfântă, în contra prăvălitorilor civilizației și bisericii noastre, ai dreptății și propriilor noastre drepturi.

La lupta sfântă pentru neam și pentru rege.

La lupta mare și dreptă alături de marea națiune germană, pentru dreptatea viitorului omenesc.

R o m â n i,

La 6 Septembrie 1940 destinul îmi așezase pe cuget povara istovitoare a uneiări sfâșiate și descompuse.

Am jurat să nu abdic o singură clipă dela sfintele drepturi și dela porunca demnității românești.

M'am trudit să țin sufletele, să unesc puterile, să adun toată munca românească pentru ca să pot păstra și reînălța neamul.

V'am cerut să-mi dăruieți nădejdea voastră, încrederea voastră, făgăduindu-vă să lupt pentru reînălțarea patriei, Și m'ați ascultat.

Dumnezeu m'a ajutat ca un an numai dela prăbușirea granițelor — anul umilirii, al suferinții și al învățturii românești — să pot îndrepta din nou neamul nostru pe calea luptei și sfintelor drepturi strămoșești.

Am purtat de ajuns pe brațele mele sbuciumate frământatele ruine ale României scumpe și mari, prăvălită de greșeala noastră și trădarea unora. Am tăcut de ajuns sbuciumul și lupta mea pentru drepturile României de totdeauna, ale României pentru care luptasem altădată.

A sosit vremea să-mi împlinesc jurământul.

Pornim la luptă.

În acest ceas de încercare, jur să vă duc la biruința sfințirii drepturilor noastre asupra bătrânei Moldove, să fac din nou din pământul Basarabilor vatra morților și leagănul copiilor noștri și din codrii Bucovinei straja nepieritoare a gloriei românești.

Mulțumesc Domnului că m'a învrednicit să sparg atât de repede cătușele roșii ale anarhiei și pradei cotropitoare, contribuind astfel și la mărșăla luptă de înnoire a civilizației pe care o duc în Europa Germania Marelui Adolf Hitler și Italia Ducelui.

Îi mulțumesc în numele națiunii noastre geniului creator al lumii noi, Führerului Cancelar Adolf Hitler, că a înțeles cu atâta dreptate nedreptatea făcută unui popor loial — care a luptat și va lupta veșnic pentru sfânta lui unitate — dându-i poporului român mândria unei lupte puternice și curajoase nu numai pentru reclădirea drepturilor naționale, dar și împotriva celui mai mare dușman al lumii: bolșevismul.

Legăți în jertfa pentru idealul nou și mare al lumii în plămădire. Români își vor recăpăta drepturile prin fața lor de credință, prin lupta lor de onoare pentru civilizația lumii, alături de marele popor german.

R o m â n i,

În viața oamenilor ca și a națiunilor vin ceasuri de desnădejde peste ceasuri de furtună, care lasă locul luminii și îndălțării.

Dumnezeu ne-a dat ani grei de încercare cruntă.

Ne-a deschis drum de furtună spre zori de îndălțare.

Să-l urmăm cu încredere, Români.

Cu gândul ținut la drepturile neamului;

Cu sufletul lipit pe crucile eroilor și martirilor trecutului;

Cu trupul înfipt în glia copiilor noștri.

Să pornim la luptă, Români.

Să zidim cu trupurile noastre un nou altar neamului și să lăsăm urmașilor noștri, gloria pământului strămoșesc.

R o m â n i,

*Pentru Rege, pentru Țară,
Ca să răzbunăm nedreptatea,
Ca să întemeiem lumea nouă,
Ca să cinștim numele de Români,
Cu Dumnezeu înaintea.
Urmați-mă,
Războiul sfânt a început!*

GENERAL ION ANTONESCU

22 Iunie 1941.

Ordinul către armată:

O s t a ș i,

V'am făgăduit din prima zi a noii domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință.

Să șterg pata de dezonoare din cartea neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri.

Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna.

O s t a ș i,

Vă ordon:

Treceți Prutul.

Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și mieznoapte.

Desrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți.

Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii vovodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre.

O s t a ș i,

Plecați azi pe drumul biruințelor lui Ștefan cel Mare ca să cuprindeți cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoșii noștri cu lupta lor.

Înainte.

Fiiți mândri că veacurile ne-au lăsat aci straja dreptății și zid de cetate creștină.

Fiiți vrednici de trecutul românesc.

O s t a ș i,

Veți lupta cot la cot, suflet la suflet, lângă cea mai puternică și glorioasă armată a lumii.

Îndrăzniți să vă măsurați vitejia și să vă dovediți mândria, camarazilor noștri.

Ei luptă pe pământul moldovean, pentru granițele noastre și pentru dreptatea lumii.

Fii vrednici de cinstea pe care v'au făcut-o istoria, armata Marelui Reich și neîntrecutul ei comandant Adolf Hitler.

O s t a ș i,

Inainte.

Să luptați pentru gloria neamului.

Să muriți pentru vatra părinților și a copiilor voștri.

Să cinstiți prin vitejia voastră amintirea lui Mihai Vodă și a lui Ștefan cel Mare, a martirilor și eroilor căzuți în pământul veșniciei noastre cu gândul ținut la Dumnezeu.

Să luptați pentru desrobirea fraților noștri, a Basarabiei și Bucovinei, pentru cinstea bisericilor, a vieții și căminurilor batjocorite de păgâmi cotropitori.

Să luptați pentru a ne răzbuna umilirea și nedreptatea.

V'o cere neamul, regele și generalul vostru.

O s t a ș i,

Izbânda va fi a noastră.

La luptă.

Cu Dumnezeu înainte!

Comandant de căpetenie al armatei,
GENERAL ANTONESCU

22 Iunie 1941.

Telegrama Majestății Sale Regelui Mihai I:

« Domnului

GENERAL ION ANTONESCU

Conducătorul Statului

În clipa când trupele noastre trec Prutul și codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta țară a Moldovei lui Ștefan cel Mare, gândul Meu se îndreaptă către Domnia Voastră, Dommule General, și către ostașii țării.

Vă sunt recunoscător, Dommule General, pentru că numai prin munca, tăria și străduința Domniei Voastre, neamul întreg și cu Mine trăim bucuria zilelor de glorie străbună, iar ostașilor noștri bravi le urez sănătate și putere ca să statornicească pentru vecie dreptele granițe ale Neamului.

Trăiască în veci România!

Trăiască viteaza noastră armată!

MIHAI »

SUFLETUL BASARABIEI

Viața Basarabiei — Anul X — Nr. 6-7 — Iunie-Iulie 1941

Numărul acesta a fost tipărit, în bună parte, când s'a aflat marea veste a intrării în război pentru desrobirea Basarabiei, Bucovinei și a fraților noștri de peste Nistru. În ultima pagină, totuși, a putut intra emoționanta « Inchinare steagurilor desrobitoare », unde cărturarii pribegi ai revistei, care la București

au păstrat aceeași conștiință a dreptății românești, ca și în Chișinăul lor, făcându-și deplin datoria, ne arată că și în acest număr al revistei, ca și în toate numerile de până acum « punem nu numai problema Basarabiei, dar și a Românilor de peste Nistru, pe care noi Basarabeni nu i-am uitat niciodată și pentru a căror încorporare în statul nostru național nu vom înceta să luptăm, până ce nu ne vom vedea împreună ».

Inchinarea se termină cu aceste cuvinte: « În așteptarea zilei fericite când ne vom putea întoarce pe meleagurile Basarabiei natale, unde să ne urmăm mai departe munca scrisului românesc, închinăm acest număr al *Vieții Basarabiei* eroilor care cu sângele lor spală rușinea neamului și a Basarabiei ».

Numărul de Iunie și Iulie cuprinde o seamă de contribuții interesante, studii și lucrări de literatură, datorite scriitorilor și cărturarilor basarabeni.

Menționăm articolul d-lui Profesor V. Harea despre *Sufletul Basarabiei*, unde sunt accentuate trăsăturile esențiale ale psihologiei Moldovenilor de Răsărit: inteligență vie și nuanțată, mai mult contemplativă; un puternic simț moral, care îi face mai sinceri și deci mai puțin adaptabili la orice împrejurare; o blândețe excesivă, care a putut fi totuși o armă împotriva Rușilor; înclinarea spre viața patriarhală, în care familia a avut rost hotărâtor, ea fiind timp de o sută de ani paznicul Românității; legarea de pământul obârșiei; hărnicia și năzuința de a-și înfrumuseța căminul; în fine, religiozitate profundă și, odată cu ea, acea curățenie sufletească, ce face pe om să simtă prezența lui Dumnezeu în orice moment al vieții.

Despre influența religiei în căminul Basarabeanului, în gospodăria lui, găsim interesante observații și în articolul d-lui Vasile I. Chicu, care explică unitatea morală a Românilor din Basarabia și caracterul de puritate al bisericii lor, prima în ortodoxia românească, după cum a arătat și Părintele Gala Galaction tot în această revistă.

NISTRUL, RÂU ROMÂNESC

Viața Basarabiei — Anul X — Nr. 6-7 — Iunie-Iulie 1941

În același număr al revistei, d. N. P. Smochină publică un documentat articol despre *Românii de peste Nistru*, iar d. Gh. Rașcu un articol intitulat *Nistrul, râu românesc*, amândouă deosebit de însemnate pentru cunoașterea situației istorice și etnice a fraților noștri, care își vor realiza în curând destinul lor adevărat.

D. N. P. Smochină ne arată că, până în această clipă a desrobirii, un sfert din neamul românesc se afla sub nefastul regim comunist, în urma ocupării Basarabiei, Bucovinei de Nord și a unei părți din județul Dorohoi. Ocupându-se de Românii transnistrieni, autohtoni în ținuturile lor ca și ceilalți Români, d. Smochină înfățișează fazele istoriei lor în legătură cu Principatul bolhovean, Ucraina lui Duca Vodă, Moldova Nouă și Căzăcimea ucraineană.

Subliniază conștiința națională a Românilor de peste Nistru, amintindu-ne și de transnistrianul Toma Jalbă. « A rămas clasică cuvântarea lui Toma Jalbă, țăran transnistrian, care, la congresul soldaților basarabeni din 21—28 Oc-

tomvrie 1917 la Chişinău, cerând cu insistenţă realipirea Românilor transnistrieni, a spus între altele: «dacă voi, Românii basarabeni, ne veţi uita, atunci noi vom săpa albia Nistrului dincolo de pământul nostru. Căci mai bine să-şi schimbe râul mersul său, decât să rămânem noi, fraţii, despărţiţi unii de alţii ! ».

Nistrul este un râu românesc.

BIBLIOTECILE ROMÂNEŞTI DIN ARDEALUL CEDAT

Transilvania — Anul 72 — Nr. 1 — Martie 1941

D. Ion Muşlea aminteşte existenţa vechilor biblioteci româneşti din Transilvania, înainte de Unire, dovedind astfel netemeinicia afirmaţiilor ungureşti care se laudă mereu cu primatul cultural în oraşele transilvane.

Reproducem următoarele pasaje:

«Cele mai vechi din aceste focare de naţionalism şi de cultură românească aparţineau bisericii şi institutelor de învăţământ sau studenţilor acestora. Încă din veacul al XVIII-lea întâlnim o bibliotecă a Episcopiei Unite dela Oradea, întemeiată la 1775 şi ajungând cu timpul, la aproape 7000 de volume şi mai multe sute de manuscrise, dintre care multe din ale lui Şincai şi Clain. În acelaşi oraş, Şcoala normală unită avea o bibliotecă fondată prin 1848, care, înainte de războiul mondial, dispunea de peste trei mii de volume. Veche (din 1851) e şi biblioteca «Societăţii de lectură a Junimei române», despre care însă ne lipsesc date mai amănunţite. Prin anul 1913 mai ia fiinţă tot la Oradea şi o bibliotecă a teologilor uniţi, având la bază cărţile unei mult mai vechi «Societăţi bihorene Samuil Vulcan».

Şi Clujul are un loc de frunte între oraşele cu vechi biblioteci româneşti: aceea a Societăţii «române de lectură» dată din 1861; a protopopiatului unit, de prin 1872, iar a «Societăţii junimei Universitare Julia» (care avea şi un cabinet de lectură cu 13 ziare abonate), de prin 1873. Harnicii noştri studenţi clujeni mai întemeiază încă două biblioteci: una, mai veche, a «Societăţii de lectură», alta a «Agenturei Astei pentru tinerimea universitară», amintită prin anul 1913.

Cam în aceeaşi vreme (1911) înfiinţează o bibliotecă Societatea soldaţilor români din Cluj. O bibliotecă de meseriaşi români avem şi la Bistriţa, întemeiată încă pe la 1895 din iniţiativa unui tâmplar: Vasile Lungu.

Vechi sunt şi bibliotecile Seminarului teologic din Gherla, (1860) — trecut în 1931 la Cluj — şi a profesorilor «Preparandiei» de acolo (1869). În acelaşi an ia fiinţă biblioteca studenţilor teologi, care numără peste o mie de opere româneşti în anul Unirei. Ceva mai nouă (1877) e biblioteca Reuniunii învăţătorilor uniţi din jurul Gherlei, urmasă a unei mai vechi biblioteci a Casinei Române din Gherla.

Cea mai bogată era însă biblioteca şcolilor din Năsăud, fondată la 1865, care, în anul 1913, număra peste 10.000 de volume.

Şi învăţătorii sălăjeni aveau la Şimleu o bibliotecă, înfiinţată în 1870. Aici mai funcţiona, din anul 1890, şi o bibliotecă a Astei.

«Asociațiunea» maramureșană avea o bibliotecă la *Sighet*, încă de prin anul 1871

Incheiem lista noastră cu biblioteca «Reuniunii preparandiloru din Zalău» (*Zăldu*), care, deși elevi ai Școlii normale de Stat (ungurești), și deși numai 23 la număr, își înjghebaseră, de pe la 1871, o modestă bibliotecă, abonând și vre-o șase reviste românești din Ardeal și din țară. Mai cunoscută și mai veche e biblioteca elevilor dela gimnaziul catolic din Satu-Mare, înființată încă la 1859 și distrusă de Unguri după cincisprezece ani. O bibliotecă asemănătoare pare să fi existat, în jurul anilor 1881, și la «archigimnazul catolic» din Cluj.

S'ar putea crede că din cărțile acestor biblioteci nu citeau decât membrii lor: profesori, studenți și elevi, învățători și meseriași. Se știe însă bine că ele constituiau centre de lumină și naționalism pentru toată românimea orașelor respective, uneori chiar și a satelor din împrejurime: la sodalii din Bistrița, ceteau intelectualii români ai orașului; din ale învățătorilor, împrumutau cărți și preoții; iar bibliotecile liceelor și institutelor teologice puteau primi cu drept cuvânt numele de «semi-publice», cărțile lor ajungând cu ușurință și în mâna părinților și prietenilor tinerilor cetitori.

E adevărat că o parte din bibliotecile amintite mai sus nu mai ființau, de sigur, la înfăptuirea Unirei. Dar cele care au reușit să reziste până în 1919 și-au sporit enorm numărul volumelor, adeseori dublându-l. În unele orașe, care înainte nu cunoscuseră biblioteci românești, ele a prins viață: Târgu-Mureș, Dej, Baia-Mare, Mircurea-Ciuc, etc.

Și putem să nu amintim încă odată Clujul? Am lăsat acolo, în Biblioteca Universității, cea mai mare colecție de cărți românești apărute în Ardeal: mai multe zeci de mii de volume, adunate — să se știe — cu bani și trudă românească!

Se cade să facem apoi amintire, măcar în trecere, alături de bibliotecile orașelor și de acele ale satelor, în special de cele înființate de Astra, care numai în 1912—13 trimisese 150 de biblioteci «despărțămintelor mai expuse din punct de vedere național: Gherla, Maramureș, Bihor și Sătmar»...

Dar bibliotecile — uneori impresionant de bogate, ajungând la peste 1000 de volume — ale atâtor umili țărani de pe Câmpie sau din granița Năsăudului?

70 DE ANI DELA NAȘTEREA LUI NICOLAE IORGA

Vremea — Anul XIII — Nr. 65 — 15 Iunie 1941.

Cu prilejul împlinirii a șaptezeci de ani dela nașterea lui Nicolae Iorga, revista *Vremea* a închinat un număr memoriei marelui cărturar și patriot, publicând fragmente din scrisul său și bibliografia completă a operelor sale închinată istoriei naționale. Articolele despre Iorga semnează d-nii: G. G. Mișonescu, Dr. C. Angelescu, Gheorghe Brătianu, Mihai Popovici, Dr. N. Lupu, Victor Slăvescu, Pan Halipa, Ion Pelivan, Octavian C. Tăslăuanu, D. R. Ioanițescu, filosofii și scriitorii C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Ion Simionescu, Liviu Rebreanu, Perpessicius, Ion Pillat, N. I. Herescu, Ionel Teodo-

reanu, R. Rosetti, Victor Eftimiu, Vladimir Donescu, Vasile Netea, C. Narly, M. Alexandrescu, Ion Codreanu, întrunindu-se astfel omagiile regiunilor țării și ale diferitelor categorii de oameni de știință, scriitori și politicieni, care, dincolo de perspectivele și preocupările lor proprii, au înțeles unicitatea lui Nicolae Iorga, culme a spiritului românesc.

« Moartea-i tragică: o apoteoză pentru el; un memento dureros pentru neamul nostru... Dea Dumnezeu ca citirea scrierilor lui să nu se prefacă, mai târziu, într'o muștrare profetică » scrie d. C. Rădulescu-Motru.

Foarte interesante și caracteristice, pentru definirea personalității cărturarului de neînlocuit, amintirile d-lui Barbu Theodorescu din articolul « In umbra lui Nicolae Iorga », unde se restabilesc multe adevăruri mai ales cu privire la perioada când marele patriot a fost prim-ministru. Nespus de semnificativă și emoționantă declarația pe care Nicolae Iorga i-a făcut-o d-lui B. Theodorescu, în noaptea când devenise prim-ministru:

« Oprindu-se din lucru, îmi spune cu tristețe, mai mult vorbindu-și sie-și, textual: « Acum mi se dă țara, la șaiszeci de ani ! Ce n'aș fi putut face în 1908—1918 când toată țara era cu mine; când erau alte împrejurări, când puteam răsturna o lume întreagă... Nu simt cum aș putea îmbătrâni, dar acum mi se dă puțința să conduc țara ? ».

NEPIERITORUL NICOLAE IORGA

Țara — Anul I — Nr. 29 — 18 Mai 1941

Ziarul *Țara*, care apare la Sibiu, sub direcțiunea d-lui Grigore Popa, publică un articol « Nepieritorul Nicolae Iorga », semnat de d. Virgil I. Mănescu. Cităm următoarele părți:

« I-a fost hărăzit lui Nicolae Iorga să fie unul dintre acei oameni providențiali, care prin darul uriașei lor personalități sguiduesc conștiința unui popor întreg, îi trezesc la viață virtuțile și îl înflăcărează într'o irezistibilă chemare. O atare personalitate poate reabilita un popor sau poate umple un gol întreg al istoriei sale. Nicolae Iorga este unul din eroii morali care ne-au strigat cântecul de redeșteptare la o viață nouă: viața intensă a potențelor noastre spirituale, a căror admirabilă quintesență a fost. El a scris, astfel, o pagină de strălucită istorie românească și viitorul îi va rosti numele cu o tresărire de legitimă mândrie.

Ultimii patruzeci de ani au fost dominați de marea sa figură.

A avut el și am avut și noi norocul să trăiască în epoca frământată, dar plină de strălucirea biruinței, a războiului întregitor. Epoca de răspuns a istoriei noastre; răspuns ferm și magnific unui întreg trecut de vicisitudini și suferințe. Anii dinaintea războiului i-au cunoscut activitatea sa neobosită pentru trezirea la viață și la luptă a sentimentului național. Răscolitoarea sa personalitate și fulgerul verbului său a înflăcărat toate generațiile, a contopit toate sufletele, le-a dăruit tăria iureșului final și victorios. Părea clădit din glie românească și din tradiția sfântă a iubirii de Neam și Țară. A involburat sufletul poporului întreg, a ridicat frunțile și a dat glas de tunet visului, întărit în tainițele inimei. A fost sămburele de foc și de simțire al clocotului

unanim, făuritor de istorie și dăltuitor de biruință. În vulcanul credințelor lui, mărturisite cu impetuoșitate, și-au călit tăria convingerilor și a faptei, toate voințele de mai bine, toate inimile românești.

Se adunaseră, parcă, în sufletul și în convingerea acestui om providențial, glasurile și vrerile unui trecut întreg; părea că vorbește, prin el, sufletul străvechiu, sufletul rezistențelor și mândriilor românești din toate vremurile. Puteam fi o țară mică, dar eram un popor mare prin sufletul nostru, prin lupta și dârza noastră rezistență. Găseam în trecutul și în simțirea noastră caractere proprii de o valoare morală temeinică, ce ne dădea dreptul ca viața noastră să fie românească și numai românească, ca drumul renașterii noastre să ne fie propriu și scuturat de orice alte influențe și predominări străine.

Poporului cu drepturi istorice necontestate trebuia să i se facă dreptate; să fie lăsat să lupte pentru dreptatea sa și pentru realizarea visului de unire al tuturor Românilor.

A dăruit acestui neam toată truda muncii și toată înflăcărea credințelor lui. O operă istorică de minuțioasă cercetare și cuprinzătoare sinteză, gândurile sale luminoase, directivele sănătoase, date literaturii, formarea de generații întregi crescute în dragostea de tot ce este românesc și tot ce este gând, exemplul unei onestități rectilinii, modelul unei dărzenii bătrân românească și a unei demnități impresionante, ni le-a lăsat Nicolae Iorga. Ne-a mai lăsat amintirea mândriei nemuritoare prilejuită de succesele și triumfurile lui, precum și porunca de foc a convingerilor într-o biruință, rostite cu glas de profet în clipele de amarnică îndoială.

Da, Nicolae Iorga a fost un apostol al Neamului. Un apostol al drepturilor și al mândriei noastre.

Viața i-a fost — cum el însuși spune despre dascălul dela Avrig — o faptă. Dar a fost și mai mult: o pildă. Și se cuvine ca această pildă ce ne-a lăsat-o ca o prețioasă moștenire, să fie trăită de generațiile tinere, înflăcărate odinioară de tăria credințelor lui, ca singura posibilitate de a avea o țară mare și puternică.

Să trăim clipele de puternică unitate, de dărză credință și de nestrămutată hotărâre întru cele ce sunt datorita ceasului de față. Geniul românesc al lui Nicolae Iorga trăiește în pagina de strălucită istorie ce a încrestat-o viața lui și în asemenea neclintiri de pe linia destinului nostru. Trăiește azi și va trăi mâine. Căci se va fi stins de mult, în cronică Neamului, svonul vremelnicoș patimi și tot mai luminoasă se va impune gloria nepieritorului Nicolae Iorga ».

TOATE NUVELELE ISTORICE ALE LUI ASACHI SUNT INFLUENȚATE DE CRONICARII MOLDOVENI

Convorbiri Literare — Anul LXXIV — Nr. 5-6 — Mai-Iunie 1941

Referindu-se la studiul d-lui P. V. Haneș, care preceda ediția din 1915 a nuvelor istorice ale lui Gheorghe Asachi și în care editorul afirma că nuvelele istorice dinainte de 1852, « Ruxandra Doamna », « Svidrighelo » și « Elena Moldovei » nu au nimic din Ureche și Miron Costin, cronicarii aceștia nefiind

încă publicați, contrar nuvelor scrise după această dată, când au fost tipăriți cronicarii, — d. Ion Chiriuc caută să dovedească în articolul său « Trei nuvele istorice de Asachi și cronicarii moldoveni » că Asachi a suferit în toate nuvelele sale istorice, deci și în acelea de înainte de 1852, influența cronicilor « cu deosebirea că acele ale căror subiecte se referă exclusiv la evenimentele petrecute la noi și în trecutul nostru și care evenimente se găsesc povestite în cronicile noastre, în aceste nuvele Asachi urmează în de aproape pe cronicari... în celelalte însă evenimentele sunt străine (și) Asachi utilizează izvoare streine ». La această concluzie ajunge autorul după prezentarea unor argumente și citate paralele din cronicari și nuvelist.

De altfel, încă din 1829, Asachi cerea în *Albina Românească* utilizarea epocilor strălucite din istoria Moldovei pentru a fi mai bine cunoscute, ceea ce va cere în 1840, la *Dacia Literară*, și Kogălniceanu, inspirat de romantismul german și francez.

ROMANII NE-AU VINDECAT DE BARBARIE

Luceafărul — Anul I — Nr. 3 — Iunie 1941.

Discutând în articolul « Et nos barbari » despre o anumită « fugă în trecut », adusă la actualitate de polemica privind tracismul nostru, d. Mihai Beniuc face următoarele considerațiuni:

« Imperiul roman a transformat și asimilat tot ce n'a fost indigest în lumea barbară cucerită. Ce-a transformat și în ce, este însă operă romană. Tot respectul pentru materia primă, dar pentru operă dragoste nețarmurită. Iar noi Românii suntem parte integrantă din această operă romană și ar fi păcatul nostru cel mai greu, dacă n'am ști prețui acest lucru.

« Romanii ne-au vindecat de barbarie și ne-au imprimat de-a-pururi sensul ființei lor: tendința spre cultură și umanitate. Dacii au pierit vitejește în fața vitejilor romani. Dacii au pierit, dar sângele roman a dat aici roadă, iar azi suntem unul din cele mai numeroase popoare romanice. Și oricât ne-am strădui să fim altceva, nu vom reuși.

« Dacă Germanii de azi se laudă cu virtuțile străgermane, dacă Ungurii se mândresc cu sângele turanic ce le înobilează vinele, au dreptul s'o facă ca descendenți direcți. Dar noi Românii descindem direct din Romani și numai colateral ne putem lăuda cu obscure origini neverificate viabile prin proba de foc a spiritului roman. Iar a ne lega prea mult de înaintașii noștri colaterali și indirecti, e periculos, pentru că la un moment dat ar trebui să ne căutăm străbunii în maimuțele cățarate prin arborii pădurilor din Iava. De aceea e mai bine să rămânem ceea ce evident suntem. Poporul nostru își mai amintește încă de Trăian și de Ler, iar de numit el însuși nu s'a numit vre-odată altceva decât român, adică romanus, nici n'a putut vre-odată să se înțeleagă la el acasă în altă limbă decât cea romanică. Dacă-i vorba să ne mobilizăm străbunii, să-i invocăm atunci pe cei reali, pe cei care au pus temeliiile civilizatorii ale Daciei și ale lumii întregi. Înainte de ei n'am existat, iar a chema spiritele străbune de dincolo de ei, înseamnă a striga în pustiu ».

Acum, când neamul nostru are parte de marea și dreapta fericire de a-și vedea iarăși în același Stat, al lui și care trebuie să-l cuprindă întreg, ținuturile răpite prin forță și viclenie, acea Basarabie credincioasă și dărnice și acea Bucovina de Nord, mândră și vajnică, acum când Chișinăul și Cernăuții sunt iarăși ai noștri, așa cum au fost atâtea veacuri, se cuvine ca elitele spiritului să se întrebe în privința datoriei ce o au față de aceste regiuni.

Oștirea și-a îndeplinit falnic și deplin datoria, jertfindu-se, luptând, rezistând, plănuiind, așa cum era în misiunea ei să facă o oștire călăuzită de idealul superior și unic al adevăratului naționalism, temei de dreptate și noblețe constructivă față de toți oamenii și de toate timpurile. Recunoștința noastră nu poate adăoga nimic gloriei ei, așa cum niciodată îndeplinirea datoriei nu și-a făcut sprijin din gândul la răsplată. Dar după ce armata își va fi încheiat misiunea — alături de organizatorii vieții politice, sociale și economice, cărturarii vor trebui să-și dea și ei contribuția la refacerea acestor regiuni cotropite și terorizate de exponenții unui crez neomenos și barbar, care au negat spiritului orice drepturi pentru a nu le da nici măcar trupului — doctrina lor materialistă și metodele lor pă-

gâne încercând să nimicească ceea ce mii de ani de cultură și civilizație întăriseră deplin.

În numele spiritului, care niciodată nu poate fi înfrânt, chiar dacă uneori i se pune la încercare tăria, elitele gândului și ale artei vor purcede în Basarabia și Bucovina la opera ce le-a fost întreruptă în cele douăsprezece luni nefaste, făcându-și cu mai multă convingere și mai înflăcărată devoțiune datoria de ridicare a nivelului cultural și de însuflețire românească.

Acum când știm cât de dureroasă și plină de mustrări a fost pierderea vremelnică a acestor regiuni românești, vom ști și mai bine cum să procedăm și cum să ne jertfim pentru înălțarea spirituală a acelor locuri, unde nu totdeauna am putut duce tot ce trebuia și de unde nu am cules toată rodnicia posibilă. Intelectualii-scriitori n'au rămas niciodată departe de nevoile și durerile acestor regiuni, dar uneori nu au putut în deajuns interveni, pentru ridicarea lor culturală. Se făcuse mult, chiar dacă se putea face și mai mult. Regimul sovietic, a cărui amintire va rămâne pentru tot ce este om și Român ca o arătare a iadului, a nimicit în parte opera realizată după celălalt război, astfel că misiunea cărturarilor va fi și mai amplă, și mai imperioasă pentru a se ajunge la ceea ce a fost și la mai

mult. Pe deasupra, vom avea de acum încolo și grija fraților transnistrieni, pentru a căror desrobire încă luptă oștile glorioase ale Generalului Ion Antonescu, Transnistrienii care nu ne-au uitat niciodată și pentru care am putut face atât de puțin în trecut.

În anul de restriște, cărturarii basarabeni și bucovineni, împreună cu ceilalți, au depus în țara liberă o activitate care îi cinstește, păstrând vie conștiința regiunii lor și solidaritatea firească și dreaptă cu destinul neamului întreg. Cărturarii din țara liberă nu și-au uitat nici o clipă frații subjugăți de comuniști, așa cum ei nu uită nici pe frații lor de sub stăpânirea maghiară. Acum, însă, datorită glorioasei noastre armate și marilor noștri aliați, cărturarii vor putea să-și îndeplinească misiunea în regiunile redobândite.

Dela învățătorul și preotul de țară până la poet și filosof, dela artist până la sociolog și economist, cu toții vom trebui să lucrăm din răputeri pentru refacerea și depășirea spirituală a Basarabiei și Bucovinei, pentru rodnicia comuniunii cu frații transnistrieni, suferințele prin care am trecut fiindu-ne cel mai aspru, dar și cel mai luminos povățuitor.

R.

În Biblioteca Revistei Istorice Române, de sub conducerea d-lui prof. C. C. Giurescu, a apărut studiul d-lui Simion Mehedinți, *Ce este Transilvania?* (București, 1940). Poate nimeni altul decât un etnograf cu îndelungată experiență a problemelor țării și poporului românesc nu era mai îndrituit să pună și să expună multilateral această chestiune: ce reprezintă Transilvania în cadrul spațiului românesc.

Trebue să precizăm că sub denumirea « Transilvania » este considerată în acest studiu numai cetatea închisă între Carpați, fără regiunile periferice ale Crișanei și Banatului. Prin punerea chestiunii în acest fel se face o precizare importantă din punct de vedere geopolitic: Banatul și Crișana stau în același raport cu Transilvania ca și Muntenia și Moldova: sunt, față de platou, regiuni laterale cu aceeași economie complementară. Privită astfel, Transilvania constituie miezul spațiului românesc, și această constatare o pune în lumină studiul d-lui Mehedinți. Carpații n'au constituit niciodată o graniță în calea schimburilor de orice fel. Dimpotrivă, se poate spune că munții au contribuit la menținerea unității neamului românesc, prin pășunile de vară pe care le ofereau păstorilor veniți din regiunile de câmpie înconjurătoare; a avut astfel loc fenomenul de transumanță, mult considerat, mai ales de linguiști, — un fenomen de continuă și intensă circulație între regiunea centrală și cele periferice, « ... din evul mediu și până azi, nenumărate documente ne arată că oierii din Transilvania pășteau turmele lor nu numai în munții dimprejurul podișului, dar se coborau în Muntenia și Moldova, pentru a ierna în lunca largă a Dunării, bogată în sălcet, și chiar mai departe, spre Crimeea și în stepa dela nordul Mării Negre » (p. 34). Voi adăuga o mărturie din cele mai multe, culeasă, ca să spunem așa, la fața locului, într'un text folkloric din Soveja (Putna): « Oi la noi veneau din toată Transilvania. La Sfântul Gheorghe se ridica din bălțile Prutului, de prin Dobrogea, din Basarabia, în Transilvania » (I. Diaconu, în *Ethnos*, I, 1, p. 215).

Aspectul economic al unității dintre Transilvania și celelalte ținuturi ale țării este scos în relief de d. Mehedinți. Diversitatea de produse ale solului și subsolului a dus la o circulație intensă a bunurilor, potrivit principiului vaselor comunicante. Economia Transilvaniei și a regiunilor laterale se completează astfel reciproc. D. I. Nistor, *Handel und Wandel im Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Cernăuți, 1912, scria această frază rezumativă despre economia orașelor comerciale săsești: «aceste orașe își acopereau în Moldova o mare parte din necesitățile lor de materii prime, atât pentru consum, cât și pentru prelucrare» (pp. 1—2). Așa dar legăturile economice sunt din tot timpul. După 1918, când unitatea politică s'a suprapus peste cea economică, favorizând-o, am asistat la o adevărată înflorire. «Renașterea economică a Transilvaniei, după ce și-a căpătat rolul ei istoric în cuprinsul neamului românesc, e dovada cea mai lămurită că provincia din mijlocul țării formează o unitate organică cu restul Statului român» (p. 41). Circulația bunurilor a atras după sine intense schimburi etnice și culturale, menținând unitatea românismului; acesată unitate nu-și găsește pereche în Occident, unde nu se află nici o țară cu atâta simetrie geografică și unde diversitatea naturală a adus și fărâmițarea etnică.

Că Transilvania alcătuește într'adevăr o «unitate organică» cu restul spațiului românesc, ne-o arată d. Mehedinți invocând și argumentul lingvistic. Dacă ținutul de dincolo de munți ar fi fost separat, în decursul timpului, de regiunile laterale, ne-am aștepta să găsim în acest ținut vorbindu-se un dialect deosebit. Dar ab-

sența unui astfel de dialect este o limpede probă de contrariu; dacoromâna cunoaște numai două diviziuni: graiul muntenesc și cel moldovenesc, Ardealul împărțindu-se între aceste două graiuri (v. I. Iordan, *Graiul putnean*, în *Ethnos*, I, 1, p. 90 și urm.).

Cartea d-lui S. Mehedinți, expunând cu claritate, conciziune și documentare științifică toate aceste fapte, constituie o operă de cea mai mare importanță în dovedirea și justificarea drepturilor românești asupra Transilvaniei, într'un moment când se pare că anumite opinii s'au îndoit de aceste drepturi. Cu atât mai bine venită este publicarea cărții și în versiunile germană și italiană.

C. Racoviță

Problema lui Zalmoxis, zeul Geților încrezătorii în nemurire, spre deosebire de alte triburi trace, deși nu față de toate, cum nici față de Pythagora, de Orfici și de Egipteni, care și ei au crezut în nemurirea sufletului, este științific discutată în numărul al doilea al revistei de studii religioase *Zalmoxis*, publicată sub direcția d-lui Mircea Eliade. Numărul pe 1939 al acestei publicații cu colaborări ilustre, scrise în limbile de circulație mondială, a apărut nu de mult, și în el găsim două studii dezvoltate despre zeul Geților, datorite profesorului dela Bonn, Carl Clemen și d-lui Ion Coman.

Tezele acestor studii sunt diferite și chiar opuse, căci pe când savantul german vede în Zalmoxis un fel de zeu al naturii, cu multe trăsături vegetale și animale, deci un Dionysos tracoget, cercetătorul român, bazându-se pe aceleași texte istorice și filosofice, lăsate mai cu seamă de Greci și în

primul rând de Herodot, desprinde mai ales evoluția spiritualistă a prezenței cclui jumătate-om, jumătate-zeu, căutând să respingă sau să micșoreze înrăurirea lui Pythagora și să-l înfățișeze ca pe un om excepțional, care cu timpul a devenit zeu, pierzându-și caracterul chtonian și dobândind treptat o natură spirituală și cerească.

Rege și mare preot, retrăgându-se apoi pe muntele Kogaionon, pentru a fi doar sfătuitorul regelui și dătător de legi, îndeplinind funcția religioasă de a apropia de Dumnezeu pe Geți, Zalmoxis-omul a căpătat aureola dumnezeiască, fiind în cele din urmă suprapus vechiului zeu, ajungând zeul înălțimilor, al cerurilor și al spiritului. Cultul său, la început sângeros și sălbatic, s'a spiritualizat cu vremea, pregătind pe Daco-Geți pentru a primi mai târziu creștinismul.

Aceasta este teza d-lui Ion Coman, întemeiată pe textele cunoscute, cum și pe o seamă de comparații cu alte procese similare, autorul dovedind o temeinică putere de deducție în speculațiile sale științifice, care ar trebui mai bine cunoscute pentru ca acei care vor cu de-a-sila să ne pirosească în îndepărtatul trecut get să știe și ei că și la Geți a fost o evoluție spirituală, un proces de înnobilare, prin care s'a făcut trecerea dela sălbăticie la un cult al spiritului, cultul final al mult prea năzuțului zeu prețuind metode și valori pe care în Creștinism le găsim mult mai evolute și mai sistematic încheigate.

D. Ion Coman accentuează pe ce cale se putea ajunge cu adevărat la Zalmoxis: prin rugăciune, prin meditație, prin ofrande de lapte și miere, prin dreptate și, mai ales, printr'o viață sobră și vegetariană. Deci a fi

aproape de spiritul traco-get nu înseamnă a renunța la Creștinism, la meditație și justiție, ci dimpotrivă. Iar a te solidariza cu Zalmoxis nu înseamnă a te depărta de Christos, ci doar a vedea cu mândrie cum, în Zalmoxis, Geții au prevestit pe Christos.

Astfel, vedem noi, tâlcul cercetărilor științifice făcute de d. Ion Coman, care, după Pârvan și alți înaintași iluștri, a căutat să descifreze amplu și adesea convingător natura și evoluția spiritualității traco-gete, pe care greșit iubitorii de barbarie o socotesc barbară, luând în seamă doar începuturile telurice ale credinței, care cu secolele s'a apropiat de ceruri și de nemurire, iar iubitorii de dreptate, noblețe umană și spiritualitate pură o ignorează, neștiind evoluția-i vestitoare de creștinism.

Din studiul savantului german Clemens, care ca și Kazarov și Rose, vede în zeul traco-get o divinitate a naturii, se cade să reținem leit-motivul că Zalmoxis se arată și ca un zeu al vegetației și al rodniciei pământului, completând această caracteristică cu aceea desvoltată în studiul d-lui Coman.

Intre dărnicia pământului și chemarea cerului, între o viață de muncă și așteptarea nemuririi, se află întregul sens al existenței strămoșilor noștri, sens pe care Roma l-a întărit pentru cele pământeste, iar Creștinismul pentru cele ale sufletului, astfel constituindu-se dimensiunile definitive ale realității românești.

Petru Comarnescu

S'au făcut și se fac multiple cercetări folklorice, sub toate aspectele acestei producții. De obicei însă manifestările spiritului popular sunt privite static, sub unghiul contempora-

neității. Prea puține cercetări adâncesc problema și sub aspectul evolutiv, pentru a desprinde imaginea folklorului din trecutul nostru. E adevărat că sunt prea reduse mijloacele de investigație și nici nu ne așteptăm să găsim prea mari diferențe între epoca veche și cea nouă; cu toate acestea este important a culege și interpreta măcar cât de puținele mărturii, directe sau indirecte, ce le putem descoperi. Căci de problema producției și manifestărilor spirituale populare este strâns legată o problemă de vaste proporții și mult discutată: problema specificului național. Numai cercetarea istorică ne poate demonstra formarea, în anumite condițiuni, a acestui specific și evoluția lui ulterioară, strâns legată de permanența sau variabilitatea condițiilor respective.

Un izvor de prim ordin pentru cunoașterea obiceiurilor și folklorului din trecut îl constituie cărțile și manuscrisele de largă răspândire în straturile mijlocii ale poporului: cărțile populare. Multe din ele, deși influențate de literaturi streine sau chiar venite de-a-dreptul de peste Dunăre, ne oferă materialul căutat, cum a arătat d. N. Cartoian, în fundamentala sa operă.

Pe această linie este demnă de o atenție deosebită activitatea d-lui Dan Simonescu. După *Literatura românească de ceremonial* (tratând despre ceremonialul protocolar), d-sa a publicat acum *Orațiile domnești în sărbători și la nunți* (extras din *Cercetări literare*, IV, București, 1941). Este studiat în această publicație un manuscris din secolul al XVIII-lea conținând 14 orații (cuvântări) ce se rosteau la curtea domnească la diverse ocaziuni. «Manuscriptul e singurul

cunoscut până acum, care surprinde modele de orații protocolare de sărbători, dar în același timp și modele de orații populare, ambele în întrebuințare la curțile noastre domnești » (p. 28). D. Simonescu scoate în relief cu deosebire constatarea, care ne interesează în special, că obiceiurile de zile mari sunt aceleași la curțile boierești ca și la țărani: «...Domnii noștri au fost păstrătorii cu sfințenie ai vechilor obiceiuri populare, pe care le-au primit în ceremonialul și protocolul curților domnești » (p. 40).

Studiul acesta, însoțit, în anexă, de textul manuscrisului analizat și de considerații prețioase cu privire la limbă, este un efort demn de relevat pe calea adâncirii cercetărilor de etnografie și folklor în trecut. Pe deasupra ne aduce date inedite asupra logofătului Ștefan Văcărescu, tatăl poetului Ienăchiță, arătându-l sub aspectul literatului.

C. Racoviță

Concepția etnicității românești, care vede în sat și în țărănime nu numai izvorul energiei țării, dar și sensul istoriei ei, se găsește formulată în liniile-i esențiale în noua carte a d-lui Anton Balotă, *Satul, izvor de viață românească*, pe care am putea-o socoti drept una din cele mai înflăcărate pledoarii țărăniste până și în cultură, dacă n'ar fi vorba acolo și de ierarhia valorilor și nu s'ar recunoaște anumite limite.

Partea în care autorul descrie, explică și definește ceea ce a fost și este satul nostru, ne pare cu totul remarcabilă. Argumentația strânsă și bine condusă, bazată pe o bună cunoaștere a istoriei și realităților sociale și economice, valorifică un sat desprins din viața pământului, încheșat din nu-

clele familiale, care pornesc dela același strămoș și unde autoritatea, dreptatea și gospodăria țin seamă de ereditate, dar și de vrednicia omului, recunoscând o anumită ierarhie. Vitalitatea satului trac s'a supus spiritului de ordine și disciplină aristocratică al Romei. Alegerea șefilor, în trecutul românesc, s'a făcut pe baza eredității, împăcată cu alegerea celui mai demn de a exercita conducerea. Astfel acest sat « nucleu familiar, individualist din punct de vedere al proprietății, aristocratic prin selecția valorilor, singur hotărâtor în conducerea sa și în împărțirea dreptății, celulă completă din punct de vedere ostășesc » a fost și o unitate economică de sine stătătoare și tot el « a putut dărui Statului forța militară, bogăția, elitele, conștiința etnică, dar pentru tot ceea ce a necesitat formele unei vieți superioare de Stat noul organism a trebuit să caute la vecini ».

În schimb, cu totul discutabilă ne pare partea în care d. Anton Balotă judecă evoluția de mai târziu a Statelor românești, în care satul nu a mai putut fi singura realitate hotărâtoare. D-sa nu ia în seamă decât aspectele neprielnice ale înrăuirilor bizantină, slavonă, grecească și occidentală, și chiar din creștinism nu prețuște decât forma modestă a bisericii de țară. Pentru d-sa este înstreinare până și organizarea administrativă a Statelor, desăvârșită sub Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun.

Desvoltarea culturii voevodale, începuturile burgheziei, rolul precumpănitor al celor două Principate în fața lumii creștine nu sunt valorificate în perspectiva aceasta exagerat rurală, care nu vrea să țină seamă de evoluție, de interacțiunea firească a popoarelor și Statelor, precum nici

de formele complexe ale vieții unui Stat, în care satul rămâne izvorul, dar nu poate fi singurul călăuzitor al valorilor și idealurilor, pe care i le dă spiritul universal al istoriei.

De sigur nu toate formele sociale și nu toate valorile morale și științifice se potrivesc cu firea și condițiile de existență ale unui neam, dar în istoria noastră s'a realizat adesea o sinteză mândră, tocmai datorită unor influențe și inspirații pe care neamul nostru le-a asimilat și dospit.

Potrivit tezei d-lui Balotă, divergența între etnic și social, între ceea ce este românesc și ceea ce este străin începe aproape dela ființarea Principatelor, deci odată cu intrarea neamului nostru în viața statală și în istoria universală. Iar dacă respingem rostul spiritualității bizantine, slavone, iar mai târziu occidentale, rămânem la viața sătească dinaintea întemeierii Principatelor, așa cum în artă am rămâne la frumoasa, dar simpla artă casnică și la casele de țară; în social la țărani și boierii de țară; în economic la formele primitive ale păstoritului și gospodăriei închise, autarhice; iar în materie de civilizație la o țară fără căi de comunicații și doar cu câteva târguri, care nu au ajuns încă orașe. Opera creatoare și complexă a voevozilor, evoluția culturii etnice către formele superioare, dezvoltarea gândirii și a artei, a tehnicii și comerțului, rostul orașului, care nu a fost numai un rău, ci și locul de inspirație și manifestare a atâtor minți creatoare, — toate acestea par de prisos în perspectiva țărănistă și mult prea modestă a acestui istoric și sociolog, care, dacă știe să privească temeinic și profund dinăuntrul lumii și trecutului nostru, nu ține suficient seama de cauzele și condi-

țiile externe, de interacțiunea socială, de rostul influențelor din afară, care nu toate au fost nefaste și nu toate ne-au înstrăinat, ci unele din ele ne-au dat, dimpotrivă, puțința de a ne manifesta superior și a ne impune în ochii lumii înaintate.

Față de cei care condamnă revoluția dela 1848, d. Balotă ocupă o poziție mai radicală. Înstrăinarea d-sa nu o vede începând dela 1848, ci în multe privinți chiar dela fundarea Principatelor, dorind parcă, prin mijlocirea lui Tudor Vladimirescu, Bălcescu, Kogălniceanu, Eminescu și N. Iorga, cel dela *Semănătorul*, să se continue viața de acum șapte sute de ani, cerând totodată prea mult și prea puțin, fiind totodată prea pretențios și prea modest. Remarcabil, când înțelege românismul la izvorul lui curat și energic, d. Balotă nu acceptă confluențele, scăderile și revărsările — creându-și, în ciuda științei sale, o poziție de mistică și aridă sihăstrie la obârșia profundelor începuturi.

Petru Comarnescu

Revista vieneză *Nation und Staat*, care se ocupă exclusiv cu problema naționalităților în Europa, publică în numărul ei pe Decemvrie 1940 (caietul 3) un foarte semnificativ articol al d-lui N. H. Hockl asupra situației actuale a Șvabilor sătmăreni. Autorul expune, firește, tendința de maghiarizare dinaintea războiului din 1914, observând îndată că acest pericol a putut fi înlăturat pe timpul stăpânirii românești, care a avut o altă atitudine.

D. Hockl scrie textual: « In nici un ținut al spațiului carpatic, în cursul ultimelor veacuri, nu s'a pierdut atât sânge german ca aici ». Comparând recensământul din 1910 cu cel româ-

nesc din 1930 se ivise diferențe catastrofale de cifre, care nu pot fi puse pe seama înmulțirii în ultimii 20 de ani ai populației. De pildă, la *Texem* cifra maghiară din 1910 este: 10 Germani și 1953 Unguri, pe când cifra română arată în 1930: 1379 Germani și 50 Unguri; la *Maitingen*, cifra maghiară în 1910 este: nici un German și 1933 Unguri, cea românească în 1930: 1670 Germani și 24 Unguri. In vara lui 1939, un recensământ german a putut identifica în ținut 54.500 Germani, dintre care însă numai 30.000 stăpâneau limba germană. Opera de regăsire a naționalității s'a produs — recunoaște autorul — sub regimul românesc. Până în 1940 s'au putut înființa școale în 25 sate, cu un efectiv de 2800 copii, cu 24 învățători, și a început să se formeze o pătură de conducători intelectuali, inexistente sub Unguri. Autorul arată mai departe cum după arbitrajul dela Viena, noi simptome de maghiarizare s'au și ivit, ce au dus până la acte de teroare chiar (pag. 90). Concluzia vine dela sine: « *La Satu Mare, germanismul, în ciuda tratatului dela Viena, are de luat în considerație acum posibilități de viață cu mult mai grele decât pe vremea Românilor* ».

Se recunoaște astfel încă odată superioritatea tratamentului românesc față de minorități.

Al. Dima

D. K. Metlendorf semnează în revista *Volk im Osten*, (anul II, nr. 3/4, 1941) articolul *Ungarns neueste Schulordnung*, care cuprinde câteva date și fapte foarte semnificative pentru învățământul de toate gradele din Ungaria.

Se știe că la 1 Februarie 1941, educația tineretului « minoritar » din

Ungaria a fost schimbată din nou, printr'o ordonanță ministerială. Autorul articolului folosește acest prilej pentru a expune toate schimbările prin care a trecut învățământul « minoritar » dela 1868, — anul promulgării vestitei legi a naționalităților, — până astăzi.

După un paragraf al acestei legi fiecare națiune putea să-și întrebuinteze limba pentru educația tineretului ei. În școlile Statului limba de predare trebuia să fie hotărâtă de Ministrul educațiunii; în școlile confesionale acest drept îl avea biserica. În anul școlar 1868/69 situația școlilor germane era mulțumitoare, fiind în număr de 1260. Prin legile aduse de Apponyi și o mulțime de alte dispozițiuni numărul lor scade până, în 1914, la 474.

Autorul amintește apoi cum, după 1919, și Ungaria a fost silită să primească regimul privitor la protecțiunea minorităților. În 1923, s'au creat trei categorii de școli. Alegerea uneia din ele depindea de « voința părinților » (*Willensäußerung der Eltern*) și nu mai era hotărâtă de Ministru, sau de organizațiuni confesionale, ca mai înainte. Prin acest sistem Ministrul s'a eliberat de orice răspundere, iar « voința părinților » a fost lăsată în grija autorităților locale, care au știut să impună prin amenințări categoria de școală « recomandată » de guvern. Rezultatul practic a fost un nou regres al învățământului german în Ungaria. În 1935, s'au desființat și cele trei categorii școlare și s'a creat un tip unic mixt, cu două secțiuni: ungară și germană. Inscrierea la una din ele se făcea după aceeași « voință a părinților », care fiind, influențabilă, numărul școlilor germane a scăzut la o sută.

Autorul crede, însă, că nu mai poate fi vorba de « școli germane », fiindcă limba germană apare numai ca obiect de studiu, iar personalul didactic, chiar dacă vorbește limba și este de origine germană, nu are sentimente germane.

Cu toate prevederile tratatului de arbitraj dela Viena, — pe care autorul le comentează pe larg, — el ajunge la concluzia că problema învățământului rămâne nerezolvată, fiindcă nici schimbările dela 1 Februarie a. c. n'au adus nimic îmbunătățire.

Dacă aceasta este situația învățământului german în Ungaria, care poate fi situația învățământului românesc în Transilvania de Nord? Sistemul aplicat este același, adică în centrele românești mai importante s'a admis înființarea unei secțiuni române. Inscrierea în această secțiune se face după « voința părinților », care este însă expusă unei presiuni puternice din partea autorităților. Numărul școlilor cu limba de predare românească este, astfel, foarte redus, fiind amenințat să scadă și mai mult în viitor.

Caius Jiga

Saloanele Oficiale de Pictură și Sculptură conțin în deobște prea mulți expozanți și prea multe formule pentru a înfățișa mai mult decât media curentă a productivității celor care voesc să facă artă. Utilitatea Saloanelor constă nu în dificultatea de a fi acceptat, cât în aceea de a rezista la inevitabila comparație dintre reprezentanții atâtor crezuri, formule și tehnici. De aceea, din punct de vedere al educației estetice, frecventarea Saloanelor Oficiale este nespuse de folositoare, pentru că nicăeri ca acolo nu găsești, față în față, impostura și vo-

cația, artificialitatea și autenticitatea, mediocritatea și încercarea de a ieși din comun, fenomene care se învecinează și se concurează, spre nedumerirea unora și satisfacția altora.

Salonul Oficial de anul acesta a impus trei categorii de artiști. Întâi, pe aceia care au încercat formule noi, după o activitate îndelungată, prin care își stabiliseră oarecum caracterul. Apoi, pe aceia care și-au putut dovedi o evoluție constructivă. În fine, pe începătorii cu har dela Dumnezeu și cu învățătură de unde trebuie.

În prima categorie intră de sigur d. *Marius Bunescu*, care a expus un portret de familie, tratat în stil decorativ, cei patru membri ai familiei fiind grupați în picioare, în jurul unor mese rotunde de mărimi deosebite, încărcate cu obiecte de artă și cu cărți, iar îndărătul lor având cele două extreme ale peisajului bucureștean: un fragment din clădirea clasică a Museului Simu, de o parte, și case bloc, de alta. Figurile au o ținută severă, amintind de frescele bizantine, iar compoziția este ritmată, așa cum este necesar în orice pictură murală ce nu se poate opri la amănunte și la atitudini pitorești, având menirea de a exprima ceea ce este mai permanent și mai nobil în arătările omenești, celelalte elemente de viziuni urbanistice și de naturi moarte slujind doar drept cadru sau decor. Opera d-lui Marius Bunescu rămâne mai mult decât o încercare de maturitate, mai mult decât o potențare sintetică a darurilor de până acum, chiar dacă are multe neajunsuri, căci figurile celor doi fii par prea rigide, iar brațul drept al tânărului cu cămașă albă insuficient de articulat și organic. De asemenea, coloritul este prea palid pentru un colorist ca Bu-

nescu, care chiar și aici, preocupat mai mult de formalismul compoziției, nu se desminte ca artist, când e vorba de a înfățișa vase cu flori, fructe și cărți, cărora le-a dat și o funcție coloristică, deși rostul lor era acum de împlinire spațială, de decorativitate secundară.

Dintre sculptori, printre care a expus și d. Ion Jalea, încununat cu Premiul Național, d-na *Milița Petrașcu* a încercat, la un pas de arta academică, de sculptura aceea care a provocat atâtea reacțiuni din pricina convenționalismului ei rece, arbitrar și totuși concesiv, prin banalitatea-i realistă, — un tur de forță. Portretul Princesesei Cantacuzino — lucrat într'o aleasă marmoră albă, ce a îngăduit artistei să netezească și să muzicalizeze suprafețele, spre a sugera o ființă care să fie un simbol al purității, gingășiei și fineței — a confirmat calitatea sensibilității aristocratice și unic de fine a autoarei mozaicului Mioriței dela Șosea. Capul copilei a fost tratat academic și totuși ce noblețe și căldură au suprafețele lui, fruntea largă, ochii mari, buzele triste; câtă sensualitate și organicitate nu se desprind din el, așa încadrat de un păr lăsat înadins nu prea mult lucrat, pentru a sluji drept cadru oarecum neutru, ca privirea să se poată concentra asupra chipului. În schimb, mușchii gâtului și ai umerilor sunt accentuați și modelați, dând dinamism și ritmică întregii lucrări.

Din categoria pictorilor în vădită evoluție menționăm pe d. *Vasile Popescu*, care, stăpânindu-și meșteșugul, încearcă mereu rezolvarea unor probleme pe cât de interesante, pe atât de grele. Împreună cu d. Lucian Grigorescu, d-sa este fruntașul generației de pictori ajunsă la maturitate.

Pe urmele învățămintelor lui Matisse, d. Vasile Popescu pictează naturi moarte și peisaje, rezumându-se la câteva tonuri majore și pline de vibrație, albul, roșul, cenușii, cafeniuri, pe care le împerechiează cu un rafinament modern, dar, ceea ce nu este un paradox, lăsându-le forța lor primitivă, prin păstrarea contrastelor izbitoare și prin neatenuarea forței lor directe, simple, spontane. Tablourile d-lui Vasile Popescu înfățișează esența coloristică, sufletul lucrurilor și peisajelor, duhul acela puternic și grăitor, care speria pe primitivi și farmecă pe modernii rafinați, care prin Mallarmé și Rimbaud, Debussy și Ravel, prin Matisse și discipolii săi știu acum să deosebească realitatea potențată prin esențe de realitatea percepută grosolan. Modernii aceștia, ca și primitivii, cred în calitatea magică a luminii și obiectelor, în forța ascunsă sub aparențe, în captarea prin artă a acestei forțe magice, ce este ca un suflet al lucrurilor. De aici forța primitivă și fascinantă a picturii d-lui Vasile Popescu, pe care nu trebuie să-l socotim cumva un mare liric spiritualizat, când d-sa este un căutător al filonului magic din realitatea obiectivă.

Tablourile d-lui *Ion Țuculescu* «*Margine de Sat*» și «*Balta dela Vasilați*» constituiesc o întregire a calităților acestui artist, aflat abia după a treia sa expoziție. Mai cu seamă cel de al doilea tablou exprimă de-a-dreptul un dramatism pictural, care emoționează intens. Dacă aici sunt prezente toate calitățile majore ale pictorului: bogăție de nuanțe, împerecheri originale de tonalități, jocuri de densități, de consistențe diferite ale pasteii, puterea penelului ca prin culoare și nu prin linie să construiască un cosmos

adevărat pictural, în fine o firească așezare a valorilor cromatice — mai găsim în întreaga îmbinare și acel dramatism, ce conferă peisajului o noblețe unică și un prestigiu răscolitor, deci prezența însăși a sufletului, ce lipsește atât de des din lucrările pictorilor noștri, care de obicei reușesc în evocațiile lirice, dar nu știu să proiecteze naturii și viziunilor lor marea dramă a spiritului. După cum am mai scris, la noi se face prea mult o plastică pentru ochi și prea puțin o plastică pentru suflet, arta noastră suferind cumplit de acea desumanizare, care în alte părți și-a putut avea rostul, ca reacțiune împotriva unei prea îndelungate umanizări, pe care însă tânăra noastră artă nu a apucat să o exprime în deajuns.

O altă personalitate în devenire este sculptorul *Ion Gr. Popovici*, care a expus la Salon o singură lucrare, dar de o calitate cu totul excepțională și anume chipul Majestății Sale Regelui Mihai I. Felul în care tânărul sculptor a conceput chipul regesc îl distanțează de foarte mulți artiști, care nu știu că și în arta oarecum oficială este atâta loc pentru a-și dovedi vocația. Chipul acesta în bronz înfățișează noblețea augustă a Suvranului, dându-I o ținută olimpică și exprimând o psihologie de tânăr concentrat și strâns în corectitudinea gândirii, la care conștiința răspunderii și hotărârea voinții sunt atribute firești. O privire largă și gata să înfrunte încercările destinului și să-și apropie depărtările viitorului caracterizează expresia portretistică a sculptorului, care, între sprâncenele îngândurate și părul nobil tratat, brăzdat de linii splendid ritmate, lasă frunții largi și proeminente o luminozitate zeiască. De altfel, toată fața are un

fericit joc de linii expresive, care pe lângă o funcție de ritmică, relativ decorativă, dau formei totale un dinamism psihologic atât de grăitor. Linia nasului, buza superioară, ridurile ce pornesc dela nări și repetă, mai accentuat și mai prelung, cele două linii pornite dela rădăcina nasului, relievănd totodată ochii; în fine, linia ce accentuează buza inferioară, relievănd și mai mult bărbia și buzele totodată visătoare și îngândurate, — toate dau chipului acesta olimpiant, portret al gândirii și răspunderii înseninate și pline de avântată hotărâre, un dinamism de cea mai bună calitate plastică. Nimic banal, convențional, factice în semnificativa portretizare a Suveranului nostru. Și nici o atenuare a plasticității, ci dimpotrivă. Iar în ceea ce privește volumul, forma totală, sculptorul Ioan Gr. Popovici a realizat o măreață și armonioasă geometrie spațială, gâtul și capul propriu zis alcătuind un tot organic, accentuându-le și dându-le o stabilitate arhitectonică, atât de necesară. Implinind constructivitatea sculpturală cu sensibilitatea caldă și luminoasă; forma totală cu detaliul expresiv; geometria spațială cu ritmica liniară; plinătatea volumului cu vibrația suprafețelor și, totodată, potențând armonia tehnică, astfel realizată, cu o noblețe umană, sculptorul Ion Gr. Popovici ne-a dat poate cel mai izbutit și mai artistic chip august din câte au făcut sculptorii români.

Dintre ceilalți artiști tineri în evoluție remarcabilă semnalăm numele d-lor *George Vândtoru*, un colorist merituos, *Dem. Iordache*, autorul unui peisaj cald și vibrant, *Gheorghe Zlotescu*, artificial într'un tablou, dar izbutit într'altul, unde culoarea exprimă mai mult decât o funcție decorativă,

precum și numele d-rei *Zoe Băicoianu*, o sculptoriță plină de însușiri pentru sculptura de compoziție complexă, unde imaginația este dirijată de disciplina gândului și a științei.

Dintre începători se cuvine să nu uităm pe sculptorul *C. Nistor*, autorul unui nud de mari proporții și al unui baso-relief « *Cavalerii Apocalipsului* », unde artistul ne arată multiple însușiri: simț decorativ, forță în mișcare și elan, știința de a grupa, ritma și alterna părțile componente ale viziunii sale. Baso-relieful nu are nici o lacună, nici un gol, ceea ce este vrednic de reținut. Un talent în afirmare este și d. *Călin Aluși*, care deși mult influențat de regretatul *Tonitza* a știut ce să ia dela meșterul său și cum să se îplinească. Dublul joc de asimilare personală a unei înrâuriri prețioase și de căutare pe cont propriu este mai vădit în portretul tânărului cu cămașă albastră, portret deosebit de pictural, țesut parcă din lumină și culoare, chiar dacă psihologia personajului rămâne destul de vagă. Nu poate fi vorba de un portret cu adevărat semnificativ, dar ceea ce a realizat d. *Aluși* îl definește drept un pictor înzestrat și un temperament studios, în plină formare. În progres, d-ra *Lili Panca* și d-nii *Șerban Zainea*, *I. Iliu*, *Aleksandru Istrati*.

Mai menționăm numele d-lui *Horia Damian*, care în « *Casa cu ușa verde* » și în « *Curte tristă* » știe să redea o atmosferă expresivă, potențând pitorescul și dându-i, prin consistența pastei și tăria tonurilor, o statornicie artistică. Incepători care trebuiesc urmăriți în viitor sunt d-ra *Mariana Petrașcu* și d-nii *Corneliu Baba*, *Vasile Brătulescu* și *Vasile N. Ștefan*, pictori care se distanțează de noianul producției acestui Salon.

Ne-am ocupat, după cum se vede, doar de acei artiști maturi sau tineri care au adus elemente noi sau diferite pentru aprecierea lor, lăsând la o parte pe ceilalți, consacrați sau nu, care s'au înfățișat așa cum îi știm, chiar dacă ori de câte ori le vedem lucrările ne produc acea desfătare estetică și satisfacție morală, ce constituie însuși scopul suprem al oricărei manifestări personale sau colective. Un Salon care prilejuește, însă, atâtea opriri în fața unor depășiri interesante își dovedește mai deplin rostul.

Petru Comarnescu

În numărul 197 al *Tribunei Ardealului* dela Cluj găsim un interesant articol al părintelui *Ioan Georgescu*, cunoscutul cărturar ardelean, în care ni se destăinuște existența unui *vechi dicționar latinesc în românește*.

Cităm din articolul părintelui *Georgescu*:

« Bibliografia românească veche de *Bianu-Hodoș* nu cunoaște traducerea românească a Dicționarului latin-maghiar, compus întâi de *Albert Molnar*, revăzut și îmbogățit de *Francisc Pariz Papai*, reeditat apoi de *Petru Bod*, la *Sibiu* cu cheltuiala tipografului *Samuel Sardi*, în 1767.

Cunoscutul publicist, părintele *Laurențiu Bran*, paroh pensionar în *Szamos-Széplak (Aluniș)*, ne atrage atențiunea asupra unui pasaj din lunga scrisoare adresată de *Petru Bod*, preot calvinist în *Ighiu*, lui *Ladislaus Malnasi*.

După ce arată istoricul lexicografiei la *Maghiari*, stăruind mai cu seamă asupra lucrării datorite celor doi scriitori, dintre care cel din urmă (*Fr. Pariz Papai*) fusese doctor în medicină

și profesor la colegiul *Bethlen* al calviniștilor din *Aiud*, spune textual cele ce urmează:

« Tradusu-s'a această folositoare carte de către un bărbat poliglot în limba românească, poate fi în folosul Domnului *Țării Românești*, al cărei exemplar unic cumpăratu-s'a nu de mult cu trei sute de floreni *Rhenani* în socoteala Mănăstirei Sfintei *Treimi* a *Basilitanilor* din *Blaj* ».

În originalul latinesc: « *Translatus est utilis hic Liber a Viro quodam Polyglotto in Linguam Valachiam, forte in usum Principis Valachiae; cujus exemplar unicum in rationem Monasterii SS. Trinitatis Basilitarum Balasfalvensis, non pridem ter centum florenis Rhenensibus est coemptum* ».

Anevoie credem că se va putea găsi acel exemplar « unic » încă la 1767, cum arată *Petru Bod*.

Știm că bibliotecile și arhivele *Blajului* au fost arse în 1848—1849.

Dacă între alte comori, a pierit și acest vechiu Dicționar latinesc în românește, să nu piară cel puțin amintirea lui, atât cât ne-a păstrat-o *Petru Bod* ».

Intellectualii români din regiunea înstrăinată a *Transilvaniei*, cu toate grelele încercări la care sunt supuși, au rămas aceiași devotați ostași ai idealurilor culturii și științei române.

Vasile Netea

D. *Ion Frunzetti* este printre tinerii scriitori unul din cei deprinși cu cercetarea manifestărilor filosofice și estetice, firea și formația sa îndreptându-l spre problemele de cunoaștere și mai puțin către actualitatea socială, de care totuși se ocupă uneori, atribuindu-i elanuri din generozitatea propriului său cuget. Nu se poate

spune același lucru când e vorba de funcția sa de poet, unde risipa sa este avară, iar luciditatea se săvârșește tocmai din conștiința agonică, dintr'o panică pe care poetul o străbate cu acea dărzenie ce nu sfidează limitele și primejdiile.

În volumul său de poeme *Risipă Avară* (Colecția Universului Literar), d. Ion Frunzetti aduce o tonalitate elegiacă, o tristețe lucidă ca dărzenia pietrei ce se știe măcinată de timp, senină ca o umbră pe care vânturile nu o pot doborî. Există în poemele sale o rezistență imaterială, care poate că e chiar conștiința de sine a spiritului sau încrederea în inteligență și simțire, dincolo de limitele concretului. De aceea, însăși poezia sa este mai curând o poezie de cunoaștere, o poezie abstractă și hermetică, dar pătrunsă de dăre mistice, de duhuri ale înălțimilor și mărețiilor, de tristeți eroice. «Aladin» este însuși spiritul înfiorat de propria-i cunoaștere; palpăirea luminii ce se știe trecătoare, dar în stare să smulgă întunecului atâtea taine plătite cu sânge și suferinți.

În afară de nota-i elegiacă, poezia d-lui Frunzetti are o tonalitate intimă, interiorizată, tainică; un ritm de imaterială plutire; un joc de lumini și umbre, din care autorul nu țese portrete sau descrie lumi și situații concrete, ci desprinde sau insinuează miștirile conștiinței, intuițiile și senzațiile sufletului, adevărurile spiritului, în care răsună încă suferințele și răniile experienței.

Un astfel de filon poetic trebuia exprimat într'o formă cât mai adecvată, prin imagini sugestive, simboluri abstracte și comparații logice, libere și descărnate, dar chinuitoare ca arătărilor visului; prin sonorități pre-

țioase și senzații în care experiența numai să răsunе și luciditatea să sune; în sfârșit, printr'o muzicalitate aridă care evoluează peste secete și stânci, peste vieți-umbre, peste încremeniri brumate. Și, în bună măsură, poetul și-a exprimat astfel materialul, călăuzit de sigur de principiile artei poetice statornicită de Rimbaud și Mallarmé.

D. Ion Frunzetti a reușit într'o seamă din exercițiile poetice atât de dificile și pretențioase, întrebunțând multe din formele și elementele marii poetici, ale poeziei pure și abstracte contemporane, sensibilitatea și drama sa fiind mult ajutate de cunoașterea temeinică și aderentă a marilor poeți, din care altă dată a și tradus în mod remarcabil. Întrebunțând versul liber ca și tehnica poeziei clasice, aducând aliterații și onomatopee, cuvinte rare și asociații inedite, perioade muzicale și imagini colorate, chiar dacă pe un fond de pietroasă întunecime și de eroică tristețe, autorul se arată dacă nu un mare temperament și nici un liric prea cald — în tot cazul un poet cu dramă proprie, un liric care are ce descifra și cânta, un tehnician poetic care și-a apropiat marile dificultăți ale marii poezii. Sunt de sigur în această încercare, măreață prin dificultățile ei, o seamă de goluri, de opacități, de perioade neutre, — elaborarea și abstracția fiind uneori vădite. Volumul rămâne însă un remarcabil tur de forță.

Vom cita un poem, tipic pentru calitățile arătate, deși nu e singurul de aceeași calitate și semnificație:

*Pașii sau privirea prin ariniști
Plumb de umbră și-i îngreun, și te
'ntuneci.*

*Parcă somnul prin văzduhuri ți-l
aluneci*

Doldora, ca palmele, de liniști.

*Nu-ți anini în vârf de-arini căutătura
(Trist pândar de culmi), — și nu te
'ncrunți?*

*Dorul să-și sloboadă norul peste munți
Și miresei lese-i strânsă 'n plâns făptura*

*Cine-ar ști citi munțiri sau moarte
Scrise 'n roși bușteni de carii 'n
arabesc?*

*Cine 'ncolăcește șarpele trupesc
Pe icoana ta, Regină de departe?
(Mantică)*

Dintre celelalte poeme: « Tăceri » ilustrează exemplar poetica psihologismului colorat; « Colindul » exprimă senzații bine reliefate, ca și remarcabile « Elegie », care, ca tonalitate, trebuie pusă alături de *Risipă Avară*, două dintre poemele de căpetenie ale volumului. Sonoritățile din *Poveștile lui Aladin* au iz de poveste populară, înfiorată de magie. Cităm ultima strofă:

*Ascultă-i Mumă Lună-Vârgolugă
Și lasă-ți pântecul ceresc să mugă
Să-i ardă, să-i adune, să-i întoarne
De pe sub fagi, cu șerpi de crengi încolăciți
pe crengi de coarne.*

Mai menționăm « Heruvic » (« Tim-pul e dincolo doar, de pleoape »), « Cântec de pelerin » (« Cine clatină brazii, genele zărilor ? »), « Imn de pe Munte » și « Raită sub lună », deși autorul este mai peste tot cu aceleași calități și lipsuri.

Ca și poezia d-lor Ion Barbu, Camil Petrescu și Lucian Blaga, poezia d-lui Frunzetti se adresează spiritului și cunoașterii, iar nu ochilor și inimii. Ochii pot cel mult să străvadă aici, iar inima să-și lumineze din amintiri

și răsunete afective o cale în metafizică. Fără a avea șlefuirea diamantină a poeziei d-lui Ion Barbu sau articulația esențială a poemelor d-lui Camil Petrescu (ne referim la volumul *Transcendentalia*), fără a construi un cosmos valabil unui mit colectiv ca d. Lucian Blaga, dar pe linia acestora și încercând, poate mai cutezător, exercițiul marii poetici statornicită de Rimbaud și Mallarmé, — poezia d-lui Ion Frunzetti înfățișează o excepțională sforțare tehnică, folositoare preocupărilor poetice dela noi, și exprimă drama surdinizată a unui spirit care-și descifrează și uneori își cântă luciditatea, smulsă dintr'o demnă agonie.

Petru Comarnescu

Așteptare. Dor de viața care va veni. Avânt către înălțimi, către necunoscutul azurului... acesta e Schumann. Un veșnic adolescent, cu fantazii de copil, cu îndoeli și frământări, cu delicată melancolie, cu o nesfârșită dragoste pentru tot ce trăește și ce e frumos.

Și opera lui conține toată drama Vieții. N'o spune însă cu vorbe mari, cu accente tragice, ci o lasă să se desprindă ea singură și să fie înțeleasă din finețea cu care cizelează atâtea bijuterii, — atâtea povești cu tâlcuri adânci.

De aceea o artistă ca d-ra *Victoria Geneveanu-Milicescu* a putut să dăruiască publicului (la un concert simfonic din Martie), un Schumann adăvărat, plin de frăgezime și totuși atât de bogat în înțelesuri.

Concertul în La minor i-a dat puțință pianistei să desfășoare o mecanică surprinzător de matură și un joc mlădios (care ne-a dat și regretul că instrumentul pe care a cântat n'a răs-

puns suficient la ceea ce i s'a cerut și i s'a imprimat).

Fără nici o intenție de grandilocvență și de « pasiune » romantică, piesa s'a ridicat, în toată măreția ei, din atâtea delicate și pure fragmente. Unitatea s'a desprins din mulțimea impulsurilor, din împletirea capriciilor care au dus, după schimbările de ritmuri și de teme din partea întâia și popasul Intermezzo-ului, la nestăpânitul avânt, la entuziasmul, la strălucirea Finalului. E o soliditate de construcție și o unitate de inspirație mai « clasică » decât în alte opere de dimensiuni mari ale miniaturistului Schumann.

Și acestea sunt lucruri care s'au desprins din execuția sinceră și limpede a pianistei, care n'a șovăit să-și permită momente de « divertisment » candid, așa cum mulți alții șovăesc s'o facă de teamă « să nu semene prea mult a Mozart ». Așa este: Schumann ajunge deseori la puritatea mozartiană, cum am simțit din interpretarea unei tinere nădejdi a muzicii noastre.

D. Sp.

În revista *Ejercito* — revista ilustrada de las armas y servicios — (Anul I, Nr. 3, 1940, Madrid), publicație de înaltă ținută, găsim un articol care ne privește. E vorba de acela al d-lui D. de Villegas, « Probleme din orientul apropiat », unde ocupându-se de probabilitatea unui conflict în Balcani, care de atunci s'a și consumat, făcea diferite considerațiuni de ordin istoric, politic și militar, însoțindu-și expunerea cu câteva hărți și fotografii. Observația la care voim să ne oprim este următoarea. Autorul dă ca pildă de complex etnic în Balcani trei schițe etnografice cu Români, Sașii și Un-

garii din Transilvania, numind acest complex cu expresia de *mozaic*, după englezescul *puzzle*.

Termenul de mozaic etnic poate fi eventual întrebuițat pentru unele regiuni din Balcani, cel puțin în unele privințe, dar cătuși de puțin pentru Transilvania, care fiind un pământ locuit din cele mai vechi timpuri și până astăzi de o majoritate românească, nu poate fi socotit un mozaic etnic, celelalte elemente etnice intrând în compunerea acestui ținut doar în mod secundar.

E drept că altora le convine să se acrediteze idea că Transilvania ar fi un mozaic. Pentru o mai bună cunoaștere a specificului etnic ungar s'a înființat de curând la Cluj, o catedră denumită a « Ungurilor răsleți ». Teza complexului etnic al Transilvaniei a fost susținută, de altă parte tot de cercetătorii maghiari P. Teleki și A. Ronai în *Different types of ethnical mixture of population*, unde prezintă câteva exemple izolate de amestec poporan, voind să dovedească indirect că situația etnică a Transilvaniei nu este clară. Adevărul este cel amintit de noi. El apare în toate hărțile etnografice germane întocmite după criterii științifice.

Caius Jiga

În revista *Volkstum im Südosten*, anul 17, Noemvrie 1940, se află articolul: « Die Rumänen im Fürstentum Siebenbürgen », în care d. M. L. Thoméne dă o reușită schiță istorică asupra Românilor din Transilvania și din care cităm următoarele: « Incepând cu sesiunea parlamentară din 1807 s'au repetat mereu cererile maghiare ca în teritoriile Ungariei propriu zise să se predea limba ungară până și în seminariile teologice greco-catolice și greco-orientale. La ședin-

țele provinciale (Landtag) din Transilvania, la care Românii de abia aveau acces, au fost repetate curând după aceea cererile ungare pentru a câștiga rol hotărîtor limba ungară și în Transilvania. În 1841 s'a și hotărît de exemplu, că și bisericile a căror limbă nu era ungară, cu excepția celei săsești, prin urmare ambele biserici românești, vor trebui să-și aibă după zece ani matricolele lor în limba ungară, și să întrebuițeze față de autorități și în învățământ numai limba ungară. Protestul făcut atât de Români cât și de Sași a fost aprig și imediat. Românii au recunoscut imediat în aceste dispozițiuni atacul puternic dat însăși existenței lor naționale, deoarece « problema limbii este însăși problema de viață a poporului ».

Cajus Jiga

Ultimul număr al publicației trimestriale *Südost-Forschungen*, editată și condusă de dr. Fritz Valjavec, — din însărcinarea așezămintelor *Südostinstitut* (München) și *Deutsches Auslandswissenschaftliches Institut* (Berlin) — aduce iarăși contribuții valoroase la cunoașterea multor probleme ale sud-estului european.

Notăm studiul scris de d. Gottlieb Brandsch (Sibiu) despre *Muzica populară românească sub influența apusului*. Autorul — bun cunoscător și critic muzical — constată, cu drept cuvânt, că este surprinzător cât de puțin s'a cercetat în știința muzicii muzica populară românească, pe când celelalte muzici populare din sud-est au fost cercetate și prețuite, cum este cazul muzicii ungurești.

Despre doine spune: «Sunt cântece de gen recitativ care au caracterul improvizățiunilor și tonul melancolic.

Ca formă, melodia și textul sunt egal de libere. În aceste cântece se desvăluie mai nemijlocit caracterul popular. După originea lor doinele sunt cântece păstorești. Derivarea numelui nu îmi este cunoscută ».

După ce autorul face alte observații, discută inițiativa d-lui Constantin Brăiloiu, — de a salva din desorientare pe tineri compozitori printr'o îndrumare conștientă către cântecul popular, pentru a crea treptat o muzică românească evoluată. D. Brandsch nu crede în această posibilitate, deoarece muzica populară românească, este ca toate celelalte, în primul stadiu de dezvoltare, având un caracter primitiv «exotic», iar diferitele ei motive și variațiuni neputându-se fixa cu precizie. Crearea, chiar treptată, a unei muzici culte, de tehnică superioară, ar fi imposibilă, din pricina diferenței de structură și concepție.

Vorbind despre influențele diferitelor melodii străine, citează melodii de mare circulație și preluări pozitive, ceea ce totuși n'ar prezenta puncte sigure de orientare, sau ar primejdui caracterul neaș al muzicii populare. Pătrunderea unei serii întregi de motive, a căror existență se poate dovedi prin repetarea lor continuă este singură dătătoare de ton.

Criticul dela Sibiu reproduce apoi câteva probe de cântece românești, arătând motivele de influență străină. În atitudine față de o mulțime din problemele discutate, de pildă cu privire la influența muzicii țigănești asupra muzicilor populare, — influență susținută, în privința muzicii noastre de Bela Bartok. D. Gottlieb Brandsch crede că această influență s'ar putea stabili numai dacă s'ar cunoaște exact muzica popoarelor din Caucaz, Urali și Balcani.

Deosebit de interesante sunt aprecierile autorului asupra muzicii religioase și mai ales cele despre influența ei asupra doinelor și celorlalte cântece populare. Ajunge la concluzia că, în caracterul ei, muzica populară românească e primejduită de muzica bisericească, de muzica militară și de cea cultă (scolastică). În toate trei domeniile ar trebui să se creeze, treptat, un stil nou, derivat din spiritul muzicii populare — o problemă culturală care, crede autorul, poate fi soluționată numai după o muncă de zeci de ani sau de secole.

Alte studii importante semnează d. Weinelt Herbert, *Plamul orașelor germane medievale în Slovacia*; Iványi B., *Germanii din orașul Eperies în evul mediu*; Freidel H., *Comerțul și circulația în Țările sudete în jumătatea a doua a primului mileniu după Chr.*; W. Eberhard, *Influențe germane asupra începuturilor manifestărilor culturale bulgare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.*

La rubrica *Mici comunicări* (Kleine

Mitteilungen) Dr. Fritz Valjavec dă o interesantă contribuțiune plină de observațiuni utile, sub titlul *Traduceri de nume ca indiciu pentru situația naționalităților în orașele sud-estului*. Într'o teză susținută la Budapesta s'a cercetat întreg materialul de nume al orașului Odenburg, afirmându-se că elementul maghiar ar fi ajuns la o preponderență vădită, deși orașul a avut caracter german. După ce face unele citate și observațiuni, autorul comunicării ajunge la concluzia, că « germanizarea numelor maghiare nu dă prilejul dorit, de a micșora (a cobori, *herabdrücken*) contribuția germană în Ungaria de Vest. Din contră, confirmă că drumeți și călători maghiari izolați au fost absorbiți în rândurile poporului german și că acele orașe și locuri au cel puțin caracter unitar ». Pentru a se cunoaște adevărul, când este vorba de orașe, de stabilirea genealogiilor și familiilor d-sa sfătuște să se examineze întreg materialul disponibil.

Cajus Jiga

INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ. — AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPĂREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATĂ CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARĂTÂND NUMĂRUL DE EXEMPLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOLAZĂ.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE ÎN CEL MULT ȘASE LUNI DELA DATA CÂND LI S'A COMUNICAT ACCEPTAREA.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1941